

UNIVERSITATEA TEHNICĂ A MOLDOVEI

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 7(478)(043.3)

MUNTEANU Angela

**STILISTICA MORFOLOGICĂ ÎN DESIGNUL INTERIOR,
ARHITECTURĂ ȘI ARTELE PLASTICE DIN MOLDOVA**

651.01. Teoria și istoria artelor plastice

652.04. Design interior, mediu și arta peisajului

Teză de doctor habilitat în arte

Consultant științific: _____ **STAVILĂ Tudor**, doctor habilitat,
profesor cercetător

Autor: _____ **MUNTEANU Angela**, dr., conf.univ.

CHIȘINĂU, 2025

© Munteanu Angela, 2025

CUPRINS

ADNOTARE (în română, engleză, rusă).....	5
LISTA ABREVIERILOR.....	8
LISTA TABELELOR.....	9
LISTA FIGURILOR.....	9
INTRODUCERE.....	16

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ÎN EVOLUȚIA STILISTICII MORFOLOGICE ÎN DESIGNUL INTERIOR, ARHITECTURĂ ȘI ARTELE PLASTICE DIN MOLDOVA

1.1. Istoriografia evoluției și conceptualizarea stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice	33
1.2. Surse de studiu al stilisticii morfologice pe domeniile aferente.....	43
1.3. Concluzii la Capitolul 1.....	58

2. CONFIGURAȚII ALE STILISTICII MORFOLOGICE ÎN DESIGNUL INTERIOR, ARHITECTURĂ ȘI ARTELE PLASTICE ÎN ANII 1812-1875

2.1. Caracteristici de design interior, arhitectură și arte plastice în Moldova medievală și țările limitrofe.....	61
2.2. Transformări de bază în stilistica morfologică de design interior, arhitectură și artele plastice în perioada 1812-1875.....	82
2.3. Aspecte tipologice ale stilisticii designului interior, arhitecturii și artelor plastice.....	94
2.4. Concluzii la Capitolul 2.....	131

3. VALENȚE ALE STILISTICII MORFOLOGICE ÎN DESIGNUL INTERIOR, ARHITECTURĂ ȘI ARTELE PLASTICE ÎN ANII 1918-1940

3.1. Premise ale neoromânismului stilistic în designul interior, arhitectură și artele plastice	134
3.2. Stilistica și designul edificiilor publice în perioada interbelică.....	141
3.3. Tabloul general al stilisticii morfologice a edificiilor culturale, de învățământ, publice.....	146
3.4. Concluzii la Capitolul 3.....	161

4. SPECIFICUL INTERFERENȚELOR STLISTICO-MORFOLOGICE ÎN DESIGNUL INTERIOR, ARHITECTURĂ ȘI ARTELE PLASTICE ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ, ANII 1945-1991

4.1. Variații ale stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice în RSS Moldovenească	164
4.2. Caracterul stilisticii în designul spațiului locuințelor particulare și publice.....	175
4.3. Particularități ale stilisticii rurale din RSS Moldovenească.....	185
4.4. Imaginea stilisticii morfologice de la finele perioadei sovietice.....	202
4.5. Concluzii la Capitolul 4.....	211

5. MODERNIZAREA STILISTICII MORFOLOGICE ÎN DOMENIILE AFERENTE DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN ANII 1991-2020

5.1. Cadrul profesional contemporan în stilistica morfologică de design interior particular și public, arhitectură și arte plastice	214
5.2. Patrimoniul cultural național: aspectul tradițional al locuinței populare (vernaculare) din Republica Moldova	228
5.3. Designul interior contemporan în stilistica morfologică tradițională.....	240
5.4. Designul interior, arte plastice, arhitectură de rezistență.....	248
5.5. Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative.....	255
5.6. Concluzii la Capitolul 5.....	262

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

BIBLIOGRAFIE

ANEXE

Anexa 1. Stilistica morfologică în design interior, arhitectură, arte plastice – constituirea unui nou domeniu de cercetare.....	310
Anexa 2. Reprezentarea stilisticii morfologice în design interior, arhitectură, arte plastice din periodizarea istorică, modernă și etnică.....	316
Anexa 3. Tipologia stilistică a locuinței țărănești din Basarabia.....	323
Anexa 4. Basarabia - gubernie țaristă imagini istorice din arhitectură, designul interior și artele plastice.....	324
Anexa 5. Basarabia în cadrul României întregite 1918 – 1940. Aspecte morfologico-stilistice ale domeniilor aferente.....	329
Anexa 6. Aspectele stilistico-morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice în perioada sovietică.....	333
Anexa 7. Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova – perioada modernă.....	340
Anexa 8. Caracteristica stilistico-morfologică a designului interior, a arhitecturii și a artelor plastice din Moldova în perioada contemporană.....	344
Anexa 9. Stilistica parametrică în designul interior, arhitectură și artele plastice din Republica Moldova.....	347
Anexa 10. Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice reflectată în patrimoniul național din Moldova.....	349

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....

CV-ul autoarei.....

ADNOTARE

MUNTEANU Angela, Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova, teză de doctor habilitat în arte, Chișinău, 2025

Structura tezei: introducere, cinci capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 541 titluri, 354 de pagini text total, 263 de pagini text de bază, 10 anexe.

Cuvinte-cheie: stil, stilistică morfologică, arte plastice, design interior, arhitectură, evoluție, arte creative, ornament și culoare, valoare istorică și artistică, piese de colecție muzeală, patrimoniu cultural.

Domeniul de studiu: arte/design interior (651.01 – Teoria și istoria artelor plastice; 652.04 - Design de interior, mediu și arta peisajului).

Scopul cercetării constă în fundamentarea și determinarea valorilor artistice multilaterale a evoluției istorico-artistice a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova (perioadele istorice pe teritoriul Basarabiei/RSS Moldovenești/Republica Moldova), ca patrimoniu artistic, estetic și cultural.

Obiectivele de cercetare: stabilirea epistemologică a reperelor istoriografice în evoluția stilisticii morfologice ale designului interior, arhitectură și artele plastice; elaborarea instrumentelor metodologice de studiere a reperelor teoretice ale evoluției stilisticii morfologice în domeniile designul interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia, RSS Moldovenească, Republica Moldova și politica autorităților raportată la evoluția domeniilor; determinarea interferențelor stilistice în design interior, arhitectură, arte plastice în perioadele anilor 1887–1918; 1918–1940 și 1945–1991 și conceptualizarea noii direcții de cercetare: concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artelor vizuale; delimitarea caracteristicilor stilisticii morfologice în diverse perioade istorice: premodernă, modernă, contemporană; selectarea și clasificarea datelor și a principiilor analitice de tratare a valorilor artistice în evoluția istorică a stilisticii morfologice ale designului interior, arhitectură și artele plastice; descrierea și interpretarea activității specialiștilor documentaliști din domeniul designului interior, arhitecturii și artelor plastice în contextul studierii și importanței Uniunii Artiștilor Plastici, Uniunii Designerilor de Interior și Uniunii Arhitecților din Republica Moldova în formarea principiilor și dezvoltare a stilisticii morfologice în domeniile vizate.

Noutatea și originalitatea științifică constă în realizarea, într-o viziune nouă, a unei investigații a evoluției istorice a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și în artele plastice din Moldova ca domenii conexe, într-o accepție interdisciplinară, integratoare. Au fost cercetate documente din arhive, din biblioteci, precum și izvoare ce oglindesc situația evoluției stilisticii morfologice în arta universală din țările limitrofe ale domeniilor - artelor plastice, designului interior, ale monumentelor de arhitectură, pieselor muzeale, obiectelor artisanale, parte integrantă a patrimoniului cultural al Republicii Moldova. Cercetarea constituie o primă investigație științifică în domeniul studierii stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia, RSS Moldovenească, Republica Moldova.

Noua direcție de cercetare – *Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative.*

Rezultatele științifice principale noi: fundamentarea și sistematizarea datelor teoretice și istoriografice privind valorificarea patrimoniului național a obiectelor de artă și interior, în contextul analizei stilisticii morfologice pe domeniul conexe cu elaborarea unor instrumente metodologice de studiere a monumentelor de arhitectură, spațiilor de interior, ale pieselor muzeale (mobilier, textile), și a exemplelor de artă plastică din perspectiva estetică, artistică, tipologică, comparativă. Au fost făcute cercetări pe perioadele de timp ale Basarabiei (1887-1918; 1918-1940), din RSS Moldovenească (1940-1991) și Republica Moldova.

Semnificația teoretică: derivă din analiza abordărilor teoretice privind descrierea contextului investigațional: stilistica morfologică, perioade de evoluție, casa tradițională, arhitectura verde, tipologia stilisticii morfologice, neoromânismul stilistico-morfologic, specificul interferențelor stilistico-morfologice, stilistică rurală; și care prezintă caracterul inovator și aplicativ al tezei, fiind puse bazele teoretico-metodologice pentru noi demersuri științifice în studierea domeniilor designul interior, arhitectură și artelor plastice din Basarabia (perioadele: 1887-1918; 1918-1940) / RSS Moldovenească (1940-1991) / Republica Moldova (1991-2020), care conduc la modelarea concepției triarhice evolutive în stilistica morfologică a artei creatoare.

Valoarea aplicativă a lucrării: se referă la validarea studiului valoric și pluridisciplinar al informațiilor și datelor obținute în urma cercetării, care vor fi utile pentru următoarele investigații în domeniu, cât și pentru consemnarea valorică a proceselor de evoluție a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și în artele plastice la nivel de elevi, studenți și profesori ai instituțiilor de învățământ cu profil artistic; în formularea unor repere metodologice pentru designeri de interior, artiști plastici, muzeografi, editori etc.

Implementarea rezultatelor științifice: au fost realizate în cadrul a 41 de foruri științifice internaționale și naționale, în cadrul Departamentului Arhitectură, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică din Moldova și în procesul de predare a disciplinelor cu tematică, la master, program Arhitectură, Design interior la Universitatea Tehnică a Moldovei.

ANNOTATION

MUNTEANU MUNTEANU Angela, Morphological stylistics in interior design, architecture and fine arts in Moldova, thesis of doctor habilitate in arts, Chisinau, 2025

Structure of the thesis: introduction, five chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 541 titles, 354 pages of total text, 263 pages of basic text, 10 annexes.

Keywords: style, morphological stylistics, fine arts, interior design, architecture, evolution, creative arts, ornament and color, historical and artistic value, museum collectibles, cultural heritage.

Field of study: arts/interior design (651.01 – Theory and history of fine arts; 652.04 – Interior design, environment and landscape art).

Purpose of the research consists in substantiating and determining the multilateral artistic values of the historical-artistic evolution of morphological stylistics in interior design, architecture and fine arts in Moldova (historical periods on the territory of Bessarabia/Moldavian SSR/Republic of Moldova), as artistic, aesthetic and cultural heritage.

Research objectives: epistemological establishment of historiographical landmarks in the evolution of morphological stylistics of interior design, architecture and fine arts; elaboration of methodological tools for studying the theoretical landmarks of the evolution of morphological stylistics in the fields of interior design, architecture and fine arts in Bessarabia, the Moldavian SSR, the Republic of Moldova and the authorities' policy related to the evolution of the fields; determination of stylistic interferences in interior design, architecture, fine arts in the periods of 1887–1918; 1918–1940 and 1945–1991 and the conceptualization of the new research direction: the evolutionary triarchal conception in the morphological stylistics of the visual arts; delimitation of the characteristics of morphological stylistics in various historical periods: premodern, modern, contemporary; selection and classification of data and analytical principles for dealing with artistic values in the historical evolution of morphological stylistics of interior design, architecture and fine arts; description and interpretation of the activity of documentary specialists in the field of interior design, architecture and fine arts in the context of studying and the importance of the Union of Fine Artists, the Union of Interior Designers and the Union of Architects of the Republic of Moldova in the formation of principles and development of morphological stylistics in the targeted fields.

Scientific novelty and originality consists in carrying out, in a new vision, an investigation of the historical evolution of morphological stylistics in interior design, architecture and fine arts in Moldova as related fields, in an interdisciplinary, integrative sense. There were researched documents from archives, libraries, as well as sources that reflect the situation of the evolution of morphological stylistics in the universal art of the neighboring countries of the fields - fine arts, interior design, architectural monuments, museum pieces, handicrafts, an integral part of the cultural heritage of the Republic of Moldova. The research is a first scientific investigation in the field of studying morphological stylistics in interior design, architecture and fine arts in Bessarabia, Moldavian SSR, Republic of Moldova.

New Research Direction – *The Evolutionary Triarchal Conception in the Morphological Stylistics of Creative Art.*

New Principled Scientific Results: substantiation and systematization of theoretical and historiographical data regarding the valorization of the national heritage of art and interior objects, in the context of the analysis of morphological stylistics in the fields related to the elaboration of methodological tools for the study of architectural monuments, interior spaces, museum pieces (furniture, textiles), and examples of fine art from an aesthetic, artistic, typological, comparative perspective. Research was carried out on the time periods of Bessarabia (1887-1918; 1918-1940), the Moldavian SSR (1940-1991) and the Republic of Moldova.

Theoretical significance: derives from the analysis of the theoretical approaches regarding the description of the investigative context: morphological stylistics, periods of evolution, traditional house, green architecture, typology of morphological stylistics, stylistic-morphological neo-Romanianism, specificity of stylistic-morphological interferences, rural stylistics; and which presents the innovative and applicative character of the thesis, laying the theoretical-methodological foundations for new scientific approaches in the study of the fields of interior design, architecture and fine arts in Bessarabia (periods: 1887-1918; 1918-1940) / Moldavian SSR (1940-1991) / Republic of Moldova (1991-2020), which lead to the modeling of the evolutionary triarchal conception in the morphological stylistics of creative art.

Applicative value of the work: refers to the validation of the value and multidisciplinary study of the information and data obtained from the research, which will be useful for the next investigations in the field, as well as for the value recording of the processes of evolution of morphological stylistics in interior design, architecture and fine arts at the level of pupils, students and teachers of educational institutions with an artistic profile; in formulating methodological landmarks for interior designers, visual artists, museographers, publishers, etc.

Implementation of scientific results: have been carried out within 41 international and national scientific forums, within the Department of Architecture, Faculty of Urbanism and Architecture, Technical University of Moldova and in the teaching process of thematic disciplines, master's degree, Architecture, Interior Design program at the Technical University of Moldova.

АННОТАЦИЯ

МУНТЯНУ Анджела, Морфологическая стилистика в дизайне интерьера, архитектуре и изобразительном искусстве Молдовы, диссертация на соискание степени доктора хабилитат в области искусств, Кишинёв, 2025 г.

Структура диссертации: введение, пять глав, общие выводы и рекомендации, библиография из 541 наименования, всего 354 страницы текста, из них 263 страницы основного текста, 10 приложений.

Ключевые слова: стиль, морфологическая стилистика, изобразительное искусство, дизайн интерьера, архитектура, эволюция, творческие искусства, орнамент и цвет, историческая и художественная ценность, музейные коллекционные предметы, культурное наследие.

Область исследования: искусство/дизайн интерьера (651.01 – Теория и история изобразительного искусства; 652.04 – Дизайн интерьера, окружающая среда и ландшафтное искусство).

Цель исследования: заключается в обосновании и определении многогранных художественных ценностей историко-художественной эволюции морфологической стилистики в дизайне интерьера, архитектуре и изобразительном искусстве Молдовы (в контексте исторических периодов на территории Бессарабии, Молдавской ССР и Республики Молдова) как художественного, эстетического и культурного наследия.

Задачи исследования: эпистемологическое определение историографических ориентиров в эволюции морфологической стилистики дизайна интерьера, архитектуры и изобразительного искусства; разработка методологических инструментов для изучения теоретических ориентиров эволюции морфологической стилистики в областях дизайна интерьера, архитектуры и изобразительного искусства в Бессарабии, Молдавской ССР, Республике Молдова и государственной политики, связанной с развитием этих сфер; определение стилистических взаимодействий в дизайне интерьера, архитектуре и изобразительном искусстве в периоды 1887–1918, 1918–1940 и 1945–1991 годов и концептуализация нового исследовательского направления: триархическая эволюционная концепция морфологической стилистики визуального искусства; разграничение характеристик морфологической стилистики в различные исторические периоды: допредмодерн, модерн, современность; отбор и классификация данных и аналитических принципов для анализа художественных ценностей в исторической эволюции морфологической стилистики дизайна интерьера, архитектуры и изобразительного искусства; описание и интерпретация деятельности специалистов-документалистов в области дизайна интерьера, архитектуры и изобразительного искусства в контексте изучения роли и значения Союза художников, Союза дизайнеров интерьера и Союза архитекторов Республики Молдова в формировании принципов и развитии морфологической стилистики в соответствующих областях.

Научная новизна и оригинальность: заключаются в реализации нового видения исследования исторической эволюции морфологической стилистики в дизайне интерьера, архитектуре и изобразительном искусстве Молдовы как взаимосвязанных областей в междисциплинарном и интегративном подходе. Были изучены документы из архивов, библиотек, а также источники, отражающие состояние эволюции морфологической стилистики в мировом искусстве сопредельных стран — в области изобразительного искусства, дизайна интерьера, архитектурных памятников, музейных экспонатов, ремесленных объектов, являющихся неотъемлемой частью культурного наследия Республики Молдова. Исследование представляет собой первое научное изыскание в области изучения морфологической стилистики в дизайне интерьера, архитектуре и изобразительном искусстве Бессарабии, Молдавской ССР и Республики Молдова.

Новое научное направление — Эволюционно-триархическая концепция морфологической стилистики художественного творчества.

Основные научные результаты: обоснование и систематизация теоретических и историографических данных по освоению национального художественного и интерьерного наследия в контексте анализа морфологической стилистики в смежных областях с разработкой методологических инструментов для изучения архитектурных памятников, интерьерных пространств, музейных предметов (мебель, текстиль), а также образцов изобразительного искусства с эстетической, художественной, типологической и сравнительной точек зрения. Были проведены исследования по историческим периодам Бессарабии (1887–1918; 1918–1940), Молдавской ССР (1940–1991) и Республики Молдова.

Теоретическое значение: вытекает из анализа теоретических подходов к описанию исследуемого контекста: морфологическая стилистика, периоды эволюции, традиционный дом, экологическая архитектура, типология морфологической стилистики, стилистико-морфологический неороманизм, специфика стилистико-морфологических интерференций, сельская стилистика. Всё это подчеркивает инновационный и прикладной характер диссертации, закладывая теоретико-методологические основы для новых научных подходов в изучении дизайна интерьера, архитектуры и изобразительного искусства Бессарабии (периоды 1887–1918; 1918–1940) / Молдавской ССР (1940–1991) / Республики Молдова (1991–2020), что ведет к формированию триархической эволюционной концепции морфологической стилистики творческого искусства.

Прикладное значение работы: заключается в подтверждении ценностного и междисциплинарного характера исследования, информация и данные которого будут полезны для последующих изысканий в данной области, а также для фиксации ценностных процессов эволюции морфологической стилистики в дизайне интерьера, архитектуре и изобразительном искусстве на уровне школьников, студентов и преподавателей учебных заведений художественного профиля. Также работа послужит основой для выработки методологических ориентиров для дизайнеров интерьера, художников, музейных работников, издателей и других специалистов.

Внедрение научных результатов: было осуществлено в рамках 41 международного и национального научного форума, в рамках деятельности Кафедры архитектуры, факультета градостроительства и архитектуры Технического университета Молдовы, а также в учебном процессе при преподавании профильных дисциплин на уровне магистратуры по программам Архитектура и Дизайн интерьера в Техническом университете Молдовы.

LISTA ABREVIERILOR

AB – Arhivele Basarabiei
AM – Arheologia Moldovei
AMTAP – Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Chișinău
ANA – Agenția Națională a Arhivelor
ANIRM MC RM – Agenția Națională de Inspecție și Restaurare a Monumentelor, Ministerul Culturii al Republicii Moldova
ANR – Arhiva Națională a României
AȘM – Academia de Științe a Moldovei
BȘ MNEIN – Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală cat. – catalog
c. – carton
cm – centimetri
CMI – Comisiunea Monumentelor Istorice, București
CMI SB – Comisiunea Monumentelor Istorice, Secția Basarabia
CC al PCUS – Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice
DA – Departamentul Arhitectură
f. – filă
imagine inv. – inventar
IP IPC – Instituția Publică Institutul Patrimoniului Cultural
MNAM – Muzeul Național de Artă al Moldovei
MNEIN – Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală
MNIM – Muzeul Național de Istorie a Moldovei
nr. – numărul
p. – pagina
p. - pânză
pl. – plan
pt. – punctul
RASSM – Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
r-ul – raionul
RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
UAP – Uniunea Artiștilor Plastici
UA RSSM – Uniunea Arhitecților din RSS Moldovenească
UA RM – Uniunea Arhitecților din Republica Moldova
UD RSSM – Uniunea Designerilor din RSS Moldovenească
UD RM - Uniunea Designerilor din Republica Moldova
u. - ulei
URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
UTM – Universitatea Tehnică din Moldova
АИМ – Археологические исследования Молдавии
КЕВ – Кишиневские Епархиальные Ведомости

LISTA TABELELOR

Tabelul 5.1. Caracteristica stilisticii tradițional-contemporan	247
Tabelul 5.2. Concepția triarhică a artei creative	256
Tabelul 5.3. Structura concepției triarhice a artei creative	260
Tabelul A 1.1. Concepția triarhică în stilistica morfologică a artelor creative - designul interior, arhitectură și artele plastice	310
Tabelul A 1.2. Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice – interferența domeniilor creative	315

LISTA FIGURILOR

Figura 1.1. Locuință și o așezare a comunității Cucuteni-Tripolie cu zonarea spațiului interior	55
Figura 1.2. Locuința, Zeița-Mamă (sculpturi ronde-rosse), decorată cu ornamente geometrice specifice culturii Cucuteni-Tripolie	55
Figura 1.3. Organizarea zonelor unui spațiu interior, Cucuteni-Tripolie	56
Figura 1.4. Obiecte rituale cucuteniene – fragmente de figurină antropomorfă feminină și vas zoomorf, satul Cobani, raionul Glodeni	57
Figura 2.1. Locuință urbană construită din bârne, perioada medievală	67
Figura 2.2. Locuință rurală țărănească din lut	67
Figura 2.3. Locuința modestă țărănească, îndeletnicirile casnice ale femeilor	68
Figura 2.4. Tipologia locuinței înglobată, locuinței de suprafață (reconstituire – I. Litsuk)	73
Figura 2.5. Locuință înglobată – bordei, comuna Vădastra, județul Mehedinț	75
Figura 2.6. Tipologia locuinței medievale înglobată și de suprafață	77
Figura 2.7. Orașul Chișinău în perioada medievală	78
Figura 2.8. Casele rustice în Gubernia Basarabia	79
Figura 2.9. <i>Mihai Eminescu în bojdeuca lui Ion Creangă</i> , u/p, 1976, M. Grecu; <i>Casa părintească din Humulești</i> , u/p, 1998, A. Baesu; Interiorul casei-muzeu din Humulești	79
Figura 2.10. Conacul Zamfir Ralli-Arbore, astăzi casa-muzeu în s. Dolna, r-nul Strășeni; Fotografie istorică, gărzi pe străzile or. Ungheni, extras din revista englezească	84
Figura 2.11. Conacul Zamfir Ralli-Arbore, astăzi casa-muzeu, s. Dolna, r-nul Strășeni, designul interior al spațiului în stilistică istorică boiemă	85

Figura 2.12. <i>Basarabia. Poduri</i> , grafică, 1912, P. Șilingovschi; <i>Mahala din Chișinău</i> , u/p, 1942, Au. Baillayre; <i>Cocioabă</i> , 1881, u/p, V. Ocușco	86
Figura 2.13. Piața orășanească și o mahala a evreilor din Chișinău în anul 1898	88
Figura 2.14. Conacul familiei T. I. Krupenski, or. Chișinău	90
Figura 2.15. Hotelul <i>Peterburg</i> , str. Alexandru cel Bun, or. Chișinău	92
Figura 2.16. Casa Mani-Jelescu, or. Chișinău, 1900. <i>Casa Mani-Jelescu</i> , grafică colorată, 2000 Lică Sainciuc	93
Figura 2.17. Casa Mani-Jelescu, imagine din spatele casei, or. Chișinău, 1920. Astăzi din Casa Mani-Jelescu a mai rămas o parte din blocul 3, 2000	94
Figura 2.18. Parcul Conacului familiei Ștefan Leonard, s. Cubolta, r-nul Sîngerei inaugurat în anul 1835	97
Figura 2.19. Conacul familiei Șt. Leonard, s. Cubolta, r-nul Sîngerei construit în 1835 de moșierul Balși, imagini istorice	98
Figura 2.20. Spații interioare din Conacul Șt. Leonard, din Cubolta (1835), imagin din secolul XXI	98
Figura 2.21. Locuință tradițională amenajată în stilistică moldovenească	105
Figura 2.22. Ansamblul arhitectural din centrul Chișinăului: Catedrala Mitropolitană Nașterea Domnului, Clopotnița (arhitect A. Melnikov, 1938), Arcul de Triumf (arhitect L. Zaușkevici, 1983), or. Chișinău	107
Figura 2.23. Biserica grecească Sfântul Pantelimon, arhitect Al. Bernardazzi (1887–1891), or. Chișinău	110
Figura 2.24. Gimnaziul pentru fete <i>N. Dadiani</i> , arhitect Al. Bernardazzi (1899-1900), or. Chișinău	111
Figura 2.25. Conacul urban al familiei Râșcanu-Derojinski, arhitect Al. Bernardazzi (1852- 1875); Prezidiumul Sovietului Suprem al RSSM, 1950, or. Chișinău	112
Figura 2.26. Conacul urban al familiei Râșcanu-Derojinski, Al. Bernardazzi (1980), planul vilei după reconstruire	113
Figura 2.27. Vilă urbană Vladimir Herța (1903-1905), arhitect H. Lonski, or. Chișinău	115
Figura 2.28. Designul spațiilor interioare din Vila urbană Vladimir Herța (2021), or. Chișinău	116
Figura 2.29. Hanul Manuc-Bey, București (1806-1808), unde a fost semnat Tratatul din 1812 de ocupare a teritoriului Principatului Moldovei dintre Prut și Nistru de către Imperiul Rus	117
Figura 2.30. Conacul Manuc-Bey, Castelul vânătoresc, or. Hîncești (1816) după reconstrucție	

	117
Figura 2.31. Blazonul Conacului Manuc Bey, or. Hîncești (1816)	119
Figura 2.32. Designul interior al Conacului Manuc Bey, amenajat în stilistica barocă vieneză	119
Figura 2.33. Designul interior decorat cu muluri și sobe elegante din Conacul Manuc Bey, or. Hîncești	120
Figura 2.34. Designul interior al muzeului din Castelul Vânătoresc, Conacul Manuc Bey, or. Hîncești	120
Figura 2.35. Conacului familiei Balioz din s. Ivancea, r-nul Orhei, 1873	121
Figura 2.36. Conacul Carabet Balioz (1852-1873), 2020	122
Figura 2.37. Patrimoniul salonului Conacului Carabet Balioz, s. Ivancea, r-nul Orhei	122
Figura 2.38. Conacul Carabet Balioz, mostre de arhitectură vernaculară în piatră prelucrată, macheta conacului donată de UTM	123
Figura 2.39. Gimnaziul pentru băieți nr. 1 din Chișinău	124
Figura 2.40. Interioarele Gimnaziului pentru băieți nr. 1 din Chișinău, arhitecți K. Gasquet și V. Țâganco, 1889-1890	125
Figura 2.41. Gimnaziul de băieți nr. 3 (astăzi Academia de Muzică Teatru și Arte Plastice), arhitect Vladimir Țâganco, 1905, or. Chișinău	125
Figura 2.42. Clădirea Muzeului Zoologic (astăzi Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală), arhitect V. Țâganco, 1906	126
Figura 2.43. Spațiile expoziționale ale Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală, arhitect V. Țâganco, 1906, or. Chișinău	126
Figura 2.44. Sediul vechi al Dumei orășanești (primul sediu 1817), sediul nou 1900-1902, arhitecți M. Elladi și Al. Berdardazzi	127
Figura 2.45. Banca orășanească, proiectată de inginerul M. Cekerul-Kuș, 1903	128
Figura 2.46. Sala cu orgă (Banca orășanească), proiectată de inginerul M. Cekerul-Kuș, 2022	129
Figura 3.1. Vechea clădire și actuală a Teatrului Național din Chișinău, designul interior al sălii teatrului	137
Figura 3.2. Vechea și actuala clădire a Teatrului Național, astăzi cinematograful Patria	138
Figura 3.3. Căminul de ucenici ai feroviarilor, Uzina de Apă, Chișinău, 1929	139
Figura 3.4. Vile urbane din Chișinău, proiectate de arhitectul N. Mertz	140
Figura 3.5. Biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel, Bălți, arhitect A. Ivanov	143

Figura 3.6. Catedrala Sf. Constantin și Elena din Bălți, arhitecți A. Gabrielescu, A. Ivanov și baptisteriul de arhitectul V. Voițehovschi	144
Figura 3.7. Instituții de învățământ construite cu sprijinul Fundației Culturale <i>Principele Carol</i> - Școala primară, Vorniceni, Șoldănești, gimnaziul din Căușeni, gimnaziul din Giurgiulești, Cahul	145
Figura 3.8. Cămin cultural în construcție. Palat cultural al asociației învățătorilor, în fața monumentul lui Vasile Lupu, or. Orhei	146
Figura 3.9. Căminul cultural din comuna Rezeni (1937), Căminul cultural, r-nul Șoldănești (1929)	146
Figura 3.10. Vechea Case de raport or. Orhei și or. Chișinău (1923-1930)	147
Figura 3.11. Casa Națională din comuna Nisporeni (1919-1930), aspect contemporan	148
Figura 3.12. Vedere cu Mănăstirea Rudi, grafică de pe o carte poștală	149
Figura 3.13. Gara Pământenii (Gara de Vest), sector Pământenii din Bălți	149
Figura 3.14. Palatul și reședință a episcopului de Hotin din Bălți	150
Figura 3.15. Muzeul de Istorie și Etnografie din or. Sîngerei	150
Figura 3.16. Muzeul de Istorie și Etnografie Florești în stilistică neoromânească	151
Figura 3.17. Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Orhei	151
Figura 3.18. Vilă urbană, vedere de interior neoromânesc modern, art deco	153
Figura 3.19. Case de raport din străzile Maria Cibotari nr. 61, Veronica Miclea nr. 5	154
Figura 3.20. Cameră de Comerț și Industrie din Basarabia, Chișinău și filiala din or. Orhei	155
Figura 3.21. Clădirea școlii Schinoasa Deal, nr. 7, anii 1940 – 2014	157
Figura 3.22. Casa cu două fețe din strada Vasile Alecsandri, or. Chișinău	157
Figura 3.23. Vila urbană din strada Sfatul Țării, or. Chișinău	159
Figura 3.24. Artele plastice basarabene în creația artiștilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. <i>Port comercial</i> , u/p, 1915, V.Blinov; <i>Mahalaua Melesteu toamna târzie (or. Chișinău)</i> , u/c, 1920, Gr. Filatov; <i>Cireadă de vaci</i> , u/p, 1920, P. Șilingovschi	161
Figura 4.1. Zona centrală și Primăria, Casa Eparhială (distrusă în 1941) din or. Chișinău în ruine, anii 1940-1945	164
Figura 4.2. Biserica Sfânta Treime din s. Cuhureștii de Sus, r-nul Florești, realizată în stil brâncovenesc, arhitect A. Șciusev	169
Figura 4.3. Gara feroviară (1871), arhitect H. Lonski și sediul nou (1948), arhitecți A. Șciusev și L. Ciuprin, or. Chișinău	170
Figura 4.4. Gara feroviară, spațiul interior elaborat în stilistică mixtă, or. Chișinău, 2021	170

Figura 4.5. Seria de lucrări Construcția Chișinăului c/g, (1947–1948), c/g, E. Gamburd	171
Figura 4.6. Simbolurile realismului sovietic pe fațadele edificiilor, or. Chișinău	172
Figura 4.7. Elemente sovietice pe edificii de arhitectură, or. Chișinău	173
Figura 4.8. <i>Chișinăul Vechi. Strada Mihail Kogalniceanu</i> , a/h, 2007, V. Movileanu; <i>Casă veche Chișinău</i> , 2003, a/h, 2003, V. Movileanu; <i>Strada Alexandru cel Bun</i> , a/h, 2007, V. Movileanu	173
Figura 4.9. Tipologia arhitecturii urbane sovietice, locuințe cu 2-3 etaje, (1945-1950,) clădiri cu 4-5 etaje (1950-1960), or. Chișinău	177
Figura 4.10. Tipologia arhitecturii sovietice, locuințe cu 7-9-12 etaje, anii (1970-1980), or. Chișinău	177
Figura 4.11. Tipologia arhitecturii sovietice din zona istorică, locuințe contemporane multietajate	178
Figura 4.12. Edificii culturale sovietice din localitățile urbane, rurale – case de cultură (fostele cămine culturale) <i>Sărbătoare în sat</i> , u/p, 1964, S. Cuciuc; <i>Zăpada multașteptată</i> , u/p, 1971, S. Cuciuc; <i>Zăpada multașteptată</i> , u/p, 1971, S. Cuciuc; <i>Glie și oameni, temperă pe pânză</i> , 1975, V. Rusu Ciobanu	179
Figura 4.13. Chișinăul cu cartiere și sectoare noi 1980-1985. <i>După ploaie în sectorul Râșcani</i> , u/p, 1982, Iu. Șibaev; <i>Chișinăul însořit</i> , u/p, 1982, E. Romanescu. Chișinăul însořit, 1982; <i>Chișinăul se construiește</i> , u/p, 1980, Iu. Șibaev.	184
Figura 4.14. Case tradiționale și interioare din satele RSSM, construite de meșterii locali 1950-1960	188
Figura 4.15. Case de cultură din satele RSSM, anii 1950-1970	189
Figura 4.16. Case de cultură din s. Filipeni, r-nul Leova, 1980	190
Figura 4.17. Tipologia locuințelor țărănești din zona de nord, zona de centru, zona Orheiului Vechi, zona de sud RSSM	192
Figura 4.18. Planimetria camerei de zi și casei mari (casa curată) dintr-o locuință rurală din RSS Moldovenească	192
Figura 4.19. Peisaje din seria Albastru de pe Prut (2024), Scrisori albastre (2023) u/p, G. Vieru, s. Ivancea, Butuceni, Orheiului Vechi	196
Figura 4.20. Casa-muzeu Al. Pușkin, Chișinău. Interiorul cabinetului completat cu mobilier în stilistică biedermeier	198

Figura 4.21. Camera de zi, casa tradițională și mobilier în stilistică națională și influență biedermeier	199
Figura 4.22. Casa-muzeu Al. Donici. Salon boem completat cu mobilier elegant neoclasic	201
Figura 4.23. Casă multietajată cu apartamente monotip, varianta <i>hrușciovka</i>	202
Figura 4.24. Circul, arhitect A. Kirichenko, Chișinău 1981, compoziție-relief pe fațadă, L. Dubinovski; Pictură murală în design interior, P. Obuh; Basoreliefuri din ceramică de L. Ianțen și E. Saakov	203
Figura 4.25. Designul interior din apartamente de tipul <i>hrușciovka sovietică</i>	204
Figura 4.26. Apartamente spațioase cu 4-5 odăi și mobilier modern	205
Figura 4.27. Primăria Chișinăului pe fațadă - portretele ctitorilor socialismului revoluționar - Marx, Engels, Lenin și Stalin, 1950; Monumentul lui Lenin în fața Guvernului, 1982; Monumentul F. Engels și K. Marx în fața Parlamentului din Chișinău, 1983; Monument dedicat lui V. Lenin în Bălți, 1972; Colhoznică sovietică din fața Catedralei Naștera Domnului	206
Figura 4.28. <i>Orașul înflorește și se construiește</i> (autogara centrală); <i>Chișinău</i> , pictură murală 1983, M. Burea; <i>Legenda Chișinăului</i> , 1973, mozaic FUA, UTM, Al. Cazemir	207
Figura 4.29. Artă monumentală. <i>Sportul</i> (1962) V. Novikov și F. Nutovici; <i>Arta</i> M. Burea (1960)	207
Figura 4.30. Artă monumentală. <i>Moldova ospitalieră</i> (1982), M. Burea; <i>Orașul vechi și orașul nou</i> (1975), M. Burea și P. Obuh	208
Figura 4.31. <i>Rectuții</i> , u/p, 1965, M. Grecu; <i>La joc</i> , u/p, 1957, V. Rusu-Ciobanu	209
Figura 4.32. Design interior modern din URSS și RSSM, MNAM anii 1970-1980	210
Figura 5.1. Blocuri de apartamente, seria <i>Bălți</i> din perioada RSSM și Republica Moldova. Apartament cu 1 odaie – 34 m ² ; cu 2 odăi – 50 m ² ; cu 3 odăi – 65 m ²	216
Figura 5.2. Blocuri de apartamente din seria 135 din RSS Moldovenească și Republica Moldova	217
Figura 5.3. Construcții-tip de mai multe serii: 143, 135, 102 din RSS Moldovenească și Republica Moldova	218
Figura 5.4. Colaj - stilistica modernismului sovietic din RSS Moldovenească și Republica Moldova	219

Figura 5.5. Sediul Rectoratului Universității Tehnice a Moldovei (1964-2024), realizat în stilistică neoclasică; blocul Facultății Urbanism și Arhitectură (1972-2024), în stilistică modernismului sovietic	222
Figura 5.6. Clădirea ARTCOR - Centrul Industriilor Creative Artcor, Chișinău, (AMTAP), M. Calujac	226
Figura 5.7. Designul spațiilor interioare – ARTCOR, M. Calujac	226
Figura 5.8. Proiect concept elaborat prin interdisciplinaritatea domeniilor - arhitectură, designul interior și armonizarea cu obiecte de arte plastice	226
Figura 5.9. Casele civilizației cucuteniene decorate cu ornamente de tipul yin și yang	228
Figura 5.10. Casele civilizației geto-dacice	229
Figura 5.11. Evoluția locuinței tradiționale din Republica Moldova	233
Figura 5.12. Evoluția locuinței tradiționale a ucrainenilor și polonezilor	234
Figura 5.13. Evoluția locuinței tradiționale a găgăuzilor	235
Figura 5.14. Locuința tradițională a rușilor	237
Figura 5.15. Locuința tradițională a bulgarilor	237
Figura 5.16. Locuința tradițională a romilor – cortul, casa rustică și palatele și interioarele luxoase	238
Figura 5.17. Locuința tradițională a evreilor	239
Figura 5.18. <i>Peisaj forestier – Cireadă de vaci</i> , u/p, P. Șilingovschi, 1920; <i>Peisaj rural – Nistrul la Criuleni</i> , u/p, 1906, P. Piscariov; <i>Peisaj montan – Creștet de deal</i> , u/p, I. Jabinschi, 2010; <i>Peisaj industrial – Zona industrială, Ciocana-Nouă</i> (din Ciclul Moldova industrială), 1969, V. Ivanov	240
Figura 5.19. Design interior a spațiului public contemporan în stilistică tradițională	247
Figura 5.20. Locuința contemporană în stilistica tradițională	248
Figura 5.21. Grădiniță din or. Chișinău amehajată după principiile arhitecturii <i>verde</i>	250
Figura 5.22. Mobilier sustenabil elaborat de studenții arhitecți	253

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. În ultima perioadă, atât pe plan internațional, cât și în Republica Moldova, s-au dezvoltat concepte și metodologii noi de abordare a variatelor domenii - designul interior, arhitectură și artelor plastice, prin satisfacerea nevoilor și transformărilor și implicațiilor majore înrădăcinate în realitate. O proprietate importantă a perioadei contemporane o reprezintă dezvoltarea condițiilor de viață, cu accent pe înnobilarea spațiului interior, prin completarea și valorificarea multidisciplinară a tezaurului național îmbogățit cu piese de mobilier, textile, obiecte de artizanat, tablouri etc. În esență aspectul multidisciplinar presupune un tablou de ansamblu al dezvoltării stilisticii morfologice în artele plastice și design interior, în creația meșterilor, constructorilor, arhitecților, pictorilor și designerilor de interior. Interdisciplinaritatea designului interior ocupă o poziție de intersecție între știință, artă și tehnologie, care reprezintă fenomen complex de sinteză, el presupune o activitate creatoare integratoare ce cuprinde o gamă largă de domenii și interferențe.

Istoria dezvoltării stilisticii morfologice în domeniile designului interior, arhitecturii și artelor plastice, atât în Republica Moldova, cât și în cultura europeană, a devenit o problemă de interes și actualitate specială, încadrând în sine direcțiile conexe: opere de artă plastică; designul de interior; valorificarea științifică a patrimoniului cultural, al celui lingvistic, literar, folcloric, etnologic, istoric, arhitectural, artistic, arheologic etc.

Importanța temei abordate. Astăzi, este importantă integrarea Republicii Moldova în practica și experiența țărilor europene, prin valorificarea stilisticii morfologice a designului interior, arhitectură și artelor plastice. Evoluția domeniilor vizate și interferența stilistico-morfologică a edificiului, interiorului și operelor de artă, cu multiple funcții practice și estetice, variază prin diversitate și tehnici de execuție. Cercetarea multilaterală a evoluției istorice a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice pe parcursul dezvoltării istorice a Basarabiei, RSSM și a Republicii Moldova are o importanță deosebită, ceea ce se observă la nivelul consemnării valorilor științifice și protecția patrimoniului cultural material.

Interferențele stilistico-morfologice pe domeniile aferente – designul interior, arhitectură și artele plastice, examinate științific și introduse în circuitul științific, prezintă un studiu, axat pe ideea artistică a conceptului proiectului de arhitectură, a spațiilor interioarelor dotate cu piese de mobilier, textile etc., lucrate în diferite tehnici și procedee plastice de împodobire a suprafețelor edificiilor, a panourilor pieselor de mobilier, finisajelor pentru pereți etc care, în totalitatea lor, sunt similare cu tendințele artistice specifice diferitelor perioade. Obiectul cercetării, al evoluției stilisticii morfologice (conceptul de stil, stilistica estetică, dezvoltarea listei stilistice și interferența

domeniilor) în designul interior (organizarea, amenajarea, funcționalitatea spațiilor interioare, mobilier, accesorii), arhitectură (monumente de arhitectură civilă (locativă, publică), religioasă)), arte plastice (pictură, grafică, sculptură etc.), vor completa tabloul valorilor artistice și istorice ale patrimoniului cultural din perioadele medievală, modernă și contemporană în Moldova.

Cercetarea se axează pe completarea lipsei informației de sinteză a interferenței stilisticii între domeniile aferente, documentate în cadrul arhivei naționale, a caselor-muzeu de pe teritoriul țării (nord, centru, sud), cu spațiile interioare, cu piese din colecțiile muzeale din spațiul actual al Republicii Moldova și regiunile limitrofe. Aceste aspecte stilistice au devenit parte componentă a patrimoniului național motivându-se, astfel, preocuparea specialiștilor pentru documentarea, descrierea și elaborarea unor recomandări constructive întru valorizarea, salvagardarea și promovarea patrimoniului cultural material [183; 184; 188; 189; 208; 513; 512; 515; 529; 533]. În acest context, patrimoniul național arhitectural, cu al designului interior, al artelor plastice reprezintă elemente specifice poporului și tradițiilor și obiceiurilor strămoșilor. Potrivit lui Mircea Eliade – *casa este lăcașul familiei, un simbol al existenței umane cu cele legate de la naștere, copilărie, funerarii etc.*, din punct de vedere socio-cultural, îmbogățește civilizația umană cu noi adevăruri existențiale [120].

Descrierea situației în domeniu și identificarea problemelor de cercetare. În prezent istoriografia națională nu dispune de studii complexe care ar aborda stilistica morfologică în domeniile designului interior, arhitecturii și artelor plastice din Moldova. De fapt, în Republica Moldova problema istoriei stilisticii morfologice pe domeniile aferente – design interior, arhitectură, arte plastice din Basarabia, RSS Moldovenească și Republica Moldova au fost subiecte de interes fiind cercetate ca domenii separate, iar integrarea acestora se atestă mai târziu [183]. Concentrarea eforturilor asupra cercetării celor mai diverse aspecte ale designului interior, arhitecturii și artelor plastice, prin redarea tabloului evoluției stilistico-morfologică pe diverse perioade de timp din Basarabia, RSS Moldovenească și Republica Moldova, este ***o problemă de actualitate***, deoarece la moment un spectru larg de probleme au rămas valorificate insuficient, inclusiv interfezența domeniilor aferente [22; 23; 183; 189; 313; 314; 315; 316; 320; 321].

La etapa actuală cercetarea caracterului elementelor stilistice ale artelor plastice și spațiilor interioare ale edificiilor de arhitectură pune în evidență entitățile principale ale monumentelor arhitecturale istorice: cocioabe, casa țărănească unacamerală, bicamerală, tricamerală, conacul boierească, case de raport, case-muzeu urbane și rurale, vile urbane, edificii de arhitectură particulară și publică. Specialiștii în domeniul istoriei și studiul artelor, istoriei arhitecturii, designerii de interior manifestă un interes secundar față de stilistica morfologică a

domeniilor conexe din Moldova, informațiile respective sunt minimale, interesul este evident pentru perioada modernă și contemporană, puține cercetări atestăm cu referire stilistica morfologică în design interior, arhitectură și artele plastice în perioadele din Preistorie, Antichitate, Evul Mediu [136; 140; 155; 158; 172; 190; 210; 224; 235].

Abordarea problemei percepției estetice în Antichitatea greco-romană denotă o multitudine de dificultăți ce sunt datorate, în mare parte, diferențelor radicale dintre viziunea și cultura actuală și cea antică. Pentru a putea înțelege modul de raportare al anticilor la problemele legate de facultatea de cunoaștere și filosofia trăirii estetice, trebuie să luăm aminte, în primul rând, de faptul că gânditorii acestei perioade aveau un mod diferit de a se raporta la sine și o altă „lume afectivă” decât avem noi. Gânditorii antici vedeau frumosul prin unitatea dintre estetică, etică și teologie, abordate ca un concept și fenomen de armonie în viața omului, iar frumosul și binele erau gândite ca valori cardinale ce se însoțeau reciproc [3, 4; 127].

Artistul, conform filosofilor greci și romani: Pitagora, Socrate, Platon lumea sensibilă este alcătuită din tot ceea ce putem experimenta prin simțuri; Aristotel susține că artistul nu creează de la zero opera sa, ci doar imită o idee care este pusă în mintea sa de către zeu, divinitate. În viziunea lor omul-pictor, arhitect, poet etc. nu poate ajunge la ideea de obiect frumos decât cu ajutorul divinității iar, pentru un astfel de ajutor, acesta trebuie să aibă un caracter etic, frumos; trebuie să fie *kalos* – frumos și bun, adică virtuos. Așadar, frumosul era o proprietate a obiectului artistic, a operei de artă definită prin armonie, simetrie și proporționalitate. Frumosul artibuit unei lucrări artistice trebuia înțeles prin cunoaștere; frumosul veșnic, invariabil și absolut, pe altă parte, grecii aveau și părerea de urât a lucrărilor și faptelor [136; 138; 142; 283].

Tezele istoricilor, esteticienilor și criticilor de artă, precum: Sfântul Augustin, Toma d’Aquino, Dürer, Diderot, Alexander Baumgarten [394], Johann Winckelmann [384], Edmund Burke [51], Immanuel Kant [162; 163], Nicolai Hartmann [138], Tudor Vianu [376; 377; 378; 379; 380; 381], Władysław Tatarkiewicz [344; 345], Teodor Adorno [4], Umberto Eco [116; 117; 118] etc. în studiile lor despre valoarea estetică în antichitate, evului mediu și perioada iluminist-modernistă, identifică diferite aserțiuni referitoare la frumos și la artă: existența unui frumos supranatural și absolut, a frumuseții universului; înțelegerea alegorică a naturii și a artei; arta reproduce natura; valoarea artei o determină inspirația și creativitatea; o reacție subiectivă decât o calitate obiectivă [133; 134]. În era istorică din Antichitate, Evul Mediu și până în perioada premodernă expresia artistică a frumosului și derivatele sale de grațios, sublim, subînțeleg aprecierea formei estetice a creației operei care rezultă prin influența forței din afară [2; 3; 5; 27; 131].

Lucrările apreciate ca frumoase în secolul XVIII, după judecata simțurilor, create de geniul renașcentist înzestrat cu o capacitate de creație, conturează frumosul artistic liber de tradițiile canonice. În gândirea filosofică a secolului al XVIII-lea obiectul de artă devine produsul non-practic al unui geniu creativ, mai degrabă liber de divin sau supus unor tradiții canonice. Acest obiect este făcut pentru el însuși. Pe parcursul secolului al XIX-lea, arta devine spațiul căutărilor de expresie artistică de formă nouă, prin a deveni modernistă [217; 248; 249; 250]. Modelele manifestărilor artistice pentru secolul XX sunt lucrări plastice nonconformiste, cu subiect de studiu divers prin tehnică și materiale de lucru, apar noi curente artistice și concepte estetice. În perioada contemporană, artistul creează opere inedite, iar mesajul tabloului este trăirea emoțională a autorului expus spre contemplare de vizitator [255; 263]. Odată cu dezvoltarea artelor și diversificarea formelor de expresie în perioada contemporană și varietatea curentelor artistice și interferențele pe domeniile: arte plastice, arhitectură și design interior rezultă aprecierea operelor de artă și valoare artistică a produsului elaborat prin caracteristica stilistică individuală. Stilul este individualitatea și limbajul valoric al unei opere de artă.

Domeniul de *studiu al stilisticii* ca *obiect atât de vechi și evanescent*, s-a aflat sub unghiul de incidență al lingvisticii/critică/estetică – a cadrului problematic, obiectivelor și limitelor [108; 112; 113; 253].

În plus, *stilisticii* i se recunoaște statutul de *știință a creativității prin excelență* – a stilului ca formă a unui raport, care-i legitimează originea și funcțiunea, dat fiind că individualul este un produs rezultat din un set de elemente caracteristice, în cazul domeniilor de creație – design interior, arhitectură și arte plastice [285].

Stilul, stilistica demersului științific urmărește una dintre cele mai generale categorii ale gândirii artistice, a mijloacelor de expresie a mediului obiectual, care formează o compoziție armonioasă și care îmbină diverse domenii și laturi ale vieții [285; 423; 427].

În plan național, în Republica Moldova, mai multe cercetări cu caracter general la problema abordată în studiile arheologilor, istoricilor și criticilor de artă, arhitectură, designeri de interior: Зоя Моисеенко [480], Ярослав Тарас, Василий Боровский [452; 453], Евгений Богнибов [448; 449; 450], Eugen Bâzgu, Mihai Ursu [28; 29; 30; 31; 32], Mariana Șlapac [327; 328; 329; 330; 331; 332; 333; 334; 335; 336], Tamara Nesterov [235; 236; 238; 240; 241; 242; 243; 244; 245; 246; 247], Tudor Stăvilă și Constantin Ciobanu [313; 314; 315; 316; 317; 318; 319; 320; 321], Sergius Ciocanu [77; 78; 79; 80], Ala Ceastina [58; 59; 60; 61; 508; 509; 510], Pavel Cocârlă [79], Valentin Tomuleț [357; 358; 359; 360], Emil Dragnev [110; 111], Vitalie Mălcoci [167; 168; 169] etc., care interpretează unele aspecte ale temei cercetate, investigațiile principale

fiind axate pe descrierea artelor plastice, a designului interior și aspectului arhitectonic al spațiului prin echiparea cu obiecte de interior etc. Lipsa unui studiu pluridisciplinar pe domeniile designului interior, arhitectură, artelor plastice creează impedimente în realizarea unui tablou de ansamblu al evoluției istorice a stilisticii morfologice și istorico-artistice.

În spațiul românesc problema stilisticii morfologice în artele plastice și designului interior, arhitectură i-a fost acordată o atenție specială, diferite aspecte au fost abordate de Nicolae Iorga [151; 152; 153; 154; 155; 156; 157; 158], Paul Constantinescu-Iași [88; 89; 90], Lucian Blaga [40; 41; 42; 43], Alexandru Dima [107], Gheorghe Achiței [2, 3], Tudor Vianu [376; 377; 378; 379; 380; 381], Ioan Opriș [256; 257], Dimitrie Cantemir [53; 54], Miron Costin, Dosoftei [94; 95; 96; 97], Moisei Kagan [161], Titus Mocanu [177], Dumitru Irimia [159], Maria Barbu [24; 25], Georgeta Corniță [95].

Alte publicații din *spațiul internațional*, cu referire la problema cercetată, sunt lucrările semnate de Charles William Morris [179], Pier Michelis [175], Umberto Eco [116; 117; 118], Michael Riffaterre [285; 434; 435; 436], Adolf von Hildebrand [429], Alois Riegl [286], Lorenz Dittman [108], Aby Warburg [540], Erwin Panofsky [262; 263], Ferdinand de Saussure [302] și filosoful american Charles Sanders Peirce [265] etc.

Astfel, semiotica stilistică, după Charles William Morris, are ca definiție recunoscută studiul semnelor, semne și de simboluri, devenind o nouă formă de cunoaștere – în arhitectura semiotica, o filosofie a semnului artă cu implicații sociale excepționale, o analiză semiotică a expresiei arhitecturale [179].

Umberto Eco vede în limbajul arhitecturii (designului interior, artelor plastice), asemenea limbajului natural, care poate transmite mesaje în simboluri și imagini specifice și poate comunica privitorului propriul său adevăr [116; 117; 118].

Bogăția polisemantică a simbolului în arhitectură, designul interior și artelor plastice este cea care ne face să decodificăm arta mai greu, dar este o satisfacție cu atât mai mare cu cât reușim să surprindem cât mai multe semnificații ale unei metafore, fie ea poetică, picturală sau arhitecturală, metaforă care este în sine o matrice de simboluri. Sunt elemente de compoziție a limbajului arhitectural (designului interior, artelor plastice) a căror analiză semiotică ține de valoarea lor simbolică. Încărcătură excepțională a simbolurilor este de a trimite la elemente materiale, concrete și elementele imateriale, inefabile, cum ar fi lumina și umbra, armonia și numărul, transparența și fluiditatea etc. Analiza semiotică, simbolurile arhitecturale sunt semnele limbajului arhitectural.

În arhitectură, designul interior și artele plastice simbolul și imaginea au jucat întotdeauna un rol fundamental. Atât în simbolistica și imagistica utilizate de arhitect, designer, artist plastic, cât și în simbolistica și imagistica promovate de o epocă sau alta în mentalul colectiv, cu privire la caracterul stilistic asupra arhitecturii, designului interior, artelor plastice. Astfel, continuitatea sau discontinuitatea stilistică în arhitectură, designul interior, artele plastice este dată de continuitatea sau discontinuitatea unor simboluri și imagini. *Valoarea filosofico-retorică și semiotică* a elementelor compoziției arhitecturii, designului interior, artelor plastice este argumentată și de valoarea spațială semnificativă a spațiului dimensional ce reușește să înglobeze atât construitul, cât și golul, adică spațiul vibrant și reflectant, asemenea unei oglinzi magice, atât de necesare obiectului arhitectural, de design interior, artelor plastice [88; 253; 262; 263].

Valorile artistico-estetice ale stilisticii morfologice pe domeniile de design interior, arhitectură, arte plastice și diversitatea asemănărilor reprezintă un ansamblu de proprietăți, calități și trăsături unice ale unui obiect, care indică semnificația socio-culturală universală a acestuia ca parte a unui domeniu. Sunt importante legăturile de interferență a stilisticii morfologice prin caracteristica individuală a obiectelor de design interior, arhitectură și arte plastice (iconografie, iconologie, structură semiotică, simbolistică, modul de interpretare a temei: compoziție, stil, măiestrie tehnică etc.). Dimensiunea valorică a demersului științific al temei abordate de *stil* și *stilistică*, analiza domeniilor științifice: *semiotica*, unde precursorii și întemeietorii disciplinei sunt lingvistul elvețian Ferdinand de Saussure [302] și filosoful american Charles Sanders Peirce [265], în *Tratat de semiotica generală* (1982) de Umberto Eco [118] și reprezentanții principali ai *iconologiei* și *iconografiei*, Aby Warburg și Erwin Panofsky [262; 540], care studiază analiza gândirii și totodată a spiritului prin sentiment, intuiție a imaginii, oferind modele de analiză teoretică și practică, mod semnificativ în studiul academic al artei și al interpretării culturale.

Analizând rezultatele bibliografice la tema de cercetare, ce vizează relevanța, actualitatea și gradul de explorare științifică a subiectului, am identificat următoarele **contradicții**:

1. Existența unor cercetări în istoriografia națională axate pe domeniile noastre de interes, dar insuficiența sau chiar lipsa unor cercetări complexe și pluridisciplinare a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova, analizate în succesiunea epocilor: antică, medievală, modernă și contemporană;
2. Valorificarea limitată a documentelor de arhivă și a surselor științifice inedite, precum și necesitatea reevaluării unor lucrări istoriografice relevante ce impune elaborarea cercetării aprofundate cu privire la artele plastice și designul spațiilor interioare ale

monumentelor arhitecturale, obiectele și colecțiile muzeale din cadrul patrimoniului cultural național.

În această ordine de idei, actualitatea temei de cercetare derivă din necesitatea unei analize de ansamblu a studiului cerințelor și principiilor stilistice în arhitectură, design interior, arte plastice au evoluat în timp de la paleta stilistică din antichitate la perioada contemporană cu transformări noi în stilistică, contestate la nivelul ei, din știința europeană prin creativitatea medierilor teoretice, cu valoare constructivă, dar și analitică, manifestată într-un tablou integrat al ***concepției triarhice evolutive în stilistica morfologică a artei creative***.

Subliniind importanța investigațiilor respective, evidențiem cercetări valorificate insuficient în domeniul stilisticii morfologice în design interior, arhitectură, arte plastice.

În această ordine de idei, dezideratele **problemei cercetării**: *Care sunt valorile artistice multilaterale ale evoluției istorico-artistice a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova ?*

Scopul cercetării constă în fundamentarea și determinarea valorilor artistice multilaterale a evoluției istorico-artistice a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova (în contextul perioadelor istorice pe teritoriul Basarabiei, al RSS Moldovenești și al Republicii Moldova).

Ipoteza cercetării: *fundamentarea teoretico-științifică a evoluției stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova*, va fi posibilă, dacă ne vom baza pe: analiza pluridisciplinară a etapelor de parcurgere a unui ansamblu de reguli și principii în baza cercetărilor patrimoniului național de importanță istorico-artistică, documentate în Republica Moldova, spre formarea unui reper inovativ aplicat în soluționarea stilistică a edificiilor arhitectonice a fațadei, a designului interior armonizat cu piese de artă plastică. Abordarea stilisticii morfologice prin ***concepția triarhică evolutivă a artei creative*** se caracterizează prin originalitatea elementelor expresive și valorice mediind integralitatea, originalitatea stilistică.

Prin urmare, soluționarea scopului și obiectivelor lucrării elaborate prin complexitatea și caracterul pluridisciplinar, actualitatea și stadiul de investigare a temei abordate, a valorii artistice multilaterale a evoluției istorico-artistice a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova, ca patrimoniul artistic, estetic și cultural din Moldova în secolele XIX-XX-lea și începutul secolului al XXI-lea prin prisma interferențelor culturale din regiunile limitrofe, fapt ce va contribui substanțial la recapitularea informațiilor cu referire la stilistica pe domeniile aferente.

Rezultatele demersului științific urmărește importanța, actualitatea și gradul de cercetare a temei, prin identificarea următoarelor **probleme de cercetare**: 1) lipsa unei cercetări puridisciplinare în istoriografia națională cu referire la stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova, în perioada antică, medievală cea modernă și contemporană; 2) valorificarea insuficientă a documentelor de arhivă, explorarea surselor inedite și necesitatea reevaluării unor lucrări istoriografice; 3) examinarea și cercetarea complexă a artelor plastice, a designului spațiilor interioare din monumentele arhitecturale, pieselor din fondurile muzeistice ale patrimoniul național.

Scopul și obiectivele lucrării. Complexitatea și caracterul pluridisciplinar, actualitatea și stadiul de investigare a temei abordate, a permis să formulăm drept **scop** fundamentarea și determinarea valorilor artistice multilaterale a evoluției istorico-artistice a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova, ca patrimoniul artistic, estetic și cultural din Moldova în secolul al XIX-lea, XX-lea și începutul secolului al XXI-lea prin prisma interferențelor culturale din regiunile limitrofe, fapt ce va contribui substanțial la recapitularea informațiilor cu referire la stilistica pe domeniile aferente.

Pentru realizarea scopului propus, au fost proiectate următoarele obiective de cercetare:

- 1) Examinarea și determinarea datelor istoriografice privind stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice.
- 2) Stabilirea epistemologică a reperelor istoriografice în evoluția stilisticii morfologice ale designului interior, arhitectură și artele plastice.
- 3) Elaborarea instrumentelor metodologice de studiere a reperelor teoretice ale evoluției stilisticii morfologice în domeniile design interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia, RSS Moldovenească, Republica Moldova și politica autorităților raportată la evoluția domeniilor.
- 4) Determinarea interferențelor stilistice în design interior, arhitectură, arte plastice în perioadele anilor 1887–1918; 1918–1940 și 1945–1991 și conceptualizarea noii direcții de cercetare: concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artelor vizuale.
- 5) Delimitarea caracteristicilor stilisticii morfologice în diverse perioade istorice: premodernă, modernă, contemporană.
- 6) Selectarea și clasificarea datelor și a principiilor analitice de tratare a valorilor artistice în evoluția istorică a stilisticii morfologice ale designului interior, arhitectură și artele plastice.
- 7) Descrierea și interpretarea activității specialiștilor documentaliști din domeniul designului interior, arhitecturii și artelor plastice în contextul studierii și importanței Uniunii Artiștilor

Plastici, Uniunii Designerilor de Interior și Uniunii Arhitecților din Republica Moldova în formarea principiilor și dezvoltare a stilisticii morfologice în domeniile vizate.

Cadrul cronologic și geografic al cercetării. Limitele cronologice ale cercetării cuprind secolul al XIX-lea – începutul secolului al XXI-lea. Segmentul de timp ales, cu incursiuni în perioada medievală și cea antică, până la cea modernă și contemporană, prezintă etape ale evoluției de constituire și analiză a stilisticii morfologice pe domeniile profesioniste în designul interior, arhitectură și artele plastice pe teritoriul actual al Republicii Moldova. La fel, au fost luate în vedere și influențele stilistice ale țărilor limitrofe (Ucraina, România, Rusia etc.).

Metodologia cercetării. Complexitatea subiectului investigat a necesitat abordarea variatelor direcții de cercetare specifice științelor umanistice precum: teoria și istoria artelor plastice, designul interior și arta peisajului, culturologie și domeniul stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice. Metodologia cercetării științifice a inclus următoarele metode de investigație: *documentarea științifică, analiza comparativă, generalizarea, sistematizarea, modelarea teoretică, metoda tipologică, metoda iconologică, interpretativă* etc.

În mod special, în teză, se utilizează metode de descriere a *stilisticii morfologice* a obiectelor de artă plastică (picturi, grafică, sculpturi etc.), precum și a designului interior și arhitecturii, având în vedere organizarea, amenajarea și funcționalitatea spațiilor interioare, mobilierului și accesoriile din cadrul monumentelor arhitecturale locative, publice, religioase etc.

La fel, cercetarea s-a realizat în baza mai multor metode: *metoda istorico-comparativă, metoda tipologică, metoda iconologică, metoda interpretativă* etc., îmbinate la diverse etape ale cercetării, în funcție de natura problemelor abordate. Printre acestea se numără și metodele clasice comune altor discipline, precum: *metoda istorică, dialectică, comparativă, analiza, sinteza și studiul de caz* etc., alături de metode de investigare specifice cercetării designului interior, a arhitecturii și a artelor plastice: analiza concret-istorică a informațiilor, susținută de anexe și imagini grafice, planuri, secțiuni și fotofixări din diverse perioade istorice ale edificiilor și a designului interior, precum și ale obiectelor de artă plastică din spațiile interioare.

Utilizarea lor a asigurat dezvăluirea esenței stilisticii morfologice în design interior și arhitectură și artele plastice și posibilitatea de a uni rezultatele obținute într-un tot întreg.

Noutatea și originalitatea cercetării rezidă în realizarea, în viziune nouă, a unei investigații despre evoluția istorică a stilisticii morfologice în design interior, arhitectură și artele plastice din Moldova ca domenii conexe, într-o accepție interdisciplinară, integratoare. Au fost cercetate documente din arhive, din biblioteci, precum și izvoare ce oglindesc situația evoluției

stilisticii morfologice în arta universală din țările limitrofe ale domeniilor - artelor plastice, designului interior, ale monumentelor de arhitectură, pieselor muzeale, obiectelor artizanale, parte integrantă a patrimoniului cultural al Republicii Moldova. Cercetarea constituie o primă investigație științifică în domeniul studierii stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia, RSS Moldovenească, Republica Moldova.

Lucrarea de față este realizată în baza valorificării documentelor din arhivă, din biblioteci, precum și a izvoarelor ce oglindesc situația evoluției stilisticii morfologice în arta universală din țările limitrofe a domeniilor - artelor plastice, designului interior a monumentelor de arhitectură, pieselor muzeale, obiectelor artizanale, parte integră a patrimoniului cultural al Republicii Moldova. Cercetarea constituie o primă investigație științifică în domeniul studierii stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia, RSS Moldovenească, Republica Moldova și identificarea dimensiunii conceptuale de dezvoltare și apreciere atât în contextul național cât și european. Noutatea tezei de habilitat rezidă în cercetarea și reflectarea multilaterală a stilisticii morfologice, evoluția și afirmarea unui studiu pe domeniile aferente – *designul interior, arhitectură și artele plastice*, care vor fi examinate pentru prima dată sub aspect diacronic în contextul particular al evoluției pe teritoriul Moldovei. Astfel, această abordare de cercetare științifică reprezintă o contribuție semnificativă la inițierea unor noi direcții de cercetare și permite reliefarea unui tablou de ansamblu privind evoluția și afirmarea unui studiul de ansamblu al stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova.

Rezultatele principale noi obținute pentru știință și practică rezidă în faptul că, în premieră în istoriografia din Republica Moldova, a fost efectuată sistematizarea datelor teoretice și istoriografice privind valorificarea patrimoniului național a obiectelor de artă și interior, în contextul analizei stilisticii morfologice pe domeniile conexe cu elaborarea unor instrumente metodologice de studiere a monumentelor de arhitectură, spațiilor de interior, ale pieselor muzeale (mobilier, textile), și a exemplelor de artă plastică din perspectiva estetică, artistică, tipologică, comparativă. Au fost efectuate cercetări ale perioadelor de timp în Basarabia (1887-1918; 1918-1940); RSS Moldovenească (1940-1991) și Republica Moldova.

De asemenea, a fost analizată politica autorităților locale și determinat impactul legislației asupra dezvoltării stilisticii domeniilor aferente în designul interior, arhitectură și artele plastice, au fost introduse în circuitul științific informații inedite cu referire la materialele arhivelor din Chișinău și țările limitrofe (România, Ucraina), unde în primărie sunt atestate fondurile muzeale din cadrul muzeelor din ținutul natal de pe teritoriul Moldovei de nord, centru

și sud. Surse originale ce contribuie la lărgirea bazei de cunoștințe a mai multe aspecte a studiului analitic asupra morfologiei stilistice al artelor plastice (lucrări cu zugrăvirea interioarelor) și designului interior (zonare, amplasament mobilier, funcționalitate, finisaje, textile etc.), forme, structurii și particularităților stilisticii în arhitectura locală în perioadele secolelor XIX-XX-XXI pe teritoriul Moldovei au fost clasificate, examinate și descrise în conformitate cu metodologia complexă de cercetare și expertizare, aprobată pentru teza de față.

Rezultatele principiale noi, obținute ca urmare a investigației întreprinse de noi, au contribuit la **crearea unei noi direcții de cercetare în domeniul științelor umanistice** care constă în investigarea pluridisciplinară a dimensiunii istorico-artistice a evoluției stilisticii morfologice (studiul forme și structurii expresivității stilistice) în designul interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia, de unde rezidă caracterul inovator și aplicativ al tezei, fiind puse bazele teoretico-metodologice pentru noi demersuri științifice în studierea estetic-stilistică și morfologică a perioadelor istorice pe teritoriul Basarabiei; RSS Moldovenești și Republicii Moldova.

Semnificația teoretică a cercetării constă în definirea națională și descrierea contextului investigațional: stilistica morfologică, perioade de evoluție, casa tradițională, arhitectura verde, tipologia stilisticii morfologice, neoromânismul stilistico-morfologic, specificul interferențelor stilistico-morfologice, stilistică rurală; modelarea concepției triarhice evolutive în stilistica morfologică a artei creatoare.

Rezultatele cercetării noastre pot fi utilizate ca surse teoretice în soluționarea problemelor privind studierea artistică și istorică, conservarea obiectelor de artă, opere artistice, a spațiilor interioare istorice și restaurarea edificiilor arhitecturale, aprecierea și patrimonializarea estetică, stilistică, morfologică.

Valoarea aplicativă a lucrării reiese din informațiile și datele obținute în urma cercetării, care vor fi utile pentru următoarele investigații în domeniu, cât și pentru consemnarea valorică a proceselor de evoluție a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și în artele plastice. Acestea vor fi utile pentru elevi, studenți și profesorii din instituțiile de învățământ cu profil artistic. La fel, vor asigura formularea unor repere metodologice și practice pentru designeri de interior, artiști plastici, muzeografi, editori.

Totodată, rezultatele obținute pot fi folosite ca repere teoretice pentru elaborarea unor teze de masterat și doctorat, publicații științifice, dicționare enciclopedice, lucrări de popularizare a științei și pot fi utilizate în calitate de suport de curs pentru disciplinele *Istoria designului*

interior, Istoria arhitecturii de interior, Proiectarea arhitecturii de interior (Design de interior), Istoria artei naționale și universale etc.

Aprobarea și validarea rezultatelor științifice obținute este asigurată de studiile teoretice realizate și diseminate în cadrul Departamentului Arhitectură (Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică din Moldova), în cadrul Consiliului Științific al aceleiași instituții. Rezultatele cercetării științifice au fost aprobate și validate prin participări cu comunicări la foruri științifice naționale și internaționale: *Conferința de Cercetare în Construcții, Economia Construcțiilor, Arhitectură, Urbanism și Dezvoltare Teritorială, INCĐ URBAN-INCERC. Planificarea infrastructurii verzi urbane în orașele est-europene*, 13 mai, 2023, România; *Conferința Științifico-Practică Internațională „Abordări moderne privind drepturile patrimoniale”*, 2-13 mai, 2022, UTM, FCGC, Chișinău; *International Conferences on Science and Technology Engineering Sciences and Technology (ICONST EST)*, 8-10 september, 2021, Budva, Montenegro; *International Conference on Social Science, Arts and Humanities (ICSAH)* 1st - 2nd April, 2022, Puducherry, India; *5th International Symposium on Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies (ISMSIT)*, 21-23 October, 2021, Turkey; *7th International scientific and practical conference “Innovative areas of solving problems of science and practice”*, 8-11 November, 2022, Oslo, Norway; *Міжнародна наукова конференція „Значення академічного малюнка для формування об’ємно-просторового мислення майбутнього архітектора”*, 2021, Україна; *Conferința Internațională Educația din perspectiva valorilor. Universitatea "1 DECEMBRIE 1918"*, septembrie 2021, 2024, Alba Iulia, România; *Conferința Tehnico-Științifică Internațională „Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului”*, noiembrie 2018-2024, Chișinău, FUA, UTM; *Conferința Științifică Internațională. Preocupări contemporane ale științelor socio-umane*, 2-3 decembrie 2021, ULIM; UTM; *Міжнародна наукова інтернет-конференція „Тенденції та перспективи розвитку науки та освіти в умовах глобалізації”* 30 квітня 2021; *Международная научно-практическая конференция, „Архитектура и архитектурная среда: вопросы исторического и современного развития”*, 23-24 апреля, 2021, Тюмень; *Міжнародна науково-практична конференція: Архітектурне креслення в професійній освіті*, Україна 2019; *3rd International Scientific and Practical Internet Conference "Ways of Science Development in Modern Crisis Conditions"*, June 2-3, 2022, Dnipro, Ukraine, 2024; *Conferința Internațională Ecologia secolului XXI. Secțiunea Științe naturale și Ecologie „Biodiversitatea în tranziția ecologică”*, 4 aprilie 2024, București, România etc.

Publicațiile la tema tezei: Rezultatele obținute au fost publicate în 87 de lucrări științifice, dintre care: 5 monografii; 1 articol în cadrul unei reviste internaționale inclusă în baza de date Web Sciences, SCOPUS; 8 articole în reviste internaționale, 5 articole în reviste incluse în bazele de date acceptate de către ANACEC (Repec, Road, DOAJ, Index COPENICUS, Crossref); 5 articole în reviste din Registrul Național al revistelor de profil; 21 articole în culegerile conferințelor internaționale de peste hotare; 32 articole în culegerile conferințelor internaționale și naționale din țară, 10 inclusiv în alte lucrări.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice au fost implementate în procesul de predare a disciplinelor cu tematică adiacentă ciclul II master și ciclul II al studiilor universitare integrate, la Universitatea Tehnică a Moldovei.

Sumarul compartimentelor tezei. Lucrarea constă din adnotare (în limbile română, engleză și rusă), lista abrevierilor, introducere, cinci capitole de bază, concluzii generale și recomandări.

În **Introducere** sunt argumentate actualitatea și importanța problemei abordate, contextul teoretico-științific al cercetării, scopul și obiectivele tezei, metodologia cercetării, noutatea și originalitatea rezultatelor investigației care au contribuit la obținerea unor rezultate noi pentru știință și formularea unei direcții științifice noi de cercetare în domeniul științelor umanistice; se descrie importanța teoretică și valoarea aplicativă a studiului, aprobarea rezultatelor investigației.

În **Capitolul 1 Repere istoriografice în evoluția stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova** au fost supuse analizei critice publicațiile care direct sau tangențial fac apel la abordarea cercetării evoluției stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova. La fel, au fost precizate conceptele de: *stil; stilistică; morfologie; valoare artistică; patrimoniu* și au fost explicate interferențele dintre noțiunile de: *design interior; arhitectură și artele plastice*.

Se strabilește că în istoriografia națională în perioada modernă și contemporană există o discrepanță în tratarea problemei patrimoniului național material și cel imaterial privind domeniile designului interior, arhitectură și artele plastice, comparativ cu interesul manifestat pentru piesele de epocă. În calitate de surse de cercetare au fost folosite informațiile inedite căpătate din dosarele de arhivă; cele valorificate tangențial sau în alt context temporal și geografic și studiate desigur din piesele colecțiilor muzeale, patrimoniul bisericesc și fondul arhitectural. Toate acestea au fost documentate pe teren în spațiul actual al Republicii Moldova. Totodată, s-a edificat un tablou general al stilului, realizându-se un studiu analitico-sintetic despre stilurile

artistice în designul interior, arhitectură și artele plastice. În acest context a fost elucidată evoluția și dezvoltarea stilisticii morfologice a domeniilor nominalizate mai sus.

În **Capitolul 2 Configurații ale stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice și în epoca premodernă** este redată evoluția concepțiilor și tehnicilor utilizate de pictori și meșterii locali, inclusiv de arhitecți în realizarea pieselor de artă ale designului interior, destinat înfrumusețării locuințelor țărănești; arhitecturii construcțiilor sătești de tip vernacular; a vilelor urbane tradiționale din Basarabia în 1887-1918. Manifestările meșteșugărești și profesioniste în designul interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia au fost determinate prin studiul dispozițiilor, regulamentelor, circularilor emise de autoritățile locale, actele legislative, racordate la legislația din Imperiul Rus (1812–1917). Politicile de stat valorificate ilustrează afirmarea specificului domeniilor profesioniste în designul interior, arhitectură și artele plastice, scoțând în evidență reprezentanții notorii și de valoare. De asemenea, studiul și analiza documentelor de arhivă în domeniul designului interior, arhitecturii și artelor plastice, examinarea stilistico-morfologică a obiectelor vizate au asigurat observarea configurațiilor din incinta monumentelor de arhitectură, design interior stilisticii morfologice (tip planimetrie edificiu, echiparea și designul interior cu piese de mobilier, textile, accesorii etc. din Basarabia).

Capitolul 3 Valențe ale stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură, arte plastice în perioada modernă (1918-1940) reflectă faptul că la momentul întregirii teritoriului istoric al Moldovei (Basarbiei) în componența României în orașele mari din fosta Basarabie au fost construite multiple clădiri administrative, care demonstau influența elementelor arhitecturale în cadrul exterior și interior (elemente de silistică clasică rusă). La fel, se constată o dezvoltare fructuoasă și o înflorire deosebită a domeniilor artelor plastice și anume a designului interior din spațiile de arhitectură civilă, locativă, asigurarea confortului în spațiul interior. La începutul deceniului al treilea al secolului XX începe o activitate constructivă cu schimbarea orientărilor stilistice de la clasicism la interferența și reafirmarea stilului neoromânesc și oriental. Se întreprind modificări ale structurii urbane a localităților citadine din teritoriu, a orașului Chișinău (case de rapot, vile urbane, conace în zone rurale, reabilitarea albiei râului Bâc și desecarea zonelor palustre aferente).

Studiul nostru a demonstrat că artele plastice au fost dezvoltate de pictori cu studii realizate în Europa, care optau pentru o artă modernă. În această ordine de idei menționăm așa talente deosebite în *artele plastice* ca: Auguste Baillayre, Alexandru Plămădeală, Boris Nesvedov, Vladimir Doncev, Alexandr Foinițki, Șneer Cogan, Pavel Bespoianăi, Eugenia Maleșevski,

Eugenia Gamburd, Vladimir Ocușco, Nina Arbore, Lazăr Dubinovschi etc. [183, p. 15-17; 186; 189; 313; 314; 315, 316; 317; 318; 319; 320; 321; 351; 357].

În *arhitectura și designul interior* de tip locativă rurală și urbană este completată cu multe elemente de design interior, proiectate de arhitecții care au activat și în perioada rusă, printre care: Țadel Ghingher, Gheorghe Cupcea, Nicolae Mertz, Valeriu Ulinici etc. La sfârșitul anilor '30, în proiectarea arhitecturală a clădirilor și implicarea designului interior practică tinerii absolvenți ai școlilor de arhitectură: Valentin Mednec, Valentin Voițehovschi, Robert Curt, I. Novitky etc.

Formarea profesională a acestora s-a desfășurat în centrele culturale din Europa și Rusia, ceea ce a condiționat apariția unei mari varietăți de tendințe stilistice eclecticice ale timpului [236; 237; 244; 316; 323; 324; 371; 390; 445; 448; 449; 456].

Capitolul 4 Specificul interferențelor stilistico-morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice în perioada RSS Moldovenească (1945-1991), consemnează situația în perioada anilor 1945 până în 1989, când puterea sovietică se impune prin transpunerea în viață a *revoluții culturale*, dezvoltând o strategie a distrugerii considerabile a patrimoniului cultural al țării. Domeniile designului interior, arhitecturii și artelor plastice sunt influențate prin introducerea unui stil auster. Se conturează un stil de grandomie și se aplică accente arhitecturale apăsătoare pe fațadele și în designul de interior al edificiilor civile; se recurge la economisirea variatelor materiale, prin lichidarea decorului arhitectura devine una fără nume, care concentrează esența ideologică a timpului. Pentru instruirea arhitecților locali sunt delegați specialiști din Uniunea Sovietică, precum Robert Kurt [474], Victor Smirnov [500; 501], Etti-Roza Spirer [423], Valentin Mednec [464], Nicoale Mertz [327], Serghei Vasiliev [312], David Palatnic [238], Ilia Șmurun [238], Tatiana Lomova [241], Petru Ragulin [241], Taisia Smirnova [500], Svetlana Stalinscaia [241], Bognibov Evghenii [448; 450] etc. Arhitecții delagați se ocupau de reconstrucția localităților distruse în timpul războiului (mijlocul secolului XX), determinată de o arhitectură tipizată - clădiri de locuit *tip* din *seria utilizării repetate*. Clădirile edificate în toate republicile URSS se caracterizează prin axarea pe asigurarea confortului [298; 365; 371; 449; 461; 463; 464; 469; 470]. Către finele acestei perioade urbele Chișinău, Tiraspol, Bălți, Leova, Cahul, Dubăsari, Camenca, Vulcănești ș.a se completează cu edificii de arhitectură civilă (publică, locativă etc.), în incinte cu opere de artă plastică (picturi murale, reliefuri din ceramică cu scene de elogiare a vieții fericite a muncitorului și țăranului. Pentru designul interior a fost specifică stilistică industrială, publică, comercială, c are se observă în amenajarea noilor parcuri și piețe, precum și a zonelor de agrement, unde se desfășurau lucrări de restaurare, efectuate de specialiști profesioniști,

membri ai Uniunii Artiștilor Plastici și Uniunii Arhitecților. Amprente ale designului interior și arhitecturii tradiționale se mai păstrează doar în mediul rural, unde se mai respectă vechile tradiții, dar și aici schimbările aduse de perioada construcției tipizate în masă sunt deja vizibile [501; 509; 510].

În **Capitolul 5 Modernizarea stilisticii morfologice pe domeniile aferente în Republica Moldova (sfârșitul sec. XX – începutul sec. XXI)** este abordată problematica stilisticii morfologice, care apare către finele anilor '80 ai secolului trecut. Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice se caracterizează prin forme libere și creative, accentul fiind plasat pe interferențele contemporane ale acestor trei domenii. În creația pictorială ce redau imaginea cartierelor *tip* capătă un aspect înnoit, datorită incluziunilor sub formă de volume originale, elemente de amenajare a teritoriului, lucrări ale căror stilistică elucidează numeroasele căutări în aplicarea unor mijloace artistice expresive, caracteristice pentru impresionism, postimpresionism, expresionism etc., care au existat paralel cu tendințele ale peredvișnicilor ruși și curentelor europene moderne. Designul interiorului obiectivelor arhitecturale moldovenești se raliază la standarde europene. Standartele noi în construcții utilizează materiale din metal, beton și sticlă, precum și din diverse materiale polimerice. Se caută și se propun soluții de armonizare stilistică a clădirilor noi, care nu se integrează întotdeauna în ambianța urbană istorică. Gama de stiluri este foarte variată în designul interior, arhitectură, artele plastice, fiind suficient de largă – de la postmodernism și hi-tech până la eclectică, stilistică etnică și contemporană. Uneori se pot observa elemente împrumutate din arhitectură tradițională și cea istorică: foișoare, galerii cu coloane, acoperișuri în pante etc., arhitectura mănăstirilor, bisericilor și cetăților medievale (turnuri, cornișe în formă de mașculi, ferestre-ambrazuri etc.) [149; 150; 239; 256; 298; 297; 339; 480]. Se pune în lumină faptul că la sfârșitul secolului XX au apărut un șir de publicații sporadice ale specialiștilor, consacrate istoriei și interferențelor stilistice ale arhitecturii, designului contemporan, artelor plastice, care permit o mai bună înțelegere a traseului străbătut și o apreciere mai mult sau mai puțin obiectivă a operelor realizate, dar mai ales configurarea liniilor directoare ale evoluției acestor domenii în Republica Moldova.

În Concluzii generale și recomandări și sitează a fost expusă constatărilor la care s-a ajuns în urma investigării materialului documentar, a examinării evoluției interferențelor stilisticii morfologice în arhitectură, design interior, arte vizuale, aspectele perioadei medievale din Basarabia secolului al XIX-lea și al secolului XX-lea, începutul secolului al XXI-lea.

Au fost formulate și elaborate un șir de precizări și recomandări de perspectivă. Originalitatea și caracterul inovator și aplicativ al tezei este noua direcției de cercetare a unui

studiu multidisciplinar aplicând *concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative*, prin elucidarea dimensiunii istorico-artistice a morfologiei stilistice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia (perioadele: 1887-1918; 1918-1940) / RSS Moldovenească (1940-1991) / Republica Moldova (1991-2020).

1. REPERE ISTORIOGRAFICE ÎN EVOLUȚIA STILISTICII MORFOLOGICE ÎN DESIGNUL INTERIOR, ARHITECTURĂ, ARTE PLASTICE DIN MOLDOVA

1.1. Istoriografia evoluției și conceptualizarea stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și arte plastice

Abordarea în timp și spațiu a creației umane în evoluția sa a fost studiată și evaluată ca rezultat al unui produs de valori realizate de un artist, ce corespunde unui set de legi și principii ale cunoașterii artistice și estetice. Reflexia universului în creațiile artistice ale specialiștilor din diverse domenii (artele plastice, designul interior, arhitectură etc.), din perspectivă cronologică, a trezit interesul cercetătorilor de-a lungul timpului, determinând acumularea de informații pentru aprofundarea cunoștințelor și clasificarea operelor de artă. Având o istorie milenară, artele plastice și subdomeniile acestora prezintă aceeași evoluție caracteristică pentru cultura umană în general [133; 139; 187].

Documentarea cercetărilor realizate în studiul istoriei artelor, al operelor concrete, create în diverse epoci, al tuturor formelor de artă se realizează prin analiza creațiilor artistice și ale unor diverse dimensiuni și concepte ce țin de un limbaj și procedee plastice complexe, de evoluția fenomenelor artistice de-a lungul timpului și stabilirea unei ierarhii de clasificare și ordonare după anumite criterii. Este un proces care pune în valoare tradiții uitate, reevaluează canoanele și îmbogățește instrumentarul [46; 47; 48; 49].

În arte, cu toate formele de expresie cu referință de la Antichitatea mediteraneană și epoca Renașterii din secolele XV–XVII, se cunosc următoarele lucrări semnate de artiști plastici și biografi ai vremii: Cennino Cennini [62], Leon Battista Alberti, Lorenzo Ghiberti [287], Leonardo da Vinci și Giorgio Vasari [103; 432; 437], iar în secolele XVIII–XIX, sunt o perioadă marcată de apariția lucrărilor semnate de Johann Joachim Winckelmann [439] și Jacob Christoph Burckhardt [394]. De aspectul estetic și de filosofia creațiilor artistice se preocupă Achiței Gheorghe [2; 3], Denis Diderot, Voltaire (François-Marie Arouet) în Franța [427], Immanuel Kant [162; 163], Georg Wilhelm Friedrich Heggel [142], Johann Wolfgang von Goethe în Germania și Reynolds, Hogarth în Anglia [123]. Judecata estetică (diferită de judecata de cunoaștere, de frumos și gustul estetic – scop, calitate, relație, modalitate, după Immanuel Kant) și clasificarea artelor (arhitectură, designul interior, artele plastice, decorarea camerelor etc.) constituie un aspect ce se află în atenția mai multor cercetători [162; 163; 399].

În Basarabia, către sfârșitul secolului al XIX-lea, problematica a fost abordată în publicațiile guberniale – *Бессарабский вестник*, *Бессарабская жизнь*, *Бессарабская почта*

etc., dar și în publicațiile *Comisiunii monumentelor istorice, Secția din Basarabia* [85], în cele trei volume ale anuarului, editate în anii 1924, 1928 și 1931, ale istoricilor Nicolae Iorga [151; 152; 153; 154; 155; 156; 157; 158], Ștefan Ciobanu [70; 71; 72], Lucia Sava [303], Lucian Blaga [40; 41; 42; 43], Valentin Tomuleț [357; 358; 359; 360], Ion Țurcanu [366] etc.

Tot aici putem menționa lucrarea autorilor Кир Роднин și Иосиф Понятовский - *Памятники молдавской архитектуры XIV-XIX веков* (Monumente ale arhitecturii moldovenești din secolele XVI–XIX, 1960) [499], monografia autorilor Николай Демченко, Сергей Апостол, Илья Бобейко, Валентин Меднек, Петр Паскаль, Иван Хынку - *Свод памятников истории и культуры МССР. Северная зона* (Codul monumentelor istorice și culturale ale RSSM. Zona de nord, 1987) [464], lucrarea arhitectului Давид Гоберман - *Памятники молдавского деревянного зодчества на Буковине. Этнография и искусство Молдавии* (Monumente ale arhitecturii moldovenești din lemn în Bucovina. Etnografia și arta Moldovei), (1972) [460], o altă lucrare este a autorului Матус Лившиц - *Декор в народной архитектуре Молдавии* (Decorul în arhitectura populară a Moldovei, 1971) [477] și lucrarea - *Градостроительство Молдавии в XIX-XX веков* (Urbanismul Moldovei în secolele XIX-XX, 1975) [500; 501], autor arhitectul Виктор Смирнов etc., care descriu dezvoltarea domeniului de arhitectură și designul interior.

Lucrări de sinteză timpurii, apărute în primii ani postbelici, fac referință la artele plastice, peisaj, majoritatea fiind editate la Moscova. Astfel, Матус Лившиц, Ада Мансурова, publică lucrarea - *Изобразительное искусство Молдавской ССР* (Artele Plastice ale RSS Moldovei, 1957) [478], ce reprezintă o versiune scurtă a evoluției artelor plastice în perioada 1917–1950 [478]. Apare și monografia *Изобразительное искусство Молдавии* (Artele Plastice ale Moldovei, 1958) [479], autori Матус Лившиц, Лев Чезза, precum și lucrările lui Лев Чезза - *Плоды с дерева дружбы. Очерки о молдавском искусстве* (Fructe din pomul prieteniei. Eseuri despre arta moldovenească, 1964) [511] și *Молдавская живопись* (Pictura moldovenească, 1966) [512], publicate la Moscova. În general, se consideră că epoca modernă a artelor plastice din Basarabia se constituie pe la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, perioadă în care este fondată Societatea Amatorilor de Arte Frumoase din Basarabia, Școala de Desen, Pinacoteca orășanească [319].

O monografie de sinteză, care reprezintă o amplă panoramă a artelor naționale, *Arta plastică din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, îi aparține cercetătorului Tudor Stavilă [315], în care aceasta vorbește despre genurile de artă și creația artiștilor plastici din această perioadă și, de asemenea, despre lucrările de pictură, grafică,

sculptură, scenografie etc. Același autor vine cu noi informații din această perioadă în monografia *Arta plastică modernă din Basarabia* [316], prin care se extind și se aprofundează cunoștințele despre interferențele artei naționale cu stilurile și tendințele europene. În aceeași ordine de idei se remarcă publicațiile consacrate celor mai reprezentative nume ale artei naționale din secolul trecut, semnate de Constantin Ion Ciobanu, Tudor Stăvilă [313; 314; 315; 316; 317; 318; 319; 320; 321], Eleonora Brigalda-Barbas [22; 23], Ludmila Toma [351; 352; 353; 354; 355; 356], seria *Maeștri basarabeni din secolul XX*, realizată de editura Arc, care cuprinde 14 monografii-albume: Nina Arbore, Auguste Baillayre, Lazăr Dubinovschi, Mihail Grecu, Leonid Grigorașenco, Theodor Kiriacoff, Eugenia Maleșevschi, Milița Petrașcu, Alexandru Plămădeală, Valentina Rusu-Ciobanu, Andrei Sârbu, Igor Vieru, Pavel Șilingovschi, Serghei Ciocolov [315, 316] etc.

Informații bogate în domeniul arhitecturii au fost acumulate datorită săpăturilor arheologice de pe teritoriul RSS Moldovenești, vestigiilor entității urbane medievale de la Orheiul Vechi, monumentelor fortificative și eclesiastice, istoriei dezvoltării arhitecturii ținutului prin monografiile autorilor: Mariana Șlapac, *Cetatea Albă* (1999), *Cetăți medievale din Moldova (mijlocul sec. al XIV–XVI)*, (2004) [327; 328; 329; 330; 331; 332; 333; 334; 335; 336], Tamara Nesterov, *Situl Orheiul Vechi. Monumente de arhitectură* (2003) [243], *Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea: Repertoriul monumentelor de arhitectură* (2009) și altele, elaborate de Tamara Nesterov, Boris Gangal, Eugenia Râbalco [239], Ala Ceastina [58; 59; 60; 61; 509; 510], Ciocanu Sergius [73; 74; 75; 76], Eugen Bâzgu, Ursu Mihai [28; 29; 30; 31; 32] etc., care contribuie la popularizarea monumentelor de arhitectură din Moldova.

Prin urmare, cercetările specialiștilor din domeniile designului interior, arhitecturii și artelor plastice sunt lucrări ce întrunesc *un ansamblu de reguli și tehnici* care pun în valoare opera, pentru a favoriza cunoașterea, prin reprezentarea realității, reflectând capacitatea conștientă a pictorului, arhitectului, designerului de interior de a produce obiecte originale.

Astfel, valoarea creațiilor artistice, a obiectului, produsului final este bazată pe experiențe de cunoaștere a operelor de artă universală și națională, prin aprecierea critică a acestora și se reduce tot mai mult la categoria artelor vizuale (artelor plastice și arhitecturii), pentru a le distinge de muzicologie și studiile în arta spectacolului (teatrului, dansului, ciroului), care au paralele cu alte asocieri ale patrimoniului cultural [16; 17; 24; 25; 27; 29, 34; 52; 67; 265; 298; 423; 424; 425; 427; 418; 429; 433; 435; 438].

Clasificarea artelor s-a dezvoltat în urma multiplelor cercetări, printre care ale arheologului și istoricului de artă Johann Joachim Winckelmann [439], în timp de veacuri până

astăzi, în secolul al XXI-lea [2; 5; 34; 48; 62; 101; 104; 116; 161; 163; 177; 183; 248; 264; 286; 297; 314; 315; 316; 322; 314; 371; 384; 386; 393; 396; 397 423 427 437 497], prin completarea ramurilor artelor frumoase pe trei domenii (fiecare domeniu separat pe tipuri și genuri): 1) spațiale – arte plastice, arhitectură, arte decorativ-aplicative și design; 2) temporale – muzică, literatură și 3) spațial-temporale (de divertisment) – scenice, cinematografie, teatru, circ.

Studiul cercetării noastre, pe domeniul evoluției stilisticii morfologice în designul interior, arhitectura și artele plastice din Moldova, urmărește o analiză spre completarea și stabilirea particularităților de evoluție și formarea sferei profesioniste în designul interior, arhitectură și artele plastice, în *diverse expresivități*. La fel și determinarea *elementelor de stilistică* (stil, varietate, morfologie), ca parte a demersului de maximă necesitate pentru istoriografia studiului morfologic al stilurilor arhitecturii construcțiilor, divizarea spațiului interior în zone funcționale, caracteristica *elementelor de stil*, cât și completarea cu obiecte de artă, ramură, care se confruntă cu o insuficiență de publicații specifice și complexe în domeniu [286; 302; 308; 349]. Această stare a determinat cercetarea aspectelor etimologice ale termenilor, spre completarea bazei sursologice și a evoluției interferențelor stilisticii morfologice a ramurilor designului interior, arhitecturii, artelor plastice. Se proiectează un demers științific complex al studiului influențelor asupra aspectului arhitectural al edificiilor, prin examinarea și descrierea spațiului interior și a elementelor pieselor de artă plastică, a informațiilor din colecțiile publice de presă scrisă și electronică, a surselor grafice, planurilor, fotografiilor din diferite perioade istorice [6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 430].

Dacă ne referim la noțiunea de *stil*, atunci putem menționa că determinarea istorică a termenului de *stil/stilistică* își are originea în retorică - estetica despre frumos, cea mai răspândită formă de instruire superioară în antichitate, ce reprezenta, precum se știe, o artă a persuasiunii, o artă a exprimării corecte (*ars bene dicendi*), o artă a exprimării frumoase (*ars pulchrae loquendi*), o artă a ornamentului literar (*ars ornandi*), dar și o știință (*bene dicendi scientia*) [95; 104; 105; 181; 184; 187, p. 72-77; 381; 438]. În calitate de artă a artelor (*ars artium*) și știință a științelor (*scientia scientiarum*), retorica vedește un caracter normativ, fiind preocupată de discurs (*vorbi*), de corectitudinea acestuia și de frumusețea exprimării. După Aristotel (384-322 a. Chr.), filosof al Greciei Antice și discipol al lui Platon, *arta este imitație a realității cu rol de purificare a sufletului prin disciplinarea pasiunilor (gr. katharsis)*, iar toate principiile dezvoltă preocupări de studiu pentru stil și structura de compoziție, specifice pentru fiecare ramură a științei, aceasta fiind o *primă ipostază a stilisticii* [91; 185; 187, pp. 72-77].

Stilistica, disciplină care are drept obiect de studiu *stilul*, știință a stilului, aplicată în mod individual doar asupra limbajului și elementelor de expresie ale domeniilor artelor plastice, muzicii, arhitecturii etc., după Charles Bally (1865-1947), lingvist elvețian și fondatorul stilisticii moderne, este o știință a studiului valorilor expresive, ce influențează în mod profund evoluțiile din întreaga gamă a științelor umanistice [426].

Prin urmare, definind *stilistica* ca o disciplină care studiază faptele, Ch. Bally a perseverat asupra laturii spontane a vorbirii/esteticii, definind obiectul de studiu al stilisticii astfel: *stilistica studiază deci faptele de expresie ale limbajului organizat din punctul de vedere al conținutului afectiv, adică exprimarea faptelor sensibilității prin limbă și acțiunea faptelor de limbaj asupra sensibilității* [38, pp. 15-16]. Pe parcursul secolului al XIX-lea, termenul stilistică pătrunde prin filieră germană în celelalte limbi europene (este preluat, mai ales, de limbile franceză și engleză). Această *dimensiune retorică* a culturii și a limbii literare este ilustrată în secolul al XIX-lea de cercetătorii și cronicarii Dimitrie Cantemir, Miron Costin, Dosoftei etc. [53; 54; 94, pp. 108-109; 95; 96; 97, pp. 162-167].

Michael Riffaterre (1924-2006), critic și teoretician literar francez, remarcă faptul că etimologia cuvântului *stil* reflectă o manieră individuală sau colectivă de a arăta caracteristica unei idei, a unui concept personalizat, prin utilizarea unor forme/procedee ale expresivității, critic și teoretician literar francez, remarcă faptul că etimologia cuvântului *stil* reflectă o manieră individuală sau colectivă de a arăta caracteristica unei idei, a unui concept personalizat, prin utilizarea unor forme/procedee ale expresivității, care subliniază trăsăturile semnificative ale enunțului, ale mesajului artistic [434; 435; 436].

În accepțiune actuală, după Ștefan Munteanu și Dumitru Irimia, *stilistica* este considerată o disciplină științifică, o ramură a lingvisticii/esteticii (sublim și simplu), ce studiază stilurile funcționale și individuale în totalitatea particularităților lor morfologice – expresivitate, un sistem de semne caracteristice, elemente și forme specifice organizate într-o compoziție etc. [159; 229].

Referindu-se la noțiunea ***stilistică morfologică***, unii autori semnaleză o referință la o categorie largă a mesajului și oarecum vag definită [434; 435]. O definiție concisă ne oferă dicționarul explicativ al limbii române, deoarece, în stadiul actual de dezvoltare a științelor, bogăția și diversitatea terminologică face ca dicționarele, generale sau de specialitate, să constituie instrumente de informare absolut necesare nu numai pentru cercetători [2; 17; 39; 40; 104; 105; 106], ci să fie, în primul rând, o explicație liniară și ramificată pe domenii. Termenul *morfologie* este definit prin sinonimia cu *distinctiv* și ilustrat prin contextul trăsăturilor într-o concepție etimologică; morfologia este o știință a *formelor* (de exterior și interior), a combinărilor, a

asocierilor într-un domeniu, reflectă relații de tip alternativ, tipuri asemănătoare de relații și structură și ca rezultat, și ca totalitatea regulilor de modificare a formei, combinate și conturate într-un stil [104; 116; 118; 161].

Începând cu secolul al XX-lea, *în spațiul românesc* se conturează o varietate largă de concepții, orientări cu tendințe de specializare ce promovează o *stilistică filosofică literară/estetică* a frumosului, reprezentată prin lucrările cercetătorilor: Lucian Blaga [40; 41; 42; 43], Liviu Rusu [298], Mihai Dragomirescu [112], Tudor Vianu [377; 381] (*Estetica*, unde se ocupă de stil ca fenomen de cultură [378], Corniță Georgeta [91], Irimia Dumitru [159], Ileana Oancea [253], Elena Silvestru [308], Titus Mocanu [177]. La **nivel internațional** repertoriem studiile cercetătorului francez Pierre Guiraud [428], Michael Riffaterre [434; 435; 436], Umberto Eco [116; 117; 118], Charles Bally [426]. Subiecte diferite sunt abordate în publicațiile recente, în limba rusă, de Рубен Бударов [451] etc., lucrări care reprezintă aspectele de analiză a valorilor artistice. *Estetica*, în calitate de știință al cărei obiect este frumosul artistic (designul interior, arhitectură și artele plastice), este obiectul de referință al lui Tudor Vianu în studiile de critică literară sau de critica artei, în care își expune viziunea asupra esteticii, prin studiul pentru frumosul natural, dar și prin *studiul despre frumosul artistic*, una din valorile culturii umane, alături de valoarea economică, teoretică, politică, morală și religioasă. Valoarea estetică ce reprezintă opera de artă, literară, după Ștefan Munteanu [229], produsul unei activități creatoare cu însușirile particulare ale structurii unei perioade de timp, întruchipează structura complexă a unui stil artistic [229, pp.120-121].

Integrându-se în contextele spirituale ale esteticii, Lucian Blaga le-a generat, grupându-le astfel în diverse *tipologii stilistice*. Conceptul de stil a fost reelaborat în gândirea românească de Lucian Blaga, care îl fundamentează pe categoriile inconștientului colectiv, care determină unitatea și înrudirile profunde dintre manifestările spirituale (artă, știință, filosofie). *Stilul/stilistica morfologică*, devine, astfel, un concept central, ca factor de diferențiere, în abordarea culturii și a modurilor de expresie [41; 42; 43].

Titus Mocanu, estetician român, în volumul *Morfologia artei moderne* (1973), oglindește studiul propriu-zis al *stilisticii morfologice*, urmărindu-se detașarea unor categorii de forme expresive în alcătuirea stilisticii morfologice a artei moderne. Autorul remarcă rolul stilisticii de a descoperi, a explica și a compara mai multe caracteristici manifestate într-un *stil literar/artistic*, știință a stilului, element esențial al artelor frumoase, prin intenția artistului de a crea forme estetice de cultură originale, cu elemente de limbaj plastic. Cercetarea continuă cu o pertinentă analiză a

atributelor formelor vizuale, care sunt spațiul expresiv, timpul, mișcarea, lumina și culoarea, aceasta din urmă privită ca o calitate originară a formei [177].

Dintre studiile recente elaborate de Elena Silvestru, în lucrarea *Morfologia limbii române actuale* (2007), poate fi evidențiată știința *morfologia artei*, explorând studiul analitic al formei, al structurii unei opere de artă, definită prin formă, structură, aspect general etc. Opera de artă a rezultat în urma transferului acestora din planul existențial în cel spiritual al culturii, în genurile consacrate de transpunere artistică conceptuală, tridimensională și bidimensională, de valoare artistică. Este vorba aici despre *arta pentru artă* sau arta pură, o concepție idealistă care pretinde că arta ar avea un scop și o valoare *in sine* și că ar fi indiferentă față de clasele sociale [308].

Opera de artă, ca imagine estetică, oglindește realitatea pornind de la premisele socio-culturale ale epocii, în cadrul căreia este transfigurată subiectiv de individualitatea creatorului. Din punct de vedere etimologic, după dicționar, termenul de *morfologie* provine din limba greacă (*morphé* - formă + *lógos* - studiu), fiind vorbire despre studiul formelor de expresii, structuri etc. [104; 105; 106].

În felul acesta, *stilistica morfologică* a ramurilor artei de ordin estetic-artistic, din mitologie, are un caracter interdisciplinar al elementelor și cunoștințelor estetice ale unui curent, mișcări în istoria și teoria artei, arhitecturii, designului etc. *Stilistica morfologică* reprezintă un studiu amplu al diversității particularităților individuale ale unui obiect, caracteristici descrise de Leo Spitzer [423, pp. 424–430] și Benvenuto Terracini în studiul *Metodele stilisticii și teoria criticii*, referindu-se la trei factori pe care îi presupune stilistica, precum și critica asupra operei, a elementului pur descriptiv, a elementului interpretativ prin judecata de valoare artistică și estetică [349, pp. 120-143].

În această arie de idei, trebuie să subliniem și faptul că, analizând izvoarele stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice, trebuie să ținem cont de prioritățile caracteristice ale elementelor descriptive, narative și sugestive și ale celor interpretative: prin analiză, comentare, explicare, interpretare, prin analiza critică a valorilor definitorii ale unui stil și a interferenței interdependente pe perioade de timp.

Aspectele *cercetării interdisciplinare* a stilisticii morfologice pe domeniile de interferență sunt supuse studiului fenomenului artistic și se operează cu criteriile de valoare estetică, artistică, istorică și următoarele metode:

1) *cercetarea despre artă* (research about art), care constă în investigarea /reflecția asupra artei prin utilizarea teoriilor și metodelor specifice științelor socio-umane, precum istoria artei, estetica, sociologia artei, științele economice etc. [123; 124; 161; 162; 163];

2) *cercetarea prin artă* (research through art), ce se referă la reflecția artistului /designerului /arhitectului asupra materialelor cu care operează, la experimentele și activitățile pe care acesta le realizează în cadrul procesului artistic; de asemenea, acest tip de cercetare se ocupă de aspectele metodologice ale formării inteligenței artistice în domeniul artistic [123; 141; 163];

3) *cercetarea pentru artă* (research for art), ce se caracterizează, conform lui Christopher Frayling, în lucrarea *Research in Art and Design* (1993) [395], prin faptul că procesul de gândire (temă – ipoteză – metodă – rezultate) este parte a produsului artistic, al cărui scop nu este comunicarea verbală a cunoașterii, ci comunicarea vizuală, auditivă sau imagistică, transmise prin limbaj vizual. Deci, limbajul vizual folosit, care abundă în lumea de azi, are implicații majore asupra societății. Toate imaginile artistice, formele, obiectele vizuale constituie mijloace de comunicare.

Pe parcursul secolului al XX-lea s-a format o atitudine diferită față de obiectele și produsele vizuale create de om. O atenție particulară observăm în lucrarea *Semiotica arhitecturii sau Arhitectura ca filosofie a libertății* (2012, 2018) de Maria Barbu [24; 25], acordată imaginii vizuale pe care o consacră arhitectura și designul de azi, punând în evidență agresiuni arhitecturale semnificative ale epocii noastre. Ramura arhitecturii și designului modern și contemporan constituie un subiect de studiu pentru cercetătorul P. A. Michelis, în lucrarea *Estetica arhitecturii* (1982) [175], *An Aesthetic Approach to Byzantine Art/O abordare estetică a artei bizantine* (1955) și în *The Art of the Architect/Arta arhitecturii* (2023) de M. G. Imber [397]. Datorită nivelului de dezvoltare a științei și a tehnologiei la care a ajuns societatea contemporană, domeniile designului interior, arhitecturii și artelor plastice, la rândul lor, au o anumită coeziune și conținut semantic, ideologic și estetic.

Arhitectura, prin calitatea sa de a organiza spațiul interior, devine mijlocitor al desfășurării actului de creație, oferind posibilitatea contemplării edificiului și mediului interior, a pieselor de artă, elemente componente ce întregesc tabloul stilistico-morfologic de interacțiune. Domeniul arhitectural presupune un tip de creativitate semnificativă de valori artistice și creative prin modelarea spațiilor, sub aspectul funcțiunilor specifice, ce reprezintă universul imaginat și edificat de reguli fizice, tehnice, dar și estetic-artistice [2; 19; 91].

Reieșind din analizele de mai sus, conchidem că ramurile artelor majore se situează într-o colaborare prin creativitate, știință și tehnologie, dezvoltând o interacțiune stilistică a designului interior, arhitecturii și artelor plastice, ceea ce generează o *legătură pluridisciplinară* [248]. Domeniul stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură, artele plastice, discipline ale domeniului umanist și realist, dar specifice creativității, formează un tablou complex și periodizat

de evaluare a operelor de artă, specificul etapelor complexe de formare și de expresivitate estetică caracteristică produsului final pentru:

- *designul interior* – organizarea, amenajarea, funcționalitatea spațiilor interioare, mobilier, finisaje, textile, accesorii etc.;

- *arhitectură* – tipologia monumentelor de arhitectură locativă particulară, în comun, publică, religioasă, industrială, comercială etc.;

- *artele plastice* – pictură, grafică, sculptură, artele decorative, cinematografia etc.; toate domeniile permit generalizarea opiniilor și argumentarea constatărilor stilisticii.

În toate epocile de înflorire a artelor frumoase (designului interior, arhitecturii și artelor plastice) a existat o corelare între forma de expresie estetică și artistică, posibilitățile materiale, nivelul tehnologic, cât și relațiile economice interne și externe, orizontul spiritual exprimat prin gustul artistic și capacitatea de creație. Astfel, în diferite perioade de timp, aceste domenii au contribuit la îmbunătățirea condițiilor, mediului de viață a oamenilor, iar odată cu apariția domeniilor profesionale în designul interior, arhitectură și artele plastice, domeniile interdisciplinare au contribuit la constituirea estetică și competitivitatea produselor finale [99; 182; 297; 311; 312; 417; 446; 460; 520].

Așadar, arhitectura ca parte a artelor frumoase este apreciată în raport cu aspectul artistico-estetic creat. În mod curent, termenul de *arhitectură* este subînțeles drept arta și știința de a construi, iar etimologic, termenul, tradus din greacă - *arhi* cu sensul de *cel mai* sau *cea mai* și *tectura* - derivată de la *tecton*, înseamnă *constructor*, având sensul deplin: *cel mai constructor*, sau, prin extensie, *arhitectura este mai mult decât construcție* [112; 119; 128; 133; 182; 242; 350; 387; 396; 424; 425; 426]. Această interpretare a operelor, a edificiilor de arhitectură - de la simple construcții istorice până la a fi considerate patrimoniu cultural în prezent - constituie un tezaur de calitate estetică și al frumuseții trecutului național [313; 321; 329].

Construcția devine arhitectură nu numai prin atribuirea expresiei artistice exteriorului sau interiorului, pentru frumusețe, ci și asigurând structura de rezistență, utilitatea clădirii prin organizarea spațiului interior, oportunitatea unor anumite activități umane: trai, muncă, educație, sănătate, distracție etc. Orice construcție trebuie să fie trainică, dar în opera de arhitectură soluția constructivă este tratată artistic, făcându-și apariția tectonică.

Această triadă, – *firmitas*-stabilitate, *utilitas*-utilitate, *venustas*-frumusețe, cunoscută din tratatul arhitecturii grecești și romane, publicat în 10 volume și dedicat împăratului Augustus, *De architectura (Despre arhitectură)*, scris de Marcus Vitruviu (n. 80/70 î. Hr. - d. 15 sau 23 d.Hr.) [424], arhitect, inginer, scriitor roman, reprezintă trei componente variabile în calea creării operei

de arhitectură. Fiecare din ele depinde de mai mulți factori, dintre care cele mai importante sunt mediul geografic, ordinea socială și progresul tehnic, combinarea dintre ele oferind originalitatea arhitecturii fiecărui popor în diferite etape ale istoriei și determinând schimbarea și dezvoltarea arhitecturii în timp [305].

Metode și tehnici de proiectare arhitecturală modernă, cu descriere textuală și multiple desene artistice și tehnice, constituie *Manualul arhitectului. Elemente de proiectare și de construcție* (1948, 2004) [248], elaborat de arhitectul german Ernst Neufert (1900-1986), un manual pentru profesioniști și binevenit pentru învățământ și studii în domeniu. Autorul descrie etapele unui proiect și etapele de construcție: baze, norme, prescripții pentru amplasament, tipologie și construcție, necesarul de suprafețe, relațiile dintre spații, dimensiuni pentru clădiri, încăperi, amenajări, toate fiind calculate și corelate, unde proporțiile figurii omului este unitate de măsură.

Mai multe principii și concepte ale arhitecturii și designului interior clasice sunt moștenite în timp de la precursorii arhitecturii istorice, moderne, precum M. Vitruviu, E. Neufert, Le Corbusier (Charles-Édouard Jeanneret-Gris), F. L. Wright etc., care au stabilit principii clare pentru edificiile arhitectonice, de a fi integrate în mediul înconjurător, concept de o puternică actualitate atât pentru arhitectura secolului al XXI-lea, cât și pentru arhitectura contemporană din Republica Moldova [248; 391; 424; 438; 439].

Patrimoniul național arhitectural al Republicii Moldova reprezintă o componentă importantă a culturii poporului nostru, constituind *capodopere* și unicate la nivel universal. Modelele de arhitectură cu realizări mai modeste (numite *de masă* sau *un fond construit*), după perioadele de înflorire, nu rareori au și stagnări.

Designul interior, arhitectura și artele plastice sunt domeniile care depind de orânduirea societății și de economie, de guvernarea autoritară, totalitară sau democratică. Activitatea de arhitectură este o sinteză, cu caracteristici de producție materială și spirituală, este un proces în urma căruia apar opere arhitecturale, creații estetice de interior și obiecte de artă [5; 123; 272; 273; 518].

Ca producție materială, arhitectura este ancorată în legile fizice ale existenței, care sunt universale și se manifestă la fel peste tot, iar ca artă și creație a imaginației se datorează în totalitate creatorului, evoluând prin realizări individuale și originale unice, meritul principal al materializării aparținând activității arhitectului. Prin această tendință, arhitectura de exterior se completează cu arhitectura de interior, designul interior și artele plastice, toate ordonate într-o stilistică compozițională armonioasă [184; 187].

1.2. Surse de studiu al stilisticii morfologice pe domeniile aferente

Arhitectura moldovenească, parte a patrimoniului național istoric, sursă a valorilor spirituale, culturale, sociale și economice ale Moldovei, astăzi se aliniază la cerințele de păstrare și conservare a patrimoniului european, după aceleași programe funcționale și constructive, caracteristice fiecărei epoci istorice pentru generațiile viitoare [513; 514; 515].

Monumentele de arhitectură (design interior, artă plastică), construcții istorice și contemporane – civile, educaționale, religioase, sanitare, de agrement sau industriale, asigură confortul și cerințele spațiului completat cu utilități, mobilier și artizane pentru o viață contemporană. În timp, forma conceptului *arhitectural constituit* s-a dezvoltat odată cu societatea și posibilitățile economice de dezvoltare, a locuințelor și spațiilor interioare, organizate într-o stilistică a construcțiilor urbane și rurale tradiționale. Pentru a ajunge la modelele de arhitectură, design interior și arte plastice, la o stilistică de organizare și amenajare după principiile bine delimitate de astăzi, au fost perioade îndelungate de evoluție și dezvoltare a omenirii și societății, care au dus la constituirea construcțiilor, a locuințelor și lucrărilor artistice [517; 520].

Creativitatea este influențată de factori istorici, sociali de dezvoltare a comunității, geografici, climatici, de nivelul tehnologiilor dezvoltate ale producției, de materialele de construcție locale, de ideologia de gândire estetică, conducând spre dezvoltarea unui concept ideal de stil, al unei perioade de timp, al unui popor. Stilul reprezintă un sistem de mijloace artistice formate din elemente caracteristice și principii de organizare a unei compoziții armonioase în designul interior, fațada edificiului arhitectural sau artele plastice. Din antichitate până în perioada contemporană s-au format mai multe stiluri artistice, care s-au dezvoltat și s-au influențat reciproc.

Încă din perioada străveche a societății umane, când s-a format comuna primitivă, locuințele omenești erau simple peșteri sau grote în care se adăposteau de ploaie și vânt oamenii. Formele de arhitectură reprezintă golurile din stânci, spații construite de natură, locuințe decorate cu forme de artă plastică – picturi rupestre (primele vestigii ale manifestării artelor, din preistorie, datând cu 40.000–4.000 î.Hr.) [47]. Designul interiorului era organizat în jurul vetrei, cu zona pentru pregătirea și servirea alimentelor, zona de somn, cu pat din pielicele pentru toată familia. Urme de artă paleolitică sunt răspândite aproape pe întreaga suprafață a globului, din Spania și până în Siberia, în Africa, America de Nord și America de Sud [136].

În urma a zeci de mii de ani de muncă, *homo sapiens* și-a dezvoltat gândirea și vorbirea, a ajuns la cunoașterea treptată a mediului înconjurător, la originea vieții sale spirituale, la descoperirea armoniei și a frumosului din natură [187].

Evoluția habitatului uman se dezvoltă în timp, conturându-se prin imaginea artistică urmărită din arta antică (3.500 î.Hr. – secolul III d.Hr., mesopotamiană, egipteană, greacă, romană și paleo-creștină), unde Egiptul antic cuprinde arte ca pictura, sculptura, arhitectura și organizarea spațiului interior, dezvoltate de civilizația din Valea Nilului. Arhitectura, designul interior, artele plastice ale Egiptului antic sunt consacrate, în primul rând, faraonului, cu glorificarea acestuia în viața de apoi a cultului *ka*, considerat urmaș al zeilor și având un profund caracter religios și funerar. În mitologia antică ornamentele erau codificate pe vasele așezate în mormintele faraonilor Egiptului, în decorul caselor regilor, *case de suflet* în viața de apoi. Ornamentele de aur găsite în mormintele egiptene (cum ar fi regele Tutankhamon) au evidențiat necesitatea unei decorațiuni care să simbolizeze, să prezinte faraonii egipteni bogați și puternici [286].

Palatele, templele, dar și casele particulare în stil egiptean erau planificate de arhitecți și construite din piatră sau din cărămizi arse, dar și din granit pentru construcțiile sacre. Interferența stilistică arhitecturală este evidentă în designul spațiilor interioare egiptene împodobite cu elemente arhitectonice colonade și coloane, obiecte de artă plastică – statui, sculpturi și reliefuri, picturi policrome cu mesaje biografice și spirituale, pardoseli din piatră viu colorate, mobilier din lemn de cedru vopsit în special în alb, care avea incrustații de pietre semiprețioase și ceramică, regăsindu-se adesea imaginea-emblemă a labelor de leu, precum și silueta unor animale, unele fantastice, ce amintesc de zeitățile egiptene, acoperite cu piei de animale etc. [184; 187].

Perioada clasică îmbină arta Greciei antice și arta Romei antice. Arhitectura, designul artistic al stilului clasic greco-roman va avea o popularitate mare și în viitor, și va sta la baza mai multor stiluri de interior. Arhitectura publică și locativă se completează cu construcții noi: temple, basilici, teatre, băi publice, apeducte. Toate acestea au contribuit la crearea condițiilor mai confortabile pentru populație. În perioada clasică (greco-romană), odată cu dezvoltarea urbană a orașelor, cu dezvoltarea conceptelor de arhitectură rezidențială și publică, identificăm în designul interior estetica a șase stiluri de decor, cu frescă și mozaic ale pereților interiori ai caselor particulare – *domus* (atrium, sala de intrare, impluvium, sala meselor, alte spații), o curte interioară amenajată cu plante exotice, sculpturi și fântâni etc. [48; 294; 431].

Stilistica designului interior, arhitecturii și artelor plastice în Evul Mediu, o perioadă întunecată, a adus cu sine sfârșitul elementelor decorative, înlocuite de stilul romanic, auster, în amenajarea interioară, o mișcare brutală la executare, din cauza războaielor în curs de desfășurare din Europa Medievală și a ascensiunii bisericii creștine. Stilistica morfologică sobră, din secolele V-X-XV, în arta bizantină este religioasă, devenind arta tuturor popoarelor Europei Orientale,

care au preluat de la Bizanț, odată cu creștinismul, ritul ortodox [47; 294]. Este urmată de perioada romanică, secolele IX-XII, prin caracteristica construcțiilor arhitectonice fortificate din piatră și lemn de tipul cetate-oraș, o arhitectură militară, edificată pe coline, cu ziduri de apărare pentru populație, în urma invaziilor barbarilor: Abația Maria Laach, Germania, Abația Cluny, Franța, Catedrala Sf. Mihail din Alba Iulia, România etc. Stilistica romanică a designului interior și artelor plastice etalează modele sumare în detalii decorative și finisaje pe pereți, care integrează elemente carolingiene și bizantine, cu elementele arhitecturale de stâlpi masivi și pereți groși, arcuri semirotonde la ferețele mici, uși completate cu mobilier simplu în număr redus, spații întunecate, reci și insalubre, iluminate cu făclii [250; 251; 261; 273; 293; 347].

În secolele XII-XV, se manifestă stilul gotic medieval, care evoluează din cel romanic și dezvoltă o perioadă de înflorire, iar europenii au fost din nou inspirați să adopte culori pe geamurile mari vitrate, încadrate în rozete și ornamente de dantelă în piatră în arhitectura catedralelor. Înălțimea impunătoare a construcțiilor cu ziduri înalte și subțiri, a fost posibilă prin contraforturile de sprijin la exterior, iar geamurile mari și sculpturile simbolice completau complexul arhitectural. Catedrale în stil gotic pot fi considerate *Notre Dame* din Paris, *Domul* din Milano, *Biserica Neagră* de la Brașov, *Cetatea Neamțului* etc. Designul interior fastuos al stilului gotic este determinat de ornamente arhitecturale (arce frânte, profile, colonete, grupaje de străpungeri, elemente de formă plisată), vegetale (frunzișuri, flori), figurative (himere, dragoni, capete umane). Reapare ornamentația cu metal forjat la piesele de mobilier, candelabru etc. [49; 124; 125; 144; 150; 255; 262; 273].

Imaginea artistică în Europa Occidentală, în secolele XIV– XVIII, este exprimată prin stilistica renascentistă, manierism, baroc și clasicism, stilurile rococo și academismul. Stilistica arhitecturii, designului interior, artele plastice renascentiste sunt influențate de elemente clasice, greco-romane, elaborându-se noi structuri care au fost înrădăcinate istoric, edificii bazate pe simetrie și proporție matematică, prin crearea unei geometrii îmbinate cu elemente greco-romane: cupole bombate, coloane, pilaștri, capitelurile, frontonul triunghiular, arcadele, elemente și principii arhitecturale descrise în tratatul de arhitectură de Marcus Vitruvius (*De architectura*, în 10 volume, sec. I î.Hr.), ceea ce reprezintă o perspectivă umanistă asupra arhitecturii [305; 424].

Promovarea stilisticii renascentismului s-a realizat prin arhitecți, pictori, sculptori și designeri – *Filippo Brunelleschi*, *Donato Bramante*, *Andrea Palladio*, *Leonardo da Vinci*, *Michelangelo Buonaroti*, *Rafaelo Sanzio*, *Giorgio Vasari* [13; 49; 62; 63; 101; 114; 208] etc., care sunt promotori ai idealurilor și gândirii renascentiste, ce au creat imagini ale arhitecturii catedralelor, bazilicilor și caselor particulare cu note decorative substanțiale pentru designul

interior, inclusiv podele din marmură, lemn ornamentat și încrustat, prin artele plastice cu picturi murale și mobilier realizat din esențe tari și decorate în tehnica de marchetărie și intarsie [255].

În perioada secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, în Roma, după care și în întreaga Europă, a evoluat stilul baroc din Renașterea manieristă, stil teatral și exuberant, opulent și versatil, care a exprimat triumful statului și al bisericii, dar și al burgheziei seculare. Influența stilistico-morfologică în arhitectură, design interior și arte plastice se face prezentă în arhitectura barocă, caracterizată prin monumentalitatea construcțiilor, un stil de curte, stil regal, stil al palatelor cu ornamentație bogată și dinamică, cu o somptuoasă paletă sculptoare de auriu, argintiu și cristale, cu elemente arhitecturale ale volutei, blazoanelor, cartușului, consolei etc. – *Biserica San Carlo alle Quattro Fontane, Palatul Versailles din Franța, Palatul Schonbrunn din Viena* etc. Spațiile fastuoase ale designului interior baroc este expus în forme convexe și concave cu iluziile optice; elipsele intersectate în planuri erau, de cele mai multe ori, extensii ale tipului centralizat, apăreau geometrii complicate și relații între volume de tipuri și mărimi diferite [392].

Ornamentația bogată de la exteriorul clădirilor pătrunde în interioarele baroce în muluri aurite, aplicate decorului, tavanului, ferestrelor, ușilor, pe pereți formând panouri ornamentale în nuanțe de maro, verde, roșu-vișiniu și albastru. Pereții sunt acoperiți cu frescă sau tapete pictate în tehnica *trompe l'oeil*, cu tapiserii – pânze cu imprimeuri, mătase de calitate superioară înflorată cu fire de aur sau argint, cu ornament de acant, mobiliere mici și ușor manevrabile, în vederea obținerii unui interior plăcut, mai intim și confortabil [123; 202; 206; 392].

Un exemplu al arhitecturii baroce este Vila urbană *Vladimir Herța* din Chișinău, un edificiu arhitectonic istoric și purtător de cultură și de frumos (numită și *Casa Herța*), monument înscris în registrul monumentelor de importanță națională și municipală (*Registrul Monumentelor Republicii Moldova ocrotite de Stat*) [191; 513; 514]. Conceptul proiectului este o formă arhitectonică expresivă, din trei rezalite cu cupole și abside în interior și un portal profilat pe planul dreptunghiular alungit, cu ușă de intrare amplasată pe stânga fațadei în rezalit, lângă poarta de acces în curte. Arhitectura fațadei, cu o desfășurare compozițională echilibrată simetric, posedă o bogată podoabă ornamentală, cu elemente complexe și ritmice, reliefuri sculpturale, ce amintesc de barocul matur și târziu venețian, sursă de inspirație pentru arhitectul austriac Henrik Lonski pentru proiectul vilei [191; 527].

O replică a stilului baroc istoric în designul interior, arhitectură și artele plastice s-a afirmat în Marea Britanie – stilul georgian timpuriu și în Statele Unite – stilul colonial american, cu fitinguri arhitecturale mai reduse, precum și mobilier mai puțin rudimentar, decorat cu chinoserii, materiale mai simple și lemn de esențe moi care se vopsește [193; 211]. Guvernarea

stilului baroc, cunoscut și ca stil al regelui Franței Louis al XIV-lea, este urmată de o stilistică într-o manieră mai delicată, cunoscută cu denumirea de rococo. Designul stilului rococo s-a manifestat în stilistica designului interior, arhitecturii și a artelor plastice în secolul al XVIII-lea, prin palate și case luxoase, caracterizate printr-o bogăție excesivă de ornamente în linii curbe și feminine, de ghirlande împletite asimetric. Designul rococo introduce în număr mare o serie de mobilier comode pentru odihnă [49; 394].

Tendențele artei moderne și contemporane europene se atestă din secolele XIX–XX, care includ asemenea curente ca neoclasicismul, romantismul, realismul, impresionismul și post-impresionismul, fovismul, cubismul și arta abstractă, curente artistice care se atestă pe teritoriul Moldovei cu întârziere. Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură, artele plastice neoclasiche (stilul Ludovic al XVI-lea, stilul Adam, stilul empire) în epoca iluminismului și romantismului este caracterizată printr-o renaștere a spiritului antichității clasice [34; 206; 384].

Este perioada de finalizare a stilurilor istorice (retro) și debutul eclecticismului, a coeziunii de comunicare între artă, industrie, arhitectură, a științelor umaniste sau chiar filosofie. Prin revoluția noilor tehnologii de producție în serie, mișcarea *Arta, Meșteșugul, Industria*, care pune obiectele de mobilier de anticariat la dispoziția tuturor, din materiale mai ieftine, este promovată ideea unei *arte pentru toți* care să contribuie la reînnoirea societății [296; 334; 354; 395].

În secolul al XIX-lea, urmărim totuși cea mai mare apreciere și popularitate a creației prin libertatea de gândire, prin curentul de eclecticism, influențând toate domeniile din Europa și America. Designul interior, arhitectura și artele plastice au trecut prin toate formele reprezentative, de la arta pură la funcționalitate brută sau simplitate minimalistă.

La hotarul secolelor XIX și XX, se manifestă tendințele stilurilor oscilative de la Art Deco cu arhitectura de zgârie-nori [48], în cadrul mișcărilor engleze Arts and Crafts, Jugendstil și Art nouveau cu structuri și forme arhitecturale guvernate de un ritm fluid, linii curbe, inspirate din natură (prin Henry van de Velde etc.) și apoi de mișcarea De Stijl și școala Bauhaus, care a creat o filosofie de design utopică, bazată pe combinațiile rezultate din colaborarea factorului estetic cu cel practic [49; 390; 471]. Libertatea arhitecturală stilistico-morfologică înscrie o nouă filosofie a designului interior, conform căreia omul trebuie să trăiască în spațiul arhitectural lipsit de ornamente aplicate și nu printre mobile, acestea din urmă trebuie să se înglobeze în pereții de sticlă, prinși în osătura metalică a clădirii, apare o fluentă între spațiul interior și cel exterior. Interiorul, gândit ca o totalitate, este împărțit doar de paravane și panouri mobile, lipsit de ornamente aplicate și cuprinde puțină mobilă, redusă la câteva linii de efect [71].

Pe măsură ce în secolul al XX-lea se produc transformări asupra imaginii arhitecturii și artelor, a ideii de imagine a spațiilor interioare prin desfășurarea funcționalității, se atestă comunicate a numeroaselor publicații, eseuri despre domeniul designului interior, cărți despre decorațiuni pentru un stil de interior și *îmbrăcăminte pentru spațiu*, spre exemplu, lucrările *Arta decorațiunii* (1881), *Arta curățeniei* (1889), *Case frumoase* (1882), semnate de jurnalista britanică Mary Eliza Haweis (1848-1898), păstrate la Institutul de decoratori britanici. Se promovează afirmarea domeniului designului interior și în publicația *The Grammar of Ornament* (Gramatica ornamentului, 1856) de arhitectul și designerul britanic Owen Jones (1809-1874) [398], care a formulat mai multe principii-cheie ale designului interior și decorațiunea spațiului, studii stilistice într-un limbaj ornamental potrivit epocii industriale [87; 394; 397].

Cercetarea originii termenului de *design*, utilizat în anul 1851 în Statele Unite și Marea Britanie, îl definește ca pe o *concepție și metodă de creație* care urmărește să asigure fiecărui produs un înalt randament funcțional, însoțit de un aspect agreabil. Etimologia cuvântului *design* este de origine engleză și pătrunde în limba română prin filieră franceză și înseamnă *proiect* (plan), *desen* (de concepție), *schită* (de concepție) [106]. Fiind un domeniu multidisciplinar, prin coliziune de ansamblu a domeniilor (design interior, arhitectură și arte plastice), este reflectat în lucrarea lui R.G. Blakemore - *History of interior design and furniture: from ancient Egypt to nineteenth-century Europe* (Istoria designului interior și a mobilierului: din Egiptul antic până în Europa secolului al XIX-lea, ediția II-a, 2006) [393], interdependent de factorii sociali și economici, de funcționalitate, tehnici, ergonomici, estetici etc., contribuie la aspectul și afecțiunea (culorilor, materialelor, iluminatului etc.) spațiului interior, formei arhitecturii construite și artelor plastice din incintă.

În perioada contemporană, odată cu complexitatea tehnologică, planificarea, edificarea și funcționalitatea construcțiilor devin obiective comune pentru o echipă de specialiști ca: arhitectul, designerul interior, artistul plastic. În timp ce arhitectul se preocupă de obicei de forma și aspectul general al clădirilor, designerul de interior și artistul plastic sunt preocupați de aspectele funcționale, îmbunătățirea condițiilor de viață din incintă, confortul psiho-emoțional și estetic implicate pentru un tablou individual al spațiilor [184; 198; 206; 272].

Designul de calitate este un domeniu multidisciplinar, ce contribuie la constituirea estetică și competitivitatea produselor în serie, cerințe descrise în lucrarea *Frumosul dincolo de artă* (1988), de esteticianul și teoreticianul român Gheorghe Achiței [2]. Designul interior e parte a arhitecturii, caracteristică descrisă de Ștefan Popa în lucrarea *Forma și spațiul în designul*

interior (2021) [272], este domeniul creativ de raportare a valorilor estetice în sfera valorilor de confort, unde elementele materiale cu ideile spirituale devin parte a vieții practice utilitare.

Arhitectura modernă și viziunile pentru o nouă fațetă a arhitecturii și designului interior modern, diferit de tradițiile clasice și podoaba ornamentală excesivă, sunt exprimate în publicațiile arhitecților, ca, de exemplu, *Towards a New Architecture* (Către o nouă arhitectură, 1986) de părintele artei moderne, Le Corbusier [391], *The New Architecture and The Bauhaus* (Noua arhitectură și Bauhaus, 1956) de Walter Gropius [396], Adolf Loos etc., care au optat pentru o estetică a materialelor scumpe, dar de calitate, printr-o filosofie a spațiului eliberat de obiecte inutile, cu deschideri mari către natură și design minimalist, ancorat la secolul al XXI-lea.

Schimbări profunde exprimă opiniile arhitecților didactici Gottfried Semper, în *lucrarea Cele patru elemente ale arhitecturii – vatra, acoperișul, incinta și mobila* [133], Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc în *lucrarea Entretiens sur l'architecture* (Interviuri despre arhitectură, 1977), care afirma că *natura era modelul de urmat în arhitectură* [438, pp. 54-55]. La fel, mai mulți specialiști din perioada modernă, designeri de interior, artiști și critici de artă, precum Frank Lloyd Wright, Augustus Welby Pugin, John Ruskin și William Morris etc. au abordat domeniile de design interior, arhitectură și artele plastice într-o teorie universală, ei au anticipat viitorul formelor expresive și individuale, dar raționaliste, eliberate de reminiscențele trecutului, din care s-a încheșat treptat și realitatea arhitecturală de azi.

Domeniul designului a apărut în timpul revoluției industriale și este o activitate care de-a lungul istoriei a suportat modificări semnificative și se suprapune cu arhitectura, artele plastice, prin forma și limbajul de expresie. Istoria și dezvoltarea designului profesionist este o ramură modernă a istoriei artelor, care tratează începuturile și evoluția ramurilor designului și al produselor în secolul al XX-lea [263], începutul secolului XXI-lea și se manifestă pe domenii și specialități:

- ✓ *designul arhitectural* (designul rezidențial, nerezidențial, designul comercial);
- ✓ *arhitectura spațiului interior* sau *designul interior* (decorator de interior);
- ✓ *designul auto*;
- ✓ *designul industrial* sau *designul de produs* (designul de transport, designul de mobilier, electrocasnice etc.);
- ✓ *designul urban*;
- ✓ *designul ambiental*;
- ✓ *designul peisajer* (arhitectura peisajeră);
- ✓ *designul de informare, publicitar*;

- ✓ *designul grafic* (include: design de tipărire, design mobil, design font, afișe etc.);
- ✓ *designul vestimentar* de modă;
- ✓ *designul comunicării*;
- ✓ *designul asistat pe calculator*, acoperă schițele și alte forme de modelare 2D, 3D;
- ✓ *designul jocurilor*;
- ✓ *web design* și altele, lista rămânând deschisă, întrucât, cel puțin în prezent, nu se percepe limita în dezvoltarea domeniului de design [386].

Stilistica prin expresia morfologică a arhitecturii de exterior influențează stilistica designului interior și stilistica artelor plastice, care completează spațiile, mobilierul, textilele, finisajele, domenii care se raportează la o unitate conceptuală proiectată, definiție proprie perioadei istorice și moderne. În perioada contemporană libertatea curentelor artistice, a stilisticii interioare și arhitecturii exterioare diferă după caz. Putem determina că stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice se influențează reciproc cu elemente specifice domeniilor sau contrastează tabloul istoric [184; 185; 395].

Designul interior, parte a arhitecturii construite, este arta organizării unui spațiu interior în mai multe zone funcționale, completate cu finisaje perietale și pavimentare, obiecte de mobilier, articole de iluminat, de artă, armonizate într-un stil de interior (modern, constructivist, minimalist, baroc, high-tech etc.). Scopul proiectului concept este de a crea un mediu plăcut, prin metode de gândire artistico-stilistice aplicate, spre a realiza obiectivul ideii nevoilor umane printr-o imagine holistică și vizual estetică, spre asigurarea unui climat sănătos prin utilizarea materialelor naturale [206; 255; 391].

Proiectul de design interior include următoarele etape de lucru: *prima etapă* – elaborarea unui plan de măsurare și a lucrărilor efective de măsurare; formularea unui chestionar, pregătirea termenilor de referință; dezvoltarea mai multor opțiuni pentru reamenajarea și zonarea spațiului, montajul instalațiilor sanitare, echipamentelor, mobilierului (plan de interior, relevu, concept).

La a *doua etapă* de pregătire a documentației de lucru, se întocmesc planuri specifice pentru: amenajare de mobilier, instalații sanitare; demontarea și montarea pereților despărțitori; o diagramă pentru conectarea energiei electrice, plasarea prizelor și întrerupătoarelor, dispozitivelor, luminilor suspendate; montaj de uși; pardoseli izolate și decorative (realizarea planului prin umplerea spațiilor sau reîmpărțirea acestora pe funcționalități) [248].

Designul interior este un domeniu ce răspunde cerințelor eficiente de funcționalitate, ergonomice, estetice, economice și de confort solicitate de beneficiar. Activitatea în domeniu implică specialiști cu competențe profesionale specifice după nivel:

- *decoratorul de interior* – operează doar amenajarea cu obiecte, culori și textil a spațiului;
- *designerul de interior* – realizează câteva schițe conceptuale pentru beneficiar, dar semnează un arhitect;
- *arhitectul de interior* – este specialistul care are drepturi de a realiza toate etapele de lucru sigur [255].

Cercetarea istorică demonstrează legătura stilistico-morfologică și estetică a elementelor caracteristice unui stil de interior, specific și arhitecturii de exterior și arhitecturii de interior sau stilisticii artelor plastice. Perioadele istorice (stilurile retro) de dezvoltare a domeniilor de design interior, arhitectură, arte plastice ne oferă o varietate de forme și elemente specifice unui stil aparte și a conceptului gândit și de execuție, proiectate pentru personalitățile marcante ale societății, pentru interioarele spațiilor particulare sau publice (temple, palate, vile etc.). Subiectul legat de stilistica morfologică a domeniilor de cercetare, bazându-se pe numeroasele documente și vestigii, aparținând diferitor epoci, au fost studiate de lingviști, istorici, geografi, etnografi, arheologi, arhitecți, esteticieni, critici de artă etc. [86; 87].

Înțelegerea și explicarea termenilor, identificarea și diversitatea stilurilor printr-o clasificare morfologică și stilistică pe domeniile design interior, arhitectură, arte plastice ar fi defectuoasă fără consultarea lucrărilor și monografiilor apărute la București, Moscova și Iași. Printre primele cercetări lingvistice se numără *Morfologia artei* (traducere de Anca Irina Ionescu, București, 1979) [161], studiu elaborat de Moisei Samuil Kagan, în care s-a demonstrat, prin analiza terminologiei și a limbajului expresiv constituit din totalitatea regulilor privitoare la formarea structurii unui stil artistic, istoric pe domeniul de cercetare din antichitate până în prezent, clasificarea stilisticii artelor plastice. În monografie sunt dezbătute aspecte de bază ale sensibilității estetice ale artei contemporane, Moisei Samuil Kagan propune interesante puncte de vedere asupra raportului domeniului estetic cu realitatea tehnologică actuală. În mare parte, volumul este consacrat însă studiului propriu-zis al stilisticii morfologice a artelor [100; 161].

Un alt cercetător al stilisticii morfologice este esteticianul român Titus Mocanu, cu concepte la temă expuse în lucrarea *Morfologia artei moderne* (1973). În lucrare studiază stilistica morfologică arhitecturală ca modalitate și proces de alcătuire a obiectului de arhitectură prin selecția elementelor arhitecturale, mijloace expresive specifice, în coerență cu un principiu inițial generator, o intenție artistică, un conținut semnificativ. Stilistica morfologică arhitecturală este creația artistică ca fapt individual și ansamblu de fapte spirituale și materiale constructive, care îl integrează temporal într-o formă semnificativă, modul în care structura specifică a arhitecturii ca artă conferă acestei alcătuiri aspectele ei definitorii [177].

Tabloul evoluției istorico-artistice al stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova, înregistrează multiple studii ale cercetărilor locali, doar pe domenii separate, în arhitectură și designul interior, lucrări semnate de Ярослав Тарас - *Памятники молдавской архитектуры XIV-XIX вв.* (Monumente ale arhitecturii moldovenești din secolele XIV-XIX-lea, 1960) [503], Iurie Colesnic - *Basarabia necunoscută* [1980], Анатолий Колотовкин, Семен Шойхет, Иосиф Эльтман - *Архитектура советской Молдавии* (Arhitectura Moldovei Sovietice, 1973, 1987) [469; 470] etc., iar în artele plastice, lucrări ale autorilor Ада Зевин, Кир Роднин - *Изобразительное искусство Молдавии* (Artele Plastice ale Moldovei, 1965 [466], Чезза Лев - *Плоды с дерева дружбы - очерки о молдавском искусстве* (Fructe din pomul prieteniei - eseuri despre arta moldovenească a prieteniei - eseuri despre arta moldovenească, 1964) [511], Дмитрий Гольцов - *Изобразительное Искусство Советской Молдавии* (Arta plastică a Moldovei Sovietice, 1987) [463] etc.

Tematica a fost desfășurată în continuare pe zona de centru de cercetătorul Iurie Colesnic în *Chișinăul și chișinăuienii* [80; 81; 82; 83], Boris Ganga, Tatiana Nesterov, Eugenia Râbalco în *Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea* [239], Ion Ștefăniță în *Cartea neagră a patrimoniului cultural al municipiului Chișinău* [334], Valeriu Nemerenco în *Administrația municipiului Chișinău: model european* [234], însă nu a fost studiată în toată complexitatea ei de către istorici, critici de artă, culturologi, arhiologi, arhitecți, designeri de interior. Se atestă studii efectuate de geografi și arheologi: Vlad Vornic, Octavian Munteanu, Vasile Irmilschi, Serghei Heghea, Sergiu Popovici etc. [228].

După cum afirmă cercetătorul științific Adrian Tudurachi (1974), istoria a fost un dispozitiv de susținere și de afirmare a diversității culturale. Astfel, abordarea și cercetarea fenomenelor artistice și a operelor de artă, arhitectură, designul interior au prezentat mereu un prilej de manifestare și cercetare a criticului și a istoricului literar [361].

În istoria ținutului Țării Moldovei, Basarabiei și odată cu transformarea *revoluției neolitice* (finele mileniului al VI-lea - începutul mileniului al V-lea î.Hr.) și trecerea la modul de viață sedentară își fac apariția primele localități. Așezările culturii Precucuteni – Tripolie A, Cucuteni – Tripolie descoperite pe teritoriul actual al Republicii Moldova au fost și sunt studiul de interes pentru cercetători moldoveni, români, ucraineni – E. Kricevski, N. Bibikov, V. Danilenko, H. Dumitrescu, V. Dumitrescu, S. Marionescu-Bâlcu etc., arheologi, istorici, geografi, prezentate într-un raport în anul 1943 de arheologul român E. Vulpe [20; 44; 136; 144; 170; 171; 228].

Informații despre tipologia arhitecturi cucutene includ publicațiile apărute în perioada premodernă și modernă sovietică în baza cercetărilor efectuate până la finele anilor '90 ai secolului trecut, fiind schițat un tablou sumar în ceea ce privește siturile Cucuteni-Tripolie A-B din Republica Moldova. Vsevolod Marchevici (1917-1997), cercetător științific la Muzeul Național de Istorie a Moldovei și specialist în arheologia epocilor neolitică și eneolitică din spațiul pruto-nistrean, a publicat volumul *Monumentele epocilor neolitică și eneolitică* (1994), care cuprinde descrierea a 329 de așezări Cucuteni-Tripolie descoperite pe teritoriul Republicii Moldova [170; 309].

Interesul pentru arhitectura trecutului, modul de organizare a spațiilor interiorare a generat inițierea unui program de evaluare a siturilor arheologice de pe teritoriul Republicii Moldova de importanță națională, din 1993, coordonat de Ministerul Culturii. Acesta a prevăzut inventarierea patrimoniului arheologic imobil și a cuprins toate regiunile țării, inclusiv pe cele din stânga Nistrului, lucrări ale specialiștilor – Всеволодов Маркевич, Виктор Сорокин, Sergiu Bodean, Nicolae Răileanu, Elena Ploșniță etc., de la Institutul de Arheologie și Istorie Veche al AȘM; au fost înregistrate peste 7700 de situri arheologice, datând din paleoliticul inferior și până în epoca medievală târzie, însă o parte din situri rămân neevaluate [44; 45; 46; 173; 304; 306; 501].

După inventarierea și clasarea patrimoniului arheologic imobil, în conformitate cu cerințele *Legii privind ocrotirea monumentelor* (nr. 1530-XII, din 22 iunie 1993), siturile arheologice au fost incluse în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat, astăzi patrimoniul arheologic imobil al Republicii Moldova cuprinzând un număr de peste 9000 de situri de categorii și tipuri diferite, atribuite diferitor perioade ale epocii vechi a pietrei sau mezoliticului [512; 513; 519; 529].

Despre tipologia complexelor arheologice de pe teritoriul Republicii Moldova, cele mai importante sunt cele care reprezintă *locuințele temporare* (de tip colibă), construite din pietre mari de calcar și oase de animale acoperite cu crengi și piei de animale, *locuințele de lungă durată*, amenajate din oase mari de animale (mamut, ren polar etc.) și pământ, cu baza adâncită, unele prevăzute cu vetre de foc, descoperite în stațiunile de tip deschis de la Climăuții de Jos și Cosăuți. O grupă distinctă de stațiuni o constituie cele aflate în grote sau peșteri naturale. Situate mai ales pe Prutul și Nistrul Mijlociu, aceste monumente au fost identificate începând cu debutul secolului trecut [228; 232].

În prezent sunt documentate cca 10 grote cu vestigii arheologice din diferite perioade ale paleoliticului, cel mai mult cercetate sunt grottele de la Duruitoarea Veche, Ofatinți, Brînzeni, Buzdujeni, Butești și Trinca [306].

Așezările deschise, descoperite și cercetate de specialiști de pe teritoriul Republicii Moldova ocupă un loc important, acestea se înscriu în așezările deschise *de tip rural*, care sunt în număr de cca 2650, ceea ce constituie un număr mai mare din totalul siturilor identificate până în prezent. Toate aceste zone ale așezărilor omenești deschise au o legătură caracteristică comună, ce prezintă o porțiune de teren lipsită de întărituri artificiale, cum ar fi șanțuri, valuri de pământ sau ziduri de piatră, pe suprafața căreia se găsesc resturi de locuințe sau construcții gospodărești, lut ars, fragmente de vase de lut, oase de animale, obiecte de uz casnic și alte materiale sau urme de locuire umană [342; 343].

O varietate de locuire mult mai mare se constată în epoca eneolitică (mil. V-IV î.Hr.), cu un număr de cca 700 de așezări. Majoritatea covârșitoare a acestor situri se atribuie marelui complex cultural Cucuteni-Tripolie, care de-a lungul a cca 1500 de ani a parcurs mai multe etape de dezvoltare. Primele meșteșuguri apar în Cultura Cucuteni-Tripolie, fiind una dintre cele mai timpurii civilizații din Europa.

Cultura Cucuteni, parte integrantă a marelui complex cultural Ariușd-Cucuteni-Tripolie, răspândit din sud-estul Transilvaniei și nord-estul Munteniei, peste toată Moldova și Basarabia până în vestul Ucrainei, care a atins în perioada sa de maximă expansiune o suprafață de peste 350 000 de km², a constituit obiectul a numeroase studii și lucrări cu caracter monografic. Conform acestora, în cadrul marelui complex cu ceramică pictată avem de-a face cu două mari areale regionale, Ariușd-Cucuteni și Tripolie între care nu Prutul, cum s-a considerat mai de mult, ci mai curând Nistrul constituie o linie de demarcație convențională [309; 310; 502].

Denumirea provine de la localitățile în preajma cărora au fost descoperite pentru prima dată vestigii ale acesteia (Cucuteni este un sat din apropierea Iașului (România) și Tripolie – localitate din Ucraina), din regiunea carpato-dunăreană, situat pe teritoriul actual al Republicii Moldova, României și Ucrainei (muntenegreni, albanezi, greci, bulgari, austrieci, bavarezi, români, moldoveni, ucraineni etc.) (Figura 1.1.) [142; 170; 305; 306].

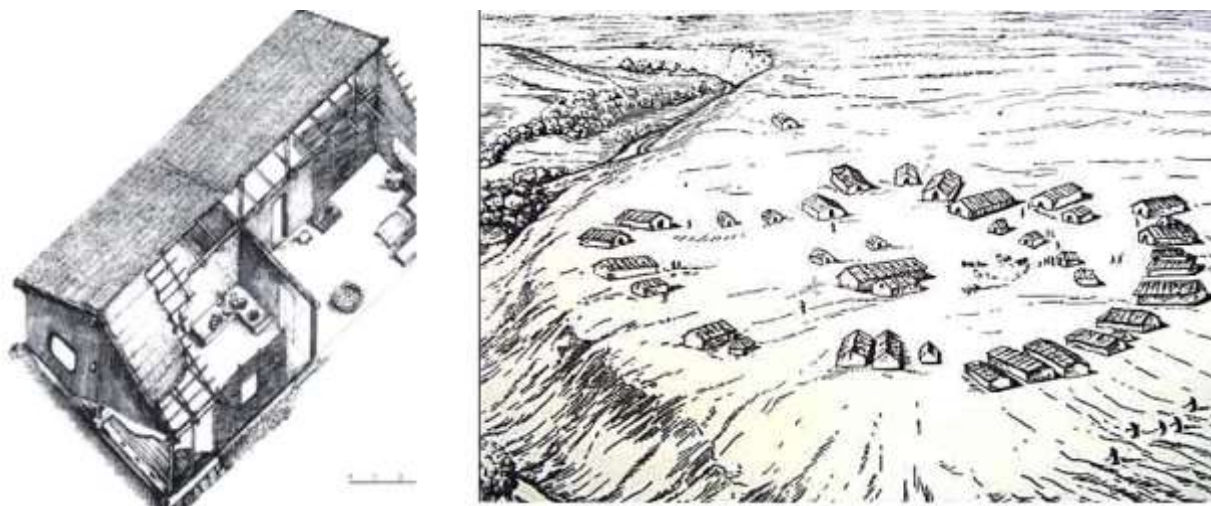

Figura 1.1. Locuință și o așezare a comunității Cucuteni-Tripolie cu zona spațiului interior [136]

La moldoveni caracteristicile tipului dinarian sunt atestate alături de cele ale tipului nordic, în special în nordul Moldovei. Așezările erau construite în apropierea unor surse de apă. Casele aveau o formă dreptunghiulară cu o suprafață mare ce adăpostea toată familia [136; 305].

Locuința avea o construcție dintr-o carcasă de lemn, cu pereții împlețiți din nuiele și unși cu lut, prevăzută cu instalații pentru încălzire și pentru pregătirea hranei, vetre de lut și ruguri. Pe lângă agricultură și creșterea animalelor, se dezvoltă meșteșugurile de confecționarea mai multor tipuri de obiecte din silex, piatră, os, corn, lut, scoică și aramă, iar ca unelte de muncă se utilizau secera, sfredelul, frecătoarea, brăzdarul, săpăliga, dar și prelucrarea ceramicii care copleșește prin forme și ornamente originale cucutene și culori – roșu, alb, negru, obiecte arse în cuptoare mari [276; 277; 287; 347; 501].

Figura 1.2. Locuința Zeița-Mamă (sculpturi ronde-rosse), decorată cu ornamente geometrice specifice culturii Cucuteni-Tripolie [532]

Pe teritoriul Moldovei aşezări cucuteniene au fost descoperite în apropierea mai multor localităţi contemporane, precum cele din preajma satului Vărvăreuca, Brînzani, Văratice, Cubani, Costeşti etc. Primele semne ale existenţei acestei străvechi civilizaţii au apărut în urmă cu peste un secol, datorită cercetătorilor Teodor Burada şi Grigore Butureanu, care în 1884 au descoperit fragmente de ceramică şi figurine de teracotă în urma săpăturilor arheologice [228; 230].

Locuinţele ce fac parte din cultura Cucuteni erau cu planimetrie mare şi cu vetre interioare, unde, în podeaua locuinţelor, au fost descoperite aspecte ritualice, cum ar fi înmormântarea de oase umane şi figurine feminine cu torsul plat din ceramică, decorate cu motive geometrice, reprezentând cultul *zeiţa-mamă* (Figura 1.2.) [45; 136; 137; 170].

Arhitectura construcţiilor era amplasată pe o platformă din trunchiuri de copaci, podelele şi pereţii erau lutuiţi şi apoi decoraţi cu diverse motive florale stilizate, geometrice, iar lângă vatră erau alte spaţii înconjurătoare. Satul din cultura Cucuteni-Tripolie era o obşte organizată în formă circulară, pe mijloc se aflau sanctuarul comunităţii, locul de întruniri şi ceremonii. Locuinţele cucuteniene au fost una din problemele studiate de cercetători în timp, sunt cunoscute tehnicile de construcţie şi zonare interioară, ceramica tradiţională Cucuteni, însă interesul faţă de cultura Cucuteni-Tripolie şi astăzi generează multe abordări în rândul cercetătorilor contemporani [501].

Figura 1.3. Organizarea zonelor unui spaţiu interior Cucuteni-Tripolie [13]

În aria culturii Cucuteni-Tripolie au fost edificate câteva tipuri de locuinţe şi tehnicile de construcţie şi amenajările interioare: *construcţii de suprafaţă de formă dreptunghiulară* sau înglobate la o adâncime de 0,5 m, prevăzute cu instalaţii de încălzire care pot fi vetre sau cuptoare şi *locuinţe de suprafaţă cu plan circular*, care uneori sunt adevărate colibe şi bordeie [45].

Arhitectura locuinţelor şi designul de interior, în general spaţioase, erau împărţite în două sau mai multe încăperi, reflectând măiestria constructorilor şi un înalt grad de civilizaţie. Materialele folosite pentru construcţia casei erau lemnul, paie, stuf, iar interiorul era decorat cu ţesături, blănuri şi vase din ceramică (Figura 1.3.) [170; 343].

Figura 1.4. Obiecte rituale cucuteniene – fragmente de figurină antropomorfă feminină și vas zoomorf, satul Cobani, raionul Glodeni [170]

Urme ale unor monumente de arhitectură vernaculară, locuințe din cultura Cucuteni pe teritoriul Republicii Moldova au fost recent descoperite în satul Cobani, raionul Glodeni (situl cucutenian mil. V î.Hr.), de o echipă de tineri arheologi-cercători coordonați de Vlad Vornic, directorul Agenției Naționale Arheologice. Situl prezintă o platformă a caselor cucuteniene de suprafață păstrate parțial, din lut ars, orientate spre nord-sud, de formă rectangulară cu lungimea de 8 metri și lățime de 5-6 metri, urme de pereți cu bârne, un cuptor, unelte și un număr mare de părți ale obiectelor din ceramică, dintre care și două obiecte din ceramică care erau folosite pentru ritualuri - un vas zoomorf și un fragment dintr-o figurină antropomorfă feminină (Figura 1.4.). Satul Cobani din raionul Glodeni este localitatea cu cea mai timpurie atestare documentară de pe teritoriul Republicii Moldova. Prima menționare oficială a satului apare în iunie 1374 [45; 501].

Marele complex cultural Ariușd-Cucuteni-Tripolie și vestigiile trecutului istoric al neamului sunt foarte prezente în secolul al XXI-le și prezintă interes pentru cercetători pentru a fi studiate prin noi studii și lucrări cu caracter monografic despre patrimoniul istoric și cultural al strămoșilor, care sunt valori spirituale pentru prezent și pentru generațiile viitoare [98; 115].

Multiple investigații ale cercetătorilor la *nivel intențional* în arhitectură (arheologie), designul interior și artelor plastice au fost realizate de către – E. Kricevski, N. Bibikov, V. Danilenko, H. Dumitrescu, V. Dumitrescu, S. Marionescu-Bâlcu, I. Opriș, C. I. Ciobanu etc. [45; 136; 137; 170]. La *nivel național* cercetările au fost efectuate de către – G. Bacumenco-Pîrlog, V. Vornic, I. Ursu, E. Bâzgu, M. Ursu [20; 30; 31; 32], R. Kurt, V. Smirnov, E. Spirer, V. Mednec, A. Sciusev, S. Vasiliev, D. Palatnic, I. Șmurun, T. Lomova, P. Ragulin, T. Smirnova, S. Stalinscaia, N. Demcenco, S. Apostol, I. Bobeico, V. Mednic, P. Pascali, I. Hâncu, M-na Șlapac, T. Nesterov, S. Ciocanu, A. Ceastina, M. Livșiș și A. Mansurov, V. Marchevici, V. Sorokin, S. Bodean, N. Răileanu, E. Ploșniță [60; 61; 62; 63; 64; 79; 113; 143; 243; 501]. Menționăm, de asemenea pe cercetătorii Au. Baillayre, A. Plămădeală, B. Nesvedov, V. Doncev, A. Foinițki, Ș.

Cogan, P. Bespoianăi, E. Maleșevschi, E. Gamburd, V. Ocușco, N. Arbore, Constantin I. Ciobanu, T. Stavilă, E. Brigalda-Barbas, L. Toma etc. [183; 186; 189; 313; 314-321; 327-336; 467; 476; 478; 479; 510; 513]. Investigațiile sunt elaborate pe parcursul evoluției societății umane din perioadele antichității, evului mediu și până în epocile modernă și contemporană, discutând, reflectând domeniul stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice, prezentând un tablou complex de interferență și principii stilistice evidente, ceea ce reprezintă un valoros patrimoniu național și internațional, construit în spațiul pruto-nistean.

În felul acesta, analizând evoluția de afirmare a stilisticii caracteristice unui domeniu de creație, observăm interferența elementelor identice depistate în designul de interior, arhitectură și artele plastice, structurând astfel un tablou amplu și complex de investigare. Din multitudinea cercetărilor, putem depista valorile naționale specifice de stilistică morfologică pe domeniile de design interior, arhitectură și artele plastice pe baza artefactelor de pe teritoriul Republicii Moldova în diferite perioade de timp.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

1. În capitolul de față ne-am propus să reflectăm anumite *legături și interferențe ale stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice*, ale principiilor de studiere a imaginii edificiilor arhitecturale, a spațiului interiorului și artelor plastice din incinte. Studiul respectiv fundamentează o introducere în analiza teoretică a interferenței stilisticii morfologice pe domeniile design interior, arhitectură și artele plastice din Moldova, pornind de la totalitatea relicvelor și urmelor existenței umane în trecut de pe teritoriul dintre Prut și Nistru, aflate atât la suprafața solului, cât și în sol, cercetate pentru a fi identificate și studiate prin aplicarea unor metode de comparație și stilistice. Ansamblurile arheologice și peisajele, precum și bunurile mobile și materiale, obiectele de artă, piesele de interior sunt urme ale manifestărilor umane și reprezintă patrimoniul național, care constituie una din mărturiile documentare deosebite pentru țara noastră din preistorie până în prezent, ca parte din întreaga istorie a omenirii.
2. Plecând de la considerațiile de mai sus, investigația a urmat un parcurs analitico-sintetic prin metode de examinare și cercetare a monumentelor arhitecturale istorice, a tipologiei caselor muzeu ale ținutului, care sunt mărturii vii ale trecutului și care trebuie să fie cunoscute, în special tehnica de ridicare a casei, de la punerea temeliei până la acoperiș,

care se păstrează și azi în diferite zonele ale Moldovei. Valoroasa moștenire a urmelor societății umane din ținut, definită în legislația națională și internațională ca patrimoniu național construit din spațiul pruto-nistrean, reprezintă *cultura expresivă și estetica* designului interior, arhitecturii, artei vizuale, fiind o sursă esențială pentru cunoașterea unei mari serii de fenomene sau procese culturale, demografice, sociale, economice etc. în parcursul evoluției societății umane din perioadele antichității, evului mediu și până în epocile modernă și contemporană.

3. Pentru a elabora un tablou general al stilului, este prezentat un studiu despre stilurile artistice în designul interior, arhitectură și artelre plastice, sub aspect terminologic, ca o imagine caracteristică cu elemente recunosibile din perioada antică, medievală, neoclasică, modernă și contemporană, sub multiple aspecte. Prin stabilirea particularităților de evoluție și formare a unui tablou complex al stilisticii și interferențelor pe domeniile de design interior, arhitectură și arte plastice, cât și prin definirea *elementelor de morfologie stilistică*, se constituie un demers de maximă necesitate pentru istoriografia studiului arhitecturii construcțiilor, divizarea spațiului interior în zone funcționale, caracteristica stilistică, completarea cu obiecte de artă, fiind valorificate informații care să elucideze insuficiența cunoștințelor specifice și complexe în domeniu. Examinând ideile, concepțiile, datele, viziunile, constatările specialiștilor în domeniu cu referire la explicarea legăturilor stilisticii pe domeniile investigate – design interior, arhitectură, arte plastice, au fost evidențiate elementele defnitorii domeniului.
4. Reieșind din complexitatea investigației, este abordat aspectul filosofic, estetic și tehnologic în cercetările naționale, internaționale (România, Rusia, Ucraina). Studiarea bazei bibliografice a permis explicarea ierarhiei terminologice pe *stil – morfologie*, a interferențelor stilistice în arhitectură, designul interior și artele plastice. Este elucidată importanța istorică (investigarea surselor bibliografice, arhivistice) în dezvoltarea morfologiei stilistice a monumentelor de arhitectură (religioasă, publică locativă) tradițională și amenajării spațiilor de interior, obiectelor de mobilier, de artă plastică din Moldova.
5. La etapa actuală, istoriografia din Republica Moldova cu referire la stilistica în designul interior, arhitectură și artele plastice - nu a beneficiat de un studiu special interdisciplinar de interferență între domenii, care ar conține un răspuns complex la determinarea istorică, artistică, tehnologică și cea culturologică [184; 189; 190].

Demersul științific de studiu al referințelor bibliografice permite și demonstrează conexiunea stilistico-morfologică între domeniile de design interior, arhitectură, arte plastice și legătura de influență reciprocă dintre domeniile respective. În felul acesta, a fost conturat un tablou general privind evoluția și dezvoltarea stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice, valorificate în spațiul moldovenesc, românesc și cel european.

2. CONFIGURAȚII ALE STILISTICII MORFOLOGICE ÎN DESIGNUL INTERIOR, ARHITECTURĂ, ARTE PLASTICE ÎN ANII 1812-1875

2.1. Caracteristici de design interior, arhitectură și arte plastice în Moldova medievală și țările limitrofe

Ceea ce interesează privind perioada nominalizată este ce specific reprezintă aceasta în raport cu trăsăturile generale și, mai ales, în ce fel a fost valorificată stilistica morfologică în mecanismul de reprezentare istorică. Perioada Evului mediu timpuriu este reprezentată în spațiul est-carpatic, inclusiv cel pruto-nistrean, de construcții fortificate, concentrate în special în părțile de nord și nord-est ale regiunii. Imaginea arhitecturii medievale prezintă construcții edificate din piatră și lemn, cu pereți groși și spații interioare reci și întunecate, unde designul interiorului este organizat sumar, cu puține piese de mobilier de șezut: taburete și lăzi de depozitare a obiectelor, fără decorațiuni și ferecate în balamale și cuie metalice. Astăzi urmele arhitecturii medievale se configurează în cetățile carbonizate, unele construcții de lemn, fragmente ceramice de culoare cărămidie, modelate la roată, urme ale construcțiilor gospodărești. Opiniile istoricilor care studiază epoca modernă și contemporană privind particularitățile defensive și originea fortificațiilor de pe Nistru, susține că ele trebuiau să apere vadurile pentru a preveni invazia tătarilor dinspre est, descrise de Bogdan Petriceicu Hașdeu, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga etc. [135; 136; 137; 139; 152; 156; 158; 172].

Informațiile din patrimoniul arheologic imobil național descriu situația așezărilor rurale medievale, pentru întregul ev mediu și epoca premodernă fiind de semnalat un număr total de cca 550 de situri cu urme de locuire umană. Un interes aparte prezintă așezările datate în evul mediu timpuriu (sec. VI-XIII), perioadă care corespunde cu etnogeneza poporului român, dar și cu migrația în acest spațiu a numeroase triburi și populații de origini diferite. O caracteristică a acestor situri, care aparțin unor orizonturi cultural-cronologice diferite, este continuitatea de locuire pe aceleași vetre, constatată în cazul majorității așezărilor, dar faptul nu indică cu deplină certitudine și continuitatea etnică [20; 27; 45; 66; 114].

- ***Arhitectura medievală***

Așezările și amenajările fortificate din Moldova medievală au suscitat interesul mai multor cercetători. Primii le-au acordat atenție cronicarii moldoveni Grigore Ureche [369], Miron Costin [55; 56; 57; 58], Ion Neculce [232], precum și ilustrul cărturar enciclopedist, domnitorul

Moldovei, Dimitrie Cantemir [53; 54]. De la ei ne-au parvenit informații sumare despre diferite fortărețe [54; 55].

Informații scrise de cercetătorii din secolul al XIX-lea sunt în lucrările lui A. Zašciuk, P. N. Batiuşkov și în articolele membrilor Societății Imperiale de Istorie și Antichități din Odessa, A. L. Bertier-Delagarde, A. A. Kociubinski, N. N. Murzakevici, C. Stamati etc., în care figurează date de ordin istoric, arheologic și epigrafic. Informații prețioase pentru cercetarea cetăților putem găsi în investigațiile specialiștilor din România [9; 13; 18; 26; 464; 502; 506].

Descrierea istoriei reconstituite a *arhitecturii medievale* este prezentată de istoricul român N. Iorga, într-o lucrare fundamentală despre cele mai însemnate orașe-porturi din Moldova medievală: Chilia și Cetatea Albă [150; 151]. Tematica respectivă este un domeniu de studiu și pentru cercetătorii din România și Moldova: Z. C. Arbure, P. I. Fedorov, Al. Lapedatu, Al. Boldur, A. Tanoviceanu, P. Constantinescu-Iași, S. Panaitescu, Șt. Ciobanu, Gh. I. Brătianu, N. Bănescu, F. Hann, O. G. Lecca, A. D. Culea, N. Grigoraș etc. [9; 10; 15; 45; 46; 88; 89; 90; 129; 165; 342, pp. 462-469].

O primă lucrare de sinteză, realizată de cercetătorul român Radu Rosetti, demonstrează aspectul fenomenologic de manifestare a *arhitecturii fortificate românești* de la arhitectura religioasă de zid cu influențe, de la tradiția stilisticii bizantine spre trăsături autohtone originale a școlii vechi și noi valahe în perioada medievală [295; 375].

Fenomenologia arhitecturii medievale reprezintă cultură, înglobată în arta, filosofia, știința și conștiința poporului, ce formează un ansamblu al faptelor spirituale care dobândesc o anumită valoare în timp. Evoluția formelor arhitecturii medievale transmite cultura spiritului uman față de lume. Printre primele lucrări de arheologie cele mai importante aparțin lui P. Nicorescu [250] și Gr. Avakian [18; 19].

Numeroase cercetări despre istoria edificiilor arhitectonice, a planimetriei cetății, organizarea interioară și expresia constructiv-stilistică, prin utilizarea materialelor și tehnicilor de construcție, efectuate în vestul și nord-vestul Mării Negre, în perioada Evului Mediu, prezintă și astăzi un interes pentru istorici și arheologi. Acestea ajută la reconstituirea realităților politice, etnico-demografice, economice și confesionale din bazinul pontic, a genezei orașelor medievale, a circulației mărfurilor pe piața internă a Țării Moldovei și a relațiilor comerciale cu alte teritorii. Aici trebuie să remarcăm faptul că vestigii prețioase de materiale, păstrate în diferite colecții publice și private din Republica Moldova și Ucraina, au fost doar parțial introduse în circuitul științific, astfel încât rămân încă necunoscute cercetătorilor, deși ar putea fi relevante pentru întregirea tabloului genezei și evoluției așezărilor medievale. [27; 33; 70; 93].

- ***Arhitectura medievală cu scop de apărare***

Date interesante despre cetățile Moldovei reprezintă arhitectura medievală cu scop de apărare, acestea sunt edificate cu pereții groși din piatră, pământ și lemn. Cetatea avea un plan circular, cu cinci turnuri, amplasate echidistant, dintre care patru turnuri au forma cilindrică, al cincilea turn este rectangular, completat cu poarta de intrare în cetate. În perioada inițială spațiile din interiorul cetății erau libere de construcții din piatră în mai multe niveluri, reci și întunecoase, existând doar galerii pendante din lemn, la care urcau scări din aceleași materiale. În curtea cetății se aflau una sau două fântâni, iar forma avea un aspect de influență stilistico-istorică. Fântâna de formă circulară a fost identificată drept moldovenească, iar cea pătrată e specifică polonezilor. Aceste file istorice au fost descrise în publicațiile lui V. Vătășianu, Gr. Ionescu, Gh. Curinschi, V. Florea, C. C. Giurescu, V. A. Voitehovschi, T. Nesterov etc. [123; 132; 150; 244; 374; 375; 457].

Tabloul amplu al arhitecturii medievale prin demersul ascendent al arheologiei românești, a impulsionat elaborarea unor broșuri și monografii dedicate amenajărilor fortificate din Moldova. Merită a fi menționate lucrările lui R. Popa despre cetatea Neamț, monografia lui K. A. Romstorfer despre Cetatea de Scaun de la Suceava, monografia lui Gh. Diaconu și N. Constantinescu despre cetatea Șcheia, monografia lui M. D. Matei și Em. I. Emandi despre Cetatea de Scaun și curtea domnească din Suceava, precum și o serie de alte publicații semnate de aceiași autori [103; 173; 272; 290; 291]. Analizând evoluția de afirmare a demersului științific al stilisticii morfologice în designul de interior și arhitectura medievală, observăm artele plastice cu manifestare în edificiile de cult, prin decorațiuni mai deosebite: incrustații cu motive vegetale, frunze și flori, viță-de-vie, motive stilizate, mozaicuri cu scene religioase [182; 183].

- ***Locuințele și cetățile***

Arhitectura medievală prin forma construită, prin designul interior, obiectele de artă plastică din incintă (murale, icoane pe lemn etc.) poartă o semnificație deosebită prin elemente geometrice codificate din istoria trecutului. Cu timpul, simbolismul formelor își pierde din puterea virtuală, cetățile fiind înzestrate cu reale calități – prin dotații tehnice pentru mărirea forței de rezistență contra armelor de distrugere. Se atestă *cetăți cu așezări fortificate*, o categorie importantă, deși nu prea numeroasă, de situri arheologice existente pe teritoriul Republicii Moldova, până în prezent fiind identificate cca 90 de asemenea monumente [278].

Locuințele și cetățile, ca moștenire culturală a civilizației vechi românești din epoca evului mediu timpuriu, cu accente pe istoria spațiului dintre Prut și Nistru, au prezentat interes pentru lumea istoricilor și a experților din domeniul arheologiei medievale din Republica Moldova, România și sud-estul Europei. Rezultate deosebite sunt lucrările cercetătorului

Gheorghe Postică, materializate sub forma unor monografii, manuale, studii și articole, printre care menționăm: *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (secolele V-XIII)* (2007), *Orheiul Vechi: Cercetări arheologice 1996-2001* (2006), *Istoria Românilor. Epoca antică și medievală*. Manual pentru clasa a X-a de liceu (3 ediții – 2001, 2002, 2003, elaborate în colaborare cu Demir Dragnev), *Mănăstirea Căpriană de la întemeiere până în zilele noastre* (două ediții, 2002, 2003), *Căpriană. Repere istorico-arheologice* (1996, scrisă în colaborare cu P. Constantinescu-Iași), *Civilizația veche românească din Moldova* (1995), *Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu* (1994) etc. Toate acestea înfățișează informații valoroase pentru completarea istoriografiei din Republica Moldova [88; 89; 90; 111; 112; 275; 276; 277; 278; 279].

În urma cercetărilor arheologice au fost găsite urme ale culturii sarmaților tribali. Investigația a permis a se elabora Harta arheologică a RSS Moldovei - Monumente ale sarmaților (roxolanii, messageții și iazigii) și slavilor, care s-au maturizat în acest mediu, vestigii ale porțiunii de teren cu urme de locuire umană sau adevărate așezări înconjurată de întărituri artificiale sau naturale. Cetățile fortificate sunt caracteristice doar pentru anumite epoci sau perioade istorice, cele mai vechi astfel de situri fiind datate în eneolitic (mil. V-IV î.Hr.), iar cele mai târzii în epoca premodernă (sec. XVII-XVIII) [498].

Istoria fortificațiilor domnești și incintelor urbane din Moldova medievală este în cercetările elaborate prin aportul istoricului Lucian Chițescu. Datorită investigațiilor acestui cercetător, s-a schimbat esențial imaginea despre istoria și arheologia mai multor amenajări defensive [66].

Fenomenologia arhitecturii medievale din Moldova și România este descrisă în monografiile fundamentate de cercetătorul Teodor Octavian Gheorghiu, cele mai ample în sensul cuprinderii temporale și spațiale a arhitecturii militare românești. Ea se remarcă prin prezentarea globală a tabloului de ansamblu, printr-o riguroasă selectare a datelor disponibile și un bogat material ilustrativ, adunat cu multiplă competență. O altă lucrare valoroasă, a aceluiași cercetător, urmărește specificul apărării urbane medievale, inclusiv pe teritoriul Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei [127; 128].

Arhitectura trecutului istoric care mai există și azi, patrimoniu național remarcabil prin caracterul stilistic constructiv, trebuie păstrată pentru viitoarele generații. Astăzi Republica Moldova și România aderă la politicile promovate de UE de salvagardare a patrimoniului cultural-istoric material, imaterial, însă, uneori adoptă metode radicale în zonele urbane - în ultimele două secole - prin intervenții în centrele istorice [529].

Cele care au implicații serioase în textura urbană sau rurală sunt disonante în comparație

cu cea europeană contemporană sau chiar cele globale, cu distrugeri și reconstrucții repetate sau degradare. Sunt studii ce prezintă interes pentru mai mulți cercetători, printre care arhitectul Teodor Octavian Gheorghiu și istoricul Ioan Opriș etc. [127; 128; 256; 257].

- ***Arhitectura civilă***

Datele arheologice de care dispunem astăzi despre arhitectura civilă a epocii anterioare (secolele XI-XIII) se referă în special la *locuințele populației de rând*. Tipologia locuințelor care domină, ca și în secolele XIV-XVI, cuprinde locuința îngropată (bordeiul) și cea semi-îngropată, ambele de dimensiuni reduse. Sunt construcții de nivel redus, modeste, în amenajarea interioară, cu mobilier rustic, de nivel jos, cu mese și scaune cu 3-4 picioare, o vatră cu pat înglobat, specific designului medieval al construcțiilor fortificate [134].

Priveliștea locului pe timpul strămoșilor noștri era una diferită de peisajul de azi, cu păduri care se opreau la poalele dealului și prin care mișunau zimbrii. Vechile păduri ce se țineau lanț de la nord spre sud, prelungind altădată Codrii Tigheciului până aproape de Dunăre, le-au fost de folos oamenilor și ca depozit de lemn pentru construcții și pentru foc, și ca locuri de vânătoare, și pentru albinărit. Pe vremea când taberele otomane își aruncau pâlcurile de păgâni pe pământurile Moldovei, jefuind și prădând țara, arzând satele și omorând pe băștinași, a fost creat un mijloc de înștiințare a apropiării lor. Astfel, pe locurile mai răsărite s-au înălțat mogle de pământ de pe care, în timp de restriște, se aprindeau ruguri mari pentru a fi văzute de la depărtare. O altă variantă cunoscută a locului spune că tumulul ar fi o necropolă sau un mormânt militar al nomazilor [143; 144].

Puținele locuințe, care ies din aceste tipare și pot fi asociate cu rezidenți aparținând elitelor prestatale, nu conțin nici ele elemente care să le pună în legătură cu tipul de construcție analizat aici. Unele lucrări ale cercetărilor D. Dragnev și Gh. Gonța indică faptul că în spațiul situat între munții Carpați și Nistru s-au desfășurat, procese similare cu cele din teritoriile dintre Carpați și Dunăre, ceea ce permite să urmărim concentrarea populației în jurul unor complexe teritoriale cu vegetație, ape și apărare de fortificații [111; 112].

Pământurile mănoase au facilitat din cele mai vechi timpuri pentru populația băștinașă practicarea diverselor ocupații: prelucrarea pământului, creșterea vitelor, vânătoarea, pescuitul. În scopuri agricole erau utilizate mai cu seamă terenurile din preajma râurilor și lacurilor, acestea servindu-le oamenilor la irigații, morărit, transport, în gospodăriile casnice [112; 182].

Condiționarea formațiunilor de noi sate și cătune a impulsionat imigrația de popoare în Basarabia: bejenari sud-dunăreni, țărani bulgari: Ei își părăseau satele din cauza

războaielor și acest fapt este cercetat de Ștefan Olteanu în lucrarea *Societatea românească la cumpănă de milenii* (1983) [254]. În consecință, originile sale trebuie plasate în afara civilizației medievale românești. Originile locuinței nobiliare românești sunt rezultatul unei evoluții care a marcat un vechi tip autohton de construcție dezvoltat pentru spații mai elevate [254].

Pe tot parcursul perioadei medievale timpurii, în spațiul pruto-nistrean, prelucrarea lemnului, datorită calităților deosebite ale acestui material, a reprezentat unul dintre cele mai importante meșteșuguri în viața populației autohtone în construcția caselor, pieselor de mobilier, uneltelor de lucru etc. Numeroasele păduri seculare care acopereau, la vremea respectivă, cea mai mare parte a teritoriului dintre Nistru și Prut, ofereau din abundență materie primă pentru lemnărie.

Întrucât condițiile climaterice din regiunea dată nu favorizează păstrarea materialelor lemnoase în pământ, despre construcțiile din această perioadă medievală timpurie au rămas foarte puține date. Prin urmare, pot fi restabilite parțial în urma analizei unor detalii de arhitectură, a amprentelor de pari și de scânduri în sol steril sau în lut ars, a bucăților de lemn carbonizat (bârne, scânduri), toate provenite din cadrul diferitelor construcții medievale timpurii și diverselor părți de piese de mobilier, construite din lemn [230; 232; 251].

- ***Arhitectura rurală***

Un important factor ce influențează evoluția și caracterul arhitecturii rurale medievale este modul de viață al comunităților care creează și utilizează gospodăriile și locuințele. Comunitățile umane și modul de viață diferit au creat *medii arhitecturale* diferite. Mediul natural, condițiile climatice și atmosferice (vântul, ploaia, zăpada), poziția geografică au determinat forma și structura *caselor rurale* în mod direct sau indirect. Identitatea colectivă se formează prin intervenția ideologiei, care instituie scopuri comune, permițând afirmarea unității și a solidarității grupului. Arhitectura medievală a fost determinată ca formă construită de constituirea comunităților umane libere, de etnie, religie, privilegiate, care diferă în mod esențial de cea a comunităților care au trăit în relații feudale, ce au influențat starea materială, dreptul de utilizare a resurselor materiale și calitatea construcțiilor locuințelor, extinderea spațiilor interioare și completarea cu podoabe de mobilier, textile și obiecte artizanale în cazul locuințelor familiilor nobililor [112; 115].

Totuși cea mai largă întrebuințare a materialului de construcție a fost dată lemnului, în domeniul edificării construcțiilor de locuințe, anexe, fântâni, garduri, fortificații etc., prelucrarea bârnelor de diferite dimensiuni, nuielilor și scândurilor, toate fiind atestate prin descoperiri de

fragmente carbonizate sau prin amprente de pe bucățile de lut ars. Prezența în aceste așezări a scândurii, prelucrarea căreia necesita cunoștințe și instrumente speciale, denotă că în perioada medievală timpurie populația băștinașă a atins un nivel relativ înalt în *tehnologia construcțiilor din lemn*.

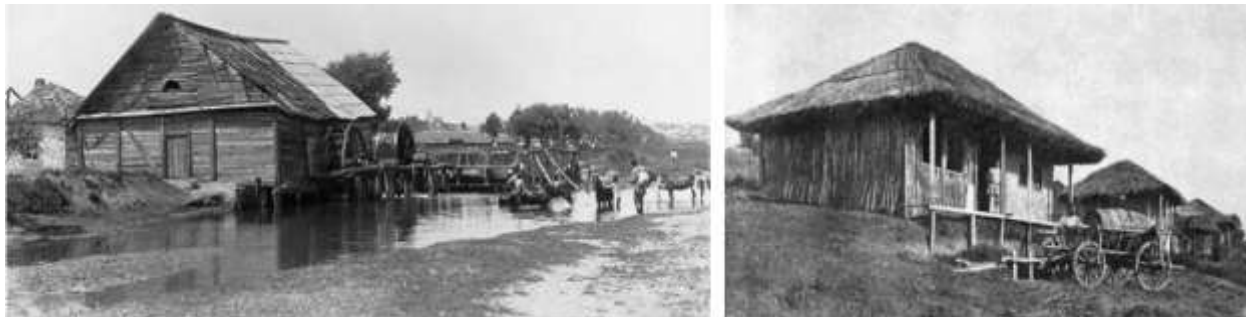

Figura 2.1. Locuință urbană construită din bârne, perioada medievală [532]

Cel mai adesea lemnul era materialul utilizat de meșterii locali la edificarea locuințelor. Din bârne sau din nuiile erau construiți pereții, podurile și acoperișurile caselor cu draniță (Figura 2.1; Anexa 3.8). Se practică tehnica construcției pereților pe bază de furci sau pe bază de cunune din bârne orizontale [29; 182]. Geografia întinsă a pădurilor pe teritoriul Modovei medievale a facilitat construcțiile din scândura folosită de gospodarul casei și la amenajarea interiorului caselor, construcției de mobilier: paturi, mese, scaune, rafturi, tacâmuri etc. (Figura 2.2.; Anexa 2.1). Bârnelor și scândurilor erau prinse, de regulă, în cepuri de lemn sau prin metoda retezării și prinderii capetelor în sistemul *cozii de rândunică*. În secolele X-XIII, în unele așezări, au fost descoperite îmbinări cu cuie din fier [29; 182; 183; 188].

Figura 2.2. Locuință rurală țărănească din lut [533]

- ***Spațiul /designul interior***

Conform analizei materialelor arheologice din perioada medievală, pe locul caselor au fost găsite vase pentru provizii și materiale lichide: putini, poloboace, lăzi, găleți, cofe etc.; veselă de bucătărie și obiecte de uz casnic: străchini, linguri, bătătoare de unt, fuse; mobilă: mese, scaune, polițe blidare, războaie de țesut; accesorii auxiliare ale construcțiilor: scări, capace pentru ceramică și pentru gropile de provizii, mânere pentru diferite unelte etc. Aceste vestigii găsite pe

locul așezărilor umane din secolele X-XIII, în regiunile de nord-est și de nord ale spațiului pruto-nistrean sunt de o importanță documentară și culturală enormă [188]. O trăsătură specifică a civilizației medievale timpurii, nu numai din regiunea pruto-nistreană, dar și din Europa de Răsărit, în general era folosirea în construcție a pietrei nefasonate, la amenajarea vetrelor și cuptoarelor din piatră, a râșnițelor rotative și cutele de ascuțit [279, pp. 28-29].

Cercetările arheologice ne furnizează o serie de date care ne permit să reconstruim unele laturi ale imaginii stilistico-morfologice a arhitecturii construcțiilor și spațiului interior medieval prin echiparea cu țesături fabricate din fibre de lână de oaie sau de capră, în și cânepă, pielicele pentru obiecte de vestimentație: pieptare, cămăși, tunici, ciorapi etc, precum și pânze pentru „îmbrăcarea” și înfrumusețarea locuinței: covoare, lăicere și prosoape [182; 195; 362, pp. 523-526].

Figura 2.3. Locuința modestă țărănească, îndeletnicirile casnice ale femeilor [184]

Piese de artizanale - îmbrăcămintea – portul popular, podoabele pentru locuință, legăturile de nuntă, zestrea copiilor, atributele pentru ritualul funerar, conțin în sine anumite mesaje cu funcții comunicative și simbolice în aspect stilistico-morfologic și reprezintă parte a patrimoniului național al Republicii Moldova. Scoarțele basarabene care completează designul spațiului interior au un stil inconfundabil, determinat de tematica, expresia artistică, stilistica motivelor ornamentale, de înscrierea lor în registre decorative și de cromatica în care au fost realizate, iar cercetătorii au analizat, apreciat și catalogat aceste distincții (Figura 2.3; Anexa 2.1; Anexa 3.1) [78; 182; 326].

Dacă plasăm în centrul analizei demersul științific al domeniului artelor frumoase, vom constata că această bogăție artistică se datorează și faptului că în societatea tradițională întreg

spațiul locuinței era modelat de prezența covoarelor, ele formând un microunivers. Astfel, lăicerele și laturile alese, alesăturile în vrâste erau destinate acoperirii pieselor de mobilier: maselor, scaunelor, blidarelor, lavițelor etc. Cergile, țesăturile mițoase de lână, aveau aceleași funcții, servind și ca învelitori. Pe pereți, în imediata apropiere a mobilierului, erau atârinate de jur-împrejur păretele alese în motive ornamentale geometrice, cu un decor diferit de cel al pieselor așternute [183; 297; 421]. Putem generaliza, apreciind că paleta ornamentală a covoarelor cuprinde un fond bogat cromatic și de motive, valorificând plenar toate clasele de ornamente tematice cunoscute de creația tradițională: geometrice, vegetale, zoomorfe, avimorfe, antropomorfe, religioase, sociale, scheomorfe [121; 182; 188; 324; 326].

- ***Arhitectura de construcție exterioară și interioară***

În arhitectura de construcție interioară a casei grindarele sau cordarele înguste, din localitățile din nordul Moldovei, erau decorate color sau aveau incrustații cu motive mici geometrice, conservatoare de sensuri uitate. Decorul designului spațiului interior, dimensionat cu păritare pe dadoul peretelui, iar deasupra scoarțele, ungherarele ce se plasau sub icoană - cu motivele principale religioase (cununiile, crucea, busuiocul etc.), completate cu ceramică, modela registrul terestru al microuniversului locuinței creștine [182; 189; 191; 324].

În Moldova din dreapta Prutului podoabele textile și pânza pentru prosoape-șervete albe, fețe de masă, perdele țesute în război cu două fire de bumbac erau de grosimi diferite, cu motive ornamentale realizate prin nevedit și țesut. Ștergarele sau prosoapele tradiționale împodobesc pereții din casele țărănești cu diverse modele ce au semnificații importante legate de viață, moarte, agricultură și religie. Erau împodobite cu romburi, spice de grâu, brazi, cruci, coarne de berbec și simboluri despre natură, anotimpuri, recolte și ciclul vieții, despre familie și spiritualitate. Imaginile țesute exprimă cel mai fidel stilistica morfologică și aspirațiile, idealurile estetice și morale ale societății tradiționale [221; 223, pp. 39-40; 324].

Vicisitudinile istoriei au făcut ca în România să nu se conserve în stare intactă nici măcar un singur edificiu civil construit în Evul Mediu. Acesta este motivul pentru care arhitectura civilă este în cea mai mare parte domeniul de cercetare al arheologiei medievale. Ultima jumătate de secol a marcat maturizarea acestei sub-discipline, ceea ce a făcut ca, pe lângă alte progrese notabile, să livreze o masă critică de date despre arhitectura civilă a secolelor XIV-XVII-lea. Ea a reușit astfel să acopere o pată albă din istoria civilizației spațiului românesc și basarabean [127; 362].

Creșterea considerabilă a numărului de edificii excavate a fost însoțită, însă, de puține studii care să sistematizeze informația obținută și să o încadreze în evoluția arhitecturii

românești. Cu atât mai puțin s-a pus problema așezării sale în context european. Monumente de arhitectură laică, construcțiile laice medievale se referă la cetăți, castele, palate, curți domnești și locuințe. Determinăm, ca și în cazul construcțiilor eclesiastice în arhitectura laică, că elementele arhitecturale dominante în spațiul românesc sunt de origine bizantină, cu influențe gotice, iar în a doua parte a Evului mediu, arhitectura civilă, pe lângă elementele locale și cele străine, primește și unele influențe turcești [366].

Casele boierești erau mari, având mai multe încăperi și beci, în timp ce locuințele țărănești puteau fi bordeie semiîngropate, acoperite cu paie ori construcții simple din chirpici, cu două încăperi și prispă. Locuitorilor de la sat le plăcea să își văruiască locuințele în culori vii, mai ales în albastru și verde, ori în alb. Tipologia locuințelor din zona de centru a Moldovei, a bazinului Răutului, se stabilește în dependență de numeroși factori geografici, economici, istorici, demografici etc. Aceștia au programat și dirijat evoluția așezărilor rurale în două tipuri esențiale: sate răsfirate și sate adunate, cu unele variații zonale – sat de vale, sat de drum, sat de râu, sat de tip geometric [301, pp. 137-141; 322].

În centrul Moldovei, aspectul reliefului deluros, al prezenței pădurilor, se evidențiază și prin tipologia *satelor de tip răsfirat*. Dispoziția neregulată a gospodăriilor, rețeaua de labirint a străduțelor (ulicioarelor) creează o senzație de joc asimetric. Satele din această zonă au un aspect foarte pitoresc, fiind înșirate pe coastele dealurilor pietroase sau sub sprânceana pădurilor și încadrându-se armonios în sânul naturii [30, pp.1-10; 94, pp. 45-55; 141; 144; 184; 453].

Gospodăria tradițională din zona de centru a Moldovei, în afară de casa de locuit, cuprinde mai multe *anexe gospodărești*: grajd pentru vite, cotețe pentru păsări și porci, hambar sau șură pentru cereale, coșar pentru păstrarea porumbului și beci, construit fie separat, fie sub una din camere. În unele localități sătenii își construiau și bucătărie de vară separată care, împreună cu prispa, constituiau adăpostul familiei în perioada caldă a anului.

Însă pe malurile pietroase ale Răutului și Nistrului sătenii foloseau și o altă formă de locuință sezonieră sau permanentă – *bordeiul (bașca)*. Un exemplu foarte bun în acest sens este satul Rogojeni din raionul Șoldănești, sat în care încă se păstrează acest tip de locuințe, iar o parte din săteni continuă să locuiască în ele. Și în alte localități se utilizează termenul bordei (numit *bașcă* în zona de nord), cu referire la o construcție adâncită în pământ, o anexă în continuarea casei, dar mai joasă, sau subsolul, demisolul caselor moderne [119; 121; 145; 149; 232, pp. 64-70].

Un alt exemplu al sălașului tradițional al țăranilor este casa bordei din satul Cornova,

al fostului ținut al județului Orhei (azi r-nul Ungheni). În descrierea unui grup de cercetători români, este un sat care suferise influența politică și culturală, dar și administrativă rusească, prin împărțirea populației între *dvoreni* – boieri, mijlocii și săracii – țărani în *christiani*, *mesceanini*, *grajdanini*. Casa bordei – locuința modestă și umilă zidită și lipită cu lut și paie și văruiată, avea un interior de nivel jos și întunecat, un plan cu 1-2 odăi, o cameră de zi și adăpostul pentru animale. Fațada cu două geamuri mici era amplasată către Răsărit, conform canonului ortodox, acoperită cu paie sau brazde de iarbă [230; 232, pp. 64-70; 322].

Unul dintre lucrurile care trebuie amintite despre cultura arhitecturală medievală este diferența notabilă existentă între sat și oraș. Cultura urbană a fost întotdeauna mai mobilă, mai deschisă și mai expusă influențelor din exterior decât cea rurală, care este – conservatoare și cu o gamă limitată a căilor ce o perpetuează. Cetățile, castelele, curțile domnești medievale au un farmec și o frumusețe aparte. Sunt construite în zone cu peisaje naturale, arhitectura și designul interior transmit o poveste impresionantă, iar istoria locului este captivantă chiar și după sute de ani vechime.

Petru Caraman, savant, folclorist și filolog român, pune în valoare referințele culturale urmărite în scrierile lui Dimitrie Cantemir, erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinț rus, care reprezintă sinteza Orientului și Occidentului, ca exponent al bizantinismului cu influențe baroce și, totodată, exponent al spiritului național prin sufletul său de moldovean, nealterat de cunoașterea străinătății, *cel dintâi roman românesc pe temeuri de realitate istorică*, așa cum îl considera N. Iorga [77; 155].

Cercetătorul Petru Caraman nu se limitează însă la opera lui Dimitrie Cantemir, aprofundând aspecte ce țin de influența culturală românească asupra popoarelor vecine, studiul comparat al tradițiilor folclorice sud-est europene, al semnificațiilor magice ale datinilor populare etc. [77].

În urma lucrărilor arhiologice efectuate de L. Bacumenco-Pîrnău, V. Vornic, I. Ursu în anii 2010-2011, în zona sitului de la Lozova, la hotar cu Vornicenii, acesta se dovedește a fi unul deosebit de important pentru arheologia satului medieval din interfluviul Prut-Nistru [20, pp. 120-123; 171, pp. 337-344].

Cele mai târzii fortificații zidite din pământ, în spațiul pruto-nistean au fost edificate în perioada medievală tardivă și cea premodernă, pentru apărare și refugiu împotriva incursiunilor de jaf ale tătarilor și cazacilor. Se consideră că dintre ultimele cetăți de pământ, ridicate în această regiune, a fost cea situată între cetățile de la Palanca la sud, și cea de la Tighina la nord, construită

din anul 1792 la ordinul lui Aleksandr Suvorov lângă Tiraspol, purtând numele de Sredneaja (de mijloc). Acest lucru se atestă în cercetări ale arhitecților, arheologilor și istoricilor, dintre care Mariana Șlapac, Sergiu Musteață [228, pp. 217-242; 239; 325; 329, pp. 50-62].

O analiză critică a investigațiilor înaintașilor, despre populația din spațiul pruto-nistean în secolele VIII-IX, este cea realizată de istoricul Sergiu Musteață, *Populația spațiului pruto-nistean în secolele VIII-IX I* (2005), prin depistarea și acumularea de noi materiale pe spațiile noilor situri arheologice medievale, prin utilizarea unor noi și eficiente metode de studiu al materialelor factologice [230]. Rezultatele obținute denotă că în această regiune mai puteau exista și alte comunități, cum ar fi, de exemplu, romanicii etc. Reconstituirea adevărului istoric al comunităților medievale de cercetătorul Sergiu Musteață, instrumentele de lucru și metodele folosite, evidențiază *analiza amplă și multilaterală a datelor și fenomenelor istorice într-un cadru geografic și cronologic clar delimitate, evidențierea trăsăturilor generale și speciale ale vieții materiale și spirituale a populației, prin aplicarea metodelor cronologice și comparativ-istorice, sistematizări tipologice, repertorieri ale siturilor prestigioase și în lucrările descrise de cercetători din centrele universitare și academice din România, Ucraina, Ungaria, Grecia, Germania, SUA, Marea Britanie și, evident, din Republica Moldova* [230, pp. 120-130].

Rezultatele investigațiilor istoricului Sergiu Musteață demonstrează tipologia așezărilor și construcțiilor în perioada medievală, descriu fortificațiile și casele particulare, cu o extindere a locuirii umane dinspre zona de silvostepă spre cea de câmpie (spre stepa Bugeacului și regiunea lacurilor dunărene), unde evoluția așezărilor umane a fost influențată de mai mulți factori, de mediul înconjurător, de factorul geografic, fiind aflate lângă importante surse de apă, terenuri fertile, apte prelucrării, lângă masive împădurite, atât de utile pentru completarea necesităților de hrană și căldură, dar și de adăpost în caz de necesitate (Figura 2.4.) [184; 230 pp. 50-54].

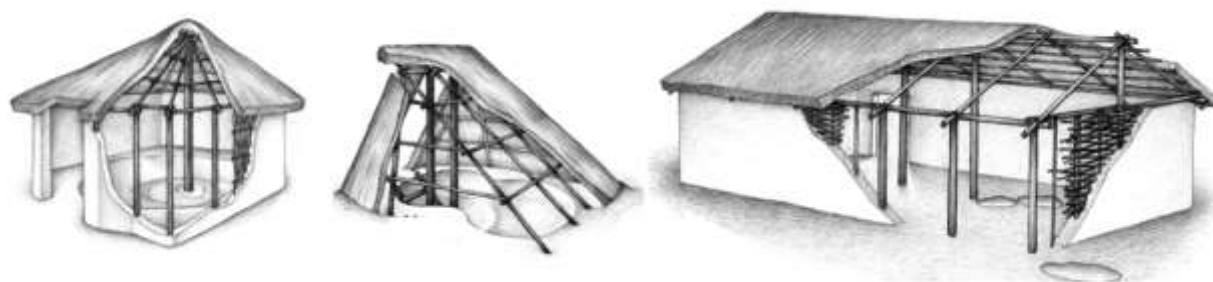

Figura 2.4. Tipologia locuinței înglobată, de suprafață (reconstituire – Ivan Litsuk) [230]

Construcția locuinței din perioada medievală constituie un element de bază al culturii materiale și istorice a unui popor și un element al patrimoniului național. În calitate de reședință a grupului familial, locuința este locul unde se desfășoară cele mai multe activități ale omului. În

urma studiilor efectuate anterior de cercetătorul Ion Tentiuc și clasificării tipologiei locuințelor din perioada respectivă, Sergiu Musteață prezintă ulterior rezultatele studiului a celor circa 400 de locuințe din această perioadă și evidențiază două *tipuri de locuințe: adâncite și de suprafață* [230; 346].

Studiul confirmă persistența locinței înglobate, iar analiza structurii locuinței este realizată de autor pe componentele funcționale. Sistemul de încălzire, cu zona pentru foc constituie elementul obligatoriu al locuinței pentru zona geografică, iar tipologia este determinată de condițiile geografice și mediu. Evidențierea și analiza separată a construcțiilor adiacente, anexelor gospodărești în care au fost găsite și instalații pentru încălzire/pentru foc, pare nu prea reușită, însă utilitatea acestora în anexe poate explica locația pentru animale în anotimpul rece sau poate pentru alte întrebuințări care nu au fost determinate [340, pp. 296-302; 341].

Un studiu analitic cu rezultatele cercetărilor de teren este prezentat în lucrarea lui Ion Tentiuc - *Populația din Moldova centrală în secolele XI-XIII* (1984). Lucrarea a fost realizată în cadrul Institutului de Arheologie din Iași și al Institutului de Arheologie și Istorie Veche din Chișinău, în care se descriu analize de sinteză ce permit reconstituirea preocupărilor populației medievale inclusiv în secolele VIII-IX-XIII-lea, alături de cultivarea pământului, creșterii animalelor, o preocupare tradițională au constituit-o meșteșugurile și îndeletnicirile casnice. Ca importanță, pe primul loc este situată prelucrarea metalelor, confecționarea ceramicii, probabil la roată, fapt demonstrat în urma săpăturilor arheologice în care au fost găsite cuptoare de ars ceramică în România, Republica Moldova și Ucraina (săpăturile de la Durlești, Mărculești, Mândrești etc.) [184; 346, pp. 57-59].

Documentarea de ansamblu în lucrarea lui Ion Tentiuc conține informații teoretice și practice ale cercetărilor de teren și constată imaginea de ansamblu a gospodăriei rurale din perioada evului mediu, inclusiv în secolele VIII-IX. Abordează o temă pur istorică, trezind însă și interesul geografilor, etnografilor, antropologilor, filologilor etc., implicând numeroși cercetători din țară și de peste hotare. Au fost găsite unele aspecte ale proceselor etnogenetice; privind prezența etniei slave vechi, retrasă în acest teritoriu, ea fiind afectată în această perioadă de invaziile nomade, dar și cu referire la retragerea masivă a populației băștinașe românești spre munte și regiunile muntoase din fața invaziei nomade [346, pp. 111-114].

În repartizarea teritorială a așezărilor rurale s-a observat o concentrare masivă a acestora în regiunea cursului de mijloc al Botnei și al afluenților săi (lanțul de așezări Hansca, Molești, Cigârleni, Cărbuna), al Bâcului (așezările Cojușna, Trușeni, Durlești - Valea Babei, Chișinău, Dănceni, Nimoreni) și în regiunea cursului inferior al Răutului (așezările de la Brănești, Trebujeni,

Mășcăuți). La vest de Prut, cele mai multe așezări sunt plasate în zona de silvostepă, pe râurile Jijia, Bârlad și pe afluenții lor, unde, de altfel, ele dominau și în perioadele precedente [341, pp. 120-129; 346].

Casele pe jumătate îngropate în pământ, bordeie și semibordeie, locuințele de suprafață, au constituit formatul constructiv, impulsivat de condițiile climatice aspre din timpul iernii, spre a păstra căldura în interior și pentru protecția de invadatori, acestea dăinuind în tradiția locală până la sfârșitul secolului al XIX-lea. O astfel de tipologie a locuinței, înglobată sau semiînglobată, de o înălțime modestă și camuflată în peisajul locului – a rămas o enigmă pentru călătorii străini, aceștia rămânând de fiecare dată surprinși de locuințele populației din spațiul est-carpatic, demascate doar de fumul din hogoacuri. Informații descrise în materiale arheologice se mai atestă la cercetători precum: V. Neamțu, P. Diaconu, D. Gh. Teodor, D. Vâlceanu, M. Comșa, E. Comșa, G. F. Cebotarenco, Gh. Postică, N. Telnov, I. Tentiuc etc. [102; 233, pp.64-70; 277; 346; 347].

Prin urmare, în rezultatele sintezei asupra locuirii din zonele României și Moldovei, locuințele medievale au fost cercetate și clasificate de Ion Tentiuc, după nivelul de adâncime a podelei și nivelul de călcare contemporan construcției, evidențiindu-se:

1) locuința de suprafață;

2) semibordeiul;

3) bordeiul [346, pp. 84-89]. Semibordeiele sunt o cagorie intermediară de locuințe, adâncimea cărora este situată la mijlocul registrului care desparte locuința de suprafață de cea adâncită (bordei). Bordeiul (termen moștenit de la geto-daci) reprezintă o construcție înglobată în pământ. După cum se afirmă în studiile lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, la 1872, cu referire la studiile antice, localnicii medievali își denuceau locuința utilizând termenul *bordei* - *casa sub pământ* [139; 184].

Un bordei descoperit la Vădastra, județul Mehedinți (demolat la 1951), din timpul lui Mircea cel Bătrân, dintr-o localitate rurală, este descris de cercetătorul român Mateescu Corneliu în lucrarea *Materiale și cercetări arheologice* (1970).

Locuința-bordei de la Vădastra, județul Mehedinți, România, este o locuință înglobată cu pereți groși, căptușiți, de bârne din lemn de stejar – *mărtaci*, toate fiind îmbinate prin cuie de lemn, numite „măsele”. Construcția avea un acoperiș susținut de furci, fiind un *sistem de sprijin*, aceasta fiind o caracteristică specifică în contextul stilisticii-morfologice (Figura 2.5) [171, pp. 337-344; 228, pp. 217-242].

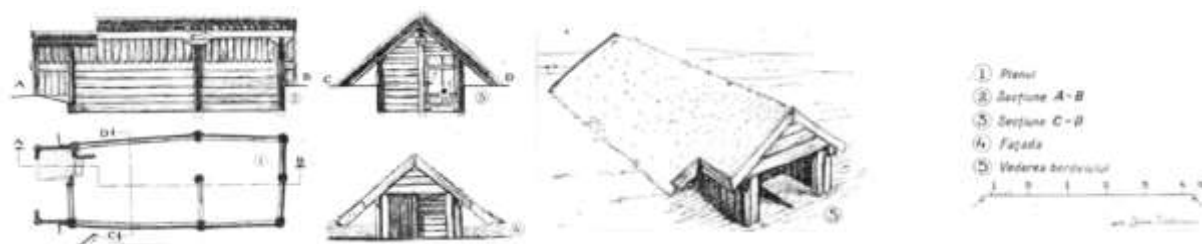

Figura 2.5. Locuință înglobată – bordei, comuna Vădastra, județul Mehedinți [171]

Intrarea în bordei era cu coborâre în pantă, unde pe o parte era descoperită o goapă (cu adâncimea de 2,5 m) pentru păstrarea alimentelor. Interiorul era spațios față de alte bordee din aceeași vreme, separat în două părți printr-un primez de lemn, în vatră la intrare și sobă, zonă încălzită cu podea fățuită [144; 184; 186].

Acoperișul greu al bordeiului era din bârne îmbinate în cuie de lemn, peste care se așternea trestie sau paie de șomer, apoi se învelea cu un strat de pământ, devenind parte a peisajului natural din zonă [170, pp. 127-141]. Aici trebuie să menționăm și faptul că, în urma amplului studiu al cercetătorilor români, moldoveni, ucraineni, descris în lucrarea *Populația din Moldova centrală în secolele XI-XIII* de Ion Tentiuc, s-au stabilit analiza și prezentarea materialelor locuinței, respectând următoarea ordine:

1) forma locuințelor; 2) dimensiunile; 3) orientarea; 4) intrarea; 5) podeaua, construcția pereților și a acoperișului; 6) instalația de încălzire. Prin urmare, au fost analizate la acel moment 127 de locuințe, dintre care în satele Hansca și Molești din raionul Ialoveni, au fost depistate circa 56 de construcții locative din secolele XI-XIII, 10 locuințe în satele Scoc, Pohârnicieni-Petruha și Lucașeuca din raionul Orhei, 7 locuințe în satul Brădicești, Iași și la Dodești, Vaslui și la Durlăști - Valea Babei, municipiul Chișinău, datând din secolul al XIII-lea etc. [346, pp. 70-79].

Tipologia locuințelor de suprafață, ce erau construite direct pe pământ, a fost divizată în dependență de adâncimea podelei și clasificată în două subtipuri: cu podeaua amplasată nu mai jos de nivelul vechi de călcare, care nu depășește 15 cm; cu podeaua nu mai jos de 50 cm. Cercetările arheologice demonstrează descoperirea unor resturi de lut ars, lipituri de amestec de nisip, lut și paie, purtând amprente ale unor nuiiele, mulți cărbuni de lemn și ceramică lucrată la roată, oase de animale, zgură de fier, unelte și arme de fier, piese de podoabă din bronz și câteva obiecte din lut [346, pp. 90-91].

Printre caracteristicile evidente ale locuinței medievale atât pe teritoriul Moldovei, cât și al României, se înscrie forma determinată de o planimetrie dreptunghiulară sau pătrată, însă au fost descoperite mai puține forme romboidale datate din secolele XI-XII, cu anexe gospodărești: construcții pentru uscarea cerealelor; instalații de foc descoperite în afara locuințelor; gropi

menajere etc. Simple excepții sunt forma planimetrică rectangulară a unei locuințe trapezoidale, cercetată la Hansca și pentagonală - atestată la Molești, Ialoveni. Analiza organizării planimetriei locuințelor medievale arată că ar fi de formă patrulateră în secolele V-X, iar cu trecerea timpului, forma planului se extinde și ajunge de tipul dreptunghiulară (locuințe de dimensiuni - mică, mijlocie, mare), în secolele XI- XIII. Orientarea casei era către sud, iar prin ușa de intrare se favoriza pătrunderea luminii în interior, așezarea topografică depinzând și de interesele gospodărești [184; 206; 346, pp. 105-108].

Tehnica sistemului de edificare tradițională a locuinței medievale, pentru toate regiunile, a fost din pereți de lemn la munte și pe un schelet de *furci* împletite cu nuiile și lipite cu lut, pentru zonele de câmpie și șes. Spațiul interior cu sursă de încălzire (au fost cazuri cu instalația de încălzit în afara locuinței) și podea simplă (podeaua era puțin înclinată, probabil din cauza frecventelor curățiri ale cenușii din cuptor), cu suprafața bine bătătorită, cu instalație de încălzit (cuptor din piatră, vatră simplă sau cuptor din lut). În podea au fost descoperite mai multe gropi, determinate în majoritatea cazurilor drept gropi diferite ca formă și dimensiuni, de la stâlpii de susținere a pereților și a acoperișului, și gropi gospodărești. Sunt studii efectuate de Gh. Postică, V. Căvruc (lucrări de cercetare păstrate în Arhiva Institutului de Arheologie și Istorie Veche al Academiei de Științe a Republicii Moldova) și o parte în lucrarea *Populația din Moldova Centrală în secolele XI-XIII*, de Ion Tentiuc [275; 276; 277; 278; 279, pp. 28-29; 346, pp. 250-260].

Vestigii documentare au fost aduse prin cercetarea siturilor arheologice de către istoricul D. Gheorghe Teodor în teritoriul est-carpatic, veacurile V-XI, fiind reflectată problema comunităților poporului român din zona Iașului [343].

În lucrarea nominalizată, cu referire la îndeletnicirile de prelucrare a materialului lemnos, se prezintă lemnăritul specializat universal, o formă mai evoluată în prelucrarea lemnului, caracteristică pentru secolele X-XIII. În cadrul acestei forme, se prezintă lemnăritul rustic inițial în perioada timpurie, care ulterior, devine, o ocupație specializată a unor meșteri locali, care puteau realiza construcții sau pregăti la comandă diferite produse din lemn; lemnăritul casnic – unelte de lucru, construcția casei, mobilier și tacâmuri etc. [184; 341, pp. 167-170].

Meșteșugăritul olăritului constituie un amplu material etnografic, descris de cercetătorul Ion Hîncu, cules din vechile centre de olărie din Moldova de Est, analizând tehnica de lucru și vechile forme de organizare a industriei olăritului, care constată existența unor *trăsături de influență romanice* în cultura materială a populației din spațiul carpato-nistean, de tipul ceramică decorativă (smălțuită) și cu atribuire casnică – ulcioare, borcane, căldări, farfurii etc. [139; 141; 340].

Nu s-au păstrat, în timp, vestigii în toate aşezările din spaţiul pruto-nistrean, despre producerea fibrelor, ţesăturilor şi hainelor din perioada medievală timpurie, un domeniu vital pentru existenţa omului, dar şi despre vestimentaţia ce *îmbrăca* locuinţele, obiecte prelucrate cu războaie de ţesut – covoare, păritare, Țoale etc. [184]. Materia primă din care se fabricau fibrele era lână de oaie sau de capră, inul şi cânepa. Dezvoltarea meşteşugurilor din spaţiul pruto-nistrean, în perioada medievală timpurie, se găseşte în strânsă legătură cu fenomenele social-economice cauzate de prăbuşirea lumii antice şi invaziile popoarelor migratoare [44; 184; 341].

Ion Tentiuc cuprinde în lucrarea sa studierea exhaustivă a izvoarelor scrise privind etnogeneza popoarelor din sud-estul Europei, şi, în acest context, a românilor, moldovenilor din spaţiul carpato-danubiano-nistrean, fapt ce a condus la creşterea importanţei cercetărilor arheologice efectuate. Sunt necesare informaţii care ar oferi posibilitatea de a acoperi golurile din cunoştinţele despre structuri şi procese ale realităţii trecutului, despre laturi ale vieţii comunităţilor umane şi reconstituirea preocupărilor populaţiei medievale, inclusiv în secolele VIII-IX-XIII, în spaţiul carpato-danubiano-nistrean (Figura 2.6.; Anexa 3.1) [184; 206; 216, pp. 117-123; 341].

Figura 2.6. Tipologia locuinţei medievale înglobată şi de suprafaţă [341]

Prin urmare, începând cu anul 1359, populaţia Basarabiei istorice cunoaşte cinci mari procese de construcţie naţional-statală, implicând deopotrivă specificul românesc, rusesc, european, fiecare din ele lăsând o moştenire particulară asupra imaginii identitare actuale a Republicii Moldova [206; 228, pp. 217-242]. De menţionat că străinii barbari întotdeauna au privit spaţiul geografic carpato-danubiano-pontic, mai ales după constituirea statelor medievale româneşti, cu o anumită curiozitate spre cucerire [66].

Schimbările politice, îndeosebi începând cu secolele XVIII–XIX, au sporit interesul cercetătorilor faţă de spaţiul românesc, când Țările Române devin un subiect aparte de discuţie în cadrul Problemei Orientale, când societatea românească a trecut prin multiple transformări [230; 232, pp. 64-70].

În perioada anului 1812, oraşul Chişinău era considerat un oraş tipic românesc, un oraşel

de periferie, cu un număr redus al populației, un *târgușor de puțină însemnătate din ținutul Lăpușnei, având o populație alogenă*, potrivit afirmației lui D. Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (1769) și *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, (1717) [52, pp. 52-61] și în *Opere. Ediție critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar*, (1958), fiind cârmuit de un șoltuz și mai mulți pârgari, cum se obișnuia în toate orașele Moldovei de Miron Costin [95]. Cu totul altfel, se prezintă situația în cazul reflecțiilor străinilor despre populația băștinașă a Basarabiei țariste, unde Chișinăul, în calitatea sa de capitală a noii regiuni, a beneficiat de o abordare aparte în lucrările lui Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron Vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche – vornicul*, (1594-1661) [94, pp. 108-109] și *De neamul moldovenilor* [96].

Analizând dimensiunea simbolică a spațiului urban al Chișinăului din perioada țaristă, au fost evidențiate o serie de transformări la nivel de dezvoltare urbană și percepția acestora de către locuitori, tipurile de imagini caracteristice acestui spațiu, cât și modul de utilizare a acestora de către autorități, transformări realizate și determinate de contextul geopolitic al epocii, transformările socio-politice ale capitalei și regiunii (Figura 2.7) [96; 97, pp. 162-167].

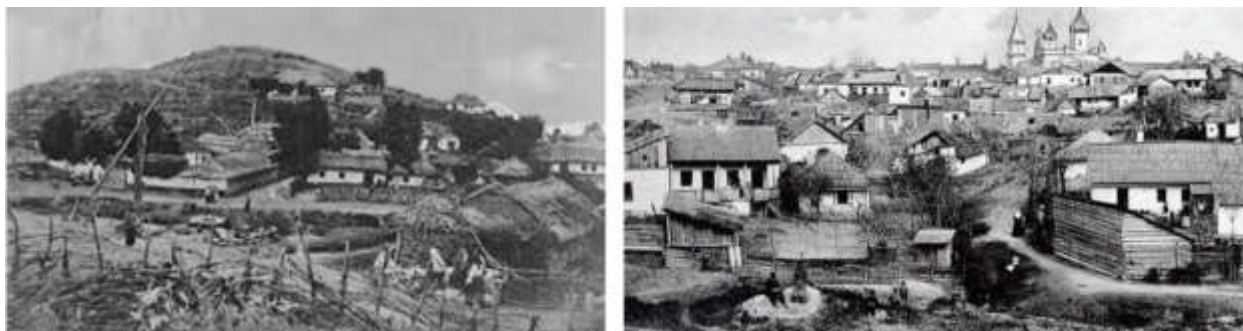

Figura 2.7. Orașul Chișinău în perioada medievală [533]

Peisajul mioritic moldav, cu sate înșiruite de la nord la sud, cu o populație mică, dar popor muncitor, completează arhitectura rurală cu o fațetă inedită pe harta țării, o istorie pentru abordarea fenomenelor arhitecturale în lucrările cercetătorilor din toate timpurile. Pe teritoriul Guberniei Basarabiei satele păstrează aceeași tehnică și planimetrie de construcție a locuinței, în perioada medievală timpurie, tipologia locuințelor înglobate și de suprafață - sunt case săracăcioase realizate de meșterii locali (Figura 2.8; Anexa 1.1; Anexa 1.2; Anexa 1.3) [97, pp. 162-167; 184].

Referitor la sat, locul de baștină al marilor cărturari, este și cazul scriitorului român Ion Creangă, care descrie, în lucrarea *Amintiri din copilărie*, amintirile copilăriei sale și ale copilăriei țărănești românești. Este o monografie a satului moldovean cu tradițiile și obiceiurile sale, de la jumătatea secolului al XIX-lea.

Figura 2.8. Casele rustice în Gubernia Basarabia [533]

La începutul romanului este prezentat satul natal, un sat mare și vesel cu vechi răzeși, unde la mijlocul comunității se ridica lăcașul sfânt, dominanta zonei. Sătenii sunt prezentați în timpul muncii și al jocului, fiind harnici și buni gospodari, care își amenajau locuința cu lucruri modeste, dar lucrate cu drag. Astfel, în timp, mulți artiști plastici au zugrăvit casa din Humulești și interiorul odăii unde se întâlneau marii cărturari ai timpului, Ion Creangă cu prietenul său, Mihai Eminescu (Figura 2.9.; Anexa 3.1; 3.2; 3.3) [98].

Analizând picturile și fotografia, urmărim o locuință de suprafață, dintr-o astfel de tipologie făcând parte casa lui Ion Creangă, o construcție din buturugi de lemn lipite cu lut și văruiță, așezată pe temelie de lut, cu prispă la intrare, casa având o planimetrie dreptunghiulară și fiind divizată în două odăi. Camera de zi e de înălțime joasă, cu un geam mic acoperit cu ștergar tradițional, iar la colțul casei, către răsărit, este așezată cu sfințenie o icoană. Designul interior prezintă mobilier rustic, scaune și o banchetă cu tetieră simplă, un blidar cu ceramică, fiind completat cu țesături lucrate în războiul de țesut: lăicere și păritare etc. [99; 195; 206].

Figura 2.9. Mihai Eminescu în bojdeuca lui Ion Creangă, u/p, M. Grecu, 1976;

Casa părintească din Humulești, u/p, A. Baescu, 1998;

Interiorul casei-muzeu din Humulești [184]

La început au fost luate în vizor arhitectura ecleziastică și arhitectura urbană (cetăți, case domnești și boierești, hanuri, ratușe etc.), file din istoria medievală sunt scrise în *Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală. Secolele XV–XVIII* (1991), de Pabel Cocârlă [79].

Arhitectura populară a devenit obiect de studiu abia la sfârșitul secolului al XIX-lea și

începutul secolului al XX-lea, însă și atunci s-a dat prioritate cercetării arhitecturii populare în lemn, piatră, tehnică mixtă. S-a considerat că arhitectura populară în lemn ne reprezintă în mozaicul arhitecturii populare europene. Evoluția arhitecturii rurale din Basarabia a fost marcată de influențele interne, venite din direcția conacelor și a arhitecturii eclesiastice [68].

Zonele rurale și-au păstrat arhitectura mai arhaică pe o perioadă mai îndelungată, fapt cauzat atât de climatul mai nefavorabil, cât și de efectele economice. Începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, aspectul local al arhitecturii și designul spațiului interior se modifică prin dezvoltarea planimetrică și funcțională a caselor, se înregistrează tendințe spre un confort mai mare. [64].

- ***Arhitectura vernaculară***

Arhitectura vernaculară a apărut și s-a dezvoltat pe întreg teritoriul Basarabiei (Moldovei), unde au existat zăcăminte de piatră, însă anumite condiții istorice au ținut-o în sfera anonimatului până la mijlocul secolului al XX-lea. Anturajul istoric n-a fost favorabil cunoașterii acestui fenomen. Călătorii, care printre primii au semnalat aspecte mai relevante din cultura popoarelor în secolele XVII-XIX, n-au remarcat-o, pentru că între timp s-au modificat căile comerciale, fapt ce a impus strămutarea locului de amplasare a vechiului oraș Orhei, acesta fiind centrul unde s-a constituit arhitectura în piatră. În noua configurație a căilor de comunicare, după secolul al XVI-lea, cetatea Orheiului Vechi și-a încetat existența [30, pp. 1-10].

Zona Orheiului Vechi a devenit o fundătură unde rareori ajungeau călătorii. Explicația descoperirii atât de târziu a arhitecturii în piatră transpare și în modul de cunoaștere de către cercetători a altor domenii similare ale culturii populare. Acest proces, început în Moldova cu descriere în lucrările: *Letopiseșul Țării Moldovei*, de cronicarul moldovean Grigore Ureche (1642-1647) [368] și *Descrierea Moldovei* (1769), de Dimitrie Cantemir [53], a continuat tranșant din a doua jumătate a secolului al XIX-lea până în zilele noastre și a dezvăluit treptat componentele culturii autohtone într-o anumită consecutivitate. Procesul de atestare, documentare și introducere în circuitul cultural-științific a început cu formele literare orale ale culturii, a continuat cu cele mai expresive genuri – covoarele, obiectele cioplite în lemn, portul popular, terminând cu cercetarea de către etnografi a documentelor mai greu surmontabile, între care, ultima, se înscrie arhitectura. Domnitorul Dimitrie Cantemir descrie frumusețea rară a peisajului natural al Moldovei: *Nu vei putea afla nicăieri în vreo altă țară ca Moldova de mică, atâtea ape și natură împodobită de asemenea locuri minunate ca aici...* [53, pp. 18-19].

Primii cercetători, care au pus în valoare particularitățile arhitecturii în piatră din spațiul pruto-nistean, sunt cercetători istorici, arhitecți, arheologi - Ștefan Ciobanu (1924) [75; 76] și

Petru Constantinescu-Iași (1932, 1936) [88, pp. 39-40; 89, pp. 7-24; 90, pp. 49-55], Ion Iuculeț (1927) [149], Фьодор Наумов (1950) [492] și Нина Владимировская (1950) [455; 456]. Lucrările lor au atras atenția comunității arhitecților asupra originalității domeniului.

O contribuție deosebită la documentarea arhitecturii în piatră a avut-o arhitectul rus, Александр Захаров [465], la îndemnul academicianului Alexei Șciusev [14; 145]. Arhitectul Александр Захаров a reușit să organizeze șapte expediții în zona Orheiului Vechi, între anii 1945-1954 și să documenteze fenomenul arhitecturii populare în piatră, prezentată în lucrarea *Народная архитектура Молдавии. Каменная архитектура центральных районов* - (Arhitectura populară a Moldovei. Arhitectura în piatră a regiunilor centrale, 1960) [465], o lucrare notorie despre arhitectura populară în piatră, devenită una de referință pentru toate studiile ulterioare [29; 453; 464; 491].

Alte cercetări în studiul arhitecturii vernaculare din perioada medievală - sunt reprezentate în spațiul Moldovei de arhitecți ruși și moldoveni, asupra arhitecturii de construcții fortificate, concentrate în special în părțile de nord și nord-est ale regiunii, unde au fost observate, pe toată suprafața interioară a cetăților, urmele carbonizate ale unor construcții de piatră și lemn dispărute în incendii, urme ale unor construcții gospodărești. În siturile cercetate au mai fost colectate fragmente ceramice de culoare cărămizie, modelate la roată, din pastă de lut în amestec cu mult nisip. Fortificațiile analizate, în opiniile istoricilor, arheologilor și arhitecților din epoca modernă și contemporană, indică particularitățile defensive și originea fortificațiilor din trecutul arhitecturii medievale de apărare, de pe teritoriul Moldovei [64, pp. 41-47; 66; 67].

Aspectul arhitecturii construite, de organizare a designului interiorului și a obiectelor de artă plastică, în perioada medievală, în Moldova, în spațiul geografic carpato-danubiano-pontic, denotă că, odată cu constituirea statelor medievale românești, se atestă o tipologie rustică a locuințelor înglobate, semi-îngropate și de suprafață. Se conturează un tablou stilistico-morfologic cu interior modest și obiecte din ceramică lucrate la roata olarului, smălțuite, ceramică ritualică, țesături și mobilier lucrate de meșteri sau gospodarii casei. Puținele locuințe care ies din aceste tipare și pot fi asociate cu rezidenți aparținând elitelor prestatale, nu conțin nici ele elemente care să le pună în legătură cu tipul de construcție analizat aici [251, pp. 93-95]. În consecință, originile sale trebuie plasate în afara civilizației medievale românești. Originile locuinței nobiliare românești ilustrează că locuința nobiliară românească nu este rezultatul unei evoluții care să fi marcat un vechi tip autohton de construcție.

2.2. Transformări de bază în stilistica morfologică de design interior, arhitectură, arte plastice în perioada 1812-1875

Trecând peste parcursul istoric al Basarabiei în perioada 1812-1873, trebuie să menționăm interferențele culturale etnice ale naționalităților care au locuit acest pământ. Din surse documentare de arhivă, constatăm că aici au locuit români, moldoveni, ucraineni, ruși, bulgari, găgăuzi, germani, elvețieni, polonezi, evrei, greci, armeni, cazaci, precum și membri ai diferitor secte religioase [455].

În acest context analitic, precizăm că multe personalități etnice au lăsat moștenire urme ale stilisticii lor naționale. Așadar, în anii 1812-1817, familiile ale coloniștilor germani au venit în ținuturile din sudul Basarabiei (Bugeac), rămase nepopulate în mare parte după retragerea turcilor și a tătarilor. În acest ținut basarabean, coloniștii germani și-au construit case, au creat familii, au lucrat pământul. Coloniștii germani au scris o filă aparte în istoria Basarabiei [184; 190, pp. 61-70].

Prin urmare, interferența stilistico-morfologică multinațională a lăsat o urmă adâncă pe caracterul, forma și imaginea tezaurului național moldovenesc, pe conceptul arhitectonic al caselor țărănești ca planimetrie, materiale de construcție, cât și pe modificarea, organizarea spațiului interior în timp și spațiu. Prin cercetarea opiniilor specialiștilor în domeniu, observăm reminescentele interferențelor etnicilor care au populat acest ținut pitoresc, ale coloniștilor alogeni, ale celor germani din sudul Basarabiei, moștenire lăsată prin forma arhitectonică și alungită a caselor, cu acoperișul în două ape, cu pereții așezați pe temelie din piatră, formați în două rânduri de pari pironiți, apoi împlețiți cu nuiele și unși cu lut amestecat cu paie [184].

Spațiul interior al caselor tradiționale, de nivel jos, păstrează tipologia locuinței de suprafață, la acestea fiind divizate în bicamerale sau tricamerale și manifestând simplitate în decor și podoabele textile lucrate de gospodinele casei în timpul șezătorilor de iarnă, vestigii grăitoare despre stilistica tradițională românească (moldovenească), identitatea noastră națională pe plan internațional [210, pp. 54-63].

Printre cercetătorii din România, Federația Rusă, din URSS, din RSS Moldovenească, cercetătorii contemporani din Republica Moldova și România, care au cercetat și continuă să studieze aspectul teoretic și metodologic al aspectului social și cultural al perioadei respectivă se numără: Пётр Ганенко [458], Gheorghe Bezveconnîi, Gheorghe Pelivan [35, pp. 143-144], Николай Лашков [475; 476], Сергей Урусов [505], Valentin Tomuleț [357; 358, pp. 33-47; 359; 360, pp. 278-286], Igor Șarov, Andrei Cușco [325, pp. 21-36], Nicolae Iorga [152; 153; 156], Cristina Gherasim [129, pp. 297-301] etc.

În viziunea cercetătorilor ruși, componenta multinațională a societății basarabene, sub Imperiul țarist, reprezintă un ansamblu al obișnuințelor și deprinderilor intelectuale, credințelor caracteristice pentru noua comunitate basarabeană, cu o populație alogenă, venită din alte țări sau din diferite gubernii ale Imperiului Rus, prezintă un nivel de influențe pe domeniile designului interior, arhitectură și artele plastice, totalitatea modelelor de reprezentare a stilisticii clasice aduse de specialiștii ruși, constituind un sistem de gândire și judecată rusă. Cercetătorul Nicolae Ciachir, în lucrarea *Basarabia sub stăpânirea țaristă (1812-1917)*, 1992 descrie lista privilegiilor acordate provinciei Basarabiei de către țarismul rus, inclusiv a celor comerciale, fiind sporit numărul micilor comercianți și al negustorilor, îndeosebi al armenilor, grecilor, bulgarilor și al evreilor pe piețele orășenești locale, acestea fiind veniți nu doar din guberniile ucrainene și ruse, dar și de peste hotare [72].

Aceeași poziție este susținută și de istoricul, profesorul universitar și academicianul român..., Nicolae Iorga, care menționa: *...orice se întâmplă într-o societate omenească vine din starea ei de spirit, din felul cum este alcătuirea ei sufletească în acel moment. Astfel, ea are ceva sufletește permanent, care-i dă caracterul, care-i stabilește valoarea, care-i face mândria sau o îndreaptă spre pierzanie... El e zestrea, el e darul, el e nenorocirea și el e osânda... el vine din tot ce a suferit și a câștigat, din tot ce primește din mediul ei, din tot ce și-a agonisit societatea* [157, pp. 1-7].

O situație specifică este în perioada Imperiului Rus (1812-1917), când i-a adus pe românii din Basarabia pentru prima oară într-o comunitate separată, distinctă de cea a restului românilor, când băștinașii au fost nevoiți să-și părăsească casele. Chiar dacă politicile țariste statal-imperiale nu au fost la fel de consistente ca cele sovietice în cultivarea *separatismului* moldovenesc, însuși momentul unei existențe ignorante a basarabenilor în structurile imperiale a creat premisele unei *comunități imparate*, un spațiu care are un anumit contur geografic și politic, în care coabitarea îndelungată a locuitorilor, fie voită, fie forțată, generează real sau imaginar sensul apartenenței la el [155; 357].

Ținutul Basarabiei și populația băștinașă se confruntă cu reguli impuse în cultura religioasă, creștin-ortodoxă, supusă bisericii ruse, prin schimbarea alfabetului, schimonosirea traducerilor și a culturii limbii vorbite în favoarea celei slave, organizarea socială și urbanistică a localităților prin influența stilisticii rustice ruse (Figura 2.10).

După cum am menționat anterior, dezvoltarea domeniului de construcție arhitecturală, a designului interior și artelor plastice, dintr-o anumită epocă, într-o societate, depinde de posibilitatea financiară a familiilor nobililor din comunitate.

Figura 2.10. Conacul Zamfir Ralli-Arbore, astăzi casa-muzeu în s. Dolna, r-nul Strășeni; Fotografie istorică, gărzi pe străzile or. Ungheni, extras dintr-o revista englezească [533]

Stabilirea unui tablou al situației, printr-o analiză a proprietăților funciare deținute de boierimea basarabeană, la 1817, în ținuturile Hotin și Soroca, a fost realizată de Constantin Teodorescu [348; 357]. Din datele analizate de Constantin Teodorescu, se constată că, în mare parte, pământul este concentrat în mâinile boierilor, chiar de la momentul anexării Basarabiei, boierii dețineau controlul economic în regiune [157, pp. 116-118; 262]. Aceste aspecte arată posibilitatea de a analiza și înțelege unele aspecte, atât ale statutului economic al nobililor basarabeni, cât și ale mentalității acestei categorii, pentru că interesele economice au influențat anumite comportamente și atitudini ale nobilimii din Basarabia.

Clasa nobililor basarabeni au adoptat o poziție de supunere, din frica pierderii averilor personale. Reieșind din referința guvernatorilor ruși pentru sărbători, boierii își construiesc case și palate cu saloane pentru baluri, unde se distrau din plin. Astfel, preferințele pentru cultura rusească și stilistica arhitecturală de amenajare interioară sunt urmate pentru confortul administrației rusești, în acea perioadă critică pentru basarabeni. În componența nobilimii din Basarabia, pe lângă nobilii români, întâlnim și nobili ruși, polonezi, greci, ucraineni etc., fapt ce a influențat manifestarea identității naționale la nobilimea din teritoriul dintre Prut și Nistru [359].

Actualmente, în Republica Moldova mai mulți cercetători abordează, în diferite studii și articole, aspecte din viața și activitatea nobilimii basarabene, dar și din rezistența intelectualităților basarabeni și români. Zamfir C. Arbore a fost un scriitor român. În localitatea Dolna, lângă Chișinău, se găsește Conacul familiei *Zamfir Ralli-Arbore*, de unde aceștia au plecat în România după sosirea Imperiului Țarist. Conacul a fost construit la începutul secolului XIX și a servit drept reședință de vacanță familiei boierului. Aici s-a oprit și scriitorul rus Alexandru Pușkin, exilat în Basarabia [267; 268, pp. 156-161].

Arhitectura primitoare a conacului Zamfir Ralli-Arbore, satul Dolna, raionul Strășeni (astăzi muzeu, Figura 2.11.; Anexa 6.10), un monument arhitectonic de importanță națională și culturală, cu interferență stilistică clasică și național tradițională, cu acces pe o scară fastuoasă, un portic cu acoperiș susținut de coloane din lemn cioplit, cu ornamente geometrice.

Figura 2.11. Conacul Zamfir Ralli-Arbore, astăzi casă-muzeu, s. Dolna, r-nul Strășeni, designul interior al spațiului în stilistică istorică boiemă [533]

Stilistica spațiului interior este, organizat în camere mari, ce sunt caracteristice pentru petreceri. Interioarele boieme sunt amenajate armonios, prin simetrie echilibrată, cu obiecte și mobilier renescentist delicat prelucrate, de esențe tari, ușor curbate la relief. Artele plastice completează compoziția interioară de ansamblu a conacului fastuos al familiei Zamfir Ralli-Arbore, cu portrete artistice de familie, în rame bogate și peisaje executate în tehnică academică pe pânză, care reprezintă aspirațiile fine pentru exponatele ce datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea [68; 267].

Importanța și influența familiilor boierilor într-o societate se denotă prin puterea financiară care influențează dezvoltarea localităților urbane și rurale basarabene, a expresivității și preferințelor pentru forma, stilistica de ansamblu a edificiilor de arhitectură, de organizare și design interior boiem, completarea cu obiecte de artă plastică. Cercetătorul Dinu Poștarencu, spre exemplu, semnează studii referitoare la procesul de conformare a nobililor la regulamentul de clasificare a gildelor și obținerea certificatelor comerciale, care includea negustori de trei gilde, mica burghezie comercială, țărănimea comercială de patru categorii și vânzători de două clase de către unele familii de nobili (Dicescu, Cotruță, Demi etc.) [280], precum și la încadrarea reprezentanților nobilimii în sistemul administrativ țarist, unde basarabenii aveau drepturile limitate față de alte etnii cu prioritate [268, pp. 156-161].

Sintetizând esența politicilor educaționale promovate de autoritățile țariste, Ion Pelivan, în studiile sale, avea să conchidă că, în școlile din Basarabia, procesul educațional este profund rusificat, cu tendință de glorificare a culturii și valorilor rusești, în detrimentul entității românești: *...tot gândul, toată atenția, toată dragostea, toată mintea noastră erau îndreptate spre Rusia, spre poporul rus, spre tot ce e rusesc* [268, pp. 156-158]. Fundamentalismul ecleziastic și laic rus cu care erau îndoctrinați elevii trebuia să înăbușe orice dorință de manifestare a identității naționale. Valorile naționale create de-a lungul veacurilor, în spațiul geografic basarabean și cel național

românesc, – *limba strămoșilor, obiceiurile și tradițiile, cântecele populare și dansurile naționale, cultura laică și bisericească, istoria poporului băștinaș* – erau completamente neglijate și persecutate [366]. Și chiar dacă în procesul de studii sau în puținele publicații, evident de limbă rusă, ce erau distribuite în ținut, se amintea câte ceva despre acestea, se făcea doar la modul denigrator și în bătaie de joc. La orele de clasă, la geografie, în cazul în care profesorii trebuiau să le vorbească elevilor despre România, ei menționau doar faptul că această țară este „*vecină cu gigantul nostru Imperiu Rus*” [72, pp. 102-105].

Viața prosperă a nobililor, a burgheziei comerciale basarabene, formate în fond din boieri alogeni, este descrisă în cercetările autorului, Tomuleț Valentin, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale*, (2015) [359] și în lucrarea lui Baltasiu Radu și Bădescu Ilie, *Sociologie economică și teoria elitelor*, (2003) [21], personalități care dețin un loc important în guberniile europene ale Imperiului Rus, atât după număr, cât și după nivelul de avere – capitalul comercial, care va influența caracterul formei și aspectul stilistic arhitectural al caselor conace fastuoase, prin influența stilistică rusă, dar și etnică a comercianților alogeni – ruși, greci, armeni, evrei, ucraineni, bulgari, germani etc. [130; 266; 358, pp. 33-47].

Lipsa de securitate a afacerilor a generat tensiuni în regiune, timp de mai multe secole, precum și dezastrul cauzat de războaiele ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste evenimente au influențat negativ procesul de dezvoltare socială și culturală a Basarabiei, iar vestigiile documentare atestă o arhitectură autohtonă tipică moștenită din perioada medievală, cu influențele etnice ale coloniștilor [268, pp. 156-161].

Un tablou istoric de documentare și transmitere a informațiilor asupra mediului basarabean, modului de viață din secolul al XIX-lea, în care putem identifica motivele arhitectonice urbane și rurale, tradiții și obiceiuri, sunt *lucrările de grafică și picturile artiștilor plastici*, cu imagini zugrăvite ale locului în acea perioadă. Pictorii studiază și transmit mesaj artistic despre această epocă, prin piesele de artă plastică din perioada secolului al XIX-lea, în pictură, grafică etc. Amintim, spre exemplu, *Basarabia. Poduri* (1912), autor Pavel Șilingovschi, - *Cocioabă* (1881) de Vladimir Ocușco, sau *Mahala din Chișinău* (1942) de August Baillayre, prin care percepem acele viziuni ancorate în viața cotidiană a basarabenilor prin îndeletniciri și pasiuni etc. (Figura 2.12.; Anexa 2.4; Anexa 3.8). Este un adevăr istoric al peisajului locului, cu întinderi pustiite, construcții de arhitectură simple de nivel jos, o mahala din Chișinău de cândva, o locuință săracăcioasă rurală, care reflectă modul de organizare a societății basarabene [183;

186].

Figura 2.12. Basarabia. Poduri, grafică, P. Șilingovschi, 1912;

Mahala din Chișinău, u/p, Au. Baillayre, 1942;

Cocioabă, u/p, V. Ocușco 1881[186]

Documentele de arhivă, istorice și arheologice, oglindesc situația populației băștinașe despropriate de avere și drepturi de conducerea rusească, care și așa sărăcită se afla în condiții foarte grele pentru a contribui la edificarea unei locuințe confortabile. Mai multe clădiri civile din Basarabia, din secolele XIV-XV, au fost din lemn sau de pământ și mai puține din piatră, unele clădiri fiind din piatră tăiată și cărămidă. Aceste circumstanțe au condiționat tipologia construcțiilor și materialele de edificare. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-a dezvoltat un tip de casă urbană și rurală, mai ales în trei părți, adesea cu pridvor exterior. În secolul al XVIII-lea, în arhitectura caselor boierilor basarabeni la exterior și interior, s-au răspândit preferințele pentru stilul baroc, care a fost influențat semnificativ de barocul rus, dar și pentru forme arhitecturale ale clasicismului rus. Se atestă că o serie de clădiri, din secolul al XIX-lea, au cupole ucrainene [218, pp. 119-138].

Este relevant faptul că izvoarele de arhivă ne prezintă tabloul patrimoniului construit, care se concentrează mai mult în mediul urban, prin construcții civile, industriale în creștere, prin contribuția categoriilor sociale ale populației din Basarabia cu posibilități financiare, pe parcursul secolului al XIX-lea, iar proprietarii de pământ veneau cu investiții în construcția și dezvoltarea localităților rurale. În 1861 guvernarea țaristă a adunat informații detaliate despre starea moșiilor din Basarabia, din care cauză atât moșierii, cât și ceilalți deținători de proprietăți funciare, au fost rugați să prezinte informații detaliate despre starea moșiilor lor [300; 536].

În capitala Basarabiei, cu sediul în orașul Chișinău, în această perioadă, la începutul secolului al XIX-lea, s-au creat condiții propice pentru formarea unui nou spațiu vital, iar structura socială a locuitorilor urbei se diversifică, aici se instalează sediile organelor de administrare regională și locală. La acea vreme orașul Chișinău era o localitate cu case asemenea unui sat, cu o piață deschisă și drumuri înfundate, astfel a fost perceput și descris de călătorii străini [6; 7; 8; 9; 10; 12; 15; 16].

Figura 2.13. Piața orășenească și o mahala a evreilor din Chișinău în anul 1898 [252]

Starea economică și socială a boierilor locali și celor veniți din toate colțurile imperiului rus determină modul de viață și activitate al urbei, dezvoltarea conceptului arhitecturii locului, a designului interior și mărimea spațiului interiorului, atribuirea stilistică mobilierului, preferințele pentru obiectele de artă plastică, toate purtând o cultură aparte pentru un mediu deosebit [39, pp. 58-68; 184]. Orașul Chișinău, inițial, se atestă ca punct de atracție urbană pentru populația băștinașă care migrează spre oraș, la fel ca și pentru cei veniți din imperiu, motivul fiind evoluția comerțului și fluctuația populației în acea perioadă (Figura 2.13.; Anexa 3.9) [252; 277].

Istoricii menționează în scrierile lor peisajul urban și rural basarabean de la nord la sud, ca fiind unul asemănător celui de tip rural al mahalalelor, cu căsuțe cu cerdac din lemn și ferestre împietrite în timp. Odată cu migrarea popoarelor alogene în localitățile urbane din centrul regiunii, se începe edificarea palatelor și reședințelor citadine, spațioase, ale nobililor, iar conacele și vilele erau lăsate pe seama vecinilor la țară, momente descrise în lucrările călătorilor, adunate în publicația Luciei Sava, *Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XX-lea* (2010) [303].

Suprapopularea orașului Chișinău odată cu situația stabilă de oraș al provinciei imperiului rus și popularea cu popoarele migratoare a condiționat clădirea în timp scurt a unei mulțimi de case, ale căror străzi au fost botezate cu numele proprietarilor lor. Din punct de vedere istoric, orașul Chișinău (se atestă la 17 iulie 1436) capătă aspect de *iarmaroc* (târg), fiind o localitate rurală, cum erau pe acea vreme urbile cu drumuri de țară, unde lume multă, venită ca la sărbătoare, stătea la rude sau cunoscuți, în chirie, pe un timp, până își găseau lăcaș stabil. Din scurtele relatări ale misionarilor și diplomaților străini, observăm că orașul Chișinău era numit sau sat, sau oraș [252; 388].

Călătorul englez William Mac-Michael, la 1817, descrie arhitectura din zona târgului, unde erau cele mai multe pivnițe, cu clădirile joase, acoperite cu șindrilă, fără geamuri, pe care le înlocuiau obloanele de lemn, ridicate și atârinate de acoperământ, asemenea caselor sărăcicioase ale unui oraș grecesc sau turcesc, umplute cu lucruri de nevoie de tot felul. După o perioadă, se construiesc case formând un cartier mai jos de târg, zidite din piatră într-un stil mai frumos și

pitoresc, cu străzi mai largi [89, pp. 7-24].

Locuințele urbane și rurale la acea etapă erau împrejmuite cu grădini și livezi mari, dar, cu timpul, au dispărut și ele, iar târgul devine locuința negustorilor. Micii negustori chișinăuieni nu se evidențiau nici prin avere, nici conform statutului, ei încadrându-se în stratul larg al populației [71, 80]. Casele de la începutul secolului al XIX-lea erau sărăcăcioase, acoperite cu paie, din materiale de construcție, iar arhitectura lor reflecta starea socială a proprietarului, cu cât aceasta era mai avansată, cu atât mai înaltă, mai impunătoare era și locuința [27; 90, pp. 49-55; 276; 301, pp. 137-141]. Teritoriul Basarabiei, în perioada anilor 1813-1894, a suferit în urma cutremurelor de pământ, fapt care a determinat administrația locală, din frica de cutremur, timp de câteva decenii să nu elibereze autorizația de a construi case mai mari decât cu un etaj și jumătate [276, pp. 31-34]. Mulți călători care au vizitat Basarabia, în secolul al XIX-lea, au remarcat arhitectura slab dezvoltată a orașului Chișinău, diversitatea etnică și confesională, caracterul încă românesc al orașului [45].

Sursele narrative de arhivă, menționează casele boierești, edificate din piatră albă, după noile cerințe ale administrației țariste, un element arhitectonic indispensabil al orașelor, curți care se evidențiau atât prin materialul din care erau construite, cât și prin mărime, exterior, spațialitatea interioarelor, dar și iscusința etapelor de lucru al meșterilor și zugravilor [8; 184].

Pentru proiectele de arhitectură locală, arhitecții-dascăli, trimiși din imperiul rus, impun legi noi de stilistică pentru Basarabia, aplicate ca model în 5 albume (1809-1812), cu fațade model „exemplare” în stilul clasic rusesc, album pentru edificii de arhitectură și pentru porțile curților de intrare [180; 237, pp. 137-144; 447]. Aplicarea principiilor din albumele model ale „fațadelor exemplu”, aduse din imperiul rus, pentru stilistica austeră rusă impusă arhitecturii locului, inițial era împiedicată de meșteri, pentru care noile influențe clasice erau prea rapide și adoptarea lor necesita mai mult timp. Menționăm la această etapă, în baza dovezilor documentare, influența și impunerea unei stilistici morfologico-estetice străine arhitecturii basarabene, românești, fiind una etnică rusească, una de glorificare a regimului. Acestea sunt vestigii istorice, urmele cărora au mai rămas și în secolul al XXI-lea, fragmente de decor pe fațade etc. [88, pp. 39-40; 89, pp. 7-24].

Case urbane, reședințe spațioase au fost edificate rapid, iar la 1800 în Chișinău deja sunt case de primire etajate, spre exemplu, a familiei juristului Andronache Donici, plasată pe un vârf de colină, pe strada cu același nume, în care la 1818 s-a oprit Împăratul Alexandru I și care a fost locuită pe la 1820 de guvernatorul suprem Inzov. În reședința familiei Donici o perioadă a trăit și poetul rus Alexandru Pușkin, exilat în Basarabia, care a văzut acest ținut ca o gubernie îndepărtată

a imperiului [93, pp. 212-213].

O altă casă boierească, construită din piatră albă, respectând stilistica rusească, este cea a stolnicului Dimitrie Râșcanu, aflată la capătul străzii Mincul și strada Râșcanu, în partea centrală a regiunii Bâcului. Casa boierească a familiei lui Andronache Donici prezintă o construcție arhitectonică cu plan de tip cruce grecească, cu distribuire pe axe și geamuri mari, cu detalii la fațadă din piatră cioplită și acoperiș impozant clasic. Nu s-au păstrat descrieri sau documente care prezintă organizarea spațiilor interioare cu mobilier în stil domnesc românesc și cel de tip rusesc. Ambele reședințe fastuoase, nefiind solide, în urma cutremurului din anul 1821 s-au dărâmat [6; 7; 8; 513].

O altă casă din Chișinău este a familiei nobilului Teodor I. Krupenski (dvorean rus), de tip conac cu 2 niveluri, fiind printre primele case etajate în oraș. De-a lungul timpului, casa a suferit modificări și transformări, iar în a doua jumătate a secolului al XX-lea ajunsese de nerecunoscut, iar după cutremurul din anul 1977 fiind distrusă, a fost îndelung într-o stare avariată [533]. Conacul este astăzi inclus în lista monumentelor patrimoniului național, iar la 2013, printr-un proiect de restaurare, a fost reabilitat din ruine, amplasat la locul inițial pe fostele străzi Nicolaevscaia, colț cu Pavlovscaia, astăzi Columna nr. 102, în memoria unei minunate dinastii nobiliare a familiei Krupenski, care este un monument de arhitectură eclezastică rusă (Figura 2.14.) [276].

Figura 2.14. Conacul familiei T. I. Krupenski, or. Chișinău [533]

Fațada conacului familiei Krupenski a fost restaurată și împodobită cu blazonul familiei, din ipsos alb, pe un fundal galben-muștar, respectând stilistica neoclasică. Blazoane emblematice ale familiilor nobililor găsim și pe fațadele caselor familiilor Catargi, Donici și Lerche [320; 331].

În observațiile călătorului I. H. Zucker, este descris aspectul urban al capitalei, cu căsuțe vechi, cu străzile strâmbe, nepietruite și înguste din Chișinău, iar unicul palat era al Mitropoliei.

Medicul I. H. Zucker deosebește etniile care populau atunci capitala, prin felul lor de a fi: *murdarul evreu polon, elegantul funcționar rusesc, negustorul armean, grecul și cazacul, o ceată de țărani bulgari, funcționari poloni și ruși mici (ucraineni) din Podolia, meșteșugarul neamț – harnic, curat, ieftin și bețiv – bărbosul birjar rus* – Acestea sunt memorii ale timpului dezvăluite de N. Iorga [151, pp.116-117].

Dar Chișinăul, oraș-capitală distrus aproape în totalitate, care a avut cel mai mult de suferit în comparație cu alte localități, în războiul ruso-turc, a renăscut din cenușă. Motiv care a condiționat apariția caselor de tip rural înșiruite. Orașul niciodată n-a devenit rusesc, nici sub aspect etnic, nici arhitectonic. Era considerat drept o regiune exotică, chiar în ultimii ani ai stăpânirii rusești, aici nu trăiau decât foarte puțini ruși, populația orașului fiind compusă la centru de evrei, armeni, greci, iar la periferie era împinsă majoritatea locuitorilor băștinași [75, pp. 20-25].

Pentru dezvoltarea și construcția orașului Chișinău era necesar un plan de organizare urbanistică, care a fost propus în anul 1813 de arhitectul capitalei Basarabiei Mihail Ozmidov, din care s-a păstrat doar regiunea de est a Chișinăului. Planul străzilor - (1817-1818) a fost elaborat în așa mod ca să fie păstrată funcționalitatea căilor existente ale orașului vechi, pe care au fost construite casele din piatră ale boierilor, în cartiere regulate. Erau construite rapid, după un plan bine definit, iar strada care este denumită *strada de aur* (strada Alexandru cel Bun), păstrează tehnica construcțiilor tradiționale [77, pp. 453-466; 79].

Una din bijuteriile arhitectonice de pe *strada de aur* de altă dată sunt astăzi ruinele hotelului *Peterburg*, sau ceea ce a mai rămas din el, un loc plin de farmec. Vestigiul istoric ne prezintă monumentul dat uitării și risipindu-se, dar purtător de podoabă arhitecturală, unde se atestă elemente ale stilisticii neoclasicismului și empiricului artistic. Din trecutul edificiului simetric, în două niveluri, cu fațada brăzdată de coloane adaptate și tencuiala căzută, a rămas cărămida dezgolită de ploaie și vânt, *monument de arhitectură de importanță națională*, înscris în Registrul Monumentelor de Istorie și Cultură (Figura 2.15) [90, pp. 49-55].

Apoi a fost aprobat primul *Plan general de dezvoltare a orașului*, spre realizare până la începutul secolului al XX-lea. Principalele cerințe erau să asigure confortul locuitorilor, securitatea și protecția antiincendiară, organizarea compozițională a fațadelor cu respectarea amplasamentului clădirilor pe liniile roșii. Sarcina mare de proiecte realizabile la edificarea orașului și forța de muncă calificată autohtonă a fost completată cu meșteri de peste hotare, se simțea lipsa unor arhitecți și constructori calificați, aceștia deseori îndeplinind funcții duble [303, pp. 19-20].

Figura 2.15. Hotelul *Peterburg*, str. Alexandru cel Bun, or. Chișinău [534]

Studiile demonstrează că până în 1828 în oraș se mai construiau case stihinic, iar la adunarea Comitetului orășenesc, Osip Gaschet susține construcția pe străzile principale doar a unor case de tipul: case *de 7 stânjeni*, cu 7 ferestre. Pe alte străzi sunt sprijinite cele de tipul: case *de 5 stânjeni*, cu 5 ferestre. La marginile orașului - *de trei stânjeni* cu trei ferestre și ușă, iar fațada spre drum deasupra ușii de intrare cu un pridvor de stâlpi. Totuși proiectele tipologice se mai foloseau la edificarea construcțiilor, dar nu obligatoriu. Însă din lipsa planului construcției, cu excepția peretelui din partea frontală a fațadei, regăsim o diversitate a construcțiilor [147; 329, pp. 50-62].

Pașaportul coloristic și sistemul de vopsire a clădirilor, studiat în documentele de arhivă, oferă următoarele informații: soclurile se zugrăveau în culoare gri, iar în alte cazuri erau făcute în piatră naturală, pereții erau vopșiți în culori deschise de galben, verde, gri, albastru și nuanțe ale acestora, pregătite pe baza varului stins cu coloranți. Totuși culoarea clasică era cea de galben în toate nuanțele. Acoperișurile erau executate din teracotă roșie-olane umflate, tablă zincată, cupru, vopsite cel mai des în culorile verde și roșu. În multe cazuri, fațadele tipologice erau recomandate ca model în care puteau fi introduse schimbări la dorința beneficiarului și conform preferinței proiectantului [88, pp. 39-40; 303].

Din puținele documente de arhivă expediate în Rusia, din care o mare parte au fost pierdute, atestăm politica Imperiului Rus de influență în Basarabia, a reconstrucției aspectului urbanistic al localităților, prin trimiterea arhitecților pentru a aplica în tipologia construcțiilor stilul arhitectural clasic rus. În anii 1830-'40, aproape nu mai sunt în Chișinău locuințe care să amintească vechiul tip de casă boierească. Casele boierești ridicate, în stilul românesc, în gubernia Basarabia, înstrăinate prin caracterul eterogen al populației locale după alipirea la Imperiul Rus, și-au mai păstrat doar unele existență și vechea lor înfățișare, până la începutul secolului al XX-lea. În pofida timpului, acestea rămân doar o amintire din fotografii. În descrierile istoricului român Petre Constantinescu-Iași, este amintită casa Bulgaru (aparținând familiei Mani-Jelescu), care păstrează stilistica și tradițiile naționale românești [89, pp. 7-24].

Din Chișinăul de altă dată, imagini uitate, din trecutul istoric - sunt scoase la lumină de către Lică Sainciuc, arhitect și grafician. Cartea sa, *Chișinăul ascuns* (2014), adună o serie de

imagini și texte minimaliste despre unele construcții istorice ale orașului, un subiect al intersecțiilor în timp și spațiu. În lucrare sunt multiple fotografii ale edificiilor arhitectonice, grafice colorate, creionări de autor, dar și fotografii ale construcțiilor în timp, care deja sunt demolate [300].

Figura 2.16. Casa Mani-Jelesc, or. Chișinău, 1900. Casa Mani-Jelesc, grafică colorată, L. Sainciuc, 2000 [532; 300]

Putem vedea, spre exemplu, aspecte întipărite ale casei familiei Mani-Jelesc în stilistica românească, formată din 3 laturi, etajată, cu intrare arcuită, impunătoare, după care graficianul Sainciuc reprezintă și o grafică colorată a aceluiași edificiu, care a suferit în timp o reconstrucție (Figura 2.16.) [298; 300].

Monumentul de arhitectură Casa Mani-Jelesc, construit în 1780, este compus din trei clădiri de o vechime diferită. Edificată conform normelor urbanistice românești medievale, primul nivel de piatră servea drept depozit, iar al doilea era din carcasă de lemn și pereții umpluți cu nuielile unse cu lut. Casa Mani-Jelesc - are partea locuită cu interioare spațioase și mobilier și textile tradiționale, în stil arhitectural moldovenesc, aceasta fiind astăzi distrusă. Al treilea element al acestui ansamblu, blocul 3, este ridicat la 1890, în întregime din piatră, conform cerințelor noi în construcție. Casa a avut de suferit de pe urma cutremurului din 1940, a Războiului al doilea mondial și a fost parțial demantelată de sovietici, considerând-o prea burgheză [300; 536].

Astăzi din Casa Mani-Jelesc, o filă din istoria acestui popor, care trebuie valorificată și lăsată moștenire viitoarelor generații, a mai rămas o parte din blocul 3, fațada amplasată la colțul străzilor A. Hâjdeu cu Cojocarilor (Figura 2.17.; Anexa 3.10; Anexa 3.11), iar aceasta riscă să dispară în întregime din monumentele de arhitectură ale istoriei seculare [533; 536].

Conform cerințelor de stil pentru arhitectura construită, designul interior și artele plastice, încadrate în proiectul tipologic și tehnic cu o vechime istorică, astfel de edificii arhitecturale sunt adevărate monumente ale patrimoniului național incluse în Registrul

monumentelor Republicii Moldova ocrotite de Stat [152, pp. 8-9; 513].

Figura 2.17. Casa Mani-Jelescu, imagine din spatele casei, or. Chișinău, 1920; Astăzi din Casa Mani-Jelescu, astăzi a mai rămas o parte din blocul 3, 2000 [300; 513]

2.3. Aspecte tipologice ale stilisticii designului de interior, arhitecturii și artelor plastice

Dezvoltarea urbană și rurală a influențat și calitatea vieții, reprezentând o noțiune evaluativă complexă. Ea se determină prin raportarea la diferite activități, care compun viața umană și la diferite condiții sau sfere ale vieții - calitatea mediului ambiant, calitatea condițiilor de locuire, de muncă, de educație, necesități, valori, aspirații umane etc. Creșterea calității vieții în spațiul interior a reprezentat dintotdeauna tendința firească, condiția care a stat la baza dezvoltării societății prospere. Se disting două căi prin care se poate realiza creșterea calității vieții: perfecționarea condițiilor obiective de viață din perspectiva necesităților umane și perfecționarea stilurilor și condițiilor, cerințelor actuale de viață, fapt ce conduce la îmbunătățirea calității vieții în condițiile existente la momentul dat [303].

Bunăstarea omului este contemplată în locuința lui, atât cu exteriorul ei, cât și cu spațiul interior, după mărime, echipare și detalii. Casele basarabenilor din secolul al XIX-lea au caracter de influență a stilisticii românești, conservând după tradiție aproape toate detaliile de construcție și amenajare. Alt aspect capătă edificiile nobililor locali și alogeni, precum și casele populației neoromânești. Cultura pentru preferințele stilistice în edificarea locuințelor, designul interior, importanța artelor plastice în interior, afecțiunea sunt determinate de nivelul de educație și inteligență a societății [301, pp. 137-141].

- ***Tipologia stilistică a caselor și a spațiului exterior***

Vechile case din Chișinău și de pe teritoriul Basarabiei, construite înaintea războiului ruso-turc din 1787-1791 și până în anul 1834, sunt distruse, fapt reflectat de scriitorul polonez Jozef Ignacy Kraszewski, aflat într-o călătorie prin Chișinău în perioada renașterii acestuia, inserând multiple fotografii ale locuințelor celor mai bogați rezidenți, situate în orașul vechi și de

jos. Însă din lipsă de fonduri pentru conservare și restaurare, secția locală a comisiei monumentelor istorice se rezumă doar la cercetări și studii publicate în Buletinul comisiei monumentelor istorice (Secția Basarabia) [89, pp. 7-24; 93, pp. 212-213].

Istoricul român și profesorul de teologie, Petre Constantinescu-Iași publică monografia *Cele mai vechi case din Chișinău* (1931) [88, pp. 39-40], cu descrierea patrimoniului de artă națională, care clasifică tipologia monumentelor istorice cu influență stilistică din trecutul românesc al Basarabiei în 3 categorii:

- *case vechi* ce derivă din *timpul românesc*, cunoscute sub numele de *culă*, de un aspect orășenesc, locuință mai mult decât casă-fortăreață, cum sunt cele boierești de la țară. Au de obicei un etaj împărțit în 2 apartamente, printr-un coridor mijlociu, cu cerdac și balcon deasupra gârliciului și cu subsol-pivniță, în care se pătrunde printr-o ușă largă de la aceeași fațadă sau prin interior. Zidăria masivă, zăbrelele de fier la ferestre și hrubele largi pentru proviziile bogate amintesc și de tipul *culelor orășenești*, având misiunea de apărare împotriva eventualelor atacuri [89, pp. 7-24];

- *case de tip țărănesc*, care prezintă un aspect mai simplu, cu un singur rând, dar totdeauna cu cerdac susținut de stâlpi, de cele mai multe ori îngrijit lucrați, au intrarea înaltă, cu o prispă ce susține cerdacul și care formează un soclu înalt de un metru – tip intermediar – sau de-a dreptul la parter, având aspectul unei case țărănești transpuse în oraș [88, pp. 39-40; 184];

- *case cu aspect străin - occidental* din vechea tradiție arhitectonică cu influențe occidentale, care pătrunseseră la începutul secolului al XIX-lea în toate orașele românești. Sub influența târzie a Renașterii, stâlpii cerdacului românesc sunt înlocuiți cu coloane rotunde, cu un ușor capitel, pe care se sprijină o arhitravă simplă, împodobită cu triglife decadente, cu gute sau mutule grecești [83; 88, pp. 39-40].

În studiul său, cercetătorul Petre Constantinescu-Iași descrie arhitectura constructivă și divizarea spațială prin clasificarea caselor de genul cule și țărănești, specificate după aspectul tipologic din secolul al XIX-lea, la care se păstrează vechea tradiție a caselor românești de tip orășenesc, fiind locuințe ale negustorilor și mahalagiilor plugari [155, pp. 86-99].

Guvernarea rusă impune un ordin de refacere a arhitecturii din Basarabia, cu un scop ascuns de a șterge urmele stilisticii românești în teritoriu, secvențe menționate de toți călătorii aflați în treacăt prin gubernia Basarabia, printre care: A. Storojenco, Nadejdin, I. Kohl, Hommer de Hell, I. Vuici etc. [90, pp. 9-10; 91]. Planul de modificare urbană din 1840 vine sub pretextul trecerii de linia roșie și impunea demolarea construcțiilor în stil național, deoarece casa avea balconul mare sau se forța demolarea până la fereastra a doua, chiar dacă era de curând construită.

Populația autohtonă, având căsuțe cu cerdac și ferestre combinate, le-au demolat, iar unii, lipsiți de casele și așa sărăcăcioase, s-au refugiat la periferia urbei [72; 90].

Caracterul morfologic al stilisticii românești în arhitectura locală basarabeană, în designul interior și artele plastice este vădită prin prezența stâlpilor din lemn ai cerdacului, cu încrustături la capitel și entasis, mai rar la bază, ca pretutindeni, la sculpturile asemănătoare din restul Basarabiei românești. Motive ornamentale incrustate sunt înșiruite pe lemnul tălpilor ce susțin acoperișul pe capitele, pe capetele grinzilor de la streășina casei. Cu aceeași iscusință a meșterilor locali sunt prelucrate suprafețele lemnoase ale mobilierului – blidarele, tacâmurile din lemn, tetiera patului, cornișa pentru draperii la geam etc. Adevărate opere creative, simple la aspect, ale meșteșugarului român, țăranului sau târgovețului, care se vor modifica pe parcursul timpului, căpătând stil, nuanțe și perspective noi [184; 206].

Populația spațiului dintre Prut și Nistru, după 1812, a fost nevoită să se încadreze într-un nou spațiu, cu alte legi și sistem politic, social-economic și cultural imperial rusesc [268, pp.156-161]. În aceeași situație erau și boierii care aveau întinse moșii în Basarabia, iar cei refugiați dădeau pământul în chirie. În această perioadă boierii își stabilesc reședința în noua regiune declarată rusească și încep să-și construiască case, conace, castele, pentru a-și asigura un spațiu confortabil. În pofida avantajelor și privilegiilor acordate de noua administrație nobililor locali, totuși acestea rămân inferioare față de ale rușilor veniți. În amintirile sale din copilărie, expuse în lucrările *Pribegi în țară răpită. Roman social basarabean. Partea I.* (1912) și *Basarabia și viitorul ei 1812-1905* (1905), de D. C. Moruzi [180; 181], vorbește despre dorința locuitorilor de a vedea întregit spațiul românesc. Despre personalitatea cultural-artistică remarcabilă a lui Dumitru C. Moruzi, romancier social, memorialist, publicist, folclorist, despre relația personajului cu pământul său iubit în contextul unei epoci zbuciumate, au scris Gheorghe Bezdăron, Nicolae Iorga, dar și Iurie Colesnic [35, pp. 143-144; 80; 153].

În acest context discursiv, pentru boieri *moșia și casa* reprezintă felul lor de a fi, unde viața se desfășoară cel mai adesea în ambianța locuinței. Condiții care provoacă inevitabil dezvoltarea unei mai ample arhitecturi a caselor boierilor după dimensiuni, stilistică și preferințe.

Astfel, pentru nobili casele reprezentau spațiile în care aceștia se simțeau în siguranță, spațiu care le asigura, într-o oarecare măsură, identitatea, personalitatea. Se dezvoltă construcțiile locuințelor nobililor în orașe, dar și conace la țară, cu spații mari și decorațiuni boeme, mobiliere din străinătate, unde se organizau baluri, boierii moldoveni străduindu-se să intre în grațiile marilor funcționari ruși [83].

Nobilii care au rămas în Basarabia doreau ca anume în casa lor să se oprească vreun

funcționar civil sau un militar (de rang mai înalt), pentru a demonstra *fidelitate și supunere* față de guvernarea rusă [249]. Constatăm că designul de interior al caselor boierilor basarabeni era cu predilecție pentru decorațiuni în stilistică clasică, preferată de administratorii ruși pentru sațiul interior al salonului luxos, care era completat cu colonade în stilul greco-roman, de culoarea profirului. Elemente specifice culturii antice grecești se întâlnesc în mai multe case ale nobililor [359].

Un exemplu al arhitecturii istorice în stilistică clasică este **conacul familiei** boierului Ștefan Leonard, din satul Cubolta (construcție inițiată în 1835 de moșierul Balși), atunci parte din județul Soroca (azi raionul Sîngerei), acesta fiind construit la începutul secolului al XIX-lea, monument de arhitectură și peisagistică de importanță națională, descris în revista *Viața Basarabiei*, 1932, de cercetătorii Iurie Colesnic, Mihai Sturdza și Mariana Șlapac [80; 360, pp. 278-286; 343, pp. 311-323].

Figura 2.18. Parcului Conacului familiei Ștefan Leonard, s. Cubolta, r-nul Sîngerei, inaugurat în anul 1835 [533]

Structura compozițională a planului sitului este terasată în trei nivele, fiind organizată trecerea de la conac spre un parc cu grădină cu conifere și pomi fructiferi. Compoziția arhitecturală și peisagistică era complexă, completată cu sculpturi pe socluri și fântâni, parcul era divizat prin alei drepte, în patru cartiere, conforme axei principale a planimetriei conacului, completată cu peste 80 de specii de arbori și arbuști decorativi, în mare parte de origine străină. Astăzi, frumusețea parcului o percepem din descrieri istorice (Figura 2.18; Anexa 6.7).

După aleea principală, care leagă conacul de livadă, în partea de vest era amenajată curtea inferioară de tip *cour d'honneur* (curtea de onoare), înconjurată de galerii, de-a lungul aleilor erau amplasate 27 de busturi din marmură albă, pe socluri de granit, aduse din Polonia, iar busturile sculptate au fost transportate din Atena, majoritatea înfățișând filosofi și poeți ai Greciei Antice, iar în mijlocul parcului era sculptura în mărime naturală a zeiței Daphné. Stilistica morfologică a parcului a fost cercetată documentar de mai mulți istorici, critici de artă [80; 343, pp. 311-323].

Arhitectura clădirii principale a palatului conacului boierului Ștefan Leonard este de plan extins dreptunghiular, intersectat pe mijloc de un rezalit fastuos, cu intrarea de stilistică clasică a

templului grecesc, cu o colonadă ce susține frontonul, cu spații interioare deschise și geamuri mari (Figura 2.19; Anexa 6.10).

Figura 2.19. Conacul familiei Șt. Leonard, s. Cubolta, r-nul Sîngerei, construit în 1835 de moșierul Balși, imagini istorice [533]

Parcul era înconjurat de un gard de piatră cu lățimea de doi metri, acoperit cu olane roșii de Marsilia. La sud-est de conac boierul Ștefan Leonard a ridicat o clopotniță și o biserică – *Biserica Sfânta Elisabeta*, replică în miniatură a Catedralei Sfântul Andrei din Kiev. Lipsesc imagini și fotografii din spațiile interioare, care ar ilustra cum erau decorate cu obiecte scumpe aduse din străinătate, din perioada istorică respectivă. Astăzi acest monument de patrimoniu, devastat, mai poartă amintirea timpurilor când se desfășurau ospete și petreceri (Figura 2.20; Anexa 6.8) [80; 339, pp. 311–323].

Divizarea spațiilor bogate și amplasamentul, făcut simetric, al elementelor decorative de stucuri de muluri albe, coloanele adaptate pe pereți și tavan, toate în nuanțe fine și culori saturate, sala mare fastuoasă de petreceri cu șir de coloane, candelabre de cristal și portretul împăratului rus, încadrat în ramă lată, precum și cătătura severă a vulturului din stemă, te făceau să simți grandoarea imperiului.

Figura 2.20. Spații interioare din Conacul Șt. Leonard, s. Cubolta (1835), imagini din secolul XXI [533]

În amintirile istoricilor despre conacul boierului Leonard, pentru sala de petreceri erau aduse piese de iluminat din faianță de Saxonia din secolul al XVIII-lea, candelabrul se ramifica în evantai în toate părțile, cu 48 de sfeșnice îndoite în care se fixau lumânări de ceară, iar la picioruș se suspendau buchete de flori și păsări exotice. Candelabrul era cu suport de sprijin pe podea, într-un sfeșnic de doi metri, cu aceeași complexitate ornamentală. Boierul Ștefan Leonard, fiind din viță de nobili venețieni, persoană inteligentă, deținea o imensă bibliotecă, colecții de cărți

(literatură artistică, filosofie, istorie etc.), ce au fost aduse din străinătate și piese de mobilier de esențe tari și prelucrate prin intarsii în stiluri rafinate de baroc venețian, reprezentând cultura și lumina pe care o emană conacul din Cubolta al Leonarzilor [80; 343, pp. 311-323].

Trebuie să constatăm că majoritatea funcționarilor civili și militari ruși staționau în casele nobililor basarabeni, unde aceștia din urmă trebuiau să creeze un spațiu confortabil, astfel nobilii își demonstau credința față de administrația țaristă. Iar odată cu aceasta, proprietarii caselor obțineau considerația și recunoștința administrației țariste. Prin anii 1823-1825, în Basarabia, în zonele urbane și rurale, a fost constituită cea mai tipică clădire în stilul boieresc – casa cu o sală mare, unde petrecerile urmau fără întrerupere. Un asemenea exemplu este casa din Chișinău a boierului Iordache Varfolomeu. Tipologia acestor clădiri frumoase, în stiluri clasice și empire, are drept caracteristici arhitectonice principale o verandă colonată și o sală spațioasă de dans, completată adesea cu balcon pentru orchestră. Stilistică interioară asemănătoare au clădirile din mai toate casele boierești din trecut: Katacazi, Harting, Keșco, Ralli, Russo, Gafenco și multe altele [36, pp. 143-144; 37, pp. 22-23; 80; 343, pp. 311-323; 453].

Totuși boierii din provincie sunt o categorie aparte a societății prin originea și istoria comună, prin același stil de viață, sentimentele legate de moșiile lor, de mediul țăranesc, în cele din urmă ei investesc mai mult în conacele lor, în grădinile din jur, preferând și modele europene. Planimetria arhitecturală a conacul boierului, de obicei, se afla în mijlocul unei adevărate aglomerații de construcții adiacente: colibe și hambare, șopron, magazie, grajduri, moară, cârciumă, fierărie și altele [229].

- **Casa boierească**, construită cu pereți groși din piatră sau cărămidă arsă, tencuită și zugrăvită, pe un fundament de piatră, avea un plan din 3 camere și 2 săli pentru petreceri. La fațadă avea geamuri din sticlă, ușile și podelele erau din lemn tare, tavanul din bârne groase, din lemn de stejar, casa era încălzită cu sobe din cărămidă, zugrăvite după model străin și un șemineu, alături peretele cu frescă și tavanul cu muluri albe. Casa boierească avea pe toată lungimea alăturat o galerie ce susținea acoperișul. În ogradă, locuința boierească principală avea și casa secundară, mai mică după dimensiuni, din nuiile unse cu lut, cu 2-3 camere cu sobă, uși și geamuri simple. Mai mulți călători prin Basarabia menționează casele boierilor (spre exemplu, casa Tardeli din Fricoseni) și faptul că acesta este un model de construcție împrumutat din stilistica suedeză.

Boierii moldoveni insistă să aducă în designul interior modele nemțești, precum este la conacul Tardeli, care era construită în stil german și completată cu mobilier în stilistica bidermaier german, iar toate acestea își vor pune amprenta pe piesele tradiționale din casele țăranilor [490].

Cu timpul, pe teritoriul Basarabiei apar, rând pe rând, curți boierești și conace, unul mai deosebit ca altul, sunt aduse multe obiecte pentru interior din străinătate. Cu o diversitate stilistică europeană și orientală, rusească. Aceste noi tendințe și modele influențează viziunea nobililor asupra diferitelor valori comportamente, modul de viață, vestimentația, viziunile, opțiunile etc. În aceste circumstanțe, loialitatea nobilimii basarabene este manifestată prin credință față de administrația țaristă, prin felul cum își amenajează spațiul locuințelor urbane, prin decor și echipare, prin organizarea și petrecerea timpului în distracții – dansuri, petreceri, bucătăria rusă. Nobilii tind spre modernizare și acceptă în casa lor ultimele *modele stilistice de interioare luxoase*, promovate de funcționarii ruși sau împrumutate din Occident. Această situație este frecvent întâlnită la oraș. Pe de altă parte, identificăm ipostaze caracteristice nobilimii din mediul rural, în felul cum păstrează mai mult stilistica constructivă și interioară tradițională în conace, mai puțin supuse schimbării (valabil de multe ori pentru persoana aceluiași nobil) [249; 276].

Bineînțeles, regimul de dominație și-a lăsat amprenta asupra mentalității din mediul boierilor din Basarabia. Aceștia au fost ruși de la un spațiu cu propriul sistem politic, economic, social și cultural, cu propriile valori și încadrați în alt spațiu și timp, unde se promova politica de rusificare și de omogenizare a tuturor popoarelor cuprinse în Imperiul Rus. Pe fundalul culturii tradiționale, acest proces a avut drept consecințe adoptarea de noi comportamente, noi manifestări ale identității, diverse modele cotidiene și mondene [246, pp. 120-127].

În gubernia Basarabiei a Imperiului Rus, elita aristocratică, nobiliară și cea burgheză, economică, în special cea comercial-industrială, este inclusă într-un nou sistem economic și politic, cel rusesc, fapt ce a condiționat trăsăturile specifice de dezvoltare a societății în ansamblu, dar și procesul de constituire a elitelor. O trăsătură specifică a acestei elite rezidă în faptul că, pe lângă componenta românească națională, una puțin numeroasă și slabă, ea va îngloba o puternică componentă alogenă, reprezentată în cea mai mare parte din etnici greci, armeni și evrei, care au migrat în regiune încă din secolul al XVIII-lea, iar alții, care au constituit un grup destul de numeros, au venit în Basarabia în secolul al XIX-lea, deja după anexarea acestui teritoriu la Imperiul Rus, pentru a beneficia de înlesnirile și privilegiile acordate de țarism și căroră, pe parcurs, li se vor adăuga comercianții și industriașii ruși, ucraineni, bulgari, germani etc. Burghezia națională se afla în faza incipientă de constituire, atât din cauza consecințelor generate de regimul suzeranității otomane, cât și ca urmare a insecurității ce a caracterizat regiunea timp de mai multe secole, inițial condiționată de prezența tătarilor în imediata apropiere a graniței de est a Moldovei [348; 358, pp. 33-47].

Prin urmare, procesul de formare a identității și de evoluție a burghezei basarabene, în

general, și a celei comercial-industriale, în particular, iar de aici și a grupului ei elitar, a avut ca premisă numeroși factori, atât de ordin economic, cât și de ordin politic, atât interni, cât și externi. Un rol aparte în acest sens revenea politicii imperiale ruse, care a promovat și a susținut imigrația în Basarabia a negustorilor alogeni – armeni, greci, evrei, bulgari și a celor din guberniile interne ruse, mulți dintre care s-au transferat cu traiul în provincia nou-anexată, completând rândurile burgheziei comerciale basarabene [358, pp. 33-47].

Guvernul țarist promova în Basarabia o politică comercială colonială, protejând afacerile proprii burgheziei sau ale celei invitate din străinătate. Din anumite interese economice ale imperiului, țarismul a început să protejeze în provincia nou-anexată și interesele negustorilor străini, ceea ce, în condițiile unei burghezie comerciale autohtone extrem de slabe, a contribuit ca cea mai mare parte a capitalului comercial să se concentreze în mâinile alogenilor – negustorilor greci, armeni, evrei și ale celor din guberniile interne ruse, care exportau mărfurile în Rusia [359; 360, pp. 278-286].

- ***Cultura tradițională***

Însă în pofida tuturor circumstanțelor, identitatea și patrimoniul etnografic al Basarabiei este unul dintre pilonii pe care se sprijină cultura și identitatea țării. Această moștenire, numită de specialiști *cultură tradițională*, la nivel internațional, a fost păstrată intactă în acele timpuri dificile, cu multe provocări, iar astăzi este recunoscută ca parte a patrimoniului cultural și a devenit subiect al politicilor culturale [35, pp. 143-144]. Acest patrimoniu etnografic românesc, păstrat în acest teritoriu, se va bucura atât de o componentă imaterială, cât și de una materială. Prima dintre acestea pune accent pe arta cuvântului, folclorul muzical și coregrafic, obiceiuri, sărbători, ritualuri și practici tradiționale, meșteșuguri artistice, jocuri de copii și tineret. Toate acestea reprezintă elementele cu dominanță spirituală ale culturii noastre tradiționale, care identifică și definesc latura etnografică a patrimoniului cultural al națiunii vorbitoare de limbă română, din teritoriul cuprins între Prut și Nistru [45]. Componenta materială a patrimoniului etnografic o constituie obiectele etnografice și de artizanat, operele de cultură populară, așezările, casele tradiționale, meșteșugurile, ocupațiile tradiționale, covoarele, piesele de port etc. [40; 46].

Privită în ansamblu, cultura populară din spațiul pruto-nistrean, pe lângă vechimea de necontestat, prezintă două caracteristici fundamentale: continuitatea și unitatea în timp și spațiu. Atât elementele de continuitate, cât și cele de unitate, pot fi descifrate în cele mai diverse aspecte materiale și spirituale (la nivelul culturii populare: arhitectura, ocupațiile, uneltele, tehnicile tradiționale, arta, obiceiurile, credințele) [148]. Unitatea etnică a modovenilor-români este ușor de observat și la nivel istoric, și lingvistic, chiar dacă acest popor a avut un trecut zbuciumat, sub

dominația imperiului țarist, fiind despărțit în permanență de hotare arbitrare. Pe parcursul timpului, mai mulți domnitori moldoveni, pentru un scop nobil (Movileștii, Vasile Lupu și Constantin Cantemir, Dimitrie Cantemir), au încercat să joace pe contradicțiile dintre marile puteri de atunci și să câștige mai mult spațiu de manevră pentru Țara Moldovei, însă planurile s-au realizat, iar populația din ținutul dintre Prut și Nistru a fost pusă la grele încercări de denaționalizare, dezmembrare a neamului și alte lipsuri și nenorociri [54; 57, pp. 108-109].

Din confesiunile contemporanilor ruși, guvernanților sau călătorilor străini, se pot desprinde puține informații asupra aspectului *târgului orașului* Chișinău, pe care unii îl găsesc dezgustător, alții dimpotrivă îl laudă. Pomenit ca *târg*, orașul avea cartierele de locuit grupate în jurul celor 6 biserici parohiale: biserica *Nașterea Maicii Domnului (Mazarache)*, biserica *Sfinții Împărați Constantin și Elena (Râșcanu)*, biserica *Bunavestirea*, biserica *Sfântul Ilie*, biserica *Arhanghelul Mihail* și biserica *Armenească* [110; 284; 325, pp. 21-36].

La finele veacului al XVII-lea, a fost locuit de moldoveni mărginași, ale căror locuințe simple nu se deosebeau de cele existente în satele basarabene, de tipul celor mai simple case, din care se mai regăsesc câteva la începutul secolului al XX-lea, ale negustorilor locali sau străini (greci, armeni, evrei) și casele de la începutul secolului al XIX-lea ale bulgarilor, locuințe cu un aspect mai deosebit prin stilistica etnică, populația băștinașă din cătunele înfundate rămânând în mare parte la vechile vetre de așezări rurale [339].

Stilistica arhitecturală rurală de exterior și interior, a caselor basarabenilor, a avut un caracter modest – de la o localitate la alta, pe lângă conacele, palatele mari boierești cu diverse acareturi, casele țăranilor sunt umile și sărace, acest lucru reprezentând contrastul dintre tradiționalismul modest și presiunea pentru adoptarea culturii imperiului țarist [144].

Cu timpul, localitățile rurale se organizează după o structură care cuprinde: vatra satului, suprafața atribuită construcțiilor din sat și hotarul sau moșia satului, care desemnează zona de activitate economică al acestuia. **Vatra satului** este formată din gospodării, construcții comunitare, biserici, fântâni, cimitire, iar moșia satului cuprinde terenurile valorificate prin ocupații: cele cultivate (țarini și ogoare), fânețele, pășunile, pădurile etc. Uneori și în moșia satului sunt construcții gospodărești, locuite temporar, numite odăi, șuri, adăposturi, în unele cazuri, au fost formate alte sate [144, pp.120-125; 182; 184].

Ansamblul arhitectural al gospodăriei rurale tradiționale include ca element principal - casa de locuit și alte componente, în funcție de posibilitățile stăpânului, - beciul, căsoaia (bucătărie de vară, *sarai*), poiata, grajdul, cotețul pentru păsări, sâsâiacul, lojnița, râșnița și bașca etc. Arhitectura vernaculară și designul interior al locuințelor tradiționale din lut ale țăranilor din acele

timpuri oglindesc simplitatea și modestia de decor a interiorului, cu podele de lut acoperite cu rogojini și un număr redus de piese de mobilier, țesături, tacâmuri din ceramică și lemn, toate lucrate de stăpânii casei sau meșteșurații din sat [93, pp. 212-213].

Cercetând stilistica morfologică prin complexitatea tipologică arhitecturală a locuințelor și modalitățile de organizare a gospodăriilor, care au suferit schimbări pe parcursul timpului, constatăm aspecte arhitectonice ale locuinței care sunt diferite de la nord la sudul Basarabiei. Această variație depinde de prezența anumitor resurse naturale în zonă, fiind utilizate ca materie primă de construcție piatra, lemnul etc., zona geografică, relieful locului. Dezvoltarea meșteșugăritului familial dictează un anumit tip de locuință și anumite anexe gospodărești. Principalul element arhitectural, casa, locuința prin planimetrie, divizarea spațială și echiparea, reflectă modul de viață a poporului, tendințele și percepția estetică a frumosului, a tradițiilor etnice și culturale [89].

Tradiția țăranilor creștini este de a crea familia și casa, ca simbol de arhitectură și construcție durabilă pentru mai multe generații. Intrarea în ogradă, trecerea peste pragul casei sunt pentru miri un nou început de viață familială și, invers, ieșirea înseamnă plecarea la cele veșnice. De aici pornește dezvoltarea ornamentală cu mesaje codificate și înșiruite pe țesături, în portul popular, ceramică, coloanele și obloanele casei.

Locuința este timpul și spațiul unde decurge viața de familie, cu funcții diverse și zone combinate: camera de zi (livingul), cu zona de odihnă, de desfășurare a unor munci casnice și transmitere a experienței de viață a vârstnicilor, camera curată (casa mare) unde se desfășoară diverse obiceiuri și ceremonialuri, unde se păstrează obiecte și provizii. Arhitectura vernaculară, cu tradiții și obiceiuri, - este cu sfințenie transmisă din tată-în fiu, aceasta prezintă atitudinea și dorința de frumos a țăranului român. Aspect descris de istoricul român Petre P. Panaitescu: *centrul artei populare plastice este casa ... podoaba ei de lemn sculptat, de scoarțe, icoane, cusături atârinate pe pereți și oale care formează un tot. O dovadă în plus că poporul român n-a fost niciodată rătăcitor; el trăiește în case, creația sa artistică e în legătură cu casa* [259, pp. 4-7; 260].

Arhitectura spațiului și stilistica interioară a locuinței tradiționale s-au perfecționat în decursul secolelor. Arhitectura rurală, cu evoluția figurilor rectilinii de la simplu la compus, este valabilă pentru locuința tradițională populară din spațiul pruto-nistrean, pentru care sunt caracteristice etapele de planimetrie monocelular-adâncită anterioară secolului al XV-lea; monocelulară de suprafață; bicamerală de suprafață, aceasta fiind utilizată în calitate de casă principală până la sfârșitul secolului al XIX-lea [181; 184]. Generalizarea locuinței tricamerale în

calitate de casă principală are loc începând cu secolul al XIX-lea. Casele monocelulare și adâncite au existat simultan cu cele cu planul compus din două și trei încăperi. Arhitectura locuinței tradiționale – planul, mărimea și aspectul – a fost influențată de condițiile fizico-geografice ale mediului natural, de particularitățile și specificul sistemului gospodăresc, condiționate istoric și social [257, pp. 16-17; 276].

Arhitectura vernaculară cuprinde materialele de construcție în cele mai multe zone ale țării, lemnul, lutul și piatra. Micșorarea pădurilor în zonele de câmpie a dus la înlocuirea bârnelor cu împletituri de nuiele lipite cu lut, apoi numai la folosirea lutului pentru construirea pereților. Există și câteva mici zone unde s-au construit case în întregime din piatră care, pe timp de iarnă, sunt friguroase față de cele din lut. Acoperișurile de mai multe forme și mărimi erau construite din paie, trestie, apoi apar cele din țigle sau tablă [259].

Date fiind zonele împădurite și calitățile deosebite ale lemnului, prelucrarea lui a reprezentat unul dintre cele mai importante meșteșuguri în viața populației autohtone din spațiul pruto-nistean. Cea mai largă întrebuințare lemnul o avea în domeniul construcției, în edificarea locuințelor [113]. Lemnul era materialul cel mai răspândit în construcție, din buturugi sau din nuiele împletite pe furci, pentru pereți, tavan cât și acoperișurile caselor. Era practică tehnica construcției pereților pe bază de furci sau pe bază de cununi din buturugi din lemn dur, așezate orizontal. Scândura era folosită la amenajarea interiorului caselor, construcția mobilierului, de paturi, mese și scaune îmbinate prin cepuri de lemn sau prin metoda retezării și prinderii capetelor [123].

Meșteșugul rustic al – lemnăritului, reprezintă o ocupație casnică, neprofesională, la care se revenea periodic pentru a asigura gospodăria personală cu diferite produse din lemn. Acesta se folosea la edificarea sau repararea locuinței, producerea celor mai elementare unelte din lemn, a războiului de țesut etc., a mobilierului necesar, acestea fiind realizate într-un cadru strict patriarhal și la un nivel tehnic relativ jos [181, 190, pp. 61-70].

Cu trecerea timpului, tehnica de prelucrare a suprafeței lemnoase se îmbunătățește, prin completarea cu creștături ornamentale și dinamica formelor – lavița cu margi, blidare cu 2-3 rafturi, bancheta cu tetieră, cornișa pentru draperii [206].

Materialul de lucru este constituit de esențe tari și moi de lemn de stejar, nuc, pin etc., folosite pentru cioplire, de diverse nuanțe. Prin urmare, tradițiile meșteșugărești locale au determinat formarea unui concept al stilisticii morfologice în designul interior al locuinței tradiționale, a arhitecturii basarabene în stilistică moldovenească, a obiectelor din interior, exemple de artă populară la acel timp (Figura 2.21 Anexa 5.24; 5.25) [209; 223, pp. 39-40; 230].

Figura 2.21. Locuință tradițională amenajată în stilistică moldovenească [532; 184]

Băștinații utilizau din timpuri străvechi lemnul în construcție și mobilier, însă și guvernatorii Imperiului țarist au observat calitatea lemnului de stejar moldovenesc, dur și rezistent la umezeală, ca fiind cel mai bun pentru construcția de nave, astfel sunt exploatate pădurile basarabene, iar transportarea lemnului pe Nistru ajungea în Rusia [6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 15].

Meșterii populari au prelucrat mai multe materiale în construcție, pe lângă lemn și piatră, de mai multe tipuri - piatra calcaroasă, piatra nefasonată, inclusiv șistul, granitul etc., meserie practică în zona Nistrului, Dunării de Jos și în preajma Mării Negre. Încă din perioada medievală, piatra nefasonată era folosită la amenajarea vetrelor, cuptoarelor și fortificațiilor, nu numai în regiunea pruto-nistreană, dar și în Europa de Răsărit.

Arhitectura populară construită din lemn trece treptat la construcții din piatră, în urma micșorării suprafețelor de păduri. Astăzi un centru de prelucrare a pietrei se află în Rezervația Cultural-Naturală Orheiul Vechi, obiectiv de valoare națională pentru bogăția patrimoniului său natural, arheologic, istoric, arhitectural, etnografic pe care o concentrează. Podoaba arhitecturală de prelucrare artistică a pietrei se regăsește în satele Morovaia, Brănești și Furceni, unde se lucrau multe piese de arhitectură pentru alte localități ale Moldovei [27; 29, pp. 1-10; 243, 492; 495].

În perioada când Basarabia a avut statul de gubernie a Imperiului Rus, cu o situație politică și socială dificilă, se observă totuși în regiune o dezvoltare a mediului urban și rural, prin activitatea arhitecților locali, dar și a celor veniți din Rusia. Pe parcursul secolului al XIX-lea, transformarea arhitecturii orașelor din Basarabia și Chișinău a activat o cohortă cu adevărat multinațională de arhitecți remarcabili, precum: G. Toricelli, L. Zaușchevici, I. Gaschet, M. Elladi, G. Cupcea, G. Lonschii, M. Seroținschii, M. Cecheruli-Cuș, V. Țîganco și desigur celebrii A. Bernardazzi și A. Sciusev, originari din Chișinău [14; 15; 65, pp. 6-23; 370, pp. 272-277; 508, pp. 409-415; 510, pp. 180-184; 531].

Sintetizând datele analizate pe parcurs, observăm că dezvoltarea habitatului uman care a contribuit la dezvoltarea culturii stilisticii arhitecturii locale neoromânești, a designului interior și

artelor plastice, prezintă un tablou amplu al diverselor interferențe stilistice al clasicismului rus, barocului, stilisticii renascentiste și venețiană, dezvoltând urbanistica orașelor și centrelor raionale. Designul spațiilor interioare ale conacelor și palatelor dezvoltând o arhitectură cu elemente de coloane, colonade, nișe cu sculpturi, acestea sunt completate cu decor delicat de stucuri aurite, mobiliere delicat prelucrate, aduse din străinătate, astăzi obiecte de muzeu în colecțiile expoziționale ale MNAM, muzeele ținutului natal [15; 52, pp. 52-61; 68; 121; 122; 73, pp. 78-95; 130, pp. 101-112].

Chișinăul este dezvoltat după un plan urbanistic axat pe străzi pavate și iluminat stradal, se construiesc multe edificii cu menire publică, case albe din piatră, după stilistica de influență implementată de administrația țaristă, la fațadă edificiile sunt divizate, cu un număr exact de geamuri și uși la intrare și acces pe scară. Elementele-cheie care determină stilistica arhitecturală neoromânească, cu arce în treflă și coloanele fusuri masive la intrare, care caracterizează edificiile de epocă în ținut, erau supuse distrugerii, unele fiind cu reprezentări ale clasicismului rus, stiluri boeme de renascentism, baroc gotic etc. Mai puține vestigii descoperim în spațiile interioare istorice, cercetând fotografiile puține sau mostrele din spațiile muzeale sau ale colecționarilor [68; 387; 388, pp. 10-17].

- ***Tipologia arhitecturii plurifuncționale***

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se intensifică dezvoltarea economică și industrială în țările europene, dar și în Rusia țaristă, ceea ce va impulsiona edificarea construcțiilor în Basarabia. Tipologia arhitecturii, îndeosebi cea civilă, se axează pe două funcții fundamentale, cea utilitară, proiectarea tehnico-constructivă și cea estetică, artistico-decorativă. Apare necesitatea unor principii atât în proiectarea de arhitectură profesionistă, cât și în relația dintre arhitect și inginer în construcții. Iar casele vechi, cu fațade artistice, de o arhitectură plăcută și interesantă, rămân într-un număr redus, doar la periferiile urbei, înfățișând aspectul original, de construcții pe jumătate din lemn, cu balustradă și pridvor și acoperișuri înalte șindriluite [70, pp. 78-95; 73, pp. 453-466; 74, pp. 33-37; 80].

Sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea reprezintă pentru Basarabia o perioadă caracterizată prin importante fenomene politice, ideologice și culturale. În această conjunctură are loc avântul arhitecturii, care a permis apariția de noi tipuri de clădiri, imobile de locuințe plurifamiliale, case de raport, gări, clădiri administrative, edificii pentru învățământ, construcții industriale, comerciale, hoteluri etc. [87; 88, pp. 39-40; 167].

Dezvoltarea arhitecturii în Basarabia, precum și în orașul Chișinău, a fost determinată de reglementările impuse de către autoritățile rusești, atestate oficial prin planuri-tip și legi

urbanistice publicate în albume speciale [6; 7; 83].

Modernizarea localităților guberniei Basarabiei este implementată de arhitecți delegați din Rusia, care vor proiecta o arhitectură deosebită prin valorificarea aspectului cultural, funcțional și estetic-artistic, cu monumente emblematice și purtătoare de istorie, din care multe din acestea au fost distruse de războaie sau din indiferența autorităților pentru patrimoniul național construit.

Astfel, apare preocuparea pentru marcarea centrului urban al orașului Chișinău printr-un lăcaș de cult, într-un plan aprobat la 1817, pentru compoziția arhitectural-spațială a catedralei orașului, de tip cruciform. Ansamblul catedralei era alcătuit din biserică, o clopotniță cu patru niveluri și de Porțile Sfinte [82; 84, pp. 489-499].

Figura 2.22. Ansamblul arhitectural: Catedrala Mitropolitană Nașterea Domnului, Clopotnița (arhitect A. Melnikov, 1938), Arcul de Triumf (arhitect L. Zaușkevici, 1983), or. Chișinău [533]

Stilistica morfologică arhitecturală, a designului interior și artelor plastice din Basarabia este modelată de mai mulți reprezentanți străluciți ai clasicismului rus și de stilurile boeme istorice din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Monumentul catedralei este proiectat de profesorul Academiei de Arte din Sankt Petersburg, Avraam Melnikov, și este reprezentată într-o stilistică eclectică (neoclasicism târziu, numit și empiricism și coloane de forme elene antice), cu plan bizantin de cruce greacă, înscrisă cu principiile renaștentiste de tip central [166, pp. 48-53].

În ansamblul arhitectural din centrul orașului, format din – Catedrala, Clopotnița și Arcul de Triumf (Porțile Sfinte), plasate pe aceeași axă, a cărei construcție a durat din 1830 până în 1838, o istorie mai tumultuoasă au avut-o edificiul Catedralei Nașterea Domnului și Clopotnița, distruse în război și restabilite în anii 1995-1998 (Figura 2.22; Anexa 6.5). Catedrala Nașterea Domnului, o construcție monumental-arhitecturală cu fațade identice, din piatră albă fațetată, are patru porticuri identice, cu câte șase coloane dorice ce susțin frontonul, edificiul culminează cu cupola solemnă, cu 12 ferestre, ce revarsă lumina divină peste peisajul ansamblului [82].

Arhitectura fastuoasă și designul interior al lăcașului are bolțile și pereții pictați cu subiecte biblice și evanghelice, iar suprafețele tencuite sugerează impresia dalelor din marmură. Catedrala a suferit distrugeri în timpul celui de al Doilea Război Mondial, turla și cupola, interioarele fiind reconstruite cu abateri de la formele inițiale. Clopotnița este amplasată simetric cu catedrala și față de centrul geometric al cartierului catedralei, în patru niveluri, trei prismatice, cu latura în retragere succesivă, iar al patrulea sub forma unui foișor circular pentru clopote este acoperit cu o cupolă. Edificiul este demolat în anii '60 ai secolului al XX-lea și reconstruit în 1998, după imaginile de epocă [166, pp. 48-53; 167].

În anul 1839, complexul pieței centrale a orașului a fost întregit cu Arcul de Triumf (monumentul având mai multe denumiri: Turnul Victoriei, Porțile Mari, ulterior Porțile Sfinte), proiectat de arhitectul Luca Zaușkevici (1805-1856) [82]. Arcul de Triumf (Porțile Sfinte), reprezintă o construcție cu înălțimea de 13 metri, în spiritul stilului empire, iar arhitectonica arcului rezidă în soluționarea trecerii în patru direcții, obținând patru fațade identice, cu patru piloni. Decorul împodobit de pe fațadele exterioare este cu câte o pereche de coloane corintice, iar la nivelul superior există un atic, decorat în stil clasic [60; pp. 41-47.] Ansamblul arhitectural al Catedralei Nașterea Domnului, al Clopotniței și Arcului de Triumf (Porțile Sfinte) a stat la temelia de la care a pornit formarea propriu-zisă a Chișinăului ca oraș european. Ansamblul arhitectural este un monument de arhitectură de însemnătate națională, introdus în Registrul monumentelor de istorie și cultură a municipiului Chișinău, la inițiativa Academiei de Științe.

Urmărind la nivel internațional, în secolul al XIX-lea, stilistica morfologică în arhitectura de exterior și interior, constatăm că are loc tranziția de la clasicism la eclecticism, care se va manifesta cu întârziere și în Basarabia. În urbanism domină *principiile sistematizării regulate*, iar programele arhitecturale se caracterizează prin stilistica clasicismului provincial rus, pseudo-gotic, romantism și stilistica empire [60, pp. 41-47; 68; 253].

Astfel de edificii de arhitectură, în spiritul pseudo-goticului și al romantismului, din Chișinău, sunt biserica luterană (1833) și penitenciarul-castel din Chișinău (proiectat de arhitectul italian G. Torricelli în 1834). Aceste edificii istorice nu s-au păstrat, cu excepția scheletului unuia dintre turnuri, cu scara în spirală, care azi se află pe teritoriul penitenciarului (str. Bernardazzi), altă-dată clădirea închisorii trezea admirație prin exteriorul foarte impunător. Stilistica empire și-a găsit reflectarea în monumentul impozant, ce domină prin înălțime și este dedicat bătăliei de la Cahul, fiind construit, în 1849, la Vulcănești, după proiectul lui F. Boffo și I. Van-der-Schkruf [59, pp. 58-68; 509, pp. 449-464; 510, pp. 180-184].

Activitatea în echipă a celui mai longeviv primar, Carol Schmidt (1846-1928), împreună

cu arhitectul Chișinăului, Alexandru Bernardazzi, a contribuit la o nouă fațetă estetică a arhitecturii capitalei, prin edificarea de noi construcții locative, administrative, educative etc., introducerea iluminatului stradal, pavajul străzilor și trotuarelor, realizarea primei linii de tramvai și multor alte proiecte ce au îmbunătățit considerabil calitatea vieții în oraș. Carol Schmidt a susținut, prin finanțarea din fondurile primăriei, Școala de desen (1887), prima expoziție de artă plastică din Chișinău fiind desfășurată în incinta primăriei etc. [275, pp. 302-309; 372].

Alexandru Bernardazzi (1831–1907), arhitectul principal al orașului Chișinău (între 1856–1878), absolvent al Școlii de Arhitectură din Sankt Petersburg (1843), cu specializarea de inginer civil, va îmbina fructuos ambele aspecte, de activitate constructiv arhitecturală și tehnică. Aportul său a fost unul substanțial și complex în formarea peisajului urban al orașului Chișinău, iar imaginea generală a edificiilor proiectate relevă configurații contrastante, atât sub aspect funcțional, cât și stilistic [61, pp. 6-23; 370, pp. 272-277; 510, pp. 180-184].

Arhitectul Alexandru Bernardazzi se preocupă de probleme de arhitectură și inginerie: pavarea străzilor, construcția apeductului, proiectarea mai multor construcții arhitecturale, care și astăzi înfrumusețează Republica Moldova. O inovație în tehnicile ingineresti, introdusă de Alexandru Bernardazzi, este utilizarea diverselor materiale în construcție, cum ar fi piatra albă fațetată sau brută și cărămida de două-trei nuanțe. Arhitectul le aplică în funcție de edificiu și caracterul său, în diverse variante, spre exemplu, piatră albă la parter și colțul clădirii, cărămidă roșie în peretele de fond etc. [85; 370, pp. 272-277].

Prin creația sa, Alexandru Bernardazzi a marcat o epocă întreagă și a contribuit la formarea aspectului modern al Chișinăului. Arhitectul Alexandru Bernardazzi a proiectat clădirea pentru pasagerii Căilor Ferate de Sud-Vest, împreună cu Henrich von Lonski [61, pp. 6-23; 140].

La construcția Bisericii Sf. Pantelimon (grecești, 1887–1891), arhitectul Alexandru Bernardazzi utilizează stilistica bisericilor bizantine, printr-o tehnică de prelucrare a suprafețelor netede ale pereților, unde prevalează cărămida roșie aparentă, în contrast cu piatra albă de carieră. Biserica grecească Sfântul Pantelimon este o ctitorie a fraților de origine greacă Ivan și Victor Sinadino, cetățeni de onoare ai orașului Chișinău, fiii fostului primar Pantelimon Sinadino, care a condus primăria de două ori, în anii 1837-1839 și în anii 1840-1842 [510, pp. 180-184; 513].

Prin decizia sa din 28 mai 1887, Consiliului Municipal Chișinău (Duma orășenească) a dispus ca Primăria orașului să întreprindă un demers pe lângă Guvernul Rusiei, pentru a-i permite cetățeanului de onoare, de viță nobilă, Pantelimon Sinadino și soției sale să construiască o biserică pe terenul cumpărat de ei, acesta fiind situat la colțul străzilor Galbenă și Kiev și pe el aflându-se casa fostului proprietar Ivan Gumalik [370, pp. 272-277].

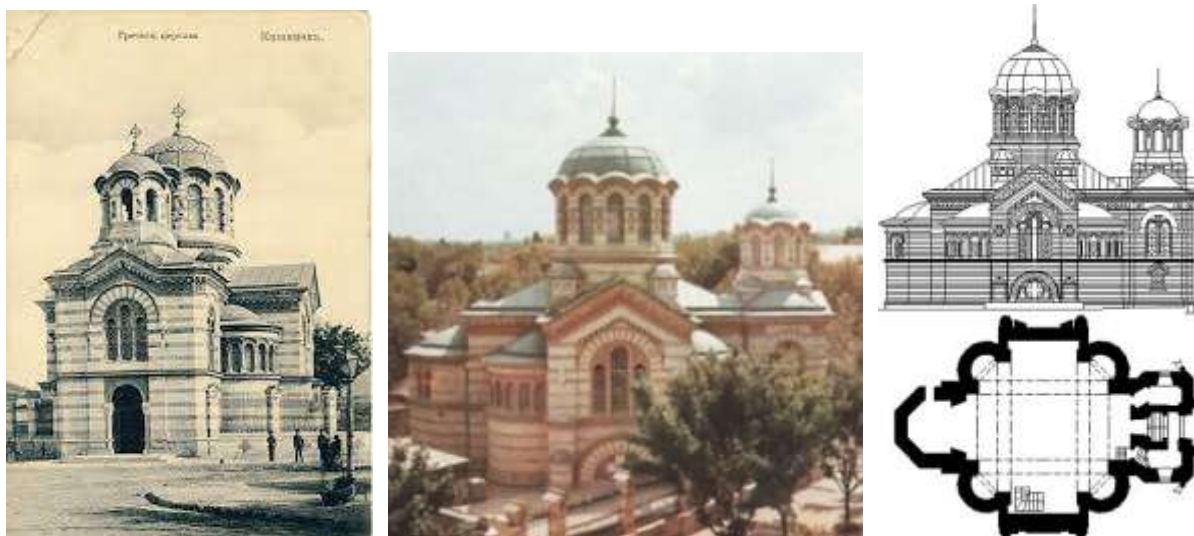

Figura 2.23. Biserica grecească Sfântul Pantelimon, arhitect Al. Bernardazzi (1887–1891), or. Chișinău [370]

Presa timpului de la Moscova scria că *Biserica grecească Sf. Pantelimon este una dintre cele mai importante construcții arhitecturale ale Imperiului Rus din acei ani. În ea totul a fost făcut cu o măiestrie de bijutier* [467, pp. 54-55; 510, pp. 180-184].

Biserica Sf. Mare Mucenic Pantelimon (Grecească) a fost ridicată din piatră și acoperită cu tablă de fier, timp de 5 ani, construindu-se la subsol un cavou pentru răposăți, astfel familia Sinadino și-a rezervat locul de veci (Figura 2.23.). Ultimul din acest neam vestit, care s-a îngrijit de biserică, a fost Pantelimon Victor Sinadino, dispărut fără veste în gulagurile sovietice, în 1941, acesta fiind încă un nepot al unui primar din același arbore genealogic, – Pantelimon Sinadino (1905-1910) [61, pp. 6-23].

Cavoul cu rămășițele pământești ale membrilor din familia Sinadino a fost distrus de autoritățile sovietice, iar osemintele date dispărute. Biserica a servit mult timp ca depozit de materiale de construcție, apoi ca depozit de filme și pe urmă ca Sală de expoziție și de degustare a băuturilor alcoolice.

După o lungă perioadă de inactivitate, biserica a fost redeschisă, în anul 1992, prin strădania protoiereului Valeriu Bazatin, care, la 8 noiembrie, după pregătirile necesare, a săvârșit prima slujbă, după atâția ani de pângărire a acestui edificiu de cult [126].

Alte preferințe ale arhitectului Alexandru Bernardazzi pentru combinarea diferitor stiluri sau variații ale lor, asociate cu o rezolvare tehnică inovațională la acea vreme (încălzire centralizată, sistem de canalizare, ventilare, electricitate, telefon), denotă vaste cunoștințe în domeniul ingineriei și o bună pregătire profesională [370, pp. 272-277].

Figura 2.24. Gimnaziul pentru fete N. Dadiani, arhitect Al. Bernardazzi (1899-1900), or. Chișinău [370]

O altă operă construită de arhitectul Alexandru Bernardazzi este Gimnaziul pentru fete „Natalia Dadiani” (1899–1900) (MNAM, strada 31 august, nr. 115), precum și capela Gimnaziului pentru fete a zemstvei basarabene. Clădirea fostului gimnaziu pentru fete a fost fondată de Principesa Natalia Dadiani. Arhitectura clădirii, executată în stilistică neo-renacentistă italiană, cu două etaje și jumătate, a fost construită în anul 1901, după un proiect efectuat de arhitectul Alexandru Bernardazzi la comanda principesei Natalia Dadiani. La edificarea construcției au fost folosite materiale de tipul calcar și cărămidă, de două nuanțe specifice construcțiilor nord-italiene. Fațada arhitectonică are o intrare evidențiată printr-un rezalit cu balcon-tribună, încununat cu turnulețe de gotic venețian, ferestre cu arhivolte în bolțari în formă de evantai gotic florentin, cu deschideri de arcuri trilobate de factură gotică, nișe, cartușe cu însemne heraldice din ipsos (Figura 2.24; Anexa 4.3) [371, pp. 45-51].

Până atunci, în acest loc era situată o proprietate imobiliară veche, pe care consilierul de stat Mitrofan Purișkevici a vândut-o Consiliului gimnaziului pentru fete. N. Dadiani a format și a condus această instituție până la decesul său în anul 1903. Clădirea a servit ca sediu pentru gimnaziul nr. 2 de fete până în timpul celui de-al II-lea Război Mondial. În timpul războiului, partea anterioară a fost puternic deteriorată [533].

După război a fost reconstruită și până în 1964 a servit ca sediu al Comitetului Central al partidului comunist al RSSM, după care devine Palatul pionerilor, iar aripa stângă găzduiește Societatea republicană *Știința*. În 1976, în interiorul clădirii este amenajat Muzeul de istorie al partidului comunist al Moldovei. Pentru a extinde spațiul de expoziție, la dreapta clădirii a fost construită o aripă din două niveluri, simetrică cu cea din stânga. În prezent în clădire se află Muzeul Național de Artă al Moldovei, care găzduiește un patrimoniu important de 39.000 de opere de artă [301, pp. 137-141].

Din patrimoniul de creație a arhitectului Alexandru Bernardazzi, care împodobește

orașul Chișinău, sunt și monumente arhitecturale de cult, precum este Capela gimnaziului de fete, în prezent aceasta este Biserica Sfânta Cuvioasa Teodora de la Sihla (1895), executată în stil neo-bizantin. Biserica Sfânta Cuvioasa Teodora de la Sihla este un lăcaș de cult și monument de arhitectură de însemnătate națională, introdus în Registrul monumentelor de istorie și cultură din municipiul Chișinău [513; 531].

Monumentele de arhitectură din această perioadă istorică, atât la exterior cât și interior, reprezintă o filă din patrimoniul cultural și istoric al unui popor, este unul dintre elementele fundamentale ale identității naționale, care conectează societatea contemporană cu trecutul său valoric și istoric. Iar păstrarea prin conservare și restaurarea acestora este datoria specialiștilor din domeniu, a arhitecților și designerilor de interior, care, adaptându-l în același timp la modernitate, trebuie să păstreze măreția și să redea frumusețea clădirii de odinioară, astfel lăsând moștenire arhitectura trecutului istoric pentru generațiile viitoare [59, pp. 58-68; 531].

Conacul urban, vila orășenească Râșcanu-Derojinski, construită în perioada anilor 1852-1875, pe strada București, nr. 62, colț cu strada Vlaicu Pârcălab, după proiectul arhitectului Alexandru Bernardazzi, este comanda pentru familia nobilei Ecaterina Alexandrovna Râșcanu-Derojinski.

Figura 2.25. Conac urban al familiei Râșcanu-Derojinski, arhitect Al. Bernardazzi (1852-1875), or. Chișinău; Prezidiumul Sovietului Suprem al RSSM, 1950, or. Chișinău [533]

Acesta este caracterizat de predilecția pentru stilistica neoclasică cu influențe grecești în decor cu meandru și finisaje din marmură, foarte costisitoare în acele timpuri. Alexandru Berdardazzi folosește grinzi de matal în sistemul de rezistență pentru Conacul Râșcanu-Derojinski. Casa era orientată spre o grădină imensă, iar intrarea festivă era, de fapt, din curte, nu dinspre stradă (Figura 2. 25.) [83; 370, pp. 272-277; 513].

Familia Râșcanu a fost unul dintre cele mai vechi neamuri de boieri din Basarabia, numele familiei a fost preluat pentru sectorul Râșcanovca al Chișinăului (azi denumit sectorul Râșcani) și numele orașului Râșcani din raionul Râșcani.

O scurtă descriere, de arhivă, a casei familiei Râșcanu-Derojinski, din 1897, oglindește frumusețea clădirii și odăile din interior, care astăzi sunt date uitării.... : *casa era planificată în două etaje, cu mansardă și subsol. Etajul are 6 odăi, orientate spre stradă, două odăi orientate spre curte și o cameră mică, în mansardă, pentru servitoare. Parterul este compus din patru odăi, orientate spre stradă, și două camere mici, orientate în curte pentru slugi. O tindă și o scară conduc la etaj. În subsol se află bucătăria, sufrageria și brutăria. În – un corp de casă din piatră, o remiză pentru trăsură, grajdul pentru cai, camera pentru birjar, șura pentru lemne și cărbune și casa pentru paznic la intrarea în curte* [517].

Figura 2.26. Conacul urban al familiei Râșcanu-Derojinski, arhitect Al. Bernardazzi (1980), planul vilei după reconstruire [531]

În anii 1950, în Conacul urban al familiei Râșcanu-Derojinski a fost amplasat Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM, apoi Societatea Știință. În anul 1955, arhitectul S. Vasiliev, în cadrul reconstrucției clădirii, a extins construcția de-a lungul străzii București. Fațada a fost copiată în totalitate și a permis crearea unei compoziții simetrice, cu intrarea principală din stradă (Figura 2.26.).

Designul spațiului interior al conacului familiei Râșcanu-Derojinski era unul boem, în stilistică eclectică de clasic grecesc și empire, cu muluri în compoziție de panouri pe pereți, coloane adaptate, pictură murală și mobilier confortabil ce completau vila, decorul era fin, cu incrustări și sculpturi ronde-bose de grifon, ce susțineau tetiera fotoliului etc. [510, pp. 180-184]

- ***Vila Vladimir Herța: stilistică eclectică***

Vila urbană Vladimir Herța, construită de arhitectul austriac Henrik von Lonski, la 1903-1905, cu amplasare pe strada Aleksandrovskaya, acum bulevardul Ștefan cel Mare, nr. 115 în centrul istoric al municipiului, este amplasată pe locul fostei case urbane din anii 1826-1836, care la 1905 devine proprietatea juristului, politicianului basarabean și chișinăueanului Vladimir Hertza (1868-1924), primul primar al orașului Chișinău în anii 1918-1919, după unirea cu România Mare [191, pp. 105-115; 388, pp. 10-17].

Pe parcursul anilor, edificiul Vila urbană Vladimir Herța a găzduit mai multe instituții - la 1907 adăpostește Regimentul de infanterie Volânia, apoi este sediu pentru Teatrul Modern, în perioada interbelică aici se află instituția Ministerului Basarabiei, iar în 1939 devine încăperea Pinacotecii Municipiului Chișinău. După anexarea Basarabiei la URSS, este reorganizată în Muzeul de Arte al RSSM (1940-1988), la acel timp este cea mai vizitată instituție publică din Chișinău, iar colecțiile muzeale sunt completate cu pictură rusă donată de instituțiile de la Moscova și Sankt-Petersburg [191, pp. 105-115; 513].

Vila urbană Vladimir Herța, proiectată după principii eclecticice, cu interferențe stilistice ale barocului venețian și neoclasicismului, este definită de specialiști ca o bijuterie arhitectonică a orașului Chișinău, de valoare națională și se înscrie în cartea de vizită a culturii înalte a Moldovei. Vila urbană Vladimir Herța, amplasată pe linia roșie a străzii centrale, are o formă arhitectonică expresivă, din trei rezalite cu cupole și abside în interior, având și un portal profilat pe planul dreptunghiular alungit, cu ușă de intrare pe stânga fațadei, în alt rezalit de lângă poarta de acces în curte. Arhitectura fațadei, cu o desfășurare compozițională echilibrată simetric, posedă o bogată podoabă ornamentală, cu elemente complexe și ritmice, reliefuri sculpturale ce amintesc de barocul matur și târziu venețian, sursă de inspirație pentru arhitectul austriac Henrik Lonski pentru proiectul vilei [119; 148, pp. 310-311].

Arhitectura fațadei este organizată în volume proeminente și concludente, conectate în serie ce se amplifică cu o paletă bogată ornamentală. Fațada vilei este separată în trei registre, pe orizontală, unde accentul de relief și cel grafic delimitează fiecare zonă, iar pe verticală aceasta este completată cu trei rezalite impozante. Partea de jos, până la geamuri, soclul clădirii sunt degajate de detalii, iar paramentul prezintă aspect de zidărie aparentă de piatră, cioplită în nuanțe deschise, caracteristică și perioadei renascentiste. Cele trei părți ale fațadei se separă printr-un brâu cu ornament vegetal în tonuri închise [119; 191, pp. 103-115].

Constatăm că acest monument de arhitectonică a orașului Chișinău întruchipează cele cinci canoane descrise în tratatul *De architectura*, pentru edificiile construite, în zece volume, ale

arhitectului Marc Vitruvius. Partea de mijloc a peretelui fațadei Vilei urbane Vladimir Herța este cea mai mare suprafață, se completează cu opt ferestre alungite și una largă, din două părți situat în rezalitul central, pe mijlocul fațadei și al portalului profilat [119; 191, pp. 103-115; 513].

Figura 2.27. Vila urbană Vladimir Herța (1903-1905), arhitect H. Lonski, or. Chișinău
[191]

Separarea soclului edificiului de centrul peretelui se face cu un brâu de mulaj, în nuanțe închise de maroniu. Șirul de geamuri, amplasate simetric pe imaginea fațadei, se separă cu panouri în zidărie aparentă de piatră, iar sus separarea geamurilor se face prin panouri dreptunghiulare, cu elemente stilizate de diamant și perle închise într-un chenar decorativ reliefat, cu accent coloristic [191, pp. 105-115; 184].

Spațiul interioarelor, de dimensiuni impunătoare, ale palatelor baroce, abundă în ornamente din stuc aurit, fresce pe subiecte mitologice și zugrăveli pe tavane și pereți. Atât la exterior, cât și interiorul clădirii, se completează cu elemente decorative încadrate în panouri, pe suprafața peretelui și dadoului. Astfel, compoziția simetrică de pe pereți este formată din trei registre. Plinta ornamentală vegetativă, de volute, împletite în relief adânc al peretelui, este formată din câteva elemente ce abundă în nuanțele de alb și auriu al mulurilor. Peretele se completează cu panouri largi și alungite cu colțuri rotunjite, în două chenare, decorate cu cununi de flori răsucite, iar mijlocul și opusul se amplasau cu un cartuș cu relief în ramă de frunze de acant, toate pe un fundal de verde-avocado și albastru-cenușiu. Partea de mijloc a peretelui se separă cu un brâu, de dadoul completat cu panouri alungite orizontal, simple la decorul mulurilor liniare în culori deschise (Figura 2.27.) [119; 191, pp. 105-115; 388, pp. 10-17].

Trecerile libere între spațiile interioare pun în valoare arcele grinzilor, cu colonete adaptate în sculpturi ronde-bosee, de siluete feminine, cu picioarele coborâte pe o consolă completată cu frunze de acant și ornamente fine de muluri aurite. În locul ușilor, trecerile libere, arcuite pe partea de sus, se completează cu panouri din plasă, cu linii oblice, cu reliefuri de coșuri cu flori și fructe sau frontoane clasice, cu colonete fine cu suprafețe aurite. Confortul termic în interior era asigurat de o sobă de teracotă smălțuită, așezată, după principiile baroce, la un colț al peretelui, iar soba a fost funcțională tot timpul.

Soba-șemineul din interior este bogat completată cu forme zvelte și alungite, pe mijloc cu un cartuș în ornament bogat, iar pe partea superioară cu o plintă înaltă și un cartuș imens, flancat de două volute (Figura 2.28.) [184; 191, pp. 105-115; 452].

Figura 2.28. Designul spațiilor interioare din Vila urbană Vladimir Herța (2021), or. Chișinău [191; 533]

- ***Complexul arhitectural Manuc Bey: reprezentare stilistică europeană***

Complexul istorico-arhitectural Manuc Bey, un alt ansamblu arhitectural ce a fost o perioadă lăsat uitării, a fost renovat din ruine în anii 2014-2015, printr-un proiect cu surse financiare ale României. Conacul lui Manuc Bey este amplasat în orașul Hîncești al Republicii Moldova, ansamblul arhitectural include Palatul lui Manuc, Casa vechilului, Cădirea contesei, Castelul de vânătoare, Turnul de veghe etc. Conacul este un monument de arhitectură înscris în Registrul monumentelor de cultură al Republicii Moldova [176; 180; 181].

Imediat după începerea războiului ruso-turc, în 1806, moșierul Manuc Bey se stabilește cu familia la București, unde e considerat unul dintre cei mai avuți moșieri din regiunea Balcanilor. În anul 1800, Manuc Bey a fost dragoman și consilier al turcilor, fiind și agent dublu turco-rus, servind mai mult intereselor rușilor [176].

Hanul lui Manuc din București, în acea epocă, a devenit locul preferat de întâlnire al negustorilor turci, bulgari și greci, al căruțașilor transilvăneni ori tolbașilor germani. De

asemenea, era un spațiu cultural și punct de reper pentru întâlnirile economice și politice cu mare însemnătate istorică. Din punct de vedere arhitectural, Hanului Manuc Bey (1808) era o cetate-fortăreață cum nu au mai fost pe atunci, profilată într-o stilistică brâncovenească (românească). Aici se aflau pivnițe boltite, prăvălii, două saloane mari, 107 de odăi pentru oaspeți, zece magazine, camere pentru servitori, bucătării și un tunel. În curtea interioară existau o cafenea și o mică grădină cu fântână arteziană. Hanul a fost și va rămâne astfel un simbol al vieții citadine, pline de voie bună, oameni frumoși și gusturi alese (Figura 2.29.) [129, pp. 297-301; 184].

Figura 2.29. Hanul Manuc-Bey, București (1806-1808), unde a fost semnat Tratatul din 1812 de ocupare a teritoriului Principatului Moldovei dintre Prut și Nistru de către Imperiul Rus [148]

Negustor și diplomat armean, proprietar de han, Manuck-Bey, unul dintre cei mai bogați oameni din Europa, la 1815 se stabilește cu familia sa la Chișinău, în Basarabia țaristă, unde a cumpărat moșia Hîncești [148, pp. 310-311].

Conacul Manuc Bey, complexul arhitectural istoric Manuc Bey, este situat în orașul Hîncești, din partea central-vestică a Republicii Moldova și cuprinde edificiile: Palatul lui Manuc, Casa executorului judecătoresc, Casa contesei, Castelul de vânătoare, Turnul de veghe și altele (Figura 2.30; Anexa 9.4) [148, pp. 310-311; 533].

Figura 2.30. Conacul Manuc-Bey, Castelul vânătoresc, or. Hîncești (1816) după reconstrucție [148]

Studiul stilistico-morfologic vizând domeniul arhitectural, designul interior și complexitatea artelor plastice, referitor la conacul Manuc Bey, putem spune că este un ansamblu arhitectural construit în secolul al XIX-lea (1816) și că are o istorie bogată. Aici observăm o reprezentare stilistică europeană, față de hanul din București, de tip brâncovinean. O explicație ar

fi faptul că după achiziția moșiei la Hîncești diplomatul și negustorul de origine armeană Manuc Bey Mîrzaian a decedat în condiții incerte, iar construcția a fost demarată și finalizată de urmașii săi, construind un castel în stilistica clasică franceză, cu deschideri largi de ferestre și logii, înconjurat cu o grădină de iarnă, un iaz și două havuzuri, turnuri de pază și un parc imens [153; 490, pp. 152-221].

În informațiile cercetate de istorici, palatul era legat cu alte construcții prin galerii de sticlă, la suprafață, iar la nivel subteran exista o infrastructură de tuneluri întinse sub întreaga localitate Hîncești, ce serveau în calitate de căi de evacuare în caz de pericol. Au fost descoperite, de asemenea, în subsolul Palatului Princiar, camere în care anterior erau băi turcești. Astăzi o parte din aceste tuneluri sunt conectate la funcțiile conacului, alte porțiuni din pasajele subterane servesc drept beciuri locuitorilor din Hîncești [513; 519].

Complexul conacului astăzi include edificiile: Palatul lui Manuc, Casa vechilului, Clădirea contesei, Castelul de vânătoare și Turnul de veghe. Ansamblul arhitectural Manuc Bey a trecut prin perioade dificile, când a fost grav avariat în urma bombardamentelor din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, conacul a devenit cazarmă militară a puterii sovietice, a găzduit o școală de mecanizare și ulterior un colegiu de construcții [148, pp. 310-311].

În anii '50 a fost distrus peretele perimetral al complexului arhitectural, fiind apreciată o stare satisfăcătoare la sfârșitul anilor '80, iar în urma cutremurului din 1986 mai multe edificii ale ansamblului au fost grav avariate, iar conacul a început să se ruineze rapid. În 1993 Conacul Manuc Bey obține statutul de monument de arhitectură [367, pp. 45-51].

Ulterior, în 1881, celebrul arhitect Alexandru Bernardazzi și-a lăsat propria amprentă, proiectând și construind Castelul Vânătoresc, în stilul vilelor franceze, comandatar fiind fiul lui Manuc Bey, Ion Murad. Castelul era înconjurat de turnuri, grădină de iarnă și un mic parc. La construcție s-a folosit cărămidă roșie fabricată la moșie, după o tehnologie specială. Arhitectul Alexandru Bernardazzi, în activitatea sa de proiectant constructor, redescoperă și implementează proprietățile estetice ale cărămizii locale, care diferă în funcție de tipul, culoarea argilei din zonă, de funcționalitatea unei fabrici de producere a cărămizii din Chișinău [367, pp. 45-51].

Monumentele arhitecturale, precum și spațiile interioare ale Conacului Manuc Bey sunt însemnate cu Blazonul Conacului în crearea identității vizuale a moșiei de la Hîncești. Blazonul este descoperit pe piatra funerară de pe mormântul lui Manuc Bey, în încăperile Palatului Princiar, pe șeminee, pe fațada și pereții edificiilor, cu elementele distinctive ale heraldicii, cu imaginea unui leu, copac, stea și semilună, la fel și basoreliefuri cu imagini cu câini de vânătoare și ustensile de vânătoare (Figura 2.31.).

Figura 2.31. Blazonul Conacului Manuc Bey, or. Hîncești (1816) [501]

Construcția Palatului Princiar a fost realizată după proiectul arhitectului Alexandru Bernardazzi în anii 1857-1861 (în 1954 palatul este reparat de arhitectul Robert Kurtz). Palatul a fost decorat pe interior în patru stiluri, armenesc, turcesc, moldovenesc și european, iar pictorul Ivan Aivazovski se presupune că a pictat podurile unor încăperi din palatul princiar, cât și pictura murală din biserica armenescă [390, pp. 24-31; 474].

Figura 2.32. Designul interior al Conacului Manuc Bey, amenajat în stilistica barocă vieneză [533]

Mai multe obiecte de mobilier au fost aduse din Odessa, unde Manuc Bey mai avea un palat. O altă parte din mobilier a fost comandată și confecționată în Italia, după câteva modele originale. Pentru a reda din nou, în detalii, stilul autentic al perioadei secolului al XIX-lea, au muncit peste 60 de specialiști, atât meșteri din Moldova, cât și din România (Figura 2.32.) [370, pp. 272-277].

Reastaurarea muzeistică a spațiilor interioarelor palatului Manuc Bey permite

vizitatorilor să urmărească cursul istoric al locului și spațiului în timp, al palatului, cu planimetrie desfășurată într-un design renașcentist, interioare decorate cu muluri din ipsos aurite, oglinzi în panouri pe pereți, tavanul cu rozete și candelabre fastuoase.

Figura 2.33. Designul interior decorat cu muluri și sobe elegante din Conacul Manuc Bey, or. Hîncești [176]

Designul spațiilor interioare încadrează în diverse compoziții stilistice, de la barocul vienez la rococoul asimetric, mobilier cu suprafețe pictate, decorate prin tehnica de intarsie și marchetărie, canapea cu tetiera de incrustații ajurate, capitonare voluminoasă, decorată cu pietre scumpe, învelite în brocart cu canturi, iar fiecare odaie prezintă o paletă coloristică aparte.

Stilistica morfologică din designul interior, arhitectură și artele plastice, aplicată în complexul arhitectural Manuc Bey este variată, interioarele spațioase sunt încălzite cu sobe cu cafele albe, elaborate de meșteri invitați, bogat ornamentate, finalizate cu blazon, geamuri largi arcuite, coloane și scări solemne (Figura 2.33.) [520].

Figura 2.34. Designul interior al muzeului din Castelul Vânătoresc, Conacul Manuc Bey, or. Hîncești [529]

În 1975 incinta Castelului Vânătoresc este transformat, la subsol, în Muzeul de Istorie și Etnografie, unde sunt expuse numeroase obiecte colectate din perioada antică, descoperite în săpăturile efectuate pe teritoriul raionului Hîncești, dar și obiecte ce provin din ultimele secole care țin de cultura și de rânduiala casnică a locuitorilor acestui ținut, obiecte utilitare și articole

vestimentare și diverse țesături (Figura 2.34.) [382, pp. 17-18; 529].

Stilistica tradițională națională este evidentă în spațiile Muzeului de Istorie și Etnografie, unde pereții sunt acoperiți cu scoarțe și păritare, mobilierul este masiv și format din – lavițe, ladă pentru zestre, război de țesut cu panouri ornamentate din lemn tare, acoperit cu ștergare lucrate manual, portul este popular românesc și armean etc.

- **Conacul Carabet Balioz: stilistică europeană vestică (cu elemente rusești)**

Astăzi inclus în Registrul monumentelor de arhitectură ocrotite de Stat, Conacul lui Carabet Balioz, cu o deosebită expresivitate stilistică a edificiului arhitectural, - este un monument de arhitectură de importanță națională. Acesta se află în satul Ivancea, raionul Orhei, Republica Moldova și a fost construit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea [29; 30, pp. 1-10; 176].

Figura 2.35. Conacul familiei Balioz din s. Ivancea, r-nul Orhei (1873) [531]

Conacul (cu un nivel și semisubsol) a fost ridicat la comanda boierului armean Carabet Balioz, între anii 1852 și 1873 (despre acesta se presupune că a fost administratorul ginerelui lui Manuc Bey), iar mascaroul (*mascheron, mască*) nobilului Balioz, este un simbol, care decorează și completează fațada edificiului (Figura 2.35.) [30, pp. 1-10].

Conacul include și un parc de trei hectare, cunoscut ca parcul din Ivancea, arborii înalți străjuiesc conacul în liniște, dintre care castani și brazi, tei, precum și plante exotice pentru Republica Moldova. De asemenea, aici mai există un turn de apă în trei niveluri, hambare, pivnițe, moară, grajduri, fierărie și alte anexe. Fațada și edificiul monumental al conacului oferă o priveliște copleșitoare peste parc. Arhitectura vernaculară, în piatră, a localității Ivancea, este moștenită de populația ucraineană și băștinații moldoveni, care au știut să transmită tradiția valorificării pietrei locale în construcție (Figura 2.36.) [36].

În 1941, odată cu sosirea puterii sovietice, urmașii lui Balioz s-au refugiat peste Prut, iar conacul a fost folosit de noua administrație ca spital militar, baie, bibliotecă, precum și în alte scopuri. O parte din averea boierului a fost furată și împrăștiată de localnici [30; 31, pp. 1-10].

În 1975, a fost luat sub protecția statului, iar în 1984-2006 complexul a fost transformat în Muzeul meșteșugurilor populare, filială a Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală.

Figura 2.36. Conacul Carabet Balioz (1852-1873), 2020 [520]

Expoziția muzeului Balioz, organizată pe tematica meșteșugăritului din zonă, cuprindea mostre autentice din secolele XIX – XX: din olărit, prelucrarea lemnului, metalului, pietrei și a pielii, țesutul covoarelor și a pânzelor, portul popular, broderia și croșetatul, împletiturile din fibre vegetale și confecționarea instrumentelor populare [35, pp. 143-144].

În perioada 2009-2016, a fost inițiat un parteneriat public-privat, cu scopul restaurării conacului Balioz. Dar din cauza lipsei unui proiect de restaurare a conacului, Ministerul Culturii și muzeul au reziliat contractul și complexul a fost readus în gestiunea MNEIN [513; 514].

Parcul Conacului Balioz este unul dintre cele mai vechi parcuri din Republica Moldova. Compoziția acestuia include atât plantațiile, cât și structuri arhitecturale minore: dealuri artificiale, havuzuri. Pe moșie există plante rare din diferite țări: cimișir din Crimeea, visteria chineză, pin siberian, copac ginkgo, care în popor este numit Pomul Fericirii etc. [29; 35, pp. 143-144].

Figura 2.37. Patrimoniul salonului Conacului Carabet Balioz, s. Ivancea, r-nul Orhei [533]

Monument de arhitectură, Conacul Balioz este o parte a patrimoniului național, care este valorificat prin deschiderea pentru vizitatori cu statut de muzeu al locului, în octombrie 2023, sub tutela Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău (Figura 2.37; Anexa 6.10).

Au fost amenajate două săli cu expoziții, ce prezintă istoria conacului și a familiei Balioz, amenajate în tradiția familiei nobilului Balioz, cu piese de mobilier vienez sculptat pe suprafață și piese vestimentare de epocă și accesorii donate de către Teatrul Dramatic Rus de Stat A. P. Cehov,

precum și bunuri culturale colectate de la localnicii din satul Ivancea.

Arhitectura vernaculară în piatră din zona Orheiului, fiind un fenomen original al culturii tradiționale, constituit în decursul veacurilor, ca urmare a locuirii oamenilor în cadrul natural dominat de un relief deluros, cu piatră calcaroasă, este expoziția din sala a doua. Cu prilejul deschiderii expoziției în cadrul unui proiect de parteneriat între Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, este expusă macheta conacului Balioz, donată de către Universitatea Tehnică a Moldovei, elaborată în cadrul Proiectului de Finalizare a Studiilor Integrate Restaurarea *Conacului Balioz*, satul Ivancea, raionul Orhei, Departamentul Arhitectură (Figura 2.38.) [176; 526;].

Figura 2.38. Conacul Carabet Balioz, mostre de arhitectură vernaculară în piatră prelucrată, macheta conacului donată de UTM [533; 526]

Clădirea conacului Balioz surprinde atenția vizitatorilor printr-un stil arhitectural inedit, fiind un edificiu cu o istorie și o podoabă arhitecturală deosebită, parte a patrimoniului național. Toate obiectele sitului definesc stilistica morfologică a edificiului Balioz în designul interior, arhitectură și artele plastice [533].

- ***Conacul Inglezi: stilistică venețiană cu elemente orientale***

Un alt edificiu al arhitectului Alexandru Bernardazzi, realizat în spiritul renașterii venețiene și cu motive orientale, este Conacul urban al familiei A.D. Inglezi (1872-1873/1874-1875), cu elemente arhitecturale la fațadă și designul interior cu ancadramente ale geamurilor în arc ogival, cu arhivoltă din muluri, cu timpan completat cu reliefuri ale motivelor orientale – lanțul selgiuc, ciubuce în torsadă, arcaturi ogivale, discuri *florale*, portal proeminent cu turnulețe și decor de inspirație orientală în părțile laterale, finalizat într-o stilistică eclectică. Totuși există o asemănare stilistică între monumentele de arhitectură create de arhitectul Alexandru Berdardazii, Clădirea Dumei Orășanești și Conacul urban al familiei A. D. Inglezi, inspirație din stilistica venețiană a edificiului italian Catedrala Santa Maria del Fiore, Florența, Italia [129, pp. 297-301].

Stilistica morfologică a designului interior de altădată, în prezent, nu s-a păstrat, fiind distrus edificiul în al doilea Război Mondial. Astăzi, circulația în acest spațiu se face pe o scară cu trei rampe, cu treptele din marmură. Spațiul e divizat în birouri și o sală polivalentă cu o

configurație poligonală. Elementele arhitecturale din decor prezintă o combinație de forme medievale gotice și renașcentiste, cu mobilier de esențe lemnoase calde etc. Iar pe zidul fațadei principale a fost instalată o placă comemorativă, dedicată remarcabilului arhitect al orașului, A. I. Bernardazzi [370, pp. 272-277; 523].

- ***Construcții arhitecturale cu destinație publică***

Un alt edificiu al patrimoniului național al construcțiilor arhitecturale de tip public este Gimnaziul pentru băieți nr. 1 din Chișinău, care reprezintă o *arhitectură de împrumut*, realizată după proiectele urbanistice elaborate în Imperiul Rus. Însă imaginea de altădată a edificiului rămâne în istorie, deoarece în urma unui incendiu, imobilul a avut mult de suferit și, fiind refăcut, s-a pierdut din podoaba arhitecturală, coloanele în stil empire din fața liceului au dispărut și clădirea a căpătat aspectul pe care îl avem astăzi [513; 533].

Stilistica morfologică arhitecturală a edificiului Gimnaziului pentru băieți nr. 1, din Chișinău (arhitecți K. Gasquet și V. Țăganco) se caracterizează prin prezența fațadei pe axă orizontală, cu desfășurare accentuat simetrică la centru, un rezalit cu balcon cu fronton cu cerc și câte două rezalite laterale tratate în aceeași cheie, dar mai puțin proeminente, cu flancarea a două turnuri cu cupole alungite. Toată suprafața edificiului este decorată cu bosaj șlefuit și acoperiș proeminent neoclasic, intrarea se face pe o scară cu deschidere mare din piatră [238].

Figura 2.39. Gimnaziul pentru băieți nr. 1 din Chișinău [513; 533]

În anii 1889–1890, arhitecții K. Gasquet și V. Țăganco au supravegheat reconstrucția clădirii după incendiu. Liceul a fost deschis în anul 1833 (și numit mai târziu Liceul Nr. 1, după care Liceul regional din Chișinău, devenit după Unirea de la 1918 Liceul B. P. Hasdeu, astăzi acesta găzduiește Muzeul Național de Istorie), fiind o instituție destinată instruirii copiilor din categoria nobililor săraci și a funcționarilor (Figura 2.39.) [81, pp. 150-151].

Interioarele gimnaziului erau asemenea unui palat fastuos, cu spații mari și grandioase, cu tavane semicupolate, secționate în panouri decorate cu muluri și detalii din ipsos, de stilistică clasică și gamă variată de nuanțe colorate (Figura 2.40.).

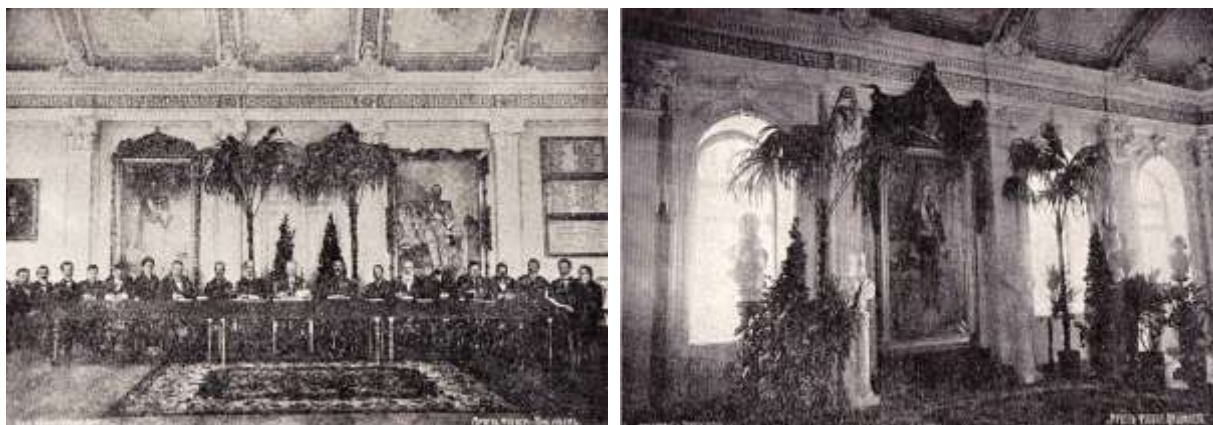

Figura 2. 40. Interioarele Gimnaziului pentru băieți nr. 1 din Chișinău, arhitecți K. Gasquet și V. Țâganco, 1889-1890 [533]

La sfârșitul secolului al XIX-lea, au fost construite mai multe edificii emblematice de menire publică și necesare orașului în creștere, printre care: Școala eparhială pentru fete (arhitect L. Scheidevandt), Adunarea Nobilimii, Judecătoria ținută și Școala de Vinificație din Basarabia (arhitect H. Lonsky) etc. [520].

În 1901, arhitecții M. Seroșinski și K. Gasquet au participat la construcția bisericii de pe lângă Gimnaziul de băieți nr. 2 din Chișinău. Arhitectul V. Țâganco este autorul proiectului bisericii Sf. Nicolae, construite pe lângă spitalul zemstvei basarabene în 1901 [388, pp. 10-17].

Figura 2. 41. Gimnaziul de băieți nr. 3 (astăzi AMTAP), arhitect V. Țâganco, 1905, or. Chișinău [533]

Arhitectura urbană îmbracă mai multe forme și obține un statut semantic bogat și complex, bazat pe principii de simetrie și volume arhitecturale echilibrate, cu geamuri largi etc. În 1905, după conceptul proiectului arhitectului Vladimir Țâganco, a fost edificată o pensiune pentru copiii nobililor, devenită mai târziu Gimnaziul de băieți nr. 3 (astăzi Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice). Stilistica arhitecturală a edificiului secționată pe orizontală de trei rezalite, unul de centru fiind mai mare, cu ușa de acces, fațada e decorată cu bosaj de piatră tehnică, răspândită la acea perioadă (Figura 2.41.) [513].

Un alt edificiu cultural pentru capitală, după proiectul arhitectului Vladimir Țâganco, a fost clădirea Muzeului Zoologic, în anul 1906 (astăzi, Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală). Imobilul este primul edificiu construit pentru a fi sediu muzeal. În scopul organizării unor spații

ample, s-a apelat la arhitectura islamică, în varianta Țărilor Magrebului (Figura 2.42.) [448].

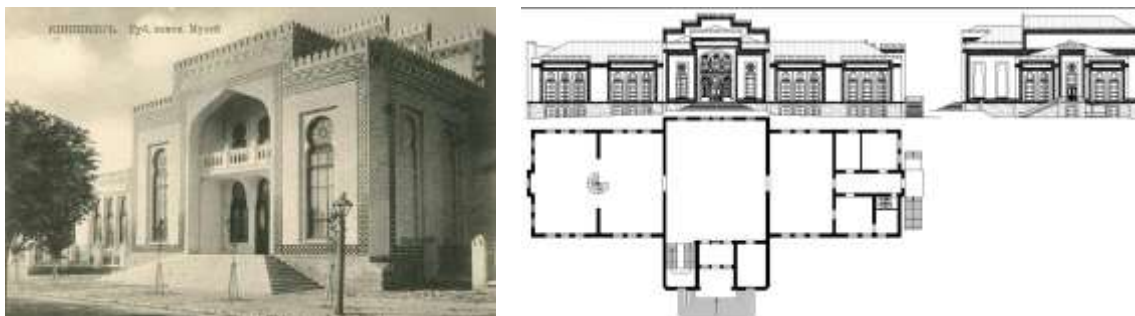

Fig. 2.42. Clădirea Muzeului Zoologic, 1906, astăzi, Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală, arhitect V. Țăganco, or. Chișinău [533]

Structura spațial volumetrică a sediului muzeului este simetrică în raport cu două axe, reciproc perpendiculare, în locul intersecției fiind amplasat un volum dominant prin parametri și înălțime, la care din ambele părți este alipit câte un pavilion amplu [325, pp. 21-36; 453].

Clădirea Muzeului Zoologic, din anul 1906 (astăzi, Muzeul de Etnografie și Istorie Naturală), este amplasată cu o mică retragere de la linia roșie, fiind ridicată pe un demisol înalt, care, din cauza căderii reliefului, este utilizat numai în partea curții interioare.

Decorația plastică a interioarelor este deosebit de valoroasă, fiind utilizate vitralii policrome, în spiritul artei orientale, care acoperă din interior lanternoul, cu elemente turnate în fontă ale balconului perimetral – trepte, colonete, îngrădire, din stucatură, au fost modelate stalactite la baza plafonului, elemente decorative care, sub forme de bandouri, împodobesc partea superioară a pereților, ornamente epigrafice în stil naskh [180; 453; 533].

Figura 2.43. Spațiile expoziționale ale Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală, arhitect V. Țăganco, 1906, or. Chișinău [533]

Fațada este simetrică, cu dominarea pavilionului central, dotat cu lumină superioară printr-un lanternou din tavan. Decorația plastică a fațadelor este în aceeași cheie stilistică cu a interioarelor – panouri policrome din maiolică, care conturează părțile componente, denticule la coronament, ferestre cu partea superioară în potcoavă etc. În componența incintei intră și zidul din piatră, cu grilaje din fier cu design artistic (Figura 2.43.) [180; 184; 513].

În completarea ansamblului arhitectural al capitalei cu construcții noi, de la sfârșitul secolului al XIX-lea este inițiată proiectarea unui nou sediu al Dumei orășenești (primul sediu, din 1817), pe locul ocupat de depoul de pompieri, acțiune demarată de primarul orașului, Karol Schmidt [6, 7; 84, 489-499].

Conceptul de arhitectură a fost elaborat de doi arhitecți, Mitrofan Elladi și Alexandru Berdardazzi, iar ideea-concept a fost o inspirație de la Catedrala Santa Maria del Fiore, din Florența, transpusă în forma arhitecturală de astăzi a edificiului [61, pp. 6-23; 514].

Inspirat de capodoperele arhitecturii florentine și aplicând creativ elementele lor decorative la condițiile locale, Alexandru Bernardazzi a reușit să creeze în Chișinău clădiri unice prin meritele lor arhitecturale. Aceste clădiri au avut o mare importanță în istoria formării centrului orașului. Prin crearea acestora, arhitectul a dat dovadă de un nivel profesional ridicat, care ar trebui să fie emulat în dezvoltarea ulterioară a orașului. Edificiul Dumei orășenești, sediul actual al Primăriei orașului Chișinău, este monument de arhitectură și istorie, de însemnătate națională, introdus în Registrul monumentelor de istorie și cultură ale municipiului Chișinău, la inițiativa Academiei de Științe. Astfel, observăm prin arhitectura celor două clădiri - Catedrala Santa Maria del Fiore, Florența, Italia și Duma orășenească din Chișinău - că acestea sunt distincte, prin stil gotic florentin (Figura 2.44; Anexa 3.2) [6; 7; 518; 520].

Frumusețea arhitecturală a noului edificiu al Dumei orășenești (1900-1902) este deosebită, aceasta fiind edificată în două niveluri, cu plan în formă de careu. Aceasta este amplasată pe colțul cartierului, mărginit lateral de strada Vlaicu Pârcălab și Ștefan cel Mare și a fost construită cu fațadele principale pe liniile roșii ale străzilor [6; 7; 61, pp. 6-23; 518; 519].

Figura 2.44. Sediul vechi al Dumei orășenești (primul sediu, 1817), sediul nou din 1900-1902, arhitecți M. Elladi și Al. Berdardazzi [533]

Stilistica monumentală a edificiului prezintă o interferență de gotic târziu și elemente renascentiste, forma construcției este intersectată de rezalite cu ogive largi și geamuri separate de colonete, rozete tribolate și cu frontoane triunghiulare, cu denticuli proeminenți [268, pp. 156-161; 518]. Intrarea principală a Primăriei domină volumul construcției printr-un rezalit la bază, o scară din marmură, o ușă masivă ornată, completată cu balcon-tribună, pe partea superioară fiind un turn

cu orologiu, vechi simbol al autoadministrării urbane, flancat pe părți cu turlete subțiri, mascaroane, bosaje masive la colțurile rezalitelor, la ancadrame și paramentul etajului, toate fațadele fiind încununate de o cornișă proeminentă, susținută de console cu imitarea unor mașicule.

Aici este cazul să remarcăm că, în pofida faptului că orașul Chișinău era un oraș de provincie, la periferia Imperiului Rus, soarta dezvoltării sale arhitecturale a fost influențată de cele mai bune exemple de arhitectură mondială, de stilul goticului florentin avansat de atunci, care era cel mai apropiat de stilul renascentist italian, acestea fiind facilitate de activitatea creativă a remarcabilului arhitect Alexandru Iosifovich Bernardazzi [61, pp. 6-23; 390, pp. 24-31].

Figura 2.45. Banca orășanească 1903, proiectată de inginerul M. Cekerul-Kuș[533]

La începutul secolului al XX-lea, Duma orășenească a luat decizia de a construi un sediu nou și pentru Banca municipală (astăzi, Sala cu Orgă), fiind numit responsabil de conceptul proiectului inginerul M. Cekerul-Kuș. Pentru edificiul băncii municipale s-a folosit un model-autoimpus, într-un stil eclectic, cu forme neoclasiche și baroce, iar construcția a început în 1903 și s-a finisat peste 8 ani (Figura nr. 2.45.). Observăm fațadele simetrice, intrarea principală este reprezentată printr-un portic cu coloanele îngemănate, ridicate pe postamente, cu dominarea unei cupole sferice. Intrarea solemnă este străjuită de sculpturile a doi lei, compoziție ce se repetă și la fațada posterioară, la intrarea în subsol [81, pp. 150-151; 312].

O expresivitate artistică deosebită o conferă acestui monument de arhitectură sculpturile monumentale ale leilor de la intrare, numeroasele basoreliefuri și modelarea decorativă a fațadelor, precum și grupul sculptural amplasat pe parapetele clădirii, iar figura lui Mercur, Zeul comerțului, încununează intrarea centrală și arată minunat pe fundalul cupolei baroce solzoase.

În 1973, după ce a fost construit un sediu nou pentru Banca municipală, aici s-a decis crearea unei săli de concerte de muzică clasică, un rol important în selecție avându-l acustica foarte bună a sălii. Între anii 1975–78, clădirea a fost reconstruită pentru viitoarea Sală cu orgă, fiind păstrate toate elementele, iar sala de operațiuni bancare a fost reamenajată, pentru a putea găzdui 555 de spectatori. Acesta e un edificiu istoric și emblematic al orașului Chișinău, iar după renovarea recentă, cu sprijinul financiar al României, a devenit o bijuterie arhitecturală, cu un

spațiu grandios. Sala cu Orgă este monument de arhitectură, inclus în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de Stat [513; 533].

Figura 2.46. Sala cu orgă (Băncă orășanească), proiectată de inginerul M. Cekerul-Kuș, 2022 [245]

Spațiul fastuos al sălii de spectacole, cu orga pe centru, este dezvoltat simetric, acesta fiind completat de colonade cu capitel corintic cu muluri aurite, atmosfera frumoasă culminând cu splendoarea barocă a cristalelor candelabrelor. Colonadele formează două careuri pentru treceri, cu geamuri largi și arcuite, ce sunt acoperite cu un lambrichin din brocart. Arhitectura spațiului se completează cu piese de artă, sculpturi clasice înglobate în nișe. Stilistica solemnă și grandoarea spațiului interferează cu elemente arhitecturale, coloane și opere de artă, dintre care sculpturi antice ce reunesc tradiția clasicismului configurat în complexul arhitecturii imperiului țarist (Figura nr. 2.46.) [245, pp. 41-49].

Observăm tendințele în domeniul de manifestare a stilisticii în arhitectură, designul interior și artele plastice, acestea fiind dezvoltate de arhitecții profesioniști și transmise prin locuința familială. Un obiectiv arhitectural de menționat în acest context este Casa Eparhială, a arhitectului Gheorghe Cupcea. Casa Eparhială, a cărei construcție are loc în 1910–1911, este casa familiei arhitectului, aceasta este situată în zona istorică a orașului și este realizată în stilistică ruso-bizantină, tendință de caracter deosebit al construcției [370, pp. 271-277].

Casa arhitectului Gheorghe Cupcea (1817-1925) este un monument de istorie și arhitectură de însemnătate națională, introdus în Registrul monumentelor de istorie și cultură (nr. 68) ale municipiului Chișinău și în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat (nr. 38) [513].

Monument de arhitectură locuită, casa familială a arhitectului Gheorghe Cupcea are un singur nivel, iar fațada formează un unghi ascuțit cu strada, astfel, între clădire și stradă s-a format un scuar triunghiular. Soluția pentru planul casei este în formă de careu, formă la care s-a ajuns treptat, cu orientarea spre curtea interioară, aflată spre sud de clădire. Inițial avea patru odăi, grupate în aripa aliniată străzii, legate în anfiladă circulară. Spațiile interioare, bucătăria,

spălătoria, baia, erau inițial orientate spre curte. Fațada principală are o compoziție asimetrică, atât datorită amplasării laterale a holului intrării, cât și a formei poligonale a bovindoului salonului, în partea opusă. Elaborarea compozițională este determinată de cinci axe, dintre care patru goluri de ferestre și unul de ușă, amplasat lateral spre dreapta. Iar holul comunică cu odăile și terasa formată în continuarea accesului [245, pp. 41-49].

Determinăm stilistica arhitecturală cu paramentul din zidărie aparentă și cu detalii eclectice. Porticul de la intrare are sistem de susținere, cu două coloane ale ordinului doric, care susțin un atic în trepte, forme arhitectonice folosite și la decorația plastică a bovindoului. Casa are un parapet din piatră, în componența căruia intră și aticul intrării. Curtea este împrejmuită cu un zid din piatră, cu poarta creată în același stil cu arhitectura casei [235, pp. 41-50].

În acest monument de arhitectură, în edificiul lăsat de emblematicul arhitect Gheorghe Cupcea, a locuit și o altă personalitate a neamului, primadona Republicii Moldova, Maria Bieșu (1935-2012). În 2017, la cinci ani de la decesul sopranei, pe fațada clădirii a fost inaugurată o placă comemorativă. În parcursul creației arhitecturale manifestate de arhitectul chișinăuian Gheorghe Cupcea, vedem că acesta a avut o predilecție pentru o stilistică influențată de caracterul clasicismului rus, transformat în eclectism, spre o artă modernă [33, pp. 6-12; 512].

Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură, și artele plastice se bazează pe cultura națională și devine pentru stilistica moldovenească din acea perioadă istorică un cult. Într-o astfel de viziune este edificată biserica din satul Cuhureștii de Sus, în anii 1912–1915, după vechile modele moldovenești și după proiectul arhitectului Alexei Șciusev [370, pp. 272-277].

La acea vreme, în unele biserici și mănăstiri, influența *stilului moldovenesc* era încă evidentă, dar puteau să apară elemente ale barocului ucrainean sau neoclasic. Arhitecții ansamblurilor mănăstirești recurg la eclecticism și stilizare, folosind stilul pseudo-rus și pe acela pseudo-bizantin. [35; 368]. Interiorul bisericilor monahale, la fel ca și *casa mare* a unei locuințe tradiționale, este împodobit cu covoare și țoluri țesute. Edificiile de cult pot păstra anumite trăsături ale arhitecturii medievale moldovenești: ritmul uniform sau complicat de arcade, nișele-firide, contraforții puternici etc. Printre cele mai aspectuoase complexuri monastice din secolul al XIX-lea, aflate pe teritoriul țării noastre, se numără mănăstirile Frumoasa, Noul Neamț etc. [35, pp. 143-144; 239; 512].

O listă de 26 de monumente de arhitectură de însemnătate locală, introduse în Registrul monumentelor de istorie și cultură, sunt construite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe strada Armenească din centrul istoric al Chișinăului. Lista cuprinde mai multe tipuri de construcții: casă de raport cu unul sau două nivele, case de raport cu unități comerciale la parter,

case individuale, școli etc. [239; 512].

Multe informații sunt date uitării, iar prin schimbarea proprietarului și intervențiile în planul obiectului, aspectul fațadei și arhitectura interioară, prin completarea cu alte construcții, și-a șters din autenticitatea arhitectonică inițială a stilisticii clasicismului rus.

În pofida faptului că au o istorie bogată, astăzi clădirile istorice ale capitalei sunt într-o stare deplorabilă. Distruse de timp și abandonate de autorități, aceste clădiri purtătoare de istorie a neamului, parte a patrimoniului național, astăzi sunt aproape în pericol să dispară [240, pp. 78-84].

În concluzie, determinăm că stilistica morfologică din designul interior, arhitectură și artele plastice, de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, a fost condiționată de diferiți factori istorici, politici, economici etc., care au determinat o anumită tipologie stilistică de *natură eclectică*. Iar caracterul conceptual-stilistic și tipologic al designului interior, al monumentelor arhitecturale urbane și rurale și al artelor plastice din secolul al XIX-lea a fost determinat de reglementările impuse de către noile autorități, bazate pe respectarea proiectelor urbanistice specifice Imperiului Rus, de preferințele și gustul estetic al artiștilor plastici, al arhitecților care ofereau și servicii de design interior, dar într-o oarecare măsură și de cerințele comanditarilor [240, pp. 78-84].

Estetica conceptual-artistică și decorativă a edificiilor, a spațiilor interioare și a artelor din incintă reflectă, în general, sinteza a două stiluri de bază, interpretate într-o bogată variație de forme plastice: stilistica moldovenească, neoromânească și stilistica neoclasicistă, orientată spre un stil modern [180].

2.4. Concluzii la Capitolul 2

1. Analizând trecutul medieval al formei conceptuale a arhitecturii construcțiilor, al designului interior și numărul redus de obiecte de artă plastică, constatăm că acestea au fost condiționate de starea politică, economică și socială existentă. Monumentele de arhitectură medievală fortificată, de pe teritoriul Republicii Moldova, sunt cercetate de arheologi și istorici, fiind identificat un număr foarte mic de edificii moștenite. O caracteristică importantă a epocii medievale, premoderne, o reprezintă dezvoltarea și valorificarea modelelor de arhitectură istorică construită pentru locuit, una vernaculară, asigurarea comodităților din spațiul interior, completarea cu elemente din tezaurul național (cu piese de mobilier, textile, obiecte de artă etc.). În domeniul locuinței medievale, pornind de la cultura

Cucuteni-Tripolie, se atestă localități bine organizate, cu case mari, așezate pe cerc și înconjurate cu gard înalt. Statul medieval al Moldovei (1359-1812) a definit, pentru circa cinci sute de ani, reperele istorice ale identității moldovenești, în esență românească, lucru confirmat de numeroasele atestări documentare ale timpului, inclusiv străine [240, pp. 78-84].

2. Locuințele medievale din construcțiile fortificate moștenesc cultura unei civilizații vechi românești, o istorie a poporului dintre Prut și Nistru, ce trezește interesul sporit al istoricilor, arheologilor și experților pentru istoria medievală din Republica Moldova, România și sud-estul Europei. În perioada medievală, în Moldova din spațiul geografic carpato-danubiano-pontic, se atestă o tipologie rustică a locuințelor înglobate, semi-îngropate și de suprafață. Aspectul stilistico-morfologic este determinat prin designul interior și arhitectura modestă, cu spații puse în valoare de piesele de mobilier și artizanale, obiectele din ceramică lucrate la roata olarului, smălțuite, ceramica ritualică, țesăturile și mobilierul lucrate de meșteri din sat. Doar elitele bogate dispuneau de locuințe, case boierești ce ieșeau din acele tipare ale unei construcții modeste și care își regăsesc originile în afara civilizației medievale românești. Documentele de arhivă atestă dezvoltarea locuinței românești, a locuinței nobililor, a casei românești, ca rezultat al unei evoluții marcate de un vechi tip autohton de construcție.

3. În urma analizei creației arhitecților din Basarabia, din perioada 1812-1917, s-au identificat următoarele tendințe: constituirea arhitecturii și urbanismului prin influența legislației Imperiului Rus, predominarea stilisticii clasicismului rus, stilul principal neoclasic al arhitecturii și particularitățile manifestărilor stilistice ale timpului – neogoticul, romantismul și empiricul; impactul comisiunilor de construcție asupra practicii arhitectural-constructive; aprecierea rolului proiectelor *model* în formarea aspectului urbanistic al Basarabiei, în limitele cronologice stabilite.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, aici au activat arhitecți, topografi și ingineri militari talentați și specialiști veniți din Rusia, care au contribuit la crearea imaginii arhitecturii basarabene. Astfel, caracterul conceptual-stilistic și tipologic al designului interior, al monumentelor arhitecturale urbane și rurale și artelor plastice din secolulul al XIX-lea a fost determinat de reglementările noilor autorități, de preferințele și gustul estetic al artiștilor plastici, arhitecților care ofereau inclusiv servicii de design interior, într-o anumită măsură, de cerințele comanditarilor. În perioada respectivă, au activat mai mulți arhitecți veniți și locali, cu pregătire în domeniu și cunoștințe vaste în arhitectura *istorică*

[184; 240, pp. 78-84].

4. Prin sintetizare analitică, s-au adus dovezi pentru ideea că arhitecții care și-au lăsat amprenta pe arhitectura locală și imaginea orașului Chișinău sunt următorii: Alexandru Bernardazzi, Henrich von Lonsky, Mitrofan Elladi, Vladimir Țăganco, Alexei Șciusev etc. Printre edificiile realizate într-o *stilistică clasică*, se pot numi: Gimnaziul pentru fete al zemstvei basarabene, conacul Râșcanu-Derojinski etc. Particularitățile *stilistice moderne* sunt vizibile în clădirea Dumei orașenești, la Gimnaziul pentru fete *Principesa Natalia Dadiani*, în casa lui Vladimir Herța, etc., ce se caracterizează printr-un *aspect eclectic* pronunțat. Orașul Chișinău, anterior sistematizării rusești, avea o structură haotică, fără un sistem anume, cu ulicioarele întortocheate, strâmbe și neamenajate [189; 240, pp. 78-84].

Estetica conceptual-artistică și decorativă a edificiilor, a spațiilor interioare și a artelor din incintă reflectă, în general, sinteza a două stiluri de bază, interpretate într-o bogată variație de forme plastice, de tipul *stilisticii moldovenești*, *neoromânești* și *stilisticii neoclasiciste*, orientate spre o *stilistică eclectică modernă* [520].

3. VALENȚE ALE STILISTICII MORFOLOGICE ÎN DESIGNUL INTERIOR, ARHITECTURĂ ȘI ARTELE PLASTICE ÎN ANII 1918-1940

3.1. Premise ale neoromânismului stilistic în designul de interior, arhitectură și artele plastice

Chiar dacă Basarabia era cea mai slab dezvoltată provincie românească, totuși datorită sânguinței, profesionalismului, efortului depus de marii promotori ai culturii românești, precum și datorită susținerii acordate de către administrația românească, aceasta a reușit să se încadreze perfect în cultura Patriei-mamă. În perioada interbelică, s-au creat condiții pentru o dezvoltare continuă a intelectualității, reducându-se considerabil analfabetismul, prin construcția școlilor, bisericilor, susținerea literaturii, artelor plastice, teatrului, a muzicii. Astfel, Basarabia a făcut un salt enorm spre progres, fiind parte componentă a sistemului cultural românesc [115, pp. 86-99].

În literatura de specialitate există aprecieri contradictorii în privința activității constructive din această perioadă, dar, fără îndoială, aceasta și-a lăsat amprenta asupra imaginii așezărilor urbane și rurale din Republica Moldova. S-au construit mai multe clădiri în *stil neoromânesc*, cu folosirea elementelor arhitecturii medievale din Moldova și Țara Românească. Acest stil se mai numește *stilul lui Ștefan cel Mare* și *stil brâncovenesc* [21; 69, pp. 78-95].

Revenirea Basarabiei la Patria-mamă a facilitat dezvoltarea fructuoasă a artei, observându-se o înflorire deosebită a literaturii, muzicii, artelor plastice, teatrului și cinematografului. În domeniul literaturii, s-au afirmat numeroase personalități (Liviu Deleanu, George Meniuc, Ștefan Ciobanu, Pan Halippa, Constantin Stere etc.), datorită cărora arta literară a cunoscut o evoluție pozitivă, ce a contribuit la informarea cetățenilor și dezvoltarea conștiinței de neam. Datorită efortului colosal al marilor oameni de cultură, s-au editat numeroase ziare, precum: *Viața Basarabiei*, *Basarabia noastră*, *Cuvântul Basarabiei*, *Școala Basarabiei* etc. [26, pp. 73-74; 69, pp. 78-95; 72; 137].

La momentul Unirii, în orașele mari din fosta Basarabie erau construite deja clădiri administrative și de educație, de o *stilistică clasică* și *special-profesională*. Erau fondate, de asemenea, stabilimente curative, de agrement și cultural-iluministe, care au continuat să fie utilizate în același scop și în perioada interbelică [114, pp. 44-49; 156]. Totuși, numărul lor era insuficient în raport cu necesitățile societății în creștere, care pornise pe calea democratizării și a ridicării nivelului cultural, prin instruire obligatorie. La aceste clădiri de menire socială, timp de două decenii, s-au adăugat clădiri de tip nou și întreprinderi industriale. Au fost construite multe

case de locuit și edificii cu destinație social-culturală, a căror arhitectură era de o *expresie stilistică distinctă neoromânească*. Deși prezenta valențe artistice incontestabile, arhitectura din această perioadă nu a fost studiată suficient de către cercetători [158, pp. 1-7].

Stilistica neoromânească, brâncovenescă, s-a format datorită curentului arhitectural afirmat între sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea, pornind de la tradiția arhitecturală națională în construcțiile caselor nobiliare, locuințele urbane și lăcașele de cult. Edificiile publice și private se disting prin construcții cu volume expresive și greoaie, cu următoarele elemente: geamlâcuri, galerii, scări exterioare, foișoare sau loggii. Acestea fac să varieze în mod pitoresc aspectul fațadelor, al arcadelor de ciubuce și ornamentica bogată a ancadramentelor, a coloanelor și a balustradelor, cu motivele vegetale compuse din vrejuri, de influență barocă. Proporțiile zvelte și armonioase ale construcțiilor, în exterior și interior, se completează prin stilistica morfologică a decorului sculptat în piatră sau aplicat, sub forma unor reliefuri din stuc, cu motive florale sau ornamente de tip oriental [150].

Rezultatele eforturilor de integrare spirituală și artistică au fost ținute în umbră, minimalizându-se intenționat valoarea rezultatelor obținute de arhitecți și administrație în timpul aflării Basarabiei în componența României Mari. Lipsesc documentele necesare, din această perioadă, pentru identificarea autorilor și a anilor de edificare a clădirilor interbelice [257, pp. 16-17].

Situația economică a Chișinăului face ca acesta să rămână cel mai important oraș al regiunii, situându-se pe al doilea loc în România. În perioada interbelică, în 1929, este emisă *Legea pentru organizarea administrației locale*, care prevede obligația orașelor de a-și întocmi planuri de sistematizare, în termen de zece ani [21; 252; 260].

Se observă clar că partea medievală a urbei s-a constituit în mod spontan pe malul râului Bâc, iar partea nouă, cea din secolul al XIX-lea, denotă o anumită organizare. La începutul perioadei, intenții de modificări ale structurii urbane a orașului nu au avut loc, însă au avut loc lucrări de amploare pentru sanarea albiei râului Bâc și desecarea zonelor palustre aferente. În perioada interbelică, Chișinăul este al doilea oraș românesc, după mărime și importanță. Autoritățile municipale realizează o serie de lucrări edilitare și de amenajare urbană, se modernizează rețeaua de transport și comunicații, se elaborează documentația urbanistică [284, pp. 51-65].

Au fost construite edificii de arhitectură civilă, fiind proiectate clădiri de o arhitectură remarcabilă, însă unele nu au fost terminate integral, din cauza crizei economice mondiale din anii '30 ai secolului al XX-lea. Ne referim la Palatul Culturii Unirii, actualul *Teatru Național*

Mihai Eminesc; Teatrul Național, actualul *cinematograf Patria*; Clubul ofițerilor, actuala *Mobiasbancă* [366; 371, pp. 45-51; 514; 515].

În lista edificiilor nou apărute la Chișinău, se numără școala-internat pentru copiii feroviarilor, clădirea de lângă complexul Mitropoliei, cazinoul etc. În oraș sunt construite mai multe vile urbane și case de raport ale oamenilor înstăriți. Elementele arhitecturii moderniste pot fi combinate cu cele de proveniență neoclasică, cu cele de orientare neoromânească sau cu detalii din stilistica *art nouveau*. La completarea imaginii stilistico-estetice a orașelor din Moldova și a Chișinăului interbelic au contribuit arhitecții Nicolae Mertz, Gheorghe Cujbă, Gheorghe Cupcea, Nicolae Țăganco, Eugen Bernardazzi, Ecaterina Ocușco-Alhazova, V. Ulinici, Rudi etc. [306; 327, pp. 74-82; 338].

Astfel, Chișinăul se integrează treptat în viața economică, politică și culturală a țării. Sunt ridicate edificii arhitectonice noi, cu destinație obștească și industriale, fabrici și instituții culturale superioare de învățământ, pentru fete și băieți, piețe, cimitire etc. Acestea sunt introduse în orașul deja format, în *Planul orașului Chișinău*, elaborat de V. Brăiescu în anul 1920. S-a respectat un concept strict geometric, cu aplicarea principiilor anterioare de amplasare a noilor edificii - într-un șir continuu [152; 252].

Imaginea topografică și arhitecturală, de structură a Chișinăului interbelic, prezentată în alt plan – anexat la ghidul oficial al României și editat la 1932, arată, însă, că liniile de demarcație a gospodăriilor, uneori de forme curbe, treceau dintr-un cartier în altul, fiind întrerupte doar de conturul străzilor care nu se înscriau în conturul rigid al noilor formațiuni geometrice [237, pp. 137-144]. Acest plan este întocmit în anii 1940-1942, de Octav Doicescu, cu modificarea denumirilor unor străzi, piețe și edificii de interes orășenesc, a cimitirelor, a liniei de cale ferată etc. [84, pp. 489-499; 126; 130, pp. 101-112; 238].

Imaginea stilistico-estetică a capitalei basarabene a fost completată cu genul de artă monumental-sculpturală, proprie comunității românești a orașului. Sunt montate mai multe monumente în Grădina publică centrală, unde a existat un pavilion pentru ape minerale și cura de must și struguri, astăzi aceasta fiind Grădina publică Ștefan cel Mare și Sfânt. Este inaugurat monumentul lui Ștefan cel Mare, sculptat de Alexandru Plămădeală. Acesta a fost dezvelit cu ocazia celei de-a 10-a aniversări a hotărârii Sfatului Țării privind unirea Basarabiei cu România. Paleta artistică și culturală a Chișinăului se completează prin înălțarea de monumente istorice, în cinstea lui Simion Murafa, Alexei Mateevici și Andrei Hodorogea, acestea fiind realizate de sculptorul Vasile Ionescu-Varo. Este înălțat monumentul regelui Ferdinand I al României, creat de sculptorul Oscar Han. Este edificat și monumentul latinătății, lucrarea Lupoaița, avându-l ca

autor pe sculptorul Ettore Ferrari, autor al soclului fiind arhitectul Eugen Bernardazzi etc. [10; 35, pp. 143-144].

În planurile grandioase de îmbunătățire a situației de organizare a localităților basarabene, coordonate de la București, intră întocmirea unei liste de proiecte de clădiri de o arhitectură remarcabilă, unele nefiind terminate integral. Proiectele au fost zădărnicate de criza economică mondială din anii '30 ai secolului al XX-lea. Acestea vor fi finalizate doar după cel de-al Doilea Război Mondial, informația respectivă fiind furnizată de raportul Uniunii Arhitecților din RSSM, din 1947 [239; 244, pp. 304-309].

Este o perioadă luminoasă pentru Basarabia întregită cu țara-mamă, în care observăm dezvoltarea unei *stilistici morfologice* caracterizate de elemente stilistice de interferență, de factură arhitecturală clasică vitruviană, o paletă neoclasică dezvoltată, în arhitectura și designul interior al construcțiilor din centrele urbane.

Un exemplu de arhitectură monumentală este Teatrul Muzical Dramatic *Alexandr Pușkin*, actualul Teatru Național *Mihai Eminescu*, cu o planimetrie simetrică, la organizarea fațadei cu portic și coloane corintice; teatrul e așezat pe un podium înalt, cu mai multe trepte; acesta are o sală de formă cilindrică, acoperită cu o cupolă rezemată pe un tambur. Acesta e un monument de artă, arhitectură și istorie de însemnătate națională și a fost introdus în Registrul monumentelor de istorie și cultură ale municipiului Chișinău, la inițiativa Academiei de Științe din Moldova etc. [45; 52, pp. 52-61; 240, pp. 78-84; 517; 518; 519].

Figura 3.1. Vechea și actuala clădire a Teatrului Național din Chișinău, designul interior al sălii teatrului [513]

Construcția Teatrului Național *Mihai Eminescu*, într-o stilistică neoclasică, a fost

începută în anii '30 ai secolului al XX-lea, clădirea fiind conservată din cauza depresiunii economice. Construcția clădirii a fost realizată cu o retragere de la linia bulevardului, cu intrarea principală ridicată pe un podium din trepte, ceea ce îi conferă edificiului o monumentalitate sporită și îl face asemenea unui templu antic [329, pp. 52-62].

În primăvara anului 1954, este finalizată construcția edificiului, sub conducerea următorilor arhitecți din RSSM: Victor Smirnov, Rozalia Spirer, Sofia Galadjeva etc. Planul teatrului este de format rectangular, iar sala teatrului se află la mijlocul clădirii și e înscrisă într-un plan circular. Sala e acoperită cu o cupolă casetată (ce conține imaginea stilizată a dansatorilor unei hore, după schițele pictorilor Leonid Grigorașenco, Constantin Lodzeiski, Anatolie Șubin), cu muluri aurite și secționate de rozete. Marginea circumferinței cupolei este completată cu două fâșii de ornamente și denticule. Designul interior, în stilistică neoclasică, a lojelor și balcoanelor, repetă configurația sălii. Balustrada este decorată cu cununi de frunze aurite, întrerupte de brâuri, iar pereții sunt secționați de coloane înglobate, de ordin doric, la fronton cu palmete aurite, despățite de casete trapezate (Figura 3.1.) [340, pp. 296-302].

Influența stilistică neoromânească în arhitectură este vădită la edificiul Adunării Nobiliare basarabene a Teatrului Național (actualul cinematograful *Patria*), inaugurat în 1921. Aceasta este o construcție barocă, refăcută în anii 1935–1937, după proiectul arhitectului bucureștean Ernest Doneaud, într-o stilistică neoromânească. O istorie tumultuoasă are și acest edificiu. În anul 1941, această minunată clădire a fost distrusă parțial de către Armata Roșie în retragere. Abia în 1952 clădirea a fost reconstruită, de către arhitecții Valentin Voțehovski și Mihai Berber, pentru a deveni gloriosul cinematograful *Patria*. Arhitectura construcției este în stilistică sovietică, cu împrumuturi din arhitectura renascentistă italiană și din clasicismul francez (Figura 3.2.) [231].

Figura 3.2. Veche clădire și actuală a Teatrului Național, astăzi cinematograful Patria

[533]

Evoluția culturală a Basarabiei și adoptarea valorilor culturale românești reprezintă un proces amplu și anevoios, deoarece, de-a lungul istoriei, acest teritoriu a avut de suferit cel mai mult, în comparație cu celelalte provincii românești aflate sub dominație străină. Perioada

stăpânirii rusești a generat o ruptură majoră a continuității culturii românești pe teritoriul provinciei. Cu toate acestea, în istoria culturii Basarabiei, există perioade de progres considerabil, un exemplu pertinent fiind perioada interbelică, considerată *epoca de aur* a culturii românești. Setea de cultură a populației basarabene, după cum am menționat, a favorizat un progres considerabil în toate domeniile: învățământ, știință, literatură, arhitectură, designul interior, artele plastice, sculptură etc. Perioada a fost marcată de adevărați titani ai culturii românești și a fost descrisă în monografia cercetătoarei Larisa Noroc, intitulată *Cultura Basarabiei în perioada interbelică, perioada anilor 1918-1940* (2011 [252]).

Printre monumentele de arhitectură influențate de stilistica morfologică neoromânească, la exterior și în designul interior, edificate la Chișinău în perioada interbelică, se numără Uzina de Apă și cazinoul (1929), Căminul de ucenici ai feroviarilor (construit în 1929, astăzi inexistent) (Figura 3.3.). Se dezvoltă locuințele particulare, prin concepte de case de raport, vile urbane, ale unor renumite personalități, ce aleg să construiască în mod tradițional în stilistica neoromânească. Din acestea, astăzi mai atestăm elemente de fațadă, însă designul interior, cu toate podoabele sale, rămâne ascuns în umbra timpului [257, pp. 16-17].

Figura 3.3. Căminul de ucenici ai feroviarilor, Uzina de Apă, Chișinău, 1929 [520]

În perioada interbelică, arhitectura, designul interior și artele plastice sunt profund influențate de vechea stilistică neoromânească. Mai multe construcții civile interbelice, de tipul vilelor urbane și caselor de raport, reflectă stilistica neoromânească, prin elementele arhitecturale și decorative ale clădirii ce denotă o anumită influență a arhitecturii brâncovenești. Ne referim la arcul deschiderii intrării, așezat pe colonete robuste, cu capitelluri, muchiile teșite ale clădirii, brâul în torsadă – o friză decorativă cu o suită de romburi, muluri cu detalii sculptate ale foișorului, acoperișul cu olane etc.

Vila urbană ce se regăsește pe str. Zamfir Arbore, nr. 4, construcție în stil neoromânesc cu influențe moderne și lucrare a arhitectului Nicolae Mertz (1890-1947), este astăzi un monument de arhitectură de valoare locală, inclus în Registrul de monumente de istorie și cultură ale municipiului Chișinău, alcătuit de Academia de Științe. Stilistica neoromânească în arhitectura de exterior și designul interior, în Basarabia și la Chișinău, a fost adusă de arhitectul Nicolae

Mertz [13; 327, pp. 74-82; 518].

Arhitectura neo-românească din Basarabia nu poate fi concepută fără o trecere în revistă a obiectivelor arhitecturale realizate după proiectele lui Nicolae Mertz. Majoritatea proiectelor din Chișinău au fost realizate în anii 30 ai secolului al XX-lea. Nicolae Mertz a fost membru al Corpului Arhitecților din România (1933), conform actului semnat de rectorul Academiei de Arhitectură de la București. Arhitectul Nicolae Mertz este considerat, pe drept cuvânt, maestru al arhitecturii neoromânești, atât de diferită și atât de specială. Aceasta poartă *patina provincială* care o caracterizează, a formelor cu totul speciale și rămâne un etalon al românismului în arhitectura basarabeană. Este o arhitectură cu planimetrie asimetrică, cu rezalit alăturat la o parte a construcției, iar foișorul intrării în arc este sprijinit pe colonete robuste, ceea ce este valabil pentru unele locuințe etajate, cu balcon. Ferestrele rectangulare sau arcuite au ancadrament cu factura aspră a fracțiilor mici de piatră, acest concept este întâlnit la casele individuale, case de raport, vile urbane din Chișinău, amplasate la următoarele adrese: pe strada 31 august 1989, nr. 95, strada Alexei Mateevici, nr. 68, strada Alexei Șciusev, nr. 117, strada Columna, nr. 154 etc. (Figura 3.4; Anexa 4.9) [14; 327, pp. 74-82].

Figura 3.4. Vile urbane din Chișinău, proiectate de arhitectul N. Mertz [519]

Alte monumente de arhitectură, de însemnătate națională, introduse în Registrul monumentelor de istorie și cultură ale municipiului Chișinău, sunt vilele urbane de pe strada Sfatul Țării, nr. 8, din strada București, nr. 72, din strada Veronica Micle, nr. 5, de pe actuala str. 31 august 1989, nr. 35, din strada Vlaicu Pârcălab, nr. 39, din strada Sfatul Țării nr. 8, clădirea fostului orfelinat, mai târziu cârmuirea zemstvei Guberniale a Basarabiei etc. [519].

Arhitectura locuințelor construite în Chișinău și în alte localități rurale și urbane basarabene era proiectată de arhitecții rămași, care au activat în perioada rusă, printre care: Țadel Ghingher, Gheorghe Cupcea, Nicolae Mertz, Valeriu Ulinici etc. În proiectarea clădirilor și dezvoltarea designului interior, se implică o clasă de tineri absolvenți ai școlilor de arhitectură, dintre care Valentin Mednec, Valentin Voițehovschi, Robert Curț, Ivan Novițky etc., ce aveau o formare profesională în centrele culturale din Rusia și Europa. Aceștia au adus și au dezvoltat o varietate a tendințelor stilistice, eclectice, moderniste, ale timpului [334, pp. 67-73; 358, pp. 33-

47].

Catedrala Sfinții Împărați Constantin și Elena din Bălți este nu numai un lăcaș sfânt de închinăciune, dar și o operă de artă cu valoare simbolică, de afirmare a neamului românesc la această margine de țară. La construcția baptistierului a contribuit tânărul arhitect Valentin Voițehovschi, care activa ca arhitect-profesionist, deja, în perioada studiilor, realizate la Institutul de Arhitectură *Ion Mincu* din București [109].

O construcție proiectată în anul 1936, de către arhitectul Valentin Voițehovschi (originar din Soroca) și câțiva meșteri iscusiți (din Vălcineț), a fost pe teritoriul mănăstirii Rudi, alături de biserica *Sfânta Treime*. Aici se mai află corpul cu două etaje și un turn al fostei școli pentru dascăli, care a fost construită în stilistică neo-românească [453; 519].

În arhitectura universală, în designul interior și în artele plastice, începând din primele decenii ale secolului al XX-lea, stilurile se implementau în mod paralel. Ne referim la academism, romantism, eclectism, neoclasicism, modernism, curente contradictorii, dominate de instabilitate și critici.

3.2. Stilistica și designul edificiilor publice în perioada interbelică

- *Tendințe ale stilisticii neoromânești*

În perioada interbelică, atât în România Mare, cât și pe teritoriul Basarabiei, stilistica arhitecturii construite este variată și prezintă trei orientări caracteristice. La sfârșitul secolului al XIX-lea, se manifestă stilistica neoromânească, principal promotor al stilului neoromânesc fiind arhitectul Ion Mincu. A doua orientare tinde spre funcționalitate, e o stilistică modernă, specifică pentru România, dar și pentru Europa și SUA. A treia orientare stilistică, utilizată în special pentru clădirile cu amplasament urbanistic important și cu destinație social-culturală unică, este stilistica neoclasicistă, monumentală, oficială și rece [361; 518].

Morfologia stilistică în arhitectura neoromânească, cunoscută și ca neobrâncovenească sau drept baroc brâncovenească, derivă din arhitectura bizantină și din cea otomană. Unele influențe pot fi găsite și în arhitectura rusească medievală, influențe ale ideilor generale care au circulat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, orientate împotriva arhitecturii cosmopolite, produse de promotorii eclecticii și ai stilizărilor istorice. O soluție a fost găsită în afirmarea culturii naționale, prin valorificarea patrimoniului artistic autohton, realizată inițial în literatură și artele plastice. Istoricul Alexandru Odobescu vine cu un îndemn spre căutarea formelor tradiționale în arhitectură: *Arhitectul trebuie să studieze cu atenție monumentele românești rămase din trecut și să nu piardă nicio ocazie de a folosi [...] elementele artistice* [139; 148].

Urmărind evoluția stilisticii neo-românești, determinăm că în anul 1886, în București, a fost proiectată, de către arhitectul Ion Mincu, Casa Lahovari, prima clădire care va servi mai bine de jumătate de veac drept exemplu al căutărilor specificului național-artistic în arhitectură, inspirând generații întregi de arhitecți. Organizarea structurală și decorul plastic erau inspirate de casele de locuit din județele Vâlcea, cu ancadrame de ferestre, cu coloane și arc proeminent, ce sugerează un bosaj de piatră. Apoi cornișa este și ea foarte bine tratată. Pe una dintre fațade, între două ferestre, se află un element decorativ, ca o cruce greacă din Argeș, cu selectarea formelor care au asigurat efectul plastic.

Al doilea model, considerat o capodoperă a stilului neoromânesc, a fost Bufetul proiectat de Ion Mincu, în anul 1889, pentru o clădire care trebuia să reprezinte o *cârciumă românească*. Acesta a fost proiectat la Expoziția Internațională de la Paris, dar realizat în 1892 la București. Întreaga construcție a fost compusă din forme și elemente tradiționale ale arhitecturii caselor țărănești și ale conacelor boierești, din aceeași zonă a Argeșului și Vâlcei [150].

Caracteristica stilistică neoromânească-brâncovenească a clădirilor se caracterizează prin folosirea de porticuri, în principal la intrare, a arcurilor trilobate sau în formă de cocoșnic, a coloanelor de obicei corintice, uneori cu caneluri răsucite, și a acoperișurilor din țiglă ceramică sau metalică. Principalele ornamente folosite pentru decorare sunt frânghia (antrelacul) și spirala vegetală complexă (rincau). În biserici, spațiile interioare se completează cu fresce în stil bizantin. În câteva decenii, neoromânescul a devenit stilul oficial al arhitecturii statului, utilizat la proiectarea clădirilor administrative, de educație, în arhitectura vilelor și caselor de raport, treptat identificându-se cu orientarea culturii României Mari [150].

Stilistica neoromânească era percepută de basarabenii din stânga Prutului ca un rezultat vizual al integrării Basarabiei, cu implementarea elementelor și caracterului specific neamului românesc, stil devenit specific statului național unitar România. Pe teritoriul nou intrat în componența României Mari, acest stil a obținut denumirea, lansată prin documentele oficiale, *stilul Ștefan cel Mare*, iar în Regat a fost numit *stilul Constantin Brâncoveanu*. În expresia artistică, ca într-un aliaj, sunt asociate forme arhitecturale specifice teritoriilor istorice ale Moldovei și ale Țării Românești [148, pp. 310-311; 517; 518].

Cât timp a existat în arhitectura Chișinăului și Basarabiei stilistica neoromânească este greu de determinat, din cauza pierderilor pe care le-a suferit fondul construit, atât în timpul celui de al Doilea Război Mondial, cât și în timpul refacerii postbelice. Judecând după numărul clădirilor păstrate, marea majoritate o constituie casele particulare de locuit și casele de raport și căminele culturale [115, pp. 86-99].

- **Clădirile de cult bisericesc**

O altă instituție care a contribuit la cultivarea valorilor morale și spirituale basarabene este biserica. După Unire, Biserica ortodoxă din Basarabia a întrerupt legăturile cu Patriarhia Rusă, iar în 1927 s-a înființat Mitropolia Basarabiei. În perioada interbelică, în Basarabia au fost construite peste 100 de noi biserici, în special în satele basarabene. În unele orașe, printre cele mai impunătoare, prin dimensiuni și stilul arhitectonic neoromânesc, sunt catedralele, în Bălți, Tighina etc. [152].

Un promotor al acestui stil, în Basarabia, a fost Visarion Puiu, devenit în 1923 episcop de Hotin, cu reședința la Bălți. Din ordinul episcopului Visarion Puiu, a fost construită reședința episcopului de Hotin (arhitecți fiind A. Gabrielescu, N. Mihaescu și R. Mihaescu). Proiectul oferă o soluție arhitecturală caracteristică stilului *neoromânesc*. Stilul s-a răspândit în arhitectura bisericilor din acest județ, în arhitectura civilă, în clădirile administrației locale (primării), școlile rurale, locuințele ieftine. A fost totodată preluat și în arhitectura locuințelor luxoase [115, pp. 86-99; 148, pp. 310-311].

Figura 3.5. Biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel, Bălți, arhitect A. Ivanov [518]

Biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel din Bălți este proiectată de arhitectul A. Ivanov, în anii 1915-1929. Biserica a servit, în anii 1923-1924, în calitate de sinagogă. Aceasta are acoperișuri înalte și nișe-ocnițe, construcția lăcașului are un plan alungit și compartimentare tradițională în pronaos, naos și altar (Figura 3.5.). Spațiul interior, cu planimetria clasică a edificiului ecleziastic, are icoane și frescă pictate în stilistică academică (de influență rusească) și bizantină (de influență românească) [114, pp. 44-49; 518].

Catedrala episcopală din Bălți, cu hramul *Sfinților Împărați Constantin și Elena*, este realizată, la fel, în stilul arhitecturii brâncovenești. Proiectul a fost realizat între anii 1924-1935, avându-i ca arhitecți pe A. Gabrielescu și A. Ivanov [15; 62].

O creație interesantă – analogie a vestitei biserici episcopale a mănăstirii Curții de Argeș din Țara Românească – este biserica Sfânta Cuvioasa Parascheva, realizată de arhitectul Adrian Gabrielescu și care îmbină armonios trăsăturile arhitecturii muntenești și moldovenești. Acest sfânt lăcaș reprezintă primul semn trainic pe care românismul l-a lăsat pe pământul Basarabiei,

după reîntoarcerea acestei provincii românești la patria mamă, România [114; pp. 44-49; 115, pp. 86-99; 149; 525].

La 1935, odată cu finalizarea lucrărilor edificiului arhitectural, are loc sfințirea lăcașului *Catedralei Sfinților Împărați Constantin și Elena*. La această sărbătoare bisericească și națională au luat parte, pe lângă clerul și credincioșii din eparhie, cu ajutorul cărora s-a ridicat în mare parte acest lăcaș de cult, și Majestatea Sa Regele Carol al II-lea, înconjurat de miniștri din guvern, de membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, dar și de delegații bisericilor ortodoxe din străinătate [57].

Acesta este un monument istoric pentru Basarabia întregită în hotarele României Mari, întruchipat în acest sfânt lăcaș de închinare. Se înfăptuiește totodată o operă de artă, creată după principiile arhitecturii tradiționale românești (Figura 3.6.).

Figura 3.6. Catedrala Sf. Constantin și Elena din Bălți, arhitecți A. Gabrielescu, A. Ivanov și baptisteriul de arhitectul V. Voițehovschi [518]

Stilistica arhitecturală este impunătoare, spațiul interior este divizat cu elemente caracteristice neoromânești, iar la fațadă cu ferestre înguste înclinate, ceea ce conferă turnurilor un dinamism aparte. Un element al arhitecturii tradiționale este foișorul, cu un acoperiș în patru pante. În fața bisericii, pe axa ei principală, s-a amplasat un baptisteriu, al cărui arhitect a fost V. Voițehovschi, după modelul practicat la biserica de la Curtea de Argeș [148, pp. 310-311; 149].

Stilistica morfologică din arhitectură și designul interior se manifestă printr-o paletă estetică impresionantă, de neoclasicism neoromânesc. Următoarele elemente - scara de lemn, piatra în mai multe rampe, flancată cu coloane masive de tip romanic medieval, pereții albi sau acoperiți cu panouri de lemn, parchetul masiv, tavanele de lemn, închise la culoare sau casetate, tâmplăriile închise la culoare etc. - expuse în designul interioarelor clădirilor publice, de cult, dar și al locuințelor private, reprezintă o arhitectură solemnă [182; 184].

3.3. Tabloul general al stilistii morfologice a edificiilor culturale, de învățământ, publice

A urmat o perioadă de dezvoltare a provinciei Basarabiei, prin politici statale și programe

economice de ajutorare a populației, de dezvoltare a domeniului de arhitectură în stilistică neoromânească civilă, religioasă și particulară. Acestea au impulsionat dezvoltarea culturală a instituțiilor și căminelor culturale din fiecare localitate. Acțiunile se înscriu într-o inițiativă promovată de regele Ferdinand I, care a pus bazele *Fundației Culturale Principele Carol* și prin care se urmărea cultivarea tradiției românești, păstrarea datinilor și obiceiurilor locale [69, pp. 78-95; 114; 128; 358]. Activitatea de dezvoltare culturală, în Basarabia, s-a desfășurat prin instituțiile căminelor culturale, înființate în localități [358].

Misiunea căminelor culturale era renașterea culturală a populației localităților basarabene, prin întemeierea muzeului satului, înființarea unei biblioteci, organizarea șezătorilor culturale, oficierea predicilor religioase, combaterea analfabetismului, prin răspândirea cărților populare printre săteni, organizarea unor expediții și excursii populare [366].

Figura 3.7. Instituții de învățământ construite cu sprijinul Fundației Culturale Principele Carol - Școala primară, Vorniceni, Șoldănești, gimnaziul din Căușeni, gimnaziul din Giurgiulești, Cahul [518]

Înființarea căminelor culturale în Basarabia, conduse de preoți, învățători, agronomi, a fost impulsionată de *Fundația Culturală Principele Carol*, întemeiată prin legea din 25 mai 1922, cu scopul de *ajutorare și susținere în crearea faptelor de cultură* [16; 334]. În formulările legii, inițial, nu erau cuprinse stipulări privind căminele culturale. Mai târziu, în textul legii din 1923, se introduceau articole care prevedeau în mod explicit modalitatea de înființare a căminelor culturale, scopul lor, fondurile financiare, raporturile cu autoritățile locale. Pe prim-plan erau scopurile cu caracter cultural, dintre care înființarea unei case de citire, a unei biblioteci, a unui depozit pentru desfacerea cărților și revistelor primite, efectuată sub guvernarea românească, atât pentru băștinași cât și pentru populația alogenă (Figura 3.7; Anexa 4.10) [16; 252, pp. 259-268].

Astfel, în Basarabia, au fost înființate și au activat peste 500 de cămine, subordonate *Fundației Culturale Principele Carol*. Către anul 1920, în Basarabia începe un mare proces de construcție a localurilor pentru școlile sătești. Aproape în fiecare sat s-a ridicat câte o clădire pentru școala primară, care, la început, avea trei-patru săli de clasă, o cancelarie pentru profesori, un cabinet pentru directorul școlii. Mai apoi s-au ridicat, inclusiv pentru școlile secundare, licee, gimnazii, școlile normale, clădiri mari, frumoase, luminoase [16; 147; 336, pp. 54-58].

În perioada interbelică, cu ajutorul *Fundației Culturale Regale Principele Carol*, au fost construite edificii arhitecturale educative, inclusiv gimnazii în localitățile sătești, toate în stilistică neoclasică. Intrarea în acestea se făcea prin intermediul unui portic, ce dădea prestanță intrării și deschidea, totodată, un șir de coloane fastuoase. Edificiile erau necesare în mai multe județe din Basarabia; de exemplu, în comuna Vorniceni (astăzi, în r-nul Șoldănești), s-a construit școala primară. Au fost construite gimnazii la Căușeni și în comuna Giurgiulești (astăzi, în r-nul Cahul). Astăzi, aceste monumente de arhitectură au suferit modificări, în urma mai multor circumstanțe (Figura 3.8.) [153; 252, pp. 259-268].

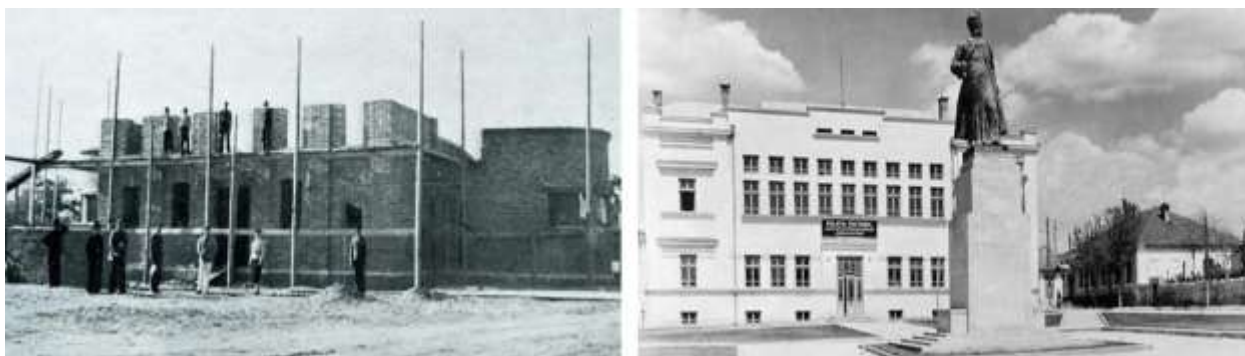
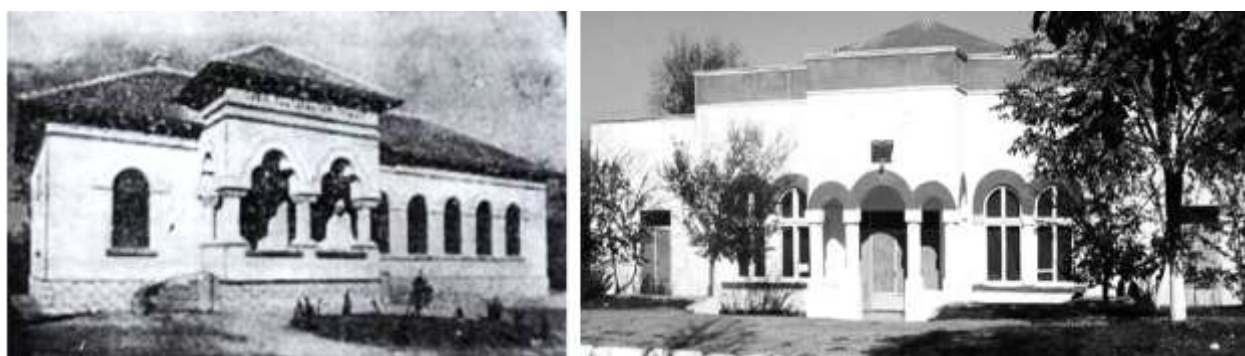

Figura 3.8. Cămin cultural în construcție. Palat cultural al asociației învățătorilor, în fața monumentul lui Vasile Lupu, or. Orhei [518]

În conformitate cu legea, căminele culturale se înființau, de către Fundație, în fiecare comună rurală. Spre exemplu, la Șoldănești, este edificat căminul cultural (1925-1929), monument de arhitectură care se mai păstrează și astăzi. Edificiul a fost, însă, parțial distrus, apoi renovat la sfârșitul anilor '40, secolul XX, fără a ține cont de proporțiile inițiale [84, pp. 489-499; 153].

**Figura 3.9. Căminul cultural din comuna Rezeni, 1937,
Căminul cultural, r-nul Șoldănești, 1929 [533]**

Materiale cu caracter informativ, despre activitatea căminelor culturale din județele Basarabiei, au fost publicate cu regularitate în ziarele *Cuvânt Moldovenesc* și *Gazeta Basarabiei*, ale *Fundației Culturale Regale Principele Carol*. Un exemplu al unui cămin cultural este acela

din comuna Rezeni (1937), care e un edificiu impunător în stil arhitectural neoclasic. Aceasta e una din cele mai remarcabile creații arhitecturale ale artei naționale, în Europa, cu valoare istorică (Figura 3.9.) [84, pp. 488-499; 252, pp. 259-268].

Cercetătorul Petre Ștefănuță, secretarul științific al Institutului Social Român din Basarabia, împreună cu alți colaboratori, au elaborat, în anul 1938, un studiu al vieții cotidiene a locuitorilor din următoarele localități: comunele Iurcenii și Nișcani, județul Lăpușna, Copanca din lunca Nistrului de jos și comuna Popeștii de Sus, județul Soroca. Concluziile arată cu satisfacție că locuitorii satelor sunt oameni harnici, care muncesc de la răsărit până la apusul soarelui. Casele sătenilor erau frumoase, încăpătoare, cu câte 3-4 camere. Dar și vara, și iarna, sătenii locuiesc doar într-o cameră sau două. Celelalte camere erau fără sobe, în ele se păstra zestrea; erau ținute curate, mai mult în scop decorativ; vara, ferestrele erau acoperite cu hârtie, iar pe dinafară erau protejate cu obloane împotriva soarelui [228, pp. 217-242; 338].

Arhitectura civilă, casele particulare urbane dispun de un design interior realizat printr-o organizare planimetrică confortabilă, în unele cazuri fiind retrase de la linia roșie, cu intrare de onoare dinspre stradă și cu o ieșire secundară spre curtea din spatele casei. Casele sunt construite cu parter și, mai rar, ridicate pe un demisol sau înălțate cu un etaj, fiind dotate cu spații semideschise, balcoane, loggii, terase, galerii cu stâlpi din lemn și piatră, ce le deschid spre grădina cu vegetație, de lângă casă.

Monumentalitatea stilistică neoromânească, stilistica moldovenească sunt caracteristica venară reprezentativă a poporului român întregit, a unui stil original, extraordinar. Aspectul pitoresc este asigurat de gruparea asimetrică a două-trei volume de diferite înălțimi, dintre care cel dominant tinde spre un aspect de turn sau foișor [11; 84, pp. 489-499].

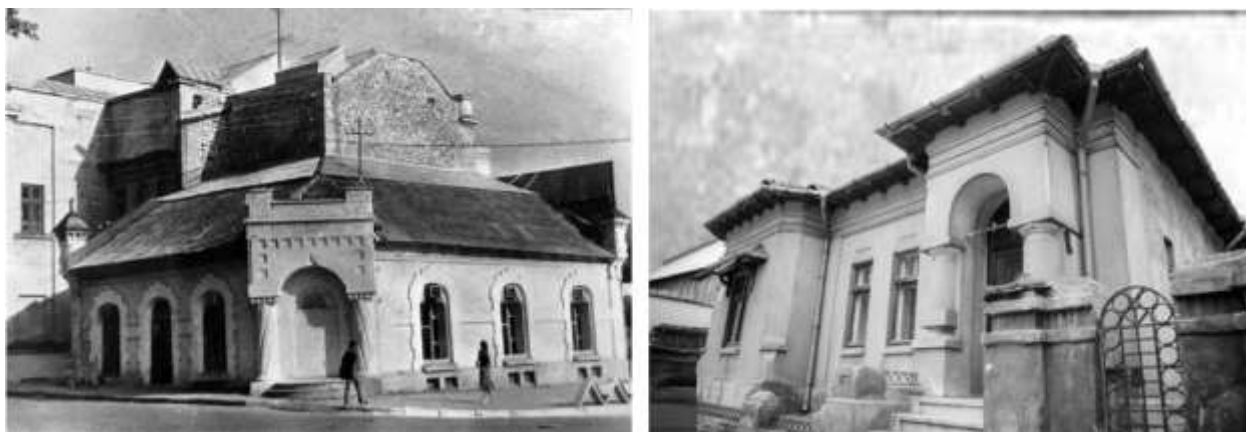

Figura 3.10. Case de raport din or. Orhei și or. Chișinău (1923-1930) [518]

Asemenea vile urbane, case de raport, cu un proprietar sau mai mulți, s-au păstrat în multe orașe și comune basarabene. Marea majoritate a imobilelor construite după proiectele

arhitectului Nicolae Mertz și care astăzi poartă amprenta națională, sunt amplasate pe următoarele străzi din Chișinău: Alexandru Bernardazzi nr. 52, Mihai Kogălniceanu nr. 69, Alexei Mateevici nr. 68, 93, 119, Alexei Șciusev nr. 115, Columna nr. 154 (Figura 3.10; Anexa 4.10) [11; 518].

Casa Națională din comuna Nisporeni, este, de exemplu, un proiect de construcție inițiat printr-un demers al *Societății Caselor Naționale*, adresat către guvernul României, în anul 1919. În urma alunecărilor de teren, se construia masiv în zona Ștefan cel Mare, astăzi cartierul Satul Nou. Iar scopul instituției, după cum afirmă înșiși promotorii, *era îndrumarea morală intelectuală și răspândirea de povește și pilde economice în masele largi ale poporului*, spre dezvoltarea localității. Clădirea a fost construită cu un volum impunător, în stilul arhitectural neoromânesc, iar frumusețea de altădată a clădirii domina pe fundalul peisajului panoramic din comună [334, pp. 67-73; 357].

Pe parcursul anilor, clădirea a trecut prin mai multe renovări, ceea ce a schimbat mult aspectul vizual. Aspectul inițial al Casei Naționale era cu totul altfel față de cel actual și rămâne doar o amintire de pe fotografiile din arhive. Tot ce se mai păstrează astăzi reprezintă doar o replică a trecutului. Activitatea Casei Naționale se desfășura pe secțiuni, dintre care cele mai atrăgătoare au fost: cultura și propaganda națională, etnografia, muzica națională (Figura 3.11.) [339].

Figura 3.11. Casa Națională din comuna Nisporeni (1919-1930), aspect contemporan [518]

O altă construcție reprezentativă este Școala pentru dascăli de la Mănăstirea Rudi, proiectată de arhitectul Valentin Voițehovski, în perioada interbelică. Școala eparhială de cântăreți, construită în perioada interbelică, la 1937-1939, este un local spațios, cu două etaje, în stil neoromânesc. Aici se integrează cele divine, credința ortodoxă cu aspectele naționale, stilul istoric moldovenesc și neoromânesc.

Spațiile dormitoarelor elevilor, care erau modeste, au fost completate cu mobilierul necesare. Fațadele edificiilor sunt lucrate cu piatră rustică, cu grupe de ferestre îngemănate, în arc în plin centru, conturate de arhivolte și coloane robuste, iar acoperișul era din olane roșii (Figura 3.12.) [280].

Figura 3.12. Vedere cu Mănăstirea Rudi, grafică de pe o carte poștală [518]

Sediul Gării Pământenii (numită Gara de Vest), din sectorul Pământenii din Bălți, reprezintă o altă construcție arhitectonică în stil neoromânesc provincial, fără stilizări istorice, construită în cele mai bune tradiții ale arhitecturii medievale moldovenești din secolul al XVIII-lea. Gara are plan în formă de triconc și elemente decorative pur moldovenești – firide și ocnițe, în schimb cu influențe vizibile ale constructivismului. Cartierul Pământenii a început să se dezvolte intens în perioada interbelică, prin proiecte de renovare a localităților [251; 280].

Locuitorii orașului în dezvoltare cer de la primărie teritoriul dintre calea ferată și noua reședință pentru zonă locativă. În scurt timp, pe acel teren a fost edificat un cartier nou, după toate cerințele urbanistice, numit sectorul Pământenii. Sectorul se deosebește radical de vatra veche a orașului Bălți, fiind amplasat la înălțime și, în bună parte, pavat și iluminat, cu străzi aranjate în plan patrulater, cu case etajate în stilistică neoromânească și românească modernă (Figura 3.13) [366].

Figura 3.13. Gara Pământenii (Gara de Vest), sector Pământenii din Bălți [518]

Tot în legătură cu aceste fapte, trebuie să menționăm că episcopul Visarion Puiu obține, de la primărie, un teren în partea de nord-vest a orașului, dincolo de gara Pământenii, pentru zidirea palatului de reședință a episcopului de Hotin. Reședința episcopului de Hotin (1924-1934) a fost proiectată în stil neoromânesc, de către arhitecții Adrian Gabrielescu și Robert Mihăiescu. Aceasta se află în cartierul Pământenii, în afara centrului istoric, în mijlocul unei grădini și e un monument de arhitectură rămas intact [332].

Soluționarea artistică a edificiului, în spiritul stilului neoromânesc, amintește de monumentele de arhitectură brâncovenească. Construcția este împodobită cu panouri din stuc, folosite la decorul ferestrelor și ușilor, elemente arhitecturale de cornișă, balcon și loggii. La

exterior, asemenea și în interior, decorul este unul bogat, cu tavan de sticlă vitrată de Veneția, suprafețe cu detalii din lemn de specii prețioase, mobilier cu monogramele incizate.

Figura 3.14. Palatul de reședință a episcopului de Hotin din Bălți [518]

Arhitectura spațiului interior reflectă interferența dintre stilul neoromânesc și cel românesc modern, de art nouveau al arcadelor extinse, susținute de coloane cu fus răsucit. Interioarele sunt grupate în jurul unui hol central, care, la parter, are o oranjerie și o capelă. În caz de necesitate, spațiul putea fi inclus într-un spațiu unitar, cu încăperile de destinație oficială (Figura 3.14.) [301, pp. 137-141].

Primăria este un alt exemplu de arhitectură în stil neoromânesc, în comuna Copăcenii, județul Bălți (astăzi, raionul Sîngerei). Arhitectura clădirii a fost soluționată în spiritul stilului neoromânesc, de tip asimetric, cu turn lateral și rezalit pe mijloc. Aceasta găzduia primăria satului în perioada interbelică. Astăzi, aspectul exterior a suportat modificări esențiale, pierzând coloritul inițial [313].

Un alt edificiu, din perioada de dezvoltare a culturii naționale românești, este sediul actual al Muzeului de Istorie și Etnografie din Sîngerei, care, în perioada sovietică, a fost transformat în centru militar teritorial. Într-o parte a intrării, erau amplasate, în complex, un fastuos obelisc și o sculptură a ostașului sovietic din al Doilea Război Mondial, după modelul compozițional al ideologiei comuniste. Construcția fațadei, organizată asimetric, cu turn, păstrează stilistica neo-românească. Intrarea este printr-un rezalit cu coloane masive și arcuri semirotunde, pe când spațiul și designul interior au fost refăcute, purtând astăzi podoaba trecutului etnografic al ținutului natal (Figura 3.15.) [313].

Figura 3.15. Muzeul de Istorie și Etnografie din Sîngerei [518]

În spațiul expozițional sunt adunate țesături tradiționale, lăicere și păritare, covoare și

ștergere lucrate în războiul de țesut. Spațiul conține piese de mobilier scunde, de stilistică rustică, lucrate manual, masa cu tăblie pătrată sau rotundă, unde se aduna toată familia. Sunt aduse din străinătate alte mobilieri, mobilier boieresc, cu incrustări și suprafețe pictate – vitrine, dormitoare și armoare.

Figura 3.16. Muzeul de Istorie și Etnografie, Florești, în stilistică neoromânească [518]

O arhitectură identică a fațadei edificiului și aceeași delimitare a spațiului interior o regăsim la Muzeul de Istorie și Etnografie din Florești, în caracterul stilisticii neoromânești din perioada interbelică. Muzeul este în sine un monument de arhitectură istorică din localitate. Acestea sunt proiecte implementate în anii 1918-1940, pentru dezvoltarea tuturor județelor României Mari (Figura 3.16.) [322].

Spațiile expoziționale descoperă podoaba populară a locuinței țăranilor români. În Orhei s-au stabilit mai mulți arhitecți români, astfel, în anii 1928-1929, arhitectul român Mircea Bengulescu, inginerul Serviciului Tehnic al județului Orhei, își construiește vila sa urbană, în stilistică neoromânească, unde locuiește până în 1940. Astăzi, edificiul vilei, monument de arhitectură protejat de stat, găzduiește Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Orhei (instituit prin Ordinul nr. 82 din 14 februarie 1969 al Ministerului Culturii). Exponatele povestesc despre patimile provinciei basarabene, în urma Primului și celui de-al Doilea Război Mondial (Figura 3.17; Anexa 4.13) [280].

Figura 3.17. Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Orhei [518]

Dezvoltarea Basarabiei, ca urmare a Unirii cu România, a permis schimbul de experiență și formarea tinerilor specialiști în școlile de arhitectură din România și Europa, aceștia contribuind

la modernizarea localităților țării. De menționat este faptul că, la acel moment, arhitectura reprezenta un domeniu important pentru Guvernul României, tocmai pentru că și prin acesta se dorea exprimarea identității naționale.

Corpul Arhitecților din Serviciile Publice era înființat în anul 1932 și era organizat sub criteriul sediului profesional al arhitecților, pe orașe și pe provinciile istorice ale României, după cum urmează: București, Vechiul Regat, Transilvania, Moldova, Bucovina și Basarabia [518]. Este perioada în care arhitectul Nicolae Mertz aduce stilistica neoromânească la Chișinău, adoptată în crearea unor monumente de arhitectură ce încă există în ziua de azi [11; 150].

Arhitectura neoromânească implementează și elemente structurale adeseori regăsite la casele țărănești, clădite conform cu stilul rustic. Aici, predomină componentele naturale, de obicei nefinisate, pentru designul interior și exterior folosindu-se lemnul masiv. Iar din punct de vedere cromatic, fiecare decorațiune rămâne fidelă naturii. Stilistica neoromânească este încă o fuziune de elemente brâncovenești, tipice arhitecturii bizantine, otomane, renașcentiste și baroce. Cunoaștem prețul lucrurilor autentice, originale, stilizate de tendințele modernismului stilisticii neoromânești, care se modelează cu stilistica de art deco și art nouveau, afirmate în secolul al XX-lea. Indiferent de perioada de edificare a unei construcții arhitecturii, designerii și artiștii plastici continuă să se inspire de la motivele tradiționale, de la arhitectura clădirilor neoromânești [11, 144; 530].

Pătrunderea ideilor și a programului estetic al modernismului în arhitectura românească a avut un mare succes în rândul tinerilor arhitecți și a coincis cu necesitatea realizării unor lucrări intense de modernizare a orașelor. Astfel, acest tip de arhitectură apare mai ales în zonele centrale ale orașelor, oferind acestora o imagine generală modernistă. Modernismul basarabean este diferit de cel european prin folosirea esteticii Art Deco. Un exemplu este vila urbană – casa de raport amplasată în zona istorică, pe strada Mihai Eminescu nr. 36, proiectată în anul 1939 de arhitectul Nicolae Mertz. Acesta e un monument de arhitectură de însemnătate națională, introdus în Registrul monumentelor de istorie și cultură ale municipiului Chișinău, la inițiativa Academiei de Științe [239; 519; 530].

În Chișinău și orașele Republicii Moldova mai sunt clădiri construite în acest stil. Caracteristicile principale ale acestuia sunt: simplitatea, accentuarea orizontalității, utilizarea figurilor geometrice la elementele clădirii. Arhitectura casei de raport întrunește toate particularitățile stilului: aceasta e amplasată cu o retragere de la linia roșie a străzii, are fațada disimetrică, dominată de defalcările orizontale, întrerupte de volumul vertical al portalului, un gard decorativ din grilaje metalice și tumbe din piatră, care formează o legătură artistică cu

clădirea și accentuează intrarea [239; 530].

Ferestrele sunt alungite pe orizontală și cuprind, de o parte și alta, porțiuni de zidărie cu factura din module încadrate în registre orizontale și verticale. Casa are un acoperiș piramidal jos, ascuns după parapetul opac din piatră, care subliniază dominarea elementelor orizontale în compoziția fațadelor și prin fereastra îngustă, alungită orizontal, pentru aerisire și iluminare, din peretele casei [114, pp. 44-49; 518].

Clădirea dispune de două terase, una la fațada principală și una la cea posterioară. Terasa dinspre grădina din spatele casei abundă în frunze de iederă, precum odinioară, când proprietarii se bucurau de peisajul natural. Această vilă este una din puținele clădiri moderniste, din perioada interbelică, care s-au mai păstrat. Interiorul imobilului mai păstrează atmosfera de odinioară, într-o lumină difuză se conturează siluetele mobilierului istoric, alături de cel modern, cu suprafețe lăcuite, de calitate, cu accesorii pe birou, în zona cabinetului. Culoarul alungit separă locuința în mai multe odăi, tonalitatea închisă a zugrăvelii accentuează grafica formelor geometrice arhitecturale (Figura 3.18.) [231; 239].

Figura 3.18. Vilă urbană, vedere de interior neoromânesc modern, art deco [518]

Vila este completată cu multe opere de artă plastică modernă, în rame bogate, portrete și peisaje rustice, fotografii de epocă ce caracterizează personalitatea proprietarilor, de o cultură aleasă. În documentele de arhivă din perioada interbelică, proprietară este Sara Sperberg, după care farmacistă Rosa Spirer, apoi, în perioada sovietică, aici a locuit Ivan Bodiul, Prim-secretar al Partidului Comunist din RSS Moldovenească și, ulterior, Irina și Vitalie Calășnicov. Irina Calășnicov a deschis, în cadrul acestui minunat monument interbelic, prima galerie de artă, numită *Coral* [239].

Tipologia locuinței urbane, a caselor de raport construite în stil neoromânesc, se constituie din două tipuri. Primul tip constă dintr-un parter, alcătuit din două apartamente, fiecare cu același nivel de confort, ca și casele particulare pentru mai multe familii.

Figura 3.19. Case de raport din străzile Maria Cibotari nr. 61, Veronica Micle nr. 5 [518]

Din aceste monumente de arhitectură istorică, incluse în registrele de stat, unele sunt reabilitate de proprietari, altele dispar, risipindu-se din lipsa resurselor financiare și din cauza legilor care nu funcționează. Asemenea case de raport sunt în zona istorică, pe străzile Veronica Miclea nr. 5, Maria Cibotari nr. 61, acestea fiind edificate în anii interbelici, într-o stilistică neoromânească cu influențe ale modernismului (Figura 3.19.) [241, pp. 54-67].

Prima casă de raport, într-o stilistică neoromânească influențată de art deco, este construită la finele anilor 1940 și este așezată la colțul cartierului. Planimetria este unghiulară, compartimentată pe două fațade principale, cu soluții de rezalit proeminent și decorare variată de bosaj reliefat, pe întreaga întindere a fațadei. Relieful în declivitate a condiționat expunerea construcției pe un soclu, cu intrare solemnă, din piatră, cu balustradă.

Compoziția asimetrică a fațadelor se încadrează în soluția planimetrică, asigurând confortul pentru fiecare proprietar, cu două intrări separate, intrare principală direct din stradă, prin intermediul unor rezalite cu loggii. Spațiile interioare, separate după mărime și asigurarea funcțională, aveau 2–3 dormitoare, un culoar central și câte un salon, iluminatul era natural, prin ferestre cu deschideri mari. Spațiile secundare ale bucătăriei și instalațiile sanitare, parte a planimetriei fiecărei locuințe, sunt grupate lângă intrarea secundară, din partea curții. Locuințele adesea erau dotate cu un beci și intrare din interiorul unui apartament [284; 518].

Vilele urbane, casele de raport, conacele boierești ridicate în județele și comunele Basarabiei, în perioada interbelică, sunt proiectate de arhitecții locali, ghidați de către aceia din România. Acestea respectă stilistica neoromânească, prin promovarea caracterului rusticului național, iar apoi se îndreaptă către influențele modernismului basarabean, al art deco și art nouveau. Este valorificată identitatea culturală și istorică locală, prin specificul edificiilor de locuire și publice, în lucrări reprezentative pentru arhitectura din perioada interbelică. În contextul mediului economic prosper și al programelor generale ale României, ce vizau modernizarea orașelor și comunelor românești, inclusiv a celor basarabene, acestea din urmă au cunoscut o intensă activitate, în toate domeniile, dar mai ales în construcții [115, pp. 86-89].

Începând cu 1918, au fost adoptate mai multe proiecte, au fost propuneri de modificare

a decorului urban, de completare a fronturilor stradale și creare a unei imagini urbane coerente. A fost abordat un program estetic al modernismului în arhitectura românească, care a avut un mare succes în rândul tinerilor arhitecți, în lucrările intense de modernizare a orașelor. Astfel că tipologia de arhitectură neoromânească apare în zonele centrale ale orașelor județene și comunelor, oferindu-le acestora o imagine generală modernistă. Imaginea modernismului basarabean, diferit de cel european prin folosirea esteticii art deco, a câștigat adeziunea clientelei burgheze prospere, de industriași și liber-profesioniști, dar și a micilor comercianți și meseriași, care și-au aflat în această arhitectură propriul mod de expresie [371, pp. 45-51].

Dezvoltarea regiunii se realiza prin instituirea unor centre de coordonare economică a Basarabiei. Astfel, în marile orașe județene este deschisă, prin decretul regelui Ferdinand, din 24 octombrie 1918, prima Cameră de Comerț și Industrie din Basarabia, cu reședința la Chișinău și filiale în Bălți, Orhei, Soroca, Bender, Ackerman, Ismail și Cahul. Clădirea bursei de valori a fost amplasată la colțul actualelor străzi Eminescu și Mitropolit Varlaam [244, pp. 304-309].

Arhitectura edificiului Camerei de Comerț și Industrie din Basarabia avea un aspect fastuos, pe două axe, colțul de intersecție a volumelor îl forma intrarea, un rezalit flancat în două coloane plane, finalizat cu o arcadă. Decorul bogat al edificiului, în stilistică art deco, se completează cu elemente în zigzag și rectilinii stilizate, la partea superioară al fațadei este un registru de denticuli patrulateri. Ferestrele arcuite sunt completate cu ancadrame din piatră șlefuită, partea dadoului este delimitată printr-un brâu cu diamante incisate. Partea cea mai spectaculoasă este intrarea – cu o cornișă susținută de console și coloane plate, cu elemente rectilinii, un ceasornic încadrat într-o ramă reliefată, ușa din panouri de lemn scump cu deam în ovă, cu festoane fine, o adevărată bijuterie arhitecturală, pierdută pentru chișinăuneni. A suferit în cel de-al Doilea Război Mondial, iar administrația locală a decis să n-o restabilească (Figura 3.20.) [518].

Figura 3.20. Camera de Comerț și Industrie din or. Chișinău și filiala din or. Orhei [518]

Filiala Camerei de Comerț și Industrie din Basarabia, din Orhei, este mai modestă în dimensiuni, dar reflectă, la fel, stilistica neoromânească modernă, a caracterului de art deco, deși

în timp mai dispar unele elemente arhitecturale. Așezată pe linia roșie, construcția are o planimetrie simetric defășurată, la centru având un rezalit cu două coloane masive. Fațada are două geamuri despărțite prin colonete cu fus plat canelat și bosaj volumetric pe partea superioară a geamului. Intrarea încropită între două coloane, cu decor în figuri rectilinii, se finalizează cu o cortină arcuită cu trei goluri, cornișa se completează cu denticuli orizontali și bosaj. Astăzi, edificiul găzduiește clădirea băncii orașului (Figura 3.20; Anexa 3.16) [150].

Filiala Camerei de Comerț și Industrie din Basarabia, din Orhei, este mai modestă în dimensiuni, dar reflectă, la fel, stilistica neoromânească modernă, a caracterului de art deco, deși în timp mai dispar unele elemente arhitecturale. Așezată pe linia roșie, construcția are o planimetrie simetric defășurată, la centru având un rezalit cu două coloane masive. Fațada are două geamuri despărțite prin colonete cu fus plat canelat și bosaj volumetric pe partea superioară a geamului. Intrarea încropită între două coloane, cu decor în figuri rectilinii, se finalizează cu o cortină arcuită cu trei goluri, cornișa se completează cu denticuli orizontali și bosaj. Astăzi, edificiul găzduiește clădirea băncii orașului [133; 150].

Atestăm în Basarabia, în anii 1918-1940, clădiri construite care se încadrează în curente art deco, neoromânesc. Acestea s-au manifestat și în România, începând din deceniul al treilea al secolului al XX-lea, ca expresie a modernității, preferată de societatea românească. Deși încadrarea lor stilistică nu este unică, amprenta art deco este vizibilă la edificiile publice și imobilele cu apartamente. Influența se remarcă atât în compoziția volumetrică, în articularea elementelor de suprafață, în grafismul profilaturii și al compozițiilor ornamentale, în jocul de materiale și texturi, cât și în arhitectura de exterior și interior.

Stilistica morfologică a arhitecturii de exterior și interior a edificiilor – a vilelor și conacelor urbane, a caselor de raport în spirit neoromânesc – e caracterizată de existența unui parter și a etajului, clădirile având aspect de vilă particulară, cu două apartamente, fiecare distribuit pe un nivel. Aspectul fastuos și asimetric al formei arhitecturale este datorat turnului cu foișor, de la colțul casei și galeriilor suprapuse, amenajate în partea orientată spre stradă. La parter există arcade largi din piatră, sprijinite pe coloane joase și robuste, cele de la etaj fiind cu stâlpi eleganți din lemn (element din arta tradițională a locuinței) sau piatră, care susțin streșina lată a acoperișului [115, pp. 86-99; 150; 189; 406, pp. 36-43].

Stilul neoromânesc a fost aplicat în construirea instituțiilor de învățământ, a școlilor primare de pe teritoriul județelor și comunelor basarabene. S-a utilizat un proiect-model de școală în construcție, spre exemplu, la școlile de pe strada Muncești, nr. 400, Schinoasa Deal, nr. 7 (Figura 3.21.), Traian, nr. 3, Hanul Morii etc.

Figura 3.21. Clădirea școlii Schinoasa Deal, nr. 7, anii 1940 – 2014 [518]

Școlile sunt ridicate într-un nivel, pe un plan rectangular și sunt aliniate cu latura lungă a liniei roșii a străzii. Planimetria corespunde cerințelor procesului de studii, cu patru săli de clase, de o parte a unui coridor luminos, luminat lateral prin ferestre, cu vedere spre curtea interioară a școlii. Intrarea principală era dinspre stradă, printr-o logie adâncă, în arc semirotund, cu arhivolta sprijinită pe coloane robuste, joase, cilindrice. Intrarea era evidențiată în exterior sub forma unui turn scund, acoperit în formă de cort.

Ferestrele sunt largi, rectangulare, fără ancadramente, cu plite de pervaz și sunt sprijinite pe console pătrate. Friza de sub cornișa simplă este delimitată de restul paramentului printr-un brâu din zimți, executat din cărămizi așezate în zigzag. În pereții interiori ai logiei sunt nișe scobite, în arc pe centru, pricipiu inspirat din arhitectura istorică [148, pp. 310-311; 404, pp. 16-24].

Entuziasmul documentării tehnice minuțioase a patrimoniului arhitectural, istoric, național a fost diminuat de schimbarea stilisticii în arhitectură. Neoromânescul a depășit, în deceniul trei, apogeul recunoașterii profesioniste ca singurul stil care ar fi împăcat aspirațiile naționale cu evoluția firească a arhitecturii, ca artă și expresie a progresului social și tehnic.

Monumentele de arhitectură modernă autohtonă au nevoie de consolidare și restaurare pentru a fi repuse în valoare. Un astfel de monument, dat uitării de autorități, este Casa cu două fețe, din zona istorică a Chișinăului, de pe strada Vasile Alecsandri [518].

Figura 3. 22. Casa cu două fețe din strada Vasile Alecsandri, or. Chișinău [518]

Aceasta a fost cândva o vilă urbană și este un monument de arhitectură de însemnătate națională, de la începutul secolului al XX-lea, în stilistică modernă, art deco. Portalul ușii, în arc rotund, este sprijinit de două coloane, străpunse de nișe, finalizate în piatră masivă rotunjită, așezate pe pedestale înalte, iar în golul intrării este o ușă masivă, din lemn scump încrustat.

Casa cu două fețe nu avea intrare din stradă, cum se obișnuia, intrarea era pe laterală, iar la stradă dădeau doar geamurile largi, cu trei despărțituri în coloane plate și două console pe decorul ancadramentului, iar la cornișă, cu bosaj liniar. Construcția are un rezalit central în formă arcuită, unde tencuiala căzută scoate la iveală cărămida de calcar; la colțul a doi pereți ai edificiului este înglobată o coloană cu fusul rotunjit și brăzdat la dadou cu brâu liniar; menționăm, de asemenea, că elementele geometrice rotunjite și liniare caracterizează stilistica art deco (Figura 3.22.) [150; 190, pp. 61-70; 191, pp. 105-115].

Orientarea stilistico-morfologică funcționalistă care a cuprins Europa și SUA, de la începutul secolului al XX-lea, a apărut în designul interior și arhitectură în urma căutării expresivității arhitecturale în baza propriului limbaj plastic. Exigențele funcționalismului au derivat din potențialul de utilizare a materialelor de construcție și de calitățile tehnice și decorative ale acestora, precum și din organizarea clădirilor în corespundere cu destinația lor. Efectul plastic rezultă din organizarea compozițională a volumelor și formelor elementelor stilistice, locale și moderne [184; 284; 285].

Stilistica funcționalistă corespundea legităților de evoluție a formelor arhitecturale, care, sub presiunea progresului tehnic și a revoluțiilor sociale de la începutul secolului al XX-lea, au răsturnat valorile clasice ale arhitecturii. Din procedeele utilizate ca o paletă compozițională a arhitecților, menționăm că s-a mizat pe puritatea geometrică a formelor arhitecturale, dominate grafic de linii orizontale, armonizate prin proporții, cu ritmul egal al golurilor pe fundalul plinurilor, accentuate de efectele clar-obscurului, cu acoperișurile plate, efectele coloristice monocrome și contrastul de factură din combinarea aleasă a materialelor de construcții, realizate printr-o manoperă de înaltă calitate [223, pp. 38-39; 231].

Arhitecții români au devenit promotori activi ai stilului funcționalist, care în România interbelică s-a impus vertiginos, sub denumirea de modern românesc. Activi în promovarea arhitecturii funcționaliste, prin creațiile lor arhitecturale, au fost arhitecții metropolei Gh. Cantacuzino, Duiliu Marcu, Horia Creangă, care au dat dovadă și de talent publicistic, înscriindu-se în tradiția timpului cu mesaje asupra noii viziuni de creație [5; 12].

Horia Creangă, prin anul 1935, a formulat esența arhitecturii modernismului, care poate concura cu cele mai inspirate elogii aduse arhitecturii contemporane: *...arhitectura va evolua*

liber, [...] prin simplitate. Artă aceasta va răspunde [...] gustului superior și aristocrat al liniilor simple, subtile și albe, încercări de reprezentare a infinitului. Artă aceasta va produce un rafinat sentiment estetic, lăsând privirea să alunece neobosită pe linii calme [...] și poate va fi pentru societatea viitoare o satisfacere intimă a aspirației sale spre ideal [85].

În spiritul funcționalismului, au fost proiectate mai multe edificii, pentru centrele urbane, dintre care și Chișinău. Aici s-a proiectat complexul Cercului Militar, însă a fost o intenție rămasă nerealizată, deoarece ar fi ocupat un cartier întreg. O altă clădire din această perioadă a fost Clubul Ofițerilor, construit pe un plan în segment de cerc, o configurație evident funcționalistă. Clădirea a fost conservată, apoi terminată în anii postbelici, cu ajustarea interioarelor Clubului Ofițerilor pentru hotelul Moldova, interioare unde se face trimitere la o stilistică neoclasică.

În afară de aceste două orientări stilistice principale, care se identifică în aspectul clădirilor construite în orașele basarabene în perioada interbelică, se disting clădirile publice de mare prestație socială, cu arhitectura soluționată în spiritul stilului neoclasic și neoromânesc, cu elemente rustice naționale, criterii fundamentate în anii postbelici a secolului al XX-lea [88, pp. 39-40].

Orientarea analizelor științifice spre dezvăluirea specificului a condus la constatarea modificării construcțiilor în perioada interbelică, cu utilizarea procedeelor arhitecturii istorice, caracteristice stilului neoromânesc și modernului. Un exemplu este vila urbană din strada Sfatul Țării. La începutul secolului al XXI-lea, clădirea a fost amplificată printr-un volum nou, integrat după parametri, compoziție și parament în piatră identice cu partea veche, fapt care, însă, a modificat aspectul inițial. Efectul grandomaniei este evident în construcție prin alăturarea unui volum, care a deschis două intrări din stradă, păstrându-se însă planimetria în două niveluri. Galeria colonadelor din piatră și loggia, susținută de coloane de lemn, respectă stilistica neoromânească și completarea cu elemente de decor în art deco [184; 518].

Figura 3.23. Vila urbană din strada Sfatul Țării, or. Chișinău [530]

Patrimoniul cultural de ieri are implicații pentru dezvoltarea societății durabile de mâine, cu arhitectura sa monumentală, complexele de locuit uriașe, grădinile cu zone verzi, bulevardele largi și arterele de transport cu mai multe benzi de circulație. Se întâlnesc numeroase accente arhitecturale impunătoare în cadrul clădirilor administrative, clădirilor rezidențiale de tip turn, monumentelor de mari proporții, toate acestea aducând o nouă imagine, ce a evoluat pe parcursul diferitelor perioade de dezvoltare a Republicii Moldova (Figura 3.23.) [88, pp. 39-40; 237, pp. 137-144; 530].

În această arie discursivă, constatăm că în anii 1918-1940, se înregistrează schimbări esențiale în statutul politic, social, economic al provinciei. Schimbările determină constituirea și înflorirea artei plastice basarabene, cu transformarea Școlii de Desen (1903) în Școala de Arte Frumoase (1918), fondarea Societății de Belle Arte din Basarabia (1921). Li s-a acordat tinerilor posibilitatea de a-și continua studiile la Iași și București, în diferite centre europene, fapt care s-a soldat cu realizări de valoare și includerea artei basarabiene în circuitul de valori europene [85; 183].

La Chișinău, s-a constituit Muzeul de Arte Plastice, a fost înființată Pinacoteca municipală, la inițiativa sculptorului Alexandru Plămădeală. Au fost edificate monumente care au împodobit orașele basarabene: la Chișinău a fost înălțat monumentul lui Ștefan cel Mare, sculptor Al. Plămădeală, dar și al Regelui Ferdinand I, la Orhei a fost edificat monumentul lui Vasile Lupu, sculptor Oscar Han. Activitatea Școlii de Belle-Arte a avut un impact pozitiv asupra dezvoltării învățământului artistic și a determinat promovarea talentelor autohtone [182; 186].

Mișcările artistice europene vor contribui la efervescența creatoare petrecută în Basarabia la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Tradiția picturii basarabene constituie fundamentul de plecare, riguros selectat, reținând din aceste depozite, dar și din fenomenul modernității, exact ceea ce îi trebuie pentru a-și desăvârși drumul artistic. Artă basarabească va cuprinde toate genurile artelor plastice, iar imagini ale peisajului moldav este valorificat de plasticieni, indiferent de tendințele stilistice și influența școlilor, abordează temele modeste ale rusticului, orașului sau ale peisajului pitoresc al ținutului [22; 314; 315].

O distanțare palpabilă se conturează în lucrările realizate în tradițiile *peredvijnicilor*, bogăția coloristică se datorează colegilor din Odesa, Societatea Pictorilor din Sudul Rusiei, în maniera de interpretare ce ne amintește de pânzele lui Vladimir Ocușco, Pavel Piscariov, Alexandru Climasevschi, Vasile Blinov, Mihai Berezovschi etc., și se manifestă, de regulă, prin *plein-air*-ul, iar evoluția artei moderne din Basarabia se atestă în contextul proceselor artistice din România, Rusia, Ucraina și Europa de Est, reflectată cu predilecție în creațiile lui Lidia

Arionescu-Baillayre (neoimpresionism), Pavel Șilingovschi, August Baillayre (constructivism, impresionism și postimpresionism), acesta din urmă fiind considerat promotor al modernismului (Figura 3.24.) [183; 186; 189].

Figura 3.24. Artele plastice basarabene în creația artiștilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea [183; 186; 189]

***Port comercial*, u/p, V. Blinov, 1915; *Mahalaua Melesteu toamna târzie (or. Chișinău)*, u/c, Gr. Filatov, 1920; *Cireadă de vaci*, p/u, P. Șilingovschi, 1920**

Activitatea creativă oglindită prin artele plastice basarabene de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prin în arta moldovenească au fost reprezentate tradițiile artei contemporane europene, introduse prin intermediul profesorilor și al noilor curente europene – de la simbolism la modernism. Dezvoltarea artelor și culturii moldovene ale timpului au fost reflectate de presa de la Chișinău și București în editurile ziarelor: *Viața Basarabiei*, *Cuvântul Basarabiei*, *Cuvânt Moldovenesc* și *Basarabia noastră* etc. [23; 183; 189; 216, pp.117-123].

Majoritatea edificiilor, cu organizarea designului interior și a artelor plastice din incintă, în această perioadă, au conservat, sub fațadele trecutului, bogăția spirituală a neamului nostru, pentru că trecutul a constituit sursa de inspirație și izvorul de stiluri ce puteau fi reproduse cu fidelitate sau cu puține modificări. Astfel, românii basarabeni au avut șansa de a valorifica limba strămoșilor, dar și stilistica arhitecturii strămoșilor, artizanale și interioare, transpuse într-un limbaj arhitectural național.

3.4. Concluzii la Capitolul 3

1. Perioada anilor 1918-1940 a constituit perioada de aur pentru Basarabia, una de dezvoltare a localităților urbane și rurale, cu expunerea elementelor naționale în stilistica arhitecturală de exterior și interior. A fost perioada de renaștere a provinciei Basarabiei, prin politici statale și programe de dezvoltare a domeniului de arhitectură, în stilistică neoromânească civilă, religioasă și particulară. A fost o perioadă de dezvoltare culturală a instituțiilor căminelor culturale din fiecare localitate, inițiativă promovată de regele

Ferdinand I, care a pus bazele Fundației Culturale *Principele Carol*. Fundația își propunea cultivarea tradiției românești, păstrarea datinilor și obiceiurilor locale. Prin analiză sintetică, s-a stabilit că există descrieri despre amprenta lăsată asupra imaginii așezărilor urbane și rurale din Basarabia, în arhitectura interbelică. Influența se manifestă prin dominația *stilului brâncovenesc sau neoromânesc*, care avea menirea nu numai să ofere expresivitate și eleganță clădirilor, dar și să valorifice elementele naționale [251; 252].

2. Stilistica morfologică în designul interior, arhitectura și artele plastice din Basarabia se reflectă în imaginea clădirilor, care arată influența în stil neoromânesc, cu folosirea elementelor arhitecturii medievale din Moldova și Țara Românească, în stilul numit *stilul lui Ștefan cel Mare* și în *stilul brâncovenesc*, cu influențe din arta populară rustică. Cele mai reprezentative exemple ale arhitecturii neoromânești aparțin orașelor și comunelor județene, cu lăcașe de cult, edificii locative particulare și colective. Realizate în perioada țaristă, în stilistica arhitecturii clasice și neoclasice, acum acestea se reîmbracă și devin noi construcții, în stilul arhitectural brâncovenesc, neoromânesc, care îmbină armonios trăsăturile arhitecturii muntenești și moldovenești [88]. Noile tendințe de manifestare a *stilisticii designului interior, arhitecturale și artelor plastice*, ilustrează o *orientare spre modernism*, cu influențe de *art deco*, conturat pe fațade și în spațiile interioarelor interbelice.

3. La completarea imaginii stilistico-estetice a arhitecturii orașelor, a designului interior al locuințelor, din Moldova și din Chișinăul interbelic, au contribuit arhitecții Nicolae Mertz, Gheorghe Cujbă, Gheorghe Cupcea, Nicolae Țăganco, Eugen Bernardazzi, Ecaterina Ocușco-Alhazova, Victor Ulinici, Rudi, Robert Curț, Ilia Novîțky etc. Aceștia își obținuseră formarea profesională în centrele culturale din Rusia și Europa, ceea ce a condiționat și a generat o varietate a tendințelor stilistice eclectice, moderniste ale timpului [252; 307; 327, pp. 26-27; 337, pp. 137-144; 371, pp. 45-51].

4. În Basarabia s-au dezvoltat mai multe instituții de cultură, Școala de Desen (1903) devenind Școala de Arte Frumoase (1918), fiind fondată Societatea de Belle Arte din Basarabia (1921), acestea bucurându-se de o largă influență a specialiștilor cu studii în Europa. În cadrul Societății de Belle Arte au activat Au. Baillayre, E. Maleșevski, Ș. Cogan, T. Kiriakoff, V. Doncev, P. Piscariov etc. De rând cu influența picturii *peredvijnicilor*, se manifestă arta cu viziuni moderne, la Chișinău fiind constituite Muzeul de Arte Plastice și Pinacoteca municipală. Se organizează multiple expoziții, caracterizate de o diversitate stilistică. Perioada de înflorire și renaștere națională pentru Basarabia a fost oglindită de presa de la Chișinău și București, în publicațiile românești: *Viața Basarabiei*,

Cuvântul Basarabiei, Cuvânt Moldovenesc, Basarabia noastră etc. [183; 314, pp. 54-59; 316; 318].

5. În cele din urmă, în perioada anilor 1918-1940, Basarabia cunoaște un avânt național, fiind integrată în Patria-mamă. Românii basarabeni s-au bucurat nu numai de limba strămoșilor, dar și de o stilistică a arhitecturii patrimoniale a strămoșilor, artizanale și interioare, transpuse într-un limbaj arhitectural tradițional românesc.

4. SPECIFICUL INTERFERENȚELOR STILISTICO-MORFOLOGICE ÎN DESIGNUL INTERIOR, ARHITECTURĂ ȘI ARTELE PLASTICE ÎN RSS MOLDOVENESCĂ, ANII 1945-1991

4.1. Variații ale stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice în RSS Moldovenească

Primul an de ocupație sovietică (28 iunie 1940 – 22 iunie 1941) a adus distrugeri considerabile patrimoniului material, cultural al țării. Doar într-un singur an, au fost închise o serie de biserici și mănăstiri, au fost confiscate și distruse valoroase piese de cult, în mare parte acestea fiind duse în Rusia sovietică. După intrarea României în cel de-al Doilea Război Mondial, Basarabia s-a reîntors în componența statului român, timp de încă trei ani, iar anii 1941–1944 reprezintă perioada restabilirii economiei Basarabiei, în condițiile războiului [287].

Uniunea Sovietică a creat, de fapt, o națiune *moldovenească* teritorială, care avea propriul său aparat de stat și elite conducătoare. Chiar dacă era fără o suveranitate reală sau fără drept complet de expresie politică, RSS Moldovenească a avut, în multe aspecte, atribute ale unui stat suveran, recunoscute oriunde în lume [364, pp. 55-65; 365].

Este o perioadă când sunt șterse, distruse în mod intenționat monumente de arhitectură națională, din fostele județe și din comunele basarabene. Este distrusă Casa Eparhială din Chișinău, în anul 1941 (Figura 4.1.), când Basarabia devine RSS Moldovenească, nefiind acceptată arhitectura de stilistică neoromânească. Se instaurează și în Moldova sovietică stilul *stalinist*, în arhitectură, acesta putând fi întâlnit în multe dintre țările care, după cel de al Doilea Război Mondial, au trecut în sfera de influență a URSS [449].

Figura 4.1. Zona centrală și Primăria, Casa Eparhială (distrusă în 1941) din or. Chișinău în ruine, anii 1940-1945 [533]

Ca urmare a *sovietizării* realizate în arhitectura de exterior și designul interior, precum și în artele plastice din Moldova sovietică, acestea toate au primit un aspect comun

similar celui din alte orașe ale Uniunii Sovietice [56].

Până la sfârșitul anilor '50 ai secolului al XX-lea, în arhitectura monumentală din orașele RSSM, se utiliza *principiul realismului socialist*. Drept bază teoretică au servit tratatele de arhitectură și operele măștrilor renașterii italiene, care au format așa-numitul stil empire sovietic sau stalinist, decorat cu forme și ornamente din moștenirea istorică. Aceleași principii au fost urmate în domeniul designului interior și artelor plastice [448].

În a doua perioadă, care a urmat după decizia privind surplusul de plasticitate în arhitectură (1955), formele spațiale ale clădirilor, cu excepția celor monumentale, au fost simplificate, noile forme derivând din structura constructivă și utilizarea tehnicii de construcție. Această situație a durat câteva decenii, arhitectura fiind limitată la repetarea unor soluții spațial-volumetrice, considerate optime pentru diverse tipuri de clădiri: publice, locative, industriale etc. [58].

Al Doilea Război Mondial a provocat dispariția mai multor clădiri de valoare din localități, iar în Chișinău fondul construit a fost distrus în proporție de 70%-80%. În Chișinău au suferit distrugeri clădirile din partea centrală a zonei istorice, ridicate în ultimele trei-patru decenii, înalte de două-trei niveluri. Aceste edificii conturau artera principală a urbei, actualul bulevard Ștefan cel Mare, și partea din jurul Bazarului vechi, din partea medievală a Chișinăului [56; 298].

- ***Funcționalismul / raționalismul /constructivismul***

La sfârșitul anilor '20 ai secolului al XX-lea, *funcționalismul* devine sistemul dominant în gândirea arhitectural-urbanistică europeană. Acest stil, numit *funcționalism* în Occident, *raționalism* în Italia și *constructivism* în Uniunea Sovietică, se contrapune eclectismului din secolul al XIX-lea. Proporțiile arhitecturale perfecte, lipsa totală de decoruri, raționalismul în soluționarea problemelor funcționale, utilizarea betonului armat și a metalului, cu un rol important în construcții – acestea sunt principalele caracteristici ale funcționalismului. Funcționalismul refuză utilizarea detaliilor arhitecturale și decorative costisitoare, fațadele și interioarele clădirilor fiind *golite* în mod intenționat [373; 510, pp. 180-184].

Stilistica perioadei moderne, în designul interior, arhitectură și artele plastice, teatrale, muzicale etc., se rezumă la una *totalitară* și variază de la o țară la alta. Aceasta e specifică pentru Italia, Germania, România și alte țări europene în secolul al XX-lea.

Aceasta se caracterizează prin stilul de propagandă și glorificarea puterii centrale – a puterii sovietice, cu acțiunile de *pacificare și fericire a popoarelor*. Efectul grandomaniei

este evident, creându-se centre industriale gigantice, complexuri de locuit uriașe, kilometri de zone verzi, bulevarde largi și artere de transport cu mai multe benzi de circulație. Adesea, se întâlnesc accente arhitecturale *apăsătoare*: în clădirile administrative, clădirile rezidențiale de tip *turn*, monumentele de mari proporții etc., care concentrează *esența ideologică* a noului sistem. Este era totalitară și experimentează cu exemple din vocabularul arhitecturii clasice. Acum la modă devine *empire-ul stalinist*. Edificiile de cult își pierd rolul urbanistic de odinioară: bisericile orașelor sunt fie demolate, fie *distruse*, din punct de vedere vizual, de clădirile din apropiere. Unele obiective eclesiastice sunt reprofile în muzee, teatre, depozite, săli de sport, săli de expoziție. Spre exemplu, Catedrala Nașterea Domnului din Chișinău devine Sală de expoziție etc. [450].

În anul 1955, este instituită Uniunea Arhitecților Sovietici din URSS, o asociație a specialiștilor de creație arhitecturală, similară cu Uniunea Compozitorilor, Uniunea Scriitorilor, Uniunea Artiștilor Plastici, Uniunea Teatrală, Uniunea Cineaștilor etc., toate sub titulatura URSS. Acestea au activat într-un sistem cultural sovietic, iar obiectivele lor prioritare vizau implementarea doctrinei ideologice comuniste.

Misiunea activității arhitecților sovietici se baza pe politica Partidului Comunist și trebuia să slujească intereselor și necesităților societății socialiste, spre corespunderea deplină a fiecărui edificiu și a fiecărei construcții destinației sale funcționale, comodității, eficienței tehnico-economice și, cel mai important, cerințelor ideologico-artistice ale epocii socialiste [92; 448; 452, pp. 57-62].

În anul 1944, a fost creat Biroul organizatoric al Uniunii Arhitecților Sovietici din RSSM, în corespundere cu principiile similare existente la nivel unional, aplicate și în alte republici sovietice. După care, în anul 1945, se constituie Uniunea Arhitecților Sovietici din RSSM, redenumită Uniunea Arhitecților din RSSM, la 1955, nume cu care va activa până în anul 1991 [365].

Principalul scop și obiectivele pe care urmau să le îndeplinească arhitecții sovietici, în cadrul Uniunii Arhitecților din RSSM, erau stipulate în directivele centrale de promovare a *stilisticii staliniste*, a regimului sovietic. Obiectivele vizau participarea activă la construirea localităților sovietice, urbane și rurale, crearea edificiilor în conformitate cu cele mai economice și performante proiecte-tip, dezvoltate pentru completarea localităților distruse după cel de-al Doilea Război Mondial. Proiectele urmau să contribuie pe toate căile la perfecționarea metodelor industriale în construcții, arhitecții fiind obligați să posede tehnicile moderne din construcții, să înțeleagă problemele economiei construcțiilor, să manifeste o

atitudine inovatoare în realizarea sarcinilor de creație.

Un alt principiu al partidului și al guvernului prevedea un șir de acțiuni orientate spre *îmbunătățirea radicală a activităților de construcție de arhitectură sovietică*, prin înlăturarea exceselor decorative [444, pp. 121-129].

Cultura generală a arhitecților era, de asemenea, cultivată mereu prin prisma politiciii ideologice comuniste. Pentru sporirea măiestriei și a calificării profesionale, se organizau congrese, conferințe, seminare, cursuri și lecții, precum și stagii de creație, în republicile și regiunile URSS și în alte țări sovietice. Pentru proiectarea și promovarea arhitecturii de tip sovietic, în RSS Moldovenească erau trimiși arhitecți îndrumători de la Moscova, pentru instruirea în spiritul regimului socialist [448].

Una din *strategiile prioritare* ale regimului socialist a fost *lupta cu rutina, inerția și stagnarea, cu manifestările de formalism, eclectism și alte denaturări*, aceasta fiind, de fapt, o luptă cu noile tendințe arhitecturale din țările dezvoltate, cu stilistica neoromânească locală, fiind demolate multe construcții sau acestea fiind lăsate uitării. Monumentele de arhitectură de tipologie sovietică erau puse în valoare, concomitent cu sprijinirea eforturilor instituțiilor de stat în protecția și salvagardarea acestora [445].

Arhitectura este un domeniu de creație, iar acesta are nevoie de libertate. Arhitecții sovietici au fost puși într-o situație dificilă, fiind lipsiți de finanțarea statului și, astfel, obligați să execute dispozițiile acestuia. Prin urmare, toate uniunile arhitecților din URSS erau create cu un singur scop – pentru realizarea strategiei politiciii culturale, de afirmare a idealurilor socialiste.

Mai mulți cercetători și documente de arhivă reflectă activitatea mai multor arhitecți talentați, care în măiestria lor artistică și în creația lor, au utilizat elemente din tradițiile populare. Activitatea lor a avut și consecințe benefice pentru cultura țării noastre, astfel demonstrând rezistență față de autoritățile sovietice [444, pp. 121-129; 448].

Toate schițele-concept și proiectele dezvoltate pentru orașele și localitățile rurale urmau să fie coordonate de ministerele de resort, precum și de Comitetul de Stat de Planificare al URSS. Astfel, controlul centralizat asupra domeniului arhitecturii și construcțiilor, asupra instituțiilor de specialitate din republicile unionale, le rezervă doar rolul de executor pasiv, fără dreptul la opinie proprie și la inițiativă. Decizie care implică obligația tuturor organizațiilor, de proiectare și construcții, de a edifica în orașe doar blocuri locative cu 4-5 niveluri, iar în orașele și localitățile muncitorești - blocuri nu mai înalte de 4 nivele. Acestea sunt edificii de tip *hrușciovist*, după

numele secretarului CC al PCUS, N. Hrușciov, coordonatorul ideologiei aplicate în cazul construcțiilor sovietice [452, pp. 57-62].

O altă hotărâre, din 1955, este cu *privire la înlăturarea exceselor în proiectare și construcții*, motivând că mulți arhitecți sunt atrași de latura exterioară a edificiilor și, fiind preocupați îndeosebi de decorul fațadelor, nu urmăresc îmbunătățirea planificării interioare a spațiilor locative, a apartamentelor și sunt ignorate cerințele economice. Conducerea URSS a depistat numeroase *neajunsuri și denaturări* în arhitectură, atribuite faptului că fosta Academie de Arhitectură din URSS *orienta arhitecții doar spre aspectele decorative ale construcțiilor, în defavoarea comodităților și caracterului rațional al blocurilor*. Această orientare a contribuit la formarea *gusturilor formaliste și a arhaismului în arhitectură*. Așadar, sarcina arhitecturii URSS era de a se transforma într-o arhitectură sovietică, ale cărei caracteristici trebuiau să fie un stil sobru și esențial, cu avantaje economice [60, pp. 41-47; 444, pp. 121-129].

Strategiile politicii arhitecturale, în RSS Moldovenească, au fost parte componentă a politicii de construcții a URSS; au fost inițiate unele construcții urbane și rurale de tip sovietic.

Pentru planificarea și proiectarea orașelor Moldovei, arhitecții trebuiau să țină cont de numeroase directive și instrucțiuni dictate de la Moscova. Toate propunerile de concept erau examinate îndelung în ședințe, întruniri și congrese, cu un singur scop: orașele *urmasu să capete o nouă imagine – sovietică* [92; 444, pp. 121-129; 444].

- **Activitatea lui Alexei Șciusev**

Localitățile rurale și urbane din RSS Moldovenească, asemenea tuturor localităților din republicile URSS, urmau să fie structurate după un plan general. Elaborarea primului plan general, de restabilire și reconstrucție a orașului Chișinău, a fost condusă de arhitectul, istoricul, teoreticianul artei și academicianul Alexei Șciusev (1873-1949). Fiind originar din orașul Chișinău, arhitectul cunoștea tradițiile locale în construcții și încearcă să le păstreze în proiectele sale [14; 359].

Academicianul Alexei Șciusev contribuie la proiectarea obiectivelor arhitecturale ale capitalei prin promovarea unei arhitecturi contemporane și a tradițiilor populare [503].

Un exemplu de creație arhitecturală, în tradițiile locale, a academicianului-arhitect Alexei Șciusev, este Biserica Sfânta Treime din Cuhureștii de Sus, raionul Florești. Acesta este un lăcaș de cult creștin-ortodox și un monument de arhitectură de importanță națională. Edificiul este un complex arhitectural care îmbină în sine stilurile arhitecturale bizantin, moldovenesc, brâncovenesc, cu influențe atât în fațada edificiului, cât și în alte elemente

arhitecturale ale bisericii [14; 474].

Turla are cupola *clopoșelului*, o formă răspândită în arhitectura Moldovei de peste Prut. Biserica se evidențiază printr-o întrebuințare perfectă a pietrei locale albe, a cărămizii și olanelor roșii, care conferă o bogăție a structurii și a paletei de culori. Formele caracteristice ale cornișelor, arcada ogivală a pridvorului îi dau bisericii un aspect local (Figura 4.2.) [474].

Figura 4.2. Biserica Sfânta Treime din s. Cuhureștii de Sus, r-nul Florești, realizată în stil brâncovenesc, arhitect A. Șciusev [533]

O altă lucrare arhitecturală, din RSS Moldovenească, este gara feroviară din Chișinău și aparține, de asemenea, ilustrului academician-arhitect Alexei Șciusev. Primul sediu al Porților orașului era la gara feroviară construită în anul 1870-1872, aceasta fiind edificată după proiectul arhitectului austriac Heinrich Lonski. În timpul războiului, în anul 1941, edificiul a suferit în urma atacurilor Armatei Roșii, iar după ce a fost parțial restaurat, în anul 1944, a fost distrus complet de bombardamente. Restaurarea vechiului edificiu era imposibilă, acesta fiind grav avariat [474].

Un nou edificiu este proiectat în 1948, după schița-concept a academicianului Alexei Șciusev și a arhitectului Leonid Ciuprin. Arhitectura construcției este simetrică, de tip galerie, intersectată de cinci rezalite, cel central cu intrarea de acces prin galeria de coloane masive, cu arcuri semirotunde și grafica roșie ogivă. Stilistica generală aspiră la principiile arhitecturale ale realismului socialist, însă se remarcă, totuși, influența stilistică brâncovenească asupra conceptului arhitectural, prin folosirea materialelor locale, a pietrei albe și a cărămizii și a olanelor roșii la acoperiș (Figura 4.3.) [145].

Stilistica spațiului interior, deschis pentru accesul pasagerilor, este un spațiu divizat pe două niveluri, cu geamuri alungite, finalizate în arc rotund, panta adâncă fiind decorată cu muluri albe. Designul interior, cu soluționare simetrică, este îmbogățit de scara cu balustradă boemă, ce duce la etajul doi, către largul geam central, în timp ce carcasa ferestrei e separată de colonete proeminente și captează toată atenția.

Figura 4.3. Gara feroviară (1871), arhitect H. Lonski și sediul nou (1948), arhitecți A. Șciusev și L. Ciuprin, or. Chișinău [533]

Tavanul semirotund este traversat de brâuri albe și de un candelabru bogat, friza peretelui este împodobită cu ornamente, iar pardoseala e acoperită cu plăci de marmură roșie (Figura 4.4.) [533].

Printre autorii planurilor de sistematizare a orașelor și localităților moldovenești, se numără arhitecți locali și cei delegați din Uniunea Sovietică, dintre care Robert Kurț, Victor Smirnov, Etti-Roza Spirer, Valentin Mednec, Serghei Vasiliev, David Palatnic, Ilia Șmurun, Tatiana Lomova, Petru Ragulin, Taisia Smirnova, Svetlana Stalinscaia etc. [96].

Figura 4.4. Gara feroviară, spațiul interior elaborat în stilistică mixtă, or. Chișinău, 2021 [533]

Reconstrucția localităților distruse în timpul războiului, la mijlocul secolului al XX-lea, este realizată prin arhitectura tipizată, cu clădiri de locuit tip, din *seria utilizării repetate*, clădiri edificate în toate republicile URSS.

- ***Tendențe în stilistica postbelică***

Arhitectura postbelică, văzută ca etapă a arhitecturii sovietice moldovenești, a fost reflectată în câteva monografii colective, elaborate de arhitecți și foști directori ai instituțiilor de proiectare: M. Șlapac - *Arta urbanismului în Republica Moldova: privire de ansamblu* (2008) [328], A. В. Колотовкин, И. С. Эльтман, Г.А. Педаш - *Архитектура Советской Молдавии* (Arhitectura Moldovei Sovietice, 1973, 1987) [469; 470], Р. Е. Курц - *Алексей Викторович*

Щусев (Alexei Viktorovici Șciusev, 1973) [474], Г. А. Педаш, И. С. Эльтман - *Градостроительство Молдавии* (Dezvoltarea urbană în Moldova, 1968) [495], Е. А. Богнибов - *Творческая направленность молдавской советской архитектуры 40-х -50-х гг.* (Direcția creativă a arhitecturii sovietice moldovenești din anii 40-50, 1975) [448], Б. Бендерский - *Город и время. Архитектура Кишинёва XVIII–XX вв.* (Oraș și timp. Arhitectura Chișinăului în secolele XVIII-XX, 2004) [446].

Obiectivul prioritar al politicii din domeniul construcțiilor și sarcina arhitecților sovietici erau de creare a spațiului locativ și trecerea la construcția în complex a raioanelor și microraioanelor. Planurile urbanistice generale ale localităților erau elaborate strict după destinația funcțională, planificarea punctelor de acces și a transportului. Începe edificarea blocurilor locative și administrative, utilizându-se construcțiile de tip bloc, produse la fabricile de beton armat. Arhitecții moldoveni sunt obligați să elaboreze proiecte-tip, pentru ca edificiile să fie înălțate într-un timp cât mai scurt, cu cheltuieli cât mai mici [452, pp. 57-62].

Arhitectura construcțiilor sovietice din RSS Moldovenească, de la sfârșitul anilor '50, este lipsită de expresivitate, naturalețe, frumusețe, valoare artistică, dată fiind cerința de înlăturare a culorilor, elementelor de stil, de decor etc. Se remarcă stilul sovietic sec și sever, dar cu avantaje economice [353, pp. 55-64].

Aceleași sarcini de urmat erau stabilite și pentru artiștii plastici care executau comenzile de stat. Spre exemplu, pictorița Eugenia Gamburd a îndeplinit seria de lucrări *Construcția Chișinăului* (1947–1948), dar a fost mereu atenționată pentru pictura îndrăzneță, formalistă, ce nu respecta stilistica realismului socialist (Figura 4.5; Anexa 5.3) [186; 355].

Figura 4.5. *Seria de lucrări Construcția Chișinăului* (1947–1948), c/g, E. Gamburd [186]

Fațadele edificiilor se îmbogățesc, totuși, cu elemente arhitecturale din clasicism, cu simbolurile realismului sovietic (steaua, secera și ciocanul) și elemente vegetative naționale (viță-de-vie, vase cu flori), compoziții în panouri din ceramică glazurată etc.

Astfel, pentru a conferi monumentalitate clădirilor și spațiilor interioare proiectate, arhitecții și designerii folosesc diverse detalii caracteristice stilisticii clasicismului istoric. Sunt utilizate și elemente împrumutate din arhitectura populară, coloane sculptate, *foișoare* sau elemente din arhitectura medievală monumentală, dintre care arcade, mașiculi, profile sculpturale, discuri ceramice și picturi imense în spațiile publice. Picturile erau cu compoziții de gen, cu subiecte legate de cultivarea roadei, cu imaginea liderilor comuniști în cadrul evenimentelor etc. [314, pp. 54-59; 355].

Stilul arhitectural sovietic este caracterizat de decorativism și monumentalism, mai puțin de constructivismul anilor '20. Este o arhitectură neoclasică a glorificării victoriei, cu accent pe fațadele pline de ornamente, care privesc spre străzi. Ele reflectă valorile designului clasic, inclusiv pe cele ale clasicismului rus sovietic, designul simplificat, crud fiind stilul arhitecturii proletare, o arhitectură totalitară [320].

Cele mai ilustrative exemple, în acest sens, sunt clădirea Ministerului Industriei Alimentare și o serie de blocuri de locuit de pe strada Lenin (astăzi, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt), arhitecți Valentin Voițehovschi, Pavel Borisov. Un alt exemplu este gara feroviară, reconstruită de către arhitecții Alexei Șciusev și Leonid Ciuprin, în Chișinău. Aici apar diverse detalii, colorate, din ceramică și beton, *arcade brâncovenești* etc. (Figura 4.6) [448; 459].

Figura 4.6. Simbolurile realismului sovietic pe fațadele edificiilor, or. Chișinău [533]

Arhitecții din Moldova aveau sarcina dictată de la CC al PCUS, *să constituie un stil moldovenesc, urmând să se elibereze de toate suprapunerile stilului românesc* [448; 462]. În același timp, pe multe clădiri se pot vedea detalii decorative, cu simboluri socialiste: stele cu cinci raze, ciocan și seceră, snopi de grâu, ciorchini de struguri etc., elemente care reprezintă muncitorul, țărănul, simboluri agricole. Elemente ale *stilului academic*, o compoziție de elemente decorative din ceramică glazurată, în stilul barocului stalinist, au fost utilizate pe mai multe clădiri administrative, ridicate pe arterele principale ale orașului. Ne referim la Biblioteca republicană *N. Krupskaja*, arhitect Agasi Ambarțumean, clădirea Academiei de Științe a RSSM, arhitect Valentin Mednek, toate din Chișinău, precum și la cinematograful

M. Gorki din Bender etc. (Figura 4.7; Anexa 5.10) [92; 184; 186; 298; 451; 458].

Figura 4.7. Elemente sovietice pe edificii de arhitectură, or. Chișinău [533]

Pentru construcția așa-numitor clădiri *stalinki* se foloseau materiale calitative, suprafața lor era destul de mare, iar înălțimea tavanurilor depășea trei metri. Ele erau destinate în primul rând funcționarilor de rang înalt, asemenea modele de locuințe de confort înalt sunt amplasate pe strada Ștefan cel Mare și Sfânt [370, pp. 272-277; 445].

O filă de istorie a trecutului o constituie imaginile zugrăvite de pictorul Vasile Movileanu, incluse de Constantin Spînu, alături de descrierea creației maestrului, în Albumul de acuarelă intitulat *Chișinăul vechi*. Arhitectura caselor, a spațiului urban, a construcțiilor cu 2-3 niveluri, din inima capitalei, atmosfera trăirilor de odinioară, e transmisă de către artist spectatorului, prin mijloace expresive, printr-o gamă sonoră de culori, din diverse momente ale zilei (Figura 4.8.) [186].

Figura 4.8. *Chișinăul Vechi*. Strada Mihail Kogalniceanu, a/h, V. Movileanu, 2007; *Casă veche Chișinău*, a/h, V. Movileanu, 2003; *Strada Alexandru cel Bun*, a/h, V. Movileanu, 2007 [218]

Sunt realizate două studii cu privire la arhitectura Moldovei sovietice, în care metoda factologică este combinată cu analiza istorico-tipologică a arhitecturii civile. Un studiu e realizat de către cercetătorul, arhitectul și profesorul Eugen Bognibov, Institutul Politehnic S. Lazo (astăzi UTM), vizând perioada postbelică a RSSM. Un al doilea studiu îi aparține cercetătorului, arhitectului și profesorului Anatol Kuzi, din cadrul UTM, studiul prezentând perioada interbelică în regiunea transnistreană, în timpul RASSM [365; 449; 450; 473; 526].

Pe la mijlocul secolului al XX-lea, este terminată reconstrucția clădirilor distruse în

timpul războiului. Mai târziu, în republică se construiesc clădiri de locuit *tip*, din *seria utilizării repetate*. Trebuie remarcat faptul că, la acea vreme, *arhitectura tipizată* este caracteristică pentru întreaga URSS. Standardizarea domină în aspectul stilistico-estetic al fațadei, spațiile interioare dispun de condiții și suprafețe minime etc. [289; 365].

Eforturile de *tipizare*, unificare și standardizare a blocurilor sunt evidente. În orașele republicii, se construiesc case *tip*, numite în popor *hrușciovka*. Acestea sunt clădiri inestetice, relativ ieftine, cu apartamente mici, camere de trecere și grupuri sanitare combinate [240, pp. 78-84]. Pentru construcția așa-ziselor *clădiri stalinki*, se foloseau materiale calitative, suprafața lor fiind destul de mare, înălțimea tavanelor depășind trei metri. Ele erau destinate în primul rând funcționarilor de rang înalt, asemenea modele de locuințe, de înalt confort, fiind amplasate pe strada Ștefan cel Mare și Sfânt [241, pp. 54-67].

Designul interior al apartamentelor arată că acestea sunt modele *tip*, cu puține elemente distincte pentru o arhitectură în dezvoltare. În termeni cantitativi, numărul construcțiilor urbane e cu adevărat impresionant. Modelele tipizate sunt utilizate pe larg, în cazul școlilor, grădinițelor, policlinicilor etc. Nu există multe proiecte *tip* pentru clădirile administrative și socio-culturale, dar apar și realizări interesante. La Chișinău, se construiesc obiective arhitecturale unice, dintre care Casa Guvernului, arhitect S. Fridlin, cinematograful *Moscova*, arhitect L. Kurennoi, Palatul Sindicatelor, arhitect D. Palatnik, hotelul *Turist*, arhitect R. Bekesevici, complexul comercial *Lumea copiilor* etc. [56].

În acea perioadă, se evita evaluarea valorii arhitecturale și artistice a obiectivelor postbelice, fapt care a determinat o istorie superficială a arhitecturii din perioada respectivă. Se conturează un fenomen *de popularizare a fenomenului arhitectural* în RSSM, cu indicarea incompletă a datelor arhitecților și a anilor de construcție, uneori inexacti. Pe de altă parte, prin trimerile la seriile cu elaborări de model-*tip*, în lipsa descrierii lor, informațiile devin accesibile doar specialiștilor [477].

Cauza ocolirii discuțiilor despre arhitectura perioadei postbelice în Moldova a fost una politică, dictată prin decretul special al Guvernului URSS; se urmărea înlăturarea excesului în arhitectura sovietică de construcții, a decorului abundent din arhitectura clădirilor. Acest fapt a provocat o frustrare în mediul arhitecților sovietici, arhitectura pierzându-și fundamentele teoretice; s-a ajuns la negarea formei plastice în arhitectură, ceea ce a constituit o lovitură dată arhitecturii ca artă vizuală. Aceleași politici se aplică pentru toate domeniile artelor, în designul interior și artele vizuale. Ulterior, politicile s-au concentrat asupra problemelor tehnico-economice și sociale: pe realizarea planului de

asigurare a populației cu locuințe, elaborarea soluțiilor de tipizare [453].

În toate orașele din URSS, activitatea de construcție s-a extins dinspre centru spre periferii, acolo unde erau blocurile de locuit și suprafețele rezervate pentru așa-numitele *raioane de dormit*. În Chișinău, ne referim la următoarele sectoare: Botanica, Râșcani, Telecentru, Buiucani, Sculeni, Muncești.

Fațadele blocurilor de locuit, de 5 etaje, sunt reduse la structura constructivă portantă și sunt realizate după proiecte-model. Acestea sunt niște simple construcții, cu goluri pentru ferestre și uși și sunt numite *cutii* în societate. Varietatea arhitecturii era asigurată doar de culoarea balcoanelor [449].

În stilistica fațadelor, dominau suprafețele rectilinii și liniile drepte, dar expresive, prin folosirea limbajului arhitectural, prin articularea suprafețelor luminate și umbrite, a ritmurilor și proporțiilor, a golurilor și plinurilor, prin factură și paramentul tencuit neted etc. Lipseau, însă, detaliile din arhitectura istorică. În mediul academic, se evitau discuțiile despre clădirile ridicate în perioada postbelică, din considerente politice [450].

Arhitectura, designul interior și artele plastice din perioada sovietică, începând cu primii ani de existență a Uniunii Sovietice, remodelează aspectul stilistic și estetic-arhitectural al orașelor și satelor. Totalitatea ideilor și concepțiilor care reflectă puterea sovietică ocupă locul central, se respinge exprimarea naționalismului, valorificarea limbii naționale, a neamului și tradițiilor. Societatea socialistă, una de proletariat, era lipsită de gândire individuală, de dezvoltare multilaterală, rămânând într-un mediu creat în mod artificial, un mediu social închis. Cultura, artele, arhitectura, designul se aflau în aceeași relație de subordonare față de principiile ideologiei sovietice [444, pp. 121-129].

4.2. Caracterul stilisticii în designul spațiului locuințelor particulare și publice

Urbanizarea ambiguă a republicilor URSS a fost o realitate și pentru RSS Moldovenească și a fost, în același timp, asemănătoare și opusă modelului occidental. În arhitectura nouă, sovietică, s-au încurajat noile idei proletare, care, în raport cu modelele perioadei anilor 1918-1940, erau calificate drept capitaliste și imperialiste. În perioada sovietică, se considera că acestea aparțin stilului constructivist propriu orașelor occidentale. Astfel, în baza Hotărârii nr. 1871 din 4 noiembrie 1955, în arhitectura sovietică, este interzisă utilizarea surplusului de decor, a stilisticii *empire* și a materialelor de construcție. Prin noile concepte sovietice, aplicate în arhitectura clădirilor și planificarea urbană, urma să se treacă de la traiul individual la cel în comun; de la familie la societate; de la gândirea individuală la una colectivă [457, pp. 67-74].

URSS a aplicat o puternică agendă ideologică, pentru a realiza ruptura cu trecutul *imperialist-roman*, pentru a crea un nou tip de societate și un om nou. Această contradicție venea din construcția societății sovietice, care a fost un produs secundar al industrializării.

Regimul sovietic era preocupat de soluționarea problemelor la nivel utilitar, instrumental, reieșind din logica industrializării. *Forța de muncă* trebuia să locuiască undeva, prin urmare, apăreau orașele industriale și era creată infrastructura urbană.

Potrivit limbajului de lemn al epocii sovietice, orașul industrial era locul satisfacerii *necesităților raționale*, iar eforturile materiale și intelectuale, făcute pentru dezvoltarea lui, erau minime. Amenajarea și dezvoltarea orașelor era realizată în conformitate cu prioritățile economiei militarizate, sovietice, nu era luat în considerare aspectul comodităților, date fiind finanțările reduse. Acestea au determinat apariția noțiunii de *subcultură a barăcilor* [365; 495].

În toată Uniunea Sovietică și, la fel, în Chișinău și RSS Moldovenească, blocurile de locuit și clădirile utilitare, școlile și instituțiile de stat aveau aceeași înfățișare, standardizarea dominând în toate aspectele urbanizării. Reprezentative pentru epoca sovietică sunt trei tipuri de blocuri locative:

1) *stalinka*, acestea sunt construite în perioada lui Stalin și sunt clădiri cu decor bogat. Pentru oamenii simpli, se construiau case de câteva etaje, din cărămidă roșie și piatră albă, acestea fiind ascunse după grandioasele stalinki. Muncitorii simpli, la limita de jos a claselor sociale, locuiau înghesuți în apartamente comunale, apartamente mici, fără infrastructura necesară. Totuși, oamenii luptau pentru a obține măcar și acest spațiu [495; 501].

Începând cu 1945, se revine la valorile clasice: chiar primul plan general de după război a fost executat cu niște elemente de urbanism culturalist-nostalgic. Se păstrau străzile, se dorea apariția bulevardelor, scuarurilor, toate cu o înfățișare clasică. Arhitectul Alexei Șciusev dezvoltă un plan de reconstrucție a Chișinăului, pentru a restabili casele vechi, a construi clădiri noi de locuit, dar și administrative și pentru a asigura infrastructura necesară. Sub îndrumarea acestuia, în 1946, se construiește prima casă cu trei etaje, pe bulevardul Lenin, ulterior apărând tot mai multe blocuri de două-patru etaje, în toate cartierele [365; 473].

Modul de rezolvare a problemei locative a populației s-a produs în dauna confortului, bunăstării populației și în detrimentul esteticului din arhitectură. Conform noului proiect, frumosul a fost substituit cu utilul, spiritul pragmatic a înlocuit spiritul elevat și estetic. Confortul *șciusevist*, în arhitectură, a fost înlocuit cu laconismul *kurțevist*, după numele arhitectului capitalei, Robert Kurț. Era prevăzută amenajarea unor noi cartiere în capitală: Buicani, Râșcani și Botanica [281, pp. 51-65; 473].

2) *hrușciovka*, clădiri cu cinci etaje, apărute în perioada lui Hrușciiov, construite în perioada 1950-1960. Sunt respectate următoarele norme: spațiul minim pentru fiecare persoană, accesul la infrastructura socială [500; 501].

Figura 4.9. Tipologia arhitecturii urbane sovietice, locuințe cu 2-3 etaje (1945-1950), clădiri cu 4-5 etaje (1950-1960), or. Chișinău [533]

În anii 1950, construcția de blocuri era limitată la cartiere, *cvartalele* muncitorești din jurul fabricilor, de pe terenurile virane din orașele RSSM. Existau două standarde pentru apartamente, unele aveau aproximativ 60 m.p. la 2 camere și 80 m.p. la 3 camere, cu baie și toaletă separate, altele aveau aproximativ 45 m.p., respectiv 60 m.p. și o singură baie (Figura 4.9; Anexa 5.18; A6.4) [451; 501].

Figura 4.10. Tipologia arhitecturii sovietice, edificii cu 7-9-12 etaje (1970-1980), or. Chișinău [533]

3) *brejnevki*, clădiri de 7-9 etaje și mai multe, apărute în perioada lui Brejnev. Din anii 1960 și până la prăbușirea URSS, construcția de locuințe a fost caracterizată de un nivel sporit de industrializare, majoritatea caselor fiind construite din panouri de beton armat, blocuri-tip, cu multe etaje, toate la fel și cu interiorul proiectat după același model (Figura 4.10; Anexa 7.2) [452; 495; 501]. Pentru a reduce costul per apartament și a mări rata construcției de locuințe, după 1958, blocurile construite au înălțimea camerelor redusă la 2,5-2,6 metri. Scările sunt cu balustrade din bare metalice, iar fațadele au decorațiuni minimaliste. Multe blocuri au fost construite din panouri prefabricate, s-au construit multe cămine de nefamiliști, cu băi comune. La mijlocul anilor '70, orașele se extind în înălțime, adică se construiesc case cu 8-9 etaje, iar în anii '80, acestea încep să aibă și câte 12-16 etaje. Apar lifturile, iar în planificare se pune un mai mare accent pe confort, chiar dacă se păstrează multe din caracteristicile clădirilor de tip *hrușciovka*, de exemplu, bucătăria

și baia rămânând foarte mici [60, pp. 41-47].

Această evoluție a simplificat și a redus costul construcțiilor în economia comunistă, reversul acestui proces fiind, însă, aspectul inestetic și monoton al clădirilor sovietice. Tendința de extindere a orașelor și dezvoltare urbanistică sovietică a fost una *ruralizată*, cu cerințe economice sumare pentru fațadă și spațiul interior, dar cu termeni rapizi de construcție a locuințelor, destinate maselor de țărani veniți în oraș pentru o viață mai ușoară. Din acestea au rezultat caracterul rudimentar al relațiilor economice (absența relațiilor de piață), absența libertății, inclusiv de circulație (*pașaportizarea*, regimul de evidență și limitele impuse de acesta) [440; 461]. Se realiza o conexiune cu periferiile rurale, prin ruralizarea construcțiilor, existența unor localități semi-urbane, semi-rurale. Orașul sovietic era caracterizat de absența libertății economice, juridice și politice, acestea toate fiind trăsături opuse celor ale orașelor occidentale, care acționau ca agenți ai modernizării [469; 470].

Prin urmare, modernizarea urbei sovietice a avut un aspect inestetic, cu un apogeu al ruralizării orașelor. Perspectivele de dezvoltare reală lipseau în proiectele economice ale perioadei staliniste, acest lucru devenind un alt *simbol al epocii comuniste* [465; 533].

Figura 4.11. Tipologia arhitecturii sovietice din zona istorică, locuințe contemporane multietajate [533]

Tipologia arhitecturii locative sovietice, cu stalincile, hrușciovcile și brejnevicile construite, a rămas să existe până în ziua de astăzi în orașele post-sovietice, arătându-ne în ce perioadă și în ce direcție s-a dezvoltat orașul și care erau provocările timpului de atunci. Unele din ele au depășit termenul de exploatare, majoritatea, însă, sunt funcționale, necesitând, totuși, renovări urgente și fiind integrate într-un concept urban modern. Arhitectura socialistă a urmat tendințele europene în construcții, dar a trebuit să corespundă și ideologiei sovietice (Figura 4.11; Anexa 6.4) [365; 477].

Activitatea arhitecților, designerilor, artiștilor plastici sovietici din Moldova este asociată cu aceea din România socialistă, care era dominată de stilistica modernistă neoromânească, funcționalistă. Acestea din urmă i se atribuie și denumirea de modern românesc, în care se afirmă o nouă stilistică și, în același timp, o stilistică veche, bazată pe tradițiile istorice ale arhitecturii

universale, cu directiva căutării specificului național în arhitectura realismului socialist.

În tratatele Uniunii Arhitecților din RSSM, citim că *în stilistica arhitecturii clădirilor monumentale, trebuie folosite compozițiile ordinului, în ce privește restul construcțiilor, locative și cultural-comunale, trebuie mers pe calea arhitecturii noi și a interpretării creative a exemplarelor acumulate de arhitectura populară moldovenească* [465; 479]. Administrația sovietică transformă în *cluburi* și în case de cultură edificiile de tipul căminelor culturale, care redau lumina culturii și spiritualității românești, din perioada întregirii Basarabiei. Acestea fuseseră finanțate de *Fundația Culturală Regală Principele Carol* în scopul dezvoltării național-culturale (Figura 4.12.) [186].

Stilistica designului interior avea drept scop valorificarea puterii sovietice, cu următoarele elemente componente: bustul, sculptură a marelui ideolog, drapelul purpuriu, simbolul victoriei, lozincile cu citate ale proletariatului, negarea gândirii individuale și naționale [284; 365].

Domeniul artelor plastice, la fel, îndeplinea directivele centrale, reprezentând arta realismului socialist în stilistică academică, transmițând spectatorului viața așa-zis fericită a proletariatului. În compoziția picturilor autorilor Valentina Rusu Ciobanu, cu *Glie și oameni* (1975), Sergiu Cuciuc, cu *Sărbătoare în sat* (1964) și *Zăpada multașteptată* (1971), în centru se află elementul-cheie, casa de cultură, unde se aduna poporul, foarte mulțumit de ideologia sovietică. Existența artiștilor era urmărită îndeaproape, iar cine încălca regulile, nu primea comenzi pentru creație, astfel, mulți pictori găsindu-și inspirația în tradițiile și arta populară (Figura 4.12.) [186; 336, pp. 54-58].

Figura 4.12. Edificii culturale sovietice din localitățile urbane, rurale – case de cultură (fostele cămine culturale)

***Sărbătoare în sat*, u/p, 1964, S. Cuciuc; *Zăpada multașteptată*, u/p, 1971, S. Cuciuc;
Glie și oameni, u/t, 1975, V. Rusu-Ciobanu [186]**

Pentru dezvoltarea unei stilistici morfologice în domeniile designului interior,

arhitecturii, artelor plastice, se fac vizite pentru studierea monumentelor istorice din RSSM, efectuate de doctoranzii și lectorii Institutului de Arhitectură din Moscova, cu fixarea lor grafică și fotografică. Au fost făcute cercetări la cetatea Soroca, mănăstirile din Codru, bisericile de lemn, casele de locuit de la nordul, din centrul și sudul Moldovei. Sunt descrise podoabele naționale, elegante detalii arhitectonice cioplite în piatră și lemn, creație a meșterilor populari. Arhiva cu releveele măsurărilor și fototeca monumentelor de arhitectură erau considerate o bogăție spirituală. Calitățile proprii arhitecturii moldovenești erau considerate *simplitatea, pitorescul, o mare dragoste față de cultura detaliilor, o folosire artistică a ornamentului, după cum în pictură și în sculptură, un simț clar al materialului și al posibilităților lui constructive și artistice* [323, pp. 74-82].

Însă cerințele arhitecturii sovietice afirma că nu cultura națională trebuie promovată, ci cultura internațională, în care intră doar o parte a culturii naționale, astfel, arhitecții, designerii interiori, artiștii plastici trebuind să creeze într-un stil nou, moldovenesc. Arta realismului socialist din RSSM se reduce la o stilistică naturalistă de decor, cu simboluri agricole (strugurele, floarea soarelui, snopii de grâu), cu forme arhitecturale din istoria universală a arhitecturii (din care limbajul articulat al ordinului, cu flori de acant și ghirlande de flori), cu simboluri socialiste eclectice (steaua cu cinci colțuri, secera și ciocanul etc.).

Patrimoniul clădirilor istorice, destinația cărora nu mai corespundea rigorilor societății sovietice, era mai puțin important pentru puterea sovietică. Nici arhitectura lor nu mai era supusă reconstrucției, pe fundațiile lor erau ridicate clădiri cu altă arhitectură, completată cu panouri politice sau drapele roșii, potrivit noii ideologii.

Se caută o stilistică a arhitecturii naționale pornind de la arhitectura populară. Proiectele elaborate erau concepute cu folosirea ordinului, conform unor scheme compoziționale ce au format o stilistică ce ar fi putut purta denumirea convențională de *clasicism sovietic*. Clădirile noi erau aliniate perimetral în frontul vechi al străzilor, cu compoziții spațial-volumetrice simetrice, folosind toată întinderea cartierelor, lungimea fațadelor ajungând la 120 de metri [452]. Fațadele erau simetrice, cu rezalite laterale și unul central, dominat de porticul tradițional, încununat cu fronton triunghiular. Compozițiile clasiciste atribuiau edificiilor un aspect monumental, indiferent de destinația lor; fie clădire cu funcție obștească, locativă sau industrială, căutările arhitecților erau orientate spre atribuirea expresivității stilului empire, ce corespundea patosului postbelic al mediului social din URSS [239; 284].

Sursele documentare cu privire la formarea arhitecturii sovietice, inclusiv a celei postbelice, nu sunt suficiente pentru a înțelege etapele de ascensiune și legătura indisolubilă dintre

ideologia socialistă și arhitectură, care, în condițiile de după cel de al Doilea Război Mondial, se afla în centrul atenției organelor de conducere [445].

Criticile și nemulțumirile din rândul specialiștilor sunt observate în publicațiile, în ziarele și revistele de atunci, în memoriile arhitecților, majoritatea lor fiind covârșitor influențată de climatul psihologic din societatea aflată în plină dezvoltare a cultului personalității, într-un stat totalitar socialist. Atitudinile critice față de maniera de expresie a arhitecților profesioniști au venit din partea următorilor arhitecți, cu studii în școlile de arhitectură din Europa: Valentin Voițehovschi, Etti-Roza Spirer și Robert Curt (București), Valentin Mednec, David Palatnic (Odessa). Criticile vizau cerințele față de arhitectură de a reda o imagine idealistă a societății sovietice moldovenești de atunci, constituind o luptă de idei pentru o arhitectură liberă [452, pp. 57-62; 500].

În arhitectura clădirilor monumentale, postbelice, se observă compozițiile renaștentiste, cu divizarea pe verticală în trei registre; jos, cu soclu sau parter înalt, placat cu bosaje masive, în relief adânc; nivelul mediu, considerat a fi cel principal, era alcătuit din două-trei niveluri, cu paramentul tencuit neted; urma cornișa ca o finisare a întregii compoziții [452; 502, pp. 45-54].

Elementele construcției, prin aspectele stilistice, designul reliefurilor și compozițiile clădirilor, fac parte din arhitectura clasică; din acestea, menționăm motivele florale cu frunza de acant, vasul de tip *krather* elen, logia cu coloanele îngemănate, ale ordinului colosal, soluție în spiritul clasicismului francez etc. Acestea îndreptățesc pe deplin conținutul leninist al teoriei culturii proletare [499]. Doar capitellurile și partea inferioară a coloanelor, acoperite cu cărămizi smălțuite, sclipitoare în razele soarelui și contrastante pe fundalul alb și neted al fusului, amintesc vestimentația națională moldovenească, atribuind arhitecturii acestor clădiri o valoare unică [186; 440; 462, pp. 2-5].

A fost impusă o arhitectură tipologică, cu încărcătură simbolic-propagandistă, utilizarea motivelor arhitecturii naționale, cu detalii de lemn la casele de locuit, combinate cu panouri sculptate sau turnate în relief. Monumentele de arhitectură construite de Valentin Voițehovschi și David Palatnic, cu sesizabile conotații spirituale ale culturii naționale, reprezintă acea direcție care poate fi numită realismul socialist. Tendința arhitecților este de a crea edificii somptuoase, cu multe elemente decorative [457, pp. 67-74; 501].

Sunt cerințe impuse de la Moscova pentru mulți arhitecți, precum Valentin Voițehovschi și David Palatnic, considerându-se că negarea moștenirii istorice a poporului moldovenesc este cea mai strictă cerință și care, conduce spre dezarmarea totală a arhitecților moldoveni, deoarece este imposibil să utilizezi metoda realismului socialist fără cercetarea moștenirii istorice și fără

folosirea frumoaselor tradiții naționale. Analiza fenomenului arhitecturii, din perioada postbelică a RSSM, a scos în evidență felul în care, într-o perioadă scurtă de timp, indicațiile rupte de realitate au modificat, pe termen lung, conținutul noțiunii de arhitectură. A fost stimulată o creativitate caracteristică regresului, intrată în colaps artistic, acesta fiind cauzat de aventurismul ideatic al sistemului totalitar și de carențele teoriei arhitecturii sovietice [92].

Arhitecții, designerii și artiștii plastici au sarcina să constituie un stil moldovenesc, iar pentru început, urmează să elimine toate suprapunerile stilului românesc. Șeful Direcției Arhitectură din Chișinău, Victor Smirnov, a venit cu un mesaj către arhitecții locali, cerându-le să producă o adevărată operă de arhitectură populară moldovenească [501]. Urmează să fie cercetate, studiate unele simboluri ale artei populare și asimilate conceptele noilor opere de arhitectură națională. Rădăcinile acestora se regăsesc în arta din trecut a Moldovei, ce urmează să fie valorificată. Arhitectura sovietică nu trebuie să nege vechea moștenire clasică și tot ce există, în momentul respectiv, în arhitectura contemporană. Nu se resping monumentele trecutului istoric, dar nici nu se acceptă îngenuncherea în fața conținutului lor. Sarcina arhitecților constă în a prelua ceea ce este mai valoros și a utiliza aceste elemente în construcția socialistă, a lupta cu tenacitate pentru realismul socialist în arhitectura sovietică. Lupta urmează să fie orientată *împotriva formalismului și renașterii artificiale a formelor și tendințelor arhitecturii naționale, care se află deja în contradicție cu modul de viață socialist al popoarelor URSS, cu gândirea lor artistică, cu noile necesități estetice* [92; 371, pp. 45-51; 406].

Arhitectura sovietică este o sinteză creatoare a celei mai înaintate tehnici ingineresti și a celei mai înaintate și profunde arte, la baza căreia se află studierea și valorificarea întregii moșteniri culturale, mondiale, a tuturor popoarelor, din toate timpurile. Mai târziu, în anii '70 ai secolului al XX-lea, se încearcă înlăturarea unor aspecte mai puțin atrăgătoare ale arhitecturii și urbanismului. Acum există un anumit interes pentru latura estetică. Arhitecții, în măsura în care le permit cerințele impuse de arhitectura sovietică, se străduiesc să ridice nivelul arhitectural și artistic al construcției [268; 274].

Anii 1970–1980, ai secolului al XX-lea, sunt caracterizați de căutări în domeniul arhitecturii sovietice, pentru sporirea laturii estetice, artistice a construcțiilor. În RSS Moldovenească, apar clădiri spectaculoase: centre comerciale, magazine multietajate, edificii hoteliere, edificii administrative, culturale etc., la Chișinău, Tiraspol, Bălți, Leova, Cahul, Dubăsari, Camenca, Vulcănești ș.a. Printre arhitecții care devin autori de proiecte, se numără: M. Orlov, V. Lepski, A. Kurenkov, A. Gorșkov, Varșover, S. Șoihet, A. Chiricenco, A. Cerdanțev, G. Bosenco, I. Zagorețki, A. Șevțov etc. [209, pp. 78-82; 267; 480; 500].

Se acordă atenție construcției și amenajării noilor parcuri și piețe, precum și a zonelor de agrement. Se desfășoară lucrări de restaurare. Arhitectura tradițională mai există doar în mediul rural, unde se mai păstrează vechile tradiții. Dar și aici, schimbările aduse de perioada construcțiilor tipizate, în masă, sunt deja vizibile.

La mijlocul secolului al XX-lea, la Chișinău, în cadrul Institutului Politehnic *S. Lazo* (astăzi, Universitatea Tehnică a Moldovei), a fost deschisă catedra de Arhitectură (astăzi, Departamentul Arhitectură), iar peste un deceniu, a fost creată și Facultatea de Urbanism și Arhitectură. Aici au fost formați arhitecții locului, care au activat apoi în instituții și organizații de proiectare din orașele și centrele raionale ale RSSM și, apoi, ale Republicii Moldova [198, pp. 265-273; 210; 526].

Către destrămarea URSS și în primii ani de independență, în arhitectura din Republica Moldova au apărut edificii cu proiecte elaborate în mod individual, cu înalte calități artistice și arhitecturale, bazate pe utilizarea noilor tehnologii și o manoperă ireproșabilă. Au fost construite edificii bancare, oficii, centre de afaceri, centre comerciale, cluburi, imobile de locuit cu un grad de confort ridicat, vile urbane etc. [449; 503].

Satul sovietic moldovenesc s-a constituit într-o perioadă distinctă, în care transformările de nivel ideologic au determinat modificarea radicală a societății, în întregime. El a devenit un adevărat poligon de construcții experimentale, cu zone industriale și locative, unde interioarele cu dimensiuni reduse asigurau un număr mai mare de muncitori cu un spațiu locativ. Creșterea numărului populației angajate în producție a determinat schimbări în condițiile de viață, a determinat edificarea locuințelor colective. Extinderea teritorială era reglementată de documentația urbanistică, dar în multe cazuri, aceasta nu ținea cont de planimetria liberă, constituită în timp, a vetrei vechi. Aceste schimbări au fost luate în considerare de noile strategii urbanistice, menite să implementeze tezele socialiste și în mediul rural [92; 452, pp. 57-62; 480].

În RSSM, un instrument de lucru au devenit planurile generale de amenajare a așezărilor rurale, elaborate de specialiștii din domeniu. S-a optat pe abstracție în tendințele de uniformizare ale timpului, iar reconfigurarea spațiului construit al localităților rurale, din RSSM, prezintă unele particularități, specifice pentru fiecare așezare în parte. De multe ori, extinderea teritorială planificată, într-o localitate rurală, a avut ca rezultat divizarea convențională a acesteia în satul vechi, cu planimetrie neregulată și satul nou, sistematizat în mod regulamentar.

Cercetând arhitectura rurală, pe perioade istorice de timp, vedem legătura stilistică,

morfologică și estetică a elementelor caracteristice unui anumit stil aplicat în interior, ceea ce e valabil și pentru arhitectura de exterior și interior, precum și în stilistica artelor plastice.

Perioadele de dezvoltare a domeniilor designului interior, arhitecturii, artelor plastice ne oferă o varietate de forme și elemente, diferite prin conceptul gândit și conceptul de execuție. Acestea se remarcă în edificiile achiziționate de personalitățile marcante ale societății, în interioarele spațiilor particulare sau publice. Tipologia construcțiilor caselor boierești, conacelor cu parcuri, a caselor țărănești, lucrate de meșterii locali, de profesioniști din Moldova sau din străinătate, relevă o dezvoltare a domeniului și împrumutul din tradiții, de la nordul la sudul țării [196, pp. 20-21; 452, pp. 57-62].

Pe parcursul perioadelor istorice, locuința se dezvoltă, se modifică, prin forma și suprafața construită din materialele locale, inițial de către meșterii-pietrari din regiune, apoi de către arhitecți specializați în domeniu. Aceștia definesc spațiul interior, creând locuințe spectaculoase, cu spații multifuncționale, completate cu piese de mobilier, obiecte de artă plastică, podoabe scumpe; aceștia creează locuințe în cadrul complexelor arhitectonice multietajate, din perioada modernă până în secolul al XXI-lea [30, pp. 1-10].

Autoritățile comuniste au utilizat, în domeniul artelor plastice, mecanismul aplicat în celelalte arte, creând asociația de creație de profil. Uniunea Artiștilor Plastici din RASSM a fost creată în anul 1937, iar în 1940, a fost constituită Uniunea Artiștilor Plastici Sovietici din RSSM, aceasta fiind o organizație obștească formată din pictori, sculptori, graficieni etc. Uniunea avea ca scop susținerea activității acestora, dar și facilitarea executării directivelor și dispozițiilor organelor politice și de stat sovietice [474; 477].

Figura 4.13. Chișinăul cu cartiere și sectoare noi (1980-1985).

După ploaie în sectorul Râșcani, u/p, 1982, Iu. Șibaev; Chișinăul însorit, u/p, 1982, u/p, E. Romanescu; Chișinăul se construiește, u/p, 1980, Iu. Șibaev [186]

Frumusețea sporită a localităților, cu noi edificii administrative, bulevarde largi, cartiere locative multietajate și oferirea unor condiții de viață mai bune se remarcă în picturile autorilor: Eleonora Romanescu, *Chișinăul însorit* (1982), Iurie Șibaev, *Chișinăul se*

construiește (1980) și *După ploaie în sectorul Râșcani* (1982) etc. Compozițiile panoramice sunt zugrăvite maiestuos, prin tente fastuoase, într-o gamă vibrantă de culori, care se armonizează prin contraste puternice și zugrăvesc cu fidelitate cupola cerului (Figura 4.13; Anexa 7.3; Anexa 7.4) [186; 486, pp. 377-383].

Scopul și sarcinile Uniunii Artiștilor Plastici din RSS Moldovenească (înființată în anul 1945):

a) participarea activă și creatică la reconstrucția economiei și culturii republicii moldovenești, distruse de război;

b) realizarea consecventă a sarcinilor ordinare ale conducerii sovietice, prin intermediul artelor plastice, cu educarea poporului moldovenesc în spiritul comunismului, cu urmarea obiectivelor ideologice și politice, în baza principiului dominant în arta sovietică – în realismul socialist;

c) crearea unor opere contemporane de o înaltă cultură artistică, ce ar reflecta munca eroică a Țării Sovietelor, în perioada postbelică, de dezvoltare a economiei, culturii și artei, inclusiv în cadrul RSSM nou-create [56; 185; 327, pp. 74-82].

Principiile de activitate a artiștilor plastici, în perioada sovietică, erau de *a lupta împotriva tuturor fenomenelor antisovietice și antiobștești*, de a-și perfecționa în mod continuu nivelul politic și artistic și de a fi un exemplu de disciplină și devotament față de patrie. Orice acțiune a lor fiind urmărită de CM al RSSM, pentru abateri și o artă creativă, lucrările autorilor erau excluse din expoziții, iar aceștia erau lipsiți de comenzile de stat [186; 208]. Aprecieri foarte modeste ale culturologilor sovietici, în domeniul artelor, subestimează nivelul picturii basarabene și afirmă că pictura profesională începe doar odată cu anii '40, când se pictează în spiritul *realismului socialist*. Prin urmare, pictura interbelică este analizată doar în linii generale, reflectând, în special, activitatea pictorilor, graficienilor, în cadrul expozițiilor unionale [316; 479].

În perioada menționată, în presa sovietică, s-a scris puțin despre lucrările pictorilor basarabeni, arta fiind considerată una formalist-modernă, se considera despre pictură că nu respectă cerințele și că e lipsită de o formare academică, în stilul realismului socialist. Însă mulți artiști își găsesc un refugiu, pentru creație, în genul peisajului mioritic, în arta populară etc. [186; 510].

4.3. Particularități ale stilisticii rurale din RSS Moldovenească

Ținuturile Republicii Moldova sunt foarte cunoscute dincolo de granițe, pentru

peisajele, podgoriile și grădinile sale, oamenii harnici și arta populară unică, precum și pentru arhitectura deosebită. Arhitectura autentică a construcțiilor rezidențiale rurale s-a dezvoltat, pe parcursul istoric, sub influența condițiilor naturale, climatice și sociale, a tradițiilor consacrate, a creativității meșterilor populari. Aproape în fiecare regiune, de la nord la sudul republicii, remarcăm particularități în proiectarea planimetrică a caselor, în tehnicile și materialele utilizate, în decorul ornamental și culori, care arată că satele moldovenești sunt excepționale, printr-o arhitectură autentică, ce e parte a patrimoniului național al țării [92; 186; 307; 462; 448].

În perioada sovietică, influențele politice se resimt și în localitățile rurale. Se remarcă tendința de implementare a unei arhitecturi de ideologie sovietică, cu toate rigorile sale. Influența stilului clasic și stalinist este resimțită în imaginea edificiilor administrative, a caselor de cultură. În casele boierilor, încă din perioada țaristă, la construcție se aplica principiul palatelor antice, clasice, cu intrarea fastuoasă a porticului, cu coloane susținute de fronton. Aceste construcții istorice sunt parte a patrimoniului material, însă, în primii ani de *eliberare sovietică*, sunt devastate, transformate în depozite, spitale, sedii ale unităților militare etc. [56; 92].

Soluțiile urbanistice ale localităților rurale în RSSM se coordonează cu un centru administrativ sovietic. Satul avea o casă de cultură, cu dimensiuni impunătoare, într-un stil clasic, antic și zona locuințelor, cu artere spre centru. În RSSM numărul populației era în creștere și s-a păstrat obiceiul de construire a locuințelor într-o echipă, formată din membri ai comunității. Pornind de la arhitectura vernaculară, cu rădăcini ancorate în istorie, pe fațada caselor apar elemente stilizate, de motive ornamentale, se remarcă interferența stilistică variată. Materialele de construcție sunt cele tradiționale, din zonă, utilizându-se lutul, piatra de calcar, lemnul și betonul [73, pp. 453-466; 469].

Arhitectura rurală e simbolică pentru trecutul istoric al Moldovei, prin casele țăranilor, construite din piatră (în zonele de munte) și din lemn (în zonele împădurite), văruite numai în alb sau în nuanța de azuriu (de Voroneț), acoperite cu țigle mici, fabricate pe vremuri în sat, cu flori în curtea din față și cu o grădină cu pomi fructiferi [212, pp. 54-63].

Casele pe vatră nu erau ridicate pe o temelie, iar în lipsa grinzilor - pentru tălpi și a nuielelor - pentru îngrădituri, în construirea pereților se utilizau furcile lipite cu lut, amestecat cu paie. În alte zone geografice ale Basarabiei, locuințele erau planificate și construite de meșterii locali, după necesitățile proprietarilor și după cum rezulta. Pereții casei erau clădiți din cărămizi nearse, modelate de comunitate la clacă și lăsate să se usuce la soare.

Acestea erau numite *chirpici* sau *vălătuci*, fiind compuse din argilă, amestecată cu paie tocate și apă [186; 187, pp. 72-77; 190, pp. 61-70; 198, pp. 265-273; 480].

Pentru protejarea caselor, mai ales a celor fără tălpi, în jurul pereților se construiau prispe. Peste ani, casele tradiționale devin mai spațioase, de forme variate, cu prispă și scară din piatră. Decorațiunile create cu iscusință, prin cioplire de către meșterii din sat, se regăsesc pe stâlpii cu creștături, pe registre, în rama ferestrelor, ușilor și porților gospodariilor, iar între timp se aplică și culori inspirate din nuanțele covoarelor. Principiile arhitecturii sovietice din RSS Moldovenească au avut mai puțină influență asupra localităților satești, unde se păstrează arta tradițională a locuințelor, o podoabă a trecutului și prezentului. Arhitectura autentică din zona de nord, din centru, din zona Orheiului, cu tradiția construcției și a cioplitului în piatră, a impresionat și arhitecții ruși, delegați pentru a cerceta această cultură seculară [31, pp. 108-113].

Un interes sporit pentru arhitectura rurală locală a determinat multiple cercetări ale istoriei vernaculare, din satele republicii, efectuate de următorii istorici, arheologi și arhitecți: Alexei Șciusev [474], Alexandru Zaharov [465], David Goberman [460; 461; 462], Matus Livșt [477; 478], Tamara Nesterov [235; 236; 237; 238; 239; 240; 241; 242; 243; 244; 245; 246; 247], Eugen Bâzgu și Mihai Ursu [28; 29; 30; 31; 32], Vitalie Malcoci [167; 168; 169], Alexei Zagaevski și Vasile Zagaevski [385], Ion Tentiuc [346], Ion Hâncu [143; 144], Valentin Tomuleț [357; 358; 359; 360], Petre Ștefănuță [340; 341] etc. Aceștia au efectuat o clasificare a arhitecturii locale, dezvoltată firesc într-un mediu țăranesc, în cadrul tipului ordinului arhitectural moldovenesc. În opinia arhitecților cercetători, este necesară continuarea, ulterioară, a studiilor asupra siturilor vernaculare de pe teritoriul RSS Moldovenești, cu înregistrarea rezultatelor în documentele de stat și formularea posibilităților de restaurare a unor monumente istorice.

Din localitățile satești s-au afirmat mai multe personalități, în diferite perioade istorice. Astfel spunea marele istoric, criticul literar și academicianul român Nicolae Iorga: *oamenii mari s-au născut în case mici...* [154, pp. 120-121].

Locuința țăranescă, în stilul tradițional, este una modestă, cu podele din pământ bătut, uns apoi cu lut și acoperit cu rogojini din paie. Aceleași condiții și posibilități s-au observat în diferite contexte politice, țăranii păstrând aceleași principii de construcție. După o perioadă, pardoselile care erau, anterior, unse cu lut, au început să fie acoperite cu dușumea șlefuită și vopsită, iar în zona *casei mari*, *casei curate*, podeaua era acoperită cu plăci din ceramică. Aici, în *casa mare*, în camera nelocuită, în care familia își primea oaspeții, pentru

a-i onora, erau păstrate lucrurile de preț pentru diferite evenimente [74; 197; 227, pp. 151-152]. Planșeul tavanului, susținut de grinzi din lemn, era vărui și prelucrat cu incrustații sau era zugrăvit. În mod perpendicular, era instalată o bârnă, numită coardă, care era locul unde se înșiruiau piesele vestimentare. Un accent al stilului moldovenesc-românesc este șemineul – o sobă cu cuptor și lejancă; acesta era vărui și decorat cu plăci din ceramică, având policioare simple pentru olițe, farfurioare, ulcioare din ceramică [186; 187, pp. 72-77; 190; 480].

Spațiul interior era distribuit din punct de vedere funcțional și era de dimensiuni reduse, foarte modest. Micul coridor de la intrare separa odăile, dintre care camera de locuit, de zi, era încăperea principală și îngloba în sine zona sobei, de preparare a alimentelor, alături de care se afla o măsuță mică, unde se aduna familia pentru a mânca. În același interior, alături de sobă, se afla un pat matrimonial, din lemn, așternut cu o scoarță și protejat cu păritare de frigul pereților. Aici se găsea și leagănul din lemn al pruncilor sau putea fi unul împletit și legat de o grindă [237]. Alte piese de mobilier completează designul interior, cu mai multe modele, dintre acestea menționăm: vitrinele deschise, blidarele pentru farfurii și căni, masa, care devine mai mare, cu picioare înalte, unite în serie. Lângă perete se așezau banchete, cu sau fără tetiere [184].

Cu timpul, condițiile de viață mai bune ale țăranilor, ameliorate odată cu schimbarea economică, le permite acestora să aibă decorațiuni bogate în locuință, covoare și scoarțe pe pereți, prosoape la icoane și ferestre, un costum național, compus din mai multe piese, toate lucrate de gospodina casei, în războiul de țesut. Paleta coloristică include, de la albul pereților la negrul covoarelor, toată gama cromatică, bogat ornamentată. Atât ornamentul covorului, cât și ornamentul de pe produsele textile populare, din spațiul interior, în perioada respectivă, sunt subordonate ritmului vertical și orizontal și creează elemente simbolice în imaginea compozițională (Figura 4.14.) [181; 188; 189; 525].

Figura 4.14. Case tradiționale și interioare din satele RSSM, construite de meșterii locali (1950-1960) [184; 533]

O strategie a administrației sovietice, aplicată în arhitectură, a vizat elaborarea planurilor de zonare a localităților rurale, cu edificii administrative, culturale, pentru

instituirea puterii sovietelor în fiecare localitate a RSSM [269, pp. 80-81].

Domeniile de dezvoltare a stilisticii designului interior, arhitecturii și artelor plastice erau o prioritate a doctrinei ideologice comuniste, care urmărea participarea activă la progresul domeniilor respective a specialiștilor uniunilor creative ale statului sovietic multinațional. Prin aplicarea tehnicilor moderne și a problemelor economiei în construcții, se manifestă o atitudine inovatoare față de realizarea sarcinilor de creație. Scopul stabilit era de a conlucra în mod activ la construirea localităților urbane și rurale și a crea edificii în conformitate cu cele mai economice și performante proiecte-tip. Acestea ar fi contribuit, pe toate căile, la perfecționarea metodelor industriale în construcții [186; 492; 493].

În perioada anilor 1945-1989, în RSS Moldovenească, se elaborau proiecte de planificare și construcție pentru satele moldovenești, unde funcționau instituțiile culturale, clubul, casa de cultură, școala și grădinița pentru copii, casa de deservire, magazine, un spital, iar bisericile erau închise sau era schimbată destinația lor funcțională în spitale, depozite etc. Aceste obiective ale Uniunii Arhitecților Sovietici se stabileau pentru edificarea localităților rurale ale RSS Moldovenești. Casele, deși amplasate, în mare parte, de-a lungul străzii centrale, nu prezentau urme de amenajare sistematizată, foarte amplă, fiind amplasate sporadic, neformând o unitate funcțională distinctă (Figura 4.15; Anexa 5.12) [473].

Figura 4.15. Case de cultură din satele RSSM (1950-1970) [533]

Casele de cultură, cu unul sau două niveluri, erau edificii reamenajate în cadrul centrelor culturale române. Acestea se reconstruiesc în stilul clasic rus, cu o fațadă solemnă, un rezalit pe centrul planului, pe axa longitudinală. Intrarea reprezintă o colonadă ce susține un fronton triconic, unde era portretul liderului ideologic, stema sau stemele republicilor surori ale URSS. La parter se afla un hol mare, cu o pictură murală, o compoziție panoramică formată din meleagul cu lanuri roditoare și podgorii, un grup de țărani în port național, veseli, *dansând în perioada sovietică*, cu lozinci și obiectivele lui Lenin sau Stalin. Sala festivă era decorată cu panouri din ipsos, cu motive geometrice, scena era creată în același stil sovietic, cu cortină roșie (Figura 4.16; Anexa 6.2; Anexa 6.3) [92; 275, pp. 302-309; 354, pp. 48-55; 493].

Sarcina instituțiilor de cultură, din localități, este de a șterge din memoria

localnicilor originile națiunii române și de a inocula ideologia sovietică de popor liber, cu drepturi egale în societate, unde nu sunt bogați și săraci [186; 452, pp. 57-62; 463].

Figura 4.16. Casa de cultură din s. Filipeni, r-nul Leova, 1980 [533]

Proiectele de planificare și construcție a satului, elaborate de Uniunea Arhitecților Sovietici din RSS Moldovenească, prevedeau o reconfigurare completă a satului, construit prin soluții de proiect. Conceptul planifica să transforme satul într-o localitate modernă, amenajată și conectată la toate facilitățile pe care le oferea epoca sovietică. Cultura provinciei basarabene, în perioada sovietică, poate fi cunoscută prin activitățile social-economice ale societății, modul de viață a populației autohtone, construcțiile arhitectonice. Construcțiile pot fi analizate după mărime, formă, concept stilistic, condițiile și mărimea locuinței, amenajarea și echiparea cu obiecte de interior, de artă. Acesta prezintă, astăzi, un interes deosebit pentru mai multe direcții științifice [56; 298; 341].

Evoluția societății, progresul tehnic, specializarea și diversificarea activităților umane au condus la creșterea exigențelor față de organizarea spațiului interior, oportun desfășurării unor anumite activități, dintre care: locuit, muncă, instruire, recreare, spiritualitate. Acestea au favorizat cristalizarea structurilor spațial-planimetrice specifice pentru fiecare dintre aceste activități. În Moldova, ca și în țările europene, pe parcursul democratizării societății, tipologia clădirilor a fost dezvoltată, de către arhitecți, aceste evoluții fiind prezentate în lucrarea *Arhitectura rurală a satului modern din RSSM* (1986), elaborată de către cercetătorii Тарас Ярослав și Борис Захарченко [503].

Reieșind din directivele Uniunii Arhitecților din RSS Moldovenească, de a se crea un *stil nou, moldovenesc*, mai mulți arhitecți creează tipologia elementelor de decor în stil național, prin studierea culturii materiale a poporului, pentru crearea unei arhitecturi pe baza acesteia. Obiectivul era, așadar, constituirea unui *stil moldovenesc* în care să domine conținutul socialist [490].

Cercetări și observații ale transformării așezărilor rurale găsim în repertoriul de fotografii, desene, scheme etc., elaborate de autorii Тарас Ярослав și Борис Захарченко pentru lucrarea - *Современная архитектура Молдавского села* (Arhitectura rurală a satului modern din RSSM, 1986). Sunt prezentate mai multe informații despre tipologia, organizarea

arhitecturală și planificarea rurală a clădirilor rezidențiale, formarea centrului comunitar al satului, amenajarea și îmbunătățirea așezărilor rurale, perspectivele dezvoltării satului moldovenesc [503].

Cercetarea în teritoriu, a arhitecturii populare, de la nordul la sudul RSS Moldovenești, este efectuată de cercetătorul Зоя Моисеенко, arhitectă ucraineană, în lucrarea *Архитектура сельских жилых домов Молдавии* (Arhitectura caselor din satele Moldovei 1973) [480]. Lucrarea reflectă dezvoltarea arhitecturii rezidențiale rurale, cu soluțiile compoziționale, tehnicile de planificare și materialele folosite, organizarea interiorului, prelucrarea decorativă și artistică a fațadelor prin elemente arhitecturale [480].

Demersul analitic, științific, evidențiază tipologia constructivă și materialele utilizate (cărămizi din lut și paie, blocuri de calcar); fațadele sunt cu prispă, cu coloane, verandă, foișor, diverse elemente arhitecturale la frontoanele caselor etc. Decorul caselor din valea Prutului de Jos reflectă realizările tehnice ale meșteșugarilor și modelele stilisticii artistice a geniului popular. În linii generale, elementele de arhitectură vernaculară, în lemn, analizate interdisciplinar, contribuie calitativ, cu interpretări arhitecturale, artistice, semiotice, prin valorificarea memoriei etnografice [480, pp. 3-4]. Lucrarea autoarei expune un tablou general al stilisticii arhitecturale și soluțiile de design interior, cu obiecte de artă populară, ale clădirilor rezidențiale, rurale, din Moldova.

Obiectivul general al lucrării a fost conturarea tipologică a locuințelor țărănești, dezvoltate în timp, cu influențele și experiența construcțiilor moderne. Se elaborau proiecte standard pentru clădirile rezidențiale rurale, care să îndeplinească cerințele moderne ale omului sovietic din Moldova Sovietică [186; 190, pp. 61-70; 465].

În urma studiului în sit, s-a acumulat un vast material faptic, adunat de autor, în teren, prin măsurători, fotografii, schițe ale caselor de locuit, interviuri cu locuitorii și constructorii, precum și datele chestionarelor, primite din fiecare raion al republicii. Metoda cartografierii materialelor a permis obținerea de date fundamentate, privind distribuția tehnicilor aplicate, de planificare a clădirilor de locuit și a elementelor acestora, pe teritoriul Moldovei [237, pp. 137-144; 239; 244, pp. 304-309; 452, pp. 57-62].

Construcția caselor rurale este într-un continuu proces de reînnoire, schimbare calitativă și perfecționare a formelor artistice, care sunt o moștenire a arhitecturii populare moldovenești. Observăm deja casele cu temelie, *locuința din nordul țării*, cu fațada simetrică, cu patru geamuri, formate din câte două gemulețe de dimensiuni mai mici, pe fiecare parte, sau două geamuri mai mari, separate de ușă. În zona de nord, casa are prispă cu coloane,

balustradă din baluștri ornamentați, de lemn și acoperiș în patru ape. Pentru *zona de centru*, casele erau cu un nivel și jumătate, cu coloane, cu sau fără balustradă (Figura 4.17.) [190, pp. 61-70; 232, pp. 64-70; 326; 462, pp. 2-6].

Figura 4.17. Tipologia locuințelor țărănești din zona de nord, zona de centru, zona Orheiului Vechi și zona de sud a RSSM [autor: Angela Munteanu]

În zona Orheiului vechi, sunt specifice casele cu elemente decorative din piatră, de calcar, coloane ale prispei cu capitel răsucit, balustrade și stâlpi la beci, porți cu ornamente incrustate și stâlpi din elemente din piatră masivă, finalizate cu floare, ce reprezintă elementul-cheie al sistemului articulat arhitectural. Un alt element al decorului fațadei, pe pereții cu finisaje din ciment, este zugrăvirea într-o gamă coloristică saturată, de culori contrastante. Casele din *sudul țării* sunt influențate de cultura popoarelor alogene, de bulgari, găgăuzi și germani etc. (Figura 4.17.) [56; 304; 36; 465].

Planimetria construcției locuinței era pe axă longitudinală, cu prispă și coloane din lemn, cu ușa pe centrul fațadei, cu câte două geamuri mici, dispuse lateral și acoperiș în două ape. Un al element arhitectural este folosirea celor mai diferite și complexe tipuri de ornamente, exemple de artă populară, variată, din diverse regiuni ale Moldovei. Sistematizarea și analiza celor mai bune exemple de arhitectură populară fac posibilă urmărirea unor tendințe în dezvoltarea tehnicilor de planificare și proiectare artistică a caselor cu 3-4 odăi [186; 322].

Figura 4.18. Planimetria camerei de zi și casei mari (casa curată) dintr-o locuință rurală din RSS Moldovenească [184]

Camera de zi era cea mai importantă, aici se desfășoară activitățile familiei [186]. Planimetria locuinței este următoarea: la intrare, era un coridor, pe laturi - un dormitor și casa mare, camera pentru oaspeți, iar în spate - camera de zi, cu soba-bucătărie și suprafața

în care se lua masa (Figura 4.18.) [164; 166, pp. 48-53; 168].

O valoare particulară - în stilistica arhitecturii clădirilor rezidențiale rurale – este dată de creativitatea artistică populară, de folclorul poporului, utilizat cu valoare ornamentală în arhitectură. Creația populară este aplicată în mod creativ, inițial de către meșterii locali, iar ulterior de către arhitecți, muraliști, în activitățile practice, aceasta fiind adoptată atât în soluțiile pentru arhitectura rurală, cât și în arhitectura orașelor RSS Moldovenești [164; 184].

Tradițiile sunt transmise, cu sfințenie, din tată în fiu, din lemnar în lemnar, din pietrar în pietrar; acestea includ modele traforate, gravate, sculptate, soluții artistice cu o geneză ornamentală și simbolică din mitologia arhaică, creștină, motive de mare valoare. Compozițiile ornamentale specifice, de pe frontoanele casei, într-o reprezentare individuală și meșteșugărească, sunt specifice caselor din sud, cu acoperișul în două ape. *Sulițele* semețe sunt poziționate spre uliță, asigurând comunicarea cu spațiul comunității [104; 123; 145; 326].

Paleta ornamentală, formată din motive traforate, tăieturi, încrustări, e puternic stilizată și oferă ansamblului arhitectural sobrietate și rafinament. Decorul geometrizarant și naturalist este realizat prin cioplire, crestare, găurire, perforare, strunjire, traforare. Ornamentele se încadrează în registre și cuprind o mare diversitate, dintre care menționăm:

- 1) motivele astrale: soarele, luna, steaua;
- 2) motivele avimorfe: porumbelul, cocoșul;
- 3) motivele fitomorfe: frunza, pomul vieții, strugurele, vița de vie;
- 4) motivele florale: buchetul, floarea;
- 5) motivele geometrice: arcurile de cerc, dinții de ferăstrău, hașuri, linii curbe, linii drepte, meandre, romburi;
- 6) motivele zoomorfe: șarpele, cocoșul etc. [164; 184; 186; 296, pp. 45-77; 480].

Elementele decorative și estetice din casele tradiționale, rurale, vin dintr-un fond arhaic de credințe, intervenții în timp, împrumuturi interetnice și interferarea cu tradițiile locale. Din lista simbolurilor, cu rol de protecție, în decorul caselor, menționăm șarpele casei și pomul vieții, acestea fiind simboluri purtătoare de sens profund. Acestea sunt vestigii ale patrimoniului etnografic original, circumscrise unui substrat mitic, ele asigurând buna locuire a familiei și urmașilor ei [186; 190, pp. 61-70; 480].

Cercetările făcute ne prezintă casa tradițională, construcție vernaculară, a strămoșilor noștri, în care locuiau câteva generații. Pe teritoriul Basarabiei și al țărilor limitrofe, construcția arhitectonică a casei evoluează în timp, începând cu o locuință mono-camerală și

ajungând la conacul boieresc, cu trei și mai multe odăi [125; 144; 152].

Locuințele țăranilor, de pe teritoriul Basarabiei, erau construite de meșterii locali, din materiale naturale locale, bârne, piatră, lemn, din chirpici modelat din lut și paie, uscat la soare, casele fiind lipite cu lut și văruiate. Locuințele sunt influențate, din punct de vedere stilistic, de tradițiile românești, ucrainene, bulgare, rusești etc., case construite din nuiele și furci verticale, înfipite în temelie și împletite cu papură, apoi căptușite cu lut și paie [164; 186; 281, pp. 51-65].

Arhitectura vernaculară, rurală, din RSS Moldovenească, conține simboluri profunde. Poarta nu era doar o delimitare a proprietății, ci avea și rol informativ cu privire la proprietari, era poarta gospodăriei, ușa casei, trecere sfântă, pentru miri, în gospodăria noii familii, loc de plecare la cele veșnice. Alte elemente simbolice, cu rol de protecție a casei, sunt și cele de pe coama acoperișului. Prin urmare, prispa și cerdacul cu coloane nu aveau doar funcția de intrare, ci erau considerate o trecere între lumea de afară și cea a familiei, un loc de curățenie, de tranziție. Arhitectura tradițională se integrează în peisaj și în mediu, prin utilizarea materialelor naturale locale [190, pp. 61-70; 306; 321; 497].

Urmărind parcursul istoric de dezvoltare a stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice, după cel de al Doilea Război Mondial și formarea RSS Moldovenești în restabilirea orașelor și satelor, constatăm că se proiecta o nouă arhitectură, în spiritul clasicismului rus și realismului socialist, prin reproducerea compoziției arhitecturii renașcentismului italian. Urmează apoi o perioadă de excludere a decorațiunilor de pe fațadă și se creează, în cele din urmă, o stilistică moldovenească, inspirată din arta populară vernaculară. Satele păstrează arta tradițională, cu decorul ornamental și artistic al fațadelor, interioarelor, al pieselor de mobilier, textilelor (dintre care scoarțele, lăicerele, prosoapele și portul popular). Astăzi, acestea sunt podoabe ale patrimoniului național, dar remarcăm și influența altor naționalități, care populau teritoriul Moldovei [49, pp. 30-34; 326; 328].

În acest context analitic, trebuie să menționăm că zona Orheiului Vechi se remarcă printr-o stilistică morfologică deosebită, în arhitectură, designul interior și artele plastice. Remarcăm diversitatea de cultură tradițională, înscrierea habitatului uman, cu forme arhaice caracteristice, moștenite și îmbinate armonios, în casa tradițională, cu stâlpi, porți din piatră, într-o nuanță de albastru de Orhei, caracteristică regiunii și similară albastrului de Voroneț. Peisajul cultural al Orheiului Vechi este un exemplu excepțional de evoluție a unor așezări umane. Aceasta este specifică pentru mai multe culturi și civilizații și e caracterizată de interacțiunea organică a mediului antropic cu cel natural.

Valoarea universală a mediului cultural al zonei Orheiului Vechi este dată de:

a) un complex cu multiple elemente primare, naturale și antropice, amplasate într-un spațiu restrâns; acestea reflectă consecutivitatea, continuitatea și unitatea desfășurării proceselor naturale și culturale, din vremuri arhaice și preistorice, până la etapa actuală;

b) peisajul natural, relief și vegetație în asociere cu elemente de landșaft armonios, ce completează arhitectura vernaculară, de locuit și cea sacră; acestea sunt de o frumusețe rară, de o valoare inestimabilă pe plan universal; ele cumulează valori culturale din toate epocile istorice;

c) arhitectura vernaculară, originală prin formă și nuanța de albastru, tradiții etnografice bine conservate în mai multe localități, reprezentând un fenomen de o semnificație universală indiscutabilă [115, pp. 86-99; 322; 326; 465; 480].

Arhitecții ruși, care au întreprins mai multe expediții și studii minuțioase în Moldova, au fost impresionați de stilul tradițional al caselor, cu elementele specifice. Dintre aceștia, îi menționăm pe Федор Наумов și Ирина Владимировская, cu lucrarea *Народные жилища центральных районов Молдавии. Жилой дом* (Casele tradiționale din raioanele de centru ale Moldovei. Locuința, 1950) [492; 493].

Valoarea istorică și culturală a localităților din Parcul Național Orheiul Vechi este dată de descoperirea a câteva zeci de situri arheologice antice, a unui oraș tătar al Hoardei de Aur, a unui oraș medieval moldovenesc, fortificat cu o cetate din piatră. Din piatra naturală locală, piatra spartă și blocurile tăiate de calcar, cu proprietăți unice, meșterii locali creau adevărate opere de artă populară naivă - într-un stil arhitectural aparte - zugrăvite de gospodine în albastru azuriu [243].

În satele din apropierea râului Răut, Butuceni, Trebujeni, Brănești, Măscăuți, Morovaia, Furceni, Pohorniceni, Ivancea etc., cu tradiții milenare, meșterii populari au reușit să se impună printr-un stil deosebit de ornamentare a fântânilor, răstignirilor de la intersecțiile drumurilor din sate, a caselor, hogoacurilor și beciurilor, conacelor boierești, porților - completate cu ornamente incrustate de flori și coloane din piatră [228, pp. 217-242; 283; 310].

S-au păstrat chilii în mănăstirile rupestre a Orheiului Vechi, amenajate cu mobilier și vetre din piatră, pereți decorați cu ornamente incrustate. Decorul arhitectural al ornamentației în piatră înglobează în sine elemente simbolice cu caracter protector, frecvent utilizat era motivul soarelui, rozete, cercuri concentrice, spirale pe vârful hogoagului, pe lângă flori, mai era sculptat și cocoșul sau hulubul, motive geometrice simple etc. [50, pp. 30-34; 186; 290, pp. 78-91; 296, pp. 45-77; 341; 354, pp. 48-53].

Figura 4.19. Peisaje din seria *Albastru de pe Prut* (2024), *Scrisori albastre* (2023), u/p, G. Vieru, s. Ivancea, Butuceni, Orheiului Vechi [524]

Frumusețea arhitecturală și cea naturală a captivat numeroși iubitori de creație, astfel încât mulți arhitecți, sculptori și artiști plastici s-au inspirat din imaginile peisajului natural din împrejurimile Orheiului Vechi. Pictorița Galina Vieru redă mahalale din sate, porțile gospodariilor, coloanele și stâlpii monumentali, bogat ornamentați, ce străjuiesc porțile, toate într-o gamă saturată de culori, contrastând cu albastrul de Orhei, denumit de autoare *albastrul meu etern, albastrul este culoarea divinității, a purității. E culoarea caselor noastre de la țară, văruiate de sărbători*. Artista pasionată de tradiție, de arhitectura vernaculară, căreia îi redă o nouă viață prin pictură, prezentate în expozițiile de pictură *Albastru de pe Prut* (2024), *Scrisori albastre* (2023). Peisajele înfățișează bijuteriile arhitecturale din țara noastră - casele și porțile vechi din satele Moldovei, trecute prin negura timpului (Figura 4.19; Anexa 5.21) [193, pp. 111-117; 243; 524].

În perioada *perestroiei*, în anul 1986, Comitetul Central al PCUS a adoptat o rezoluție privind organizarea Uniunii Designerilor din URSS. Iar în anul 1988, a avut loc congresul de înființare a Uniunii Designerilor din RSS Moldovenească, președinte fiind ales arhitectul și artistul plastic, Григорий Босенко (1947-2013). Republica avea mare nevoie de specialiști în domeniul designului, care erau instruiți la acel moment la *Catedra de Arhitectură* (fondată în anul 1964) din cadrul Institutului Politehnic S. Lazo (astăzi, Universitatea Tehnică a Moldovei), la Institutul de Arte, Departamentul de artă cu specialitatea *Interioare și echipamente* [495].

Uniunea Designerilor din Republica Moldova (UD RM), a avut la origine designul sovietic, republican și post-sovietic. Designul devine o însușire a timpului, fiind un fenomen al culturii moderne, un semn al mișcărilor și transformărilor, manifestate în modă, interior, aparate și mașini etc. Designul ocupă o poziție importantă dintre toate artele creative. În ianuarie 1992, în perioada de independență are loc ortografierea în Uniunea Designerilor din Republica Moldova. UD RM are drept scop următoarele misiuni, precum

urmează: recunoașterea statutului de designer; recunoașterea profesiei la nivel de stat; recunoașterea specialității *design* în instituțiile de învățământ superior, (aceasta s-a reflectat tardiv în Legea nr. 142-XVI din 07.07.2005.); dezvoltarea profesională prin organizarea și dezvoltarea seminariilor, expozițiilor, excursiilor etc. [541].

În martie 2000 Uniunea Designerilor din Moldova v-a adera la Asociația Internațională *Uniunea Designerilor*, cu sediul la Moscova. Uniunea Designerilor din Moldova în anul 2009, înregistrează 76 de membri. Organizațiile creative Uniunea Arhitecților, Uniunea Designenților și Uniunea Artiștilor de-a lungul timpului au colaborat în diverse proiecte comune [451].

Arhitectura și designul interior al locuințelor au drept caracteristici planimetria simetrică și compartimentarea interiorului în zone, aceasta făcându-se prin metode simple, toate casele fiind de tip tricameral, cu tinda casei amplasată în centru. Acest element al planului, împreună cu fiecare din camerele amplasate de o parte și alta, camera și casa mare, formează un patrulater, de tipul pătratului sau dreptunghiului; prispa este decorată cu coloane, balustradă din piatră și dantelărie ornamentală la cornișa casei [206].

Arhitectura de piatră de la Orheiul Vechi înfățișează, inclusiv până în prezent, motive specifice, ce fac trimitere la sistemul de reprezentări ale culturii nomazilor, de proveniență orientală, modelate artistic de cultura locală. Se consemnează capitелurile cu terminații sculptate în formă de ciucuri, în partea de jos, verticalele stâlpilor de casă, parapetele la fațadele caselor și beciurilor [243; 462, pp. 2-6; 465; 480].

Observațiile cercetării, asupra interferențelor stilistice morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice, au fost direcționate către mostre istorice ale caselor-muzeu ale ținutului – către casele boierești, casele de vacanță, conacele întâlnite de la nord la sudul Moldovei, în Chișinău, acestea reprezentând *file vii* ale istoriei neamului. Popoarele alogene și localnicii, în urma călătoriilor, au adus, din străinătate, diverse piese de mobilier, prelucrate cu delicatețe, în stiluri variate, precum și textile și accesorii pentru completarea spațiului interior [362, pp. 523–526].

Planul locuinței era dreptunghiular, iar spațiul locuinței delimitat în câteva încăperi, din care făcea parte camera de zi, la basarabeni, ucraineni, evrei, bulgari, armeni și alte popoare. Spațiul interior avea în centrul său, lângă vatră, un cuptor și sobă, sau o sobă elegant zugrăvită sau decorată cu plăci de ceramică smălțuită. Aspectul stilistic ornamental aplicat, gama coloristică și forma reprezentativă diferă de la o regiune la alta [322; 402, pp. 90-100].

Sursele istorice studiate înregistrează popularea ținutului Basarabiei, al RSS

Moldovenești, de către coloniști și alte națiuni care au imigrat aici în diferite timpuri. Așadar, se confirmă influența stilului *biedermeier*, stil german specific clasei burgheze de mijloc, din care au fost preluate modele aristocratice, replicate cu materiale mai ieftine, ce au completat multiple spații interioare [184; 197; 206; 480].

Un model de casă rustică este muzeul *Casa Pușkin*, care a fost deschis la sfârșitul anilor 1940 ai secolului al XX-lea, în locuința ce aparținea generalului Inzov. Proprietar anterior al acesteia a fost negustorul Naumov, care, la rândul său, a cumpărat-o de la bunicul astronomului Nicolae Donici. Aici, în toamna anului 1820, a locuit poetul rus Aleksandr Sergheevici Pușkin, expulzat din Rusia, timp de trei ani, în gubernia țaristă Basarabia.

Figura 4.20. Casa-muzeu Alexandr Pușkin din or. Chișinău. Interiorul cabinetului completat cu mobilier în stilistica *biedermeier* [190]

Casa-muzeu *Aleksandr Pușkin* este un muzeu și un monument de arhitectură și istorie de însemnătate națională, introdus în Registrul monumentelor de istorie și cultură ale municipiului Chișinău [190, pp. 61-70; 227, pp. 151-152].

Casa rustică cuprinde mai multe încăperi, unde biroul este completat cu piese boeme, din lemn de esențe tari, cu secreter cu blat lustruit și lăcuit, canapea și fotolii alăturate, cu cotiere răsucite, pe pardosea fiind așternut un covor moldovenesc. Piese de mobilier, sub influența stilisticii *biedermeier*, au linii fine, curbe sau drepte, panouri de lemn șlefuit, unde nodurile se expun decorului. Spre exemplu, lavița, ce servește drept ladă și canapea, e decorată cu tetieră și cotiere ușor ondulate, completate cu elemente de trifoi stilizat, caracteristic stilisticii germane (Figura 4.20; Anexa 6.9) [190, pp. 61-70; 227, pp. 151-152].

Ideologia politică sovietică a influențat mai puțin tradiția de construire și amenajare a casei țăranilor. La construcția caselor tradiționale, se foloseau materialele din zonă; spațiul

de locuit s-a extins prin înălțime și interioarele mai mari. Interferența culturală este evidentă și este dată de conlocuirea cu popoarele alogene.

Din surse documentare de arhivă, constatăm că aici au locuit români, ucraineni, ruși, bulgari, găgăuzi, germani, elvețieni, polonezi, evrei, greci, armeni, cazaci, precum și membri ai diferitor secte religioase. Prin urmare, numeroase personalități, de diferite etnii, au lăsat drept moștenire influența stilisticii lor naționale. Mărturiile despre aceste influențe le-am urmărit în timpul puterii sovietice, le urmărim pe teritoriul actual al întregii Republici Moldova, în sate și orașe, de la nord la sud. Moștenirea conține piese de mobilier, ornamente etc., păstrate în casele-muzeu ale ținutului natal [183; 184; 185; 190, pp. 61-70; 204, pp. 89-92; 480; 503].

Figura 4.21. Camera de zi, casa tradițională și mobilier în stilistică națională și influență biedermeier [190]

Delicatele obiecte de mobilier sunt influențate de diferite stiluri, nobile, ale neoclasicismului și modernismului, cu multiple interferențe etnice (Figura 4.21) [182; 164; 465].

Astăzi, se realizează promovarea și valorificarea potențialului istoric și național al poporului, a cărui identitate națională nu a reușit să fie distrusă în perioada RSS Moldovenești. Aceste acțiuni se desfășoară prin mai multe proiecte, susținute financiar de către Uniunea Europeană, de dezvoltare a traseelor și ofertelor turistice, cu includerea monumentelor din patrimoniu cultural (a locuințelor, muzeelor, atelierelor de meșteșugărit), cu promovarea tradițiilor, obiceiurilor, evenimentelor culturale. Proiectele vor contribui la cunoașterea mai bună și valorificarea acestora, contribuind, în cele din urmă, la sporirea nivelului de cultură a societății noastre și a cunoașterii țării la nivel internațional. Un aport

important îl au proiectele cu finanțare din partea Uniunii Europene, prin Programul de Vecinătate România-Republica Moldova. Din cadrul acestui program, menționăm proiectul *A Moldavian Tour - promovarea turismului transfrontalier rural, etnografic și etnologic* [535]. Proiectul a dezvoltat în Republica Moldova conceptul de arhitectură tradițională, al proiectelor de tipul Muzeului *Casa Satului*:

- În Rezervația Cultural-Naturală Orheiul Vechi, Casa-muzeu din secolul al XIX-lea, din satul Butuceni;
- Casa-muzeu *Dumitru Matcovschi*, satul Vadul Rașcov din raionul Șoldănești;
- Casa-muzeu *Alexei Mateevici*, satul Zaim, raionul Căușeni;
- Casa-muzeu *Grigore Vieru*, satul Pererâta, raionul Briceni;
- Casa-muzeu a pictorului Igor Vieru de la Cernoleuca, raionul Dondușeni;
- Casa-muzeu *Nicolae Sulac*, satul Sadâc, raionul Cantemir;
- Casa-muzeu *Alexandru Donici*, satul Donici, raionul Orhei;
- Casa-muzeu *Aleksandr Pușkin* din Chișinău etc.

Casa-muzeu *Alexandru Donici*, de tipul unui conac, e edificată în stilistică românească, are o planimetrie alungită și e alcătuită din patru camere, dintre care casa mare, cabinetul fabulistului și două săli de expoziție, cu obiecte de interior ale familiei autorului, obiecte etnografice [198; 225].

Casa-muzeu e un monument de arhitectură națională și este situată în mijlocul unui peisaj natural. Mobilierul este unul boem și elegant, cu influență neoclasică, setul pentru camera de zi are acrotere suflate cu aur, e construit din lemn roșu. Casa-muzeu *Alexandru Donici* ne înfățișează atmosfera de la începuturile literaturii românești. Publicațiile acelor vremuri, documentele și imaginile ne prezintă viața și activitatea de creație a lui Alexandru Donici (Figura 4.22.) [190, pp. 61-70; 480].

Muzeele satelor ne încântă prin casele țăranilor, ridicate de oamenii dinaintea noastră, de țăranii gospodari, meșterii talentați. Casele păstrează și transmit generațiilor viitoare semnificația de altădată a frumosului. Multe din aceste case se năruie, sunt sortite pieirii, dar, totuși, unele edificii, în care s-au născut și au copilărit personalități ale neamului, sunt restaurate și rămân purtătoare de istorie, simboluri și semnificații [465].

În cele din urmă, casele-muzeu fac parte din tezaurul patrimoniului național material, oferindu-ne informații despre trecutul neamului românesc din Moldova. În multe din casele-muzeu, alături de elementele stilisticii naționale, în arhitectură, designul interior, artele plastice, întâlnim elemente aduse din străinătate, care devin uzuale în timp. Cele mai

întâlnite sunt piesele de mobilier, ornamentate în mod delicat, cu suprafețe de panouri incrustate, decorate prin tehnicile de intarsie și marchetărie. Acestea poartă caracteristicile stilistice ale neo-clasicismului francez și venețian și fac parte din decorul conacelor boierești.

Figura 4.22. Casa-muzeu Al. Donici. Salon boem completat cu mobilier neoclasic [190]

Piesele de mobilier de tipul vitrinelor deschise, seturile de mobilier pentru camera de zi, dormitorul cu panouri în reliefuri, ornamentate și aurite, cu aspect elegant și forme spectaculoase, astăzi, completează multe spații publice, ale edificiilor muzeale, turistice, fiind parte a patrimoniului național [184; 185; 190, pp. 61-70; 479].

Aspectul instituțiilor muzeale, al spațiilor interioare din perioada regimului sovietic, vine să pună în valoare conducătorii și să sugereze viața fericită a muncitorilor și țăranilor din USSR. Exponatele muzeale includ sculpturi, ce întruchipează vitejia și patriotismul, picturi de mărimea peretelui, realizate cu prilejul sărbătorilor sovietice, promovând solidaritatea clasei muncitoare, servile. Scopul și politica statului sovietic vizau asocierea arhitecților și a altor specialiști din domeniul arhitecturii de interior, refacerea construcțiilor, în vederea implementării planului de stat, de proiectare și edificare a localităților urbane și rurale, a construcțiilor și complexelor industriale, agricole, locative, sociale și culturale [449; 465].

Crearea unor proiecte-tip de înaltă calitate, dezvoltarea metodelor industriale de edificare a clădirilor și construcțiilor, sporirea calității proiectării și a nivelului cercetărilor științifice, din domeniul arhitecturii și construcțiilor, nu excludeau reducerea cheltuielilor, cu sporirea calității construcțiilor, prin utilizarea unor materiale mai ieftine. Se efectuează o

continuă instruire ideologică, politică și de cultură generală a specialiștilor din localități, precum și vizite de studiu ale delegațiilor de arhitecți, pentru sporirea nivelului de creativitate și a calificării profesionale. Aceștia efectuau stagii de creații și călătorii în republicile și regiunile URSS și se perfecționau prin intermediul seminarelor, cursurilor, referatelor și lecțiilor. Se susțineau, pe toate căile, tinerii specialiști, pentru promovarea valorilor socialiste și lupta cu manifestările de formalism, eclectism și alte denaturări [184; 465; 480].

4.4. Imaginea stilisticii morfologice de la finele perioadei sovietice

De la sfârșitul anului 1941, până în prima jumătate a anilor 1950, stilul adoptat a fost cunoscut sub numele de stil al Imperiului stalinist, cu un design arhitectural ce glorifica liderul. În multe case, destinate claselor privilegiate, stilistica *Imperiul lui Stalin* se face remarcată prin stucatura de ipsos alb sau aurită, mobilierul de stejar impresionant, decorat cu detalii sculptate. Exemple sunt clădirile de pe artera principală, la intersecția cu zona istorică a capitalei [461; 462; 538].

Figura 4.23. Casă multietajată cu apartamente monotip, varianta *hrușciovka* [533]

Caracteristică perioadei așa-numitului *stil al Imperiului stalinist* și epocii postbelice este o arhitectură destinată clasei muncitoare, reprezentată de construcții și locuințe monotone, neoriginale, lipsite de viziunea anilor anteriori. Se aplică principiile de raționalism, suprematism și constructivism [56; 184]. Este perioada ce marchează apariția unora dintre cele mai tipizate edificii locative și administrative din istoria arhitecturii și designului sovietic (Figura 4.23; Anexa 6.11) [164; 166, pp. 48-53; 480].

În perioada sovietică, domeniul politic are o influență puternică asupra arhitecturii. Blocurile cu apartamente mici sunt construite după principiile arhitecturii modernist-sovietice, în varianta ideologiei proletare, fiind numite *hrușciovka*, locuință *tip*, din *seria utilizării repetate*. Acestea au devenit cele mai masive și numeroase clădiri sovietice, la mijlocul secolului trecut. Pe atunci, apartamentele mici erau o alternativă excelentă la apartamentele comunale [480].

În același timp, pe multe clădiri administrative, în centrele citadine, rurale, se pot vedea detalii decorative cu simboluri socialiste: stele cu cinci raze, ciocan și seceră, snopi de

grâu, ciorchini de struguri etc. Aspectul monumental al clădirilor este dat de proiectele arhitecților, care folosesc diverse detalii din registrul clasicismului [167; 168; 169, pp. 43-47; 480].

Sunt utilizate și elemente împrumutate din arhitectura populară (coloane sculptate, foișoare) sau elemente din arhitectura medievală, monumentală (arcade, mașiculi, profiluri sculpturale, discuri ceramice etc.). Toate edificiile, de grandoare monumentală, se regăsesc pe artera principală în Chișinău, cu blocuri locative și administrative; menționăm Biblioteca Republicană *N. Krupskaja* (arhitect Agasi Ambartumean), clădirea Academiei de Științe a RSSM (arhitect Valentin Mednek); cinematograful *M. Gorki* din Bender și alte edificii din Tiraspol, Bălți, Leova, Cahul, Dubăsari, Camenca și alte orașe republicane [452, pp. 57-62; 463; 500].

Cercul din Chișinău, proiectat de arhitectul Alla Kirichenko, a fost realizat sub formă de amfiteatru, o formă ce reprezintă o horă națională. Edificiul are o capacitate de 1.900 de locuri, iar diametrul arenei este de 13 metri. Cercul a fost inclus în lista celor mai bune structuri arhitecturale din Europa, din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Proiectul a fost coordonat de către arhitectul militar Semion Șoihet.

Edificiul monumentului are un decor bogat în interior, în spațiile interioare remarcăm o adevărată sinteză și interferență stilistică, între arhitectură, sculptură, ceramică decorativă, picturi murale. La crearea acestui monument, au conlucrat numeroși specialiști, dintre care sculptorii Lazar Dubinovski și Valerii Rotari, artistul plastic Pavel Obuh, ceramiștii Luiza Ianțen și Eduard Saakov, meșteri tăietori în ghips și specialiști în lucrul cu marmura (Figura 4.24.) [503].

În perioada sovietică a introdus cenzura în toate domeniile, fiind impuse principii de limitare a exceselor decorative, ce nu corespundeau omului și societății sovietice. Nu era admisă influența europeană modernă, cu stilistica, proporțiile și formele occidentale.

Figura 4.24. Cercul, arhitect A. Kirichenko, Chișinău 1981, compoziție-relief pe fațadă L. Dubinovski; pictură murală în design interior, de P. Obuh, basorelifuri din ceramică de L. Ianțen și E. Saakov [533]

Spațiile interioare erau create în stilistica culturii revoluționare, acestea nu dispuneau de confort și frumusețe estetică, erau oarecum stângace. Cerința principală, pentru spațiu și mediu, întrunea funcționalitatea și puritatea cultural-ideologică. În *designul artistic*, atenția a fost îndreptată, în primul rând, spre o modernizare tehnică a produselor, o estetică a formelor laconice [164; 186].

Arhitectura construcțiilor sovietice tipice, la exterior și în designul interior al spațiilor locative și publice, nu dispunea de o delicatețe estetică specială. Apartamentele sovietice, economice, cu dimensiuni reduse, erau completate cu piese de mobilier create de către producătorii locali, la costuri mari. Spațiile reduse erau divizate într-o zonă pasivă (cu dormitor cu pat, construcție metalică pe grilă, un dulap-garderobă făcut la comandă) și o zonă activă (camera de zi, cu o mini bibliotecă pe rafturi deschise și bibelouri cu motive sovietice, o canapea cu husă textilă, mai rar din piele, o comodă cu televizor în cutie de lemn, o masă rotundă, acoperită cu față de masă, în mijlocul camerei). La bucătărie sau la bucătăria comună, se găseau un set de dulapuri pentru produsele alimentare, frigiderul, aragazul, lavoarul etc. (Figura 4.25.) [164; 480].

Figura 4.25. Designul interior din apartamentele de tipul *hrușciovka* sovietică [533]

În apartamente, corpurile de iluminat erau grupate, cu distribuție în centru și pe alocuri; cel mai frecvent, pe centrul tavanului, se instala un candelabru simplu, cu 2-3 brațe, iar pe mese sau direct pe podea, erau instalate veioze, cu abajur din textile și franjuri lungi. Podelele erau acoperite cu parchet, dușumea sau linoleum, peste acestea se așternea mocheta, pe toată suprafața, iar pereții erau acoperiți cu tapet și covoare, fotografii de familie, tablouri ce reprezentau o idilică imagine a muncitorilor din societatea sovietică. La modă sunt șervețelele de dantelă, lucrate manual, care se aștern pe toate suprafețele orizontale, covoarele cu desene complexe, fixate pe peretele alăturat patului, draperiile groase și fine, de tul, la geamuri [56; 164].

Apartamentele de lux se aflau în edificii selecte, locuite de conducătorii proletariului, acestea erau situate în centrele orașelor și aveau 4-5 odăi. Încăperile interioare

erau completate cu piese de mobilier valoroase, obiecte de lux, ceramică, picturi în bronzuri și fotografii de familie, cristale și covoare din străinătate. Piese de mobilier, din esențe tari, sunt creații masive, cu influență modernistă, fiind create din panouri cu suprafețe lăcuite, lăsând textura naturală, combinată a lemnului, în evidență. Mobilierul sovietic vine cu o influență de art deco, este stilizat și laconic, având seturi de fotolii de tip modular, în nuanțe vii, canapele, birouri și secrete cu linii aurii (Figura 4.26.) [147; 164; 184].

Figura 4.26. Apartamente spațioase cu 4-5 odăi și mobilier modern [533]

Sarcina principală cu care se confruntau arhitecții sovietici era aceea de a crea un spațiu optim și economic, care să ofere condiții plăcute de viață, să satisfacă nevoile vitale de muncă și petrecere a timpului liber. Un alt obiectiv era de a forma un spațiu pentru un nou tip de homo sapiens, pentru liderii spirituali ai societății sovietice. Era o cerință pentru specialiștii din toate domeniile creative, de planificare și proiectare funcțională a construcțiilor, de creare a unui mediu complet estetic, de sporire a calității construcției, a frumuseții designului interior, de organizare sistematizată urbană [164; 184; 240, pp. 78-84; 243].

Ministerul Culturii al URSS, împreună cu Comisia de Stat pentru Monumente și Sculptură Monumentală, formată din echipe de reprezentanți din RSSM ai domeniului construcțiilor, ai uniunilor de creație din domeniul artelor plastice și arhitecturii, au implementat un plan de inaugurare a monumentelor cu conotație politico-ideologică. Acestea reprezentau lideri ai proletariatului, eroi de război, fiind amplasate în piețele orașenești. Pe alea scriitorilor, erau instalate sculpturi și busturi ale personalităților din diferite domenii, ale oamenilor politici. Picturile murale, mozaicurile înfățișau muncitorii din idilica societate sovietică, în cadrul sărbătorilor unionale, al competițiilor sportive. În arhitectura urbană și rurală, se constituie case-muzeu, iar fațadele caselor, cu mai multe niveluri, se remarcă printr-o gamă de culori mai vibrante, prin mai multe forme de expresie artistică, plastică, murală,

mozaicuri, lozinci politice, toate create la comanda de stat. Stilistica morfologică a artelor plastice aduce reprezentarea tuturor republicilor-surori și diferențierea portului popular etc. [164; 184; 489, pp. 44-50].

Figura 4.27. Primăria Chișinăului pe fațadă - portretele ctitorilor socialismului revoluționar - Marx, Engels, Lenin și Stalin, 1950; Monumentul lui Lenin în fața Guvernului, 1982; Monumentul F. Engels și K. Marx în fața parlamentului din Chișinău, 1983; Monument dedicat lui V. Lenin în Bălți, 1972; Colhoznică sovietică din fața Catedralei Naștera Domnului [533]

Creația sculptorilor din RSSM a fost dezvoltată de o generație de artiști. Un rol major, în dezvoltarea acestui domeniu al artei naționale, le aparține sculptorilor L. Dubinovschi și C. Cobizev. Aceștia au creat, într-o ambianță specifică a artei angajate, opere de sculptură monumentală și numeroase portrete. Operele create în această perioadă de timp, mai ales în sculptura cu caracter monumental, denotă un patos exagerat, ultra-patriotic, ceea ce este tipic pentru toată arta sovietică [353, pp. 55-64; 354, pp. 48-53].

Un rol important în dezvoltarea sculpturii autohtone l-a avut inaugurarea Aleii Clasicilor din Parcul Central, în 1954. La aceasta și-au adus aportul Leonid Dubinovschi, Lev Averbuh, Nicolae Gorionîșev, Iosif Cheptenaru, Leonid Fitov etc. În anii 1970, se remarcă creația sculptorilor Mircea Spinei, Galina Dubrovin, Alexandra Picunov, Naum Epelbaum și Brunhilda Epelbaum-Marcenco, Iurie Canașin, Valentin Kuzniețov etc. (Figura 4.27; Anexa 5.14; Anexa 5.15; Anexa 5.16) [164; 184; 489, pp. 44-50; 507].

Prinipiile de afirmare a perioadei sovietice sunt promovate, în societate, prin forme de artă plastică ce completează arhitectura fațadelor: prin mozaicuri și picturi cu portrete ale liderilor socialiști, picturi murale imense, compoziții mari, complexe, cu scene de glorificare a liderilor sovietici, aflați în mijlocul muncitorilor și țăranilor, cu sărbătorile anuale ale omului sovietic, fericit alături de conducătorii sovietici.

Picturile și sculpturile completează arhitectura de exterior și spațiile interioare ale edificiilor administrative, publice, de învățământ, ale grădinițelor, palatelor de cultură și garilor etc. Exemple de artă monumentală sunt lucrările artiștilor plastici Mihai Burea și

Alexandr Cazemir etc., realizate în tehnica mozaicului (Figura 4.28) [354, pp. 48-53; 488].

Figura 4.28. Orașul înfloarește și se construiește (autogara centrală), Chișinău, pictură murală, 1983, M. Burea; Legenda Chișinăului, 1973, mozaic FUA, UTM, Al. Cazemir [488]

Stilistica morfologică a artelor plastice în anii 1961-1970, în domeniul picturii monumentale moldovenești, s-a manifestat printr-o stilistică austeră, ce se caracterizează printr-o formă plastică reținută, sintetică, compoziție lapidară, desenul laconic, completat cu nuanțe convenționale, detașat de rigorile realismului socialist.

Figura 4.29. Artă monumentală. Sportul (1962) V. Novikov și F. Nutovici; Arta 1960, M. Burea [192]

Monumentalismul apare grație structurii compoziționale, iar modul de tratare poate fi observat în pictura murală *Poporul și Armata* (1961), în mozaicul *Munca și Arta* (1963) de V. Obuh și M. Burea, în mozaicurile intitulate *Sportul* (1962) de V. Novikov și F. Nutovici etc. (Figura 4.29.) [22; 23; 192, pp. 105-111; 193, pp. 111-117].

În anii 1971-1991, s-a schimbat atitudinea artiștilor plastici față de procesul de creație, punându-se accentul pe rolul individualității creative a pictorului și promovarea interferențelor genurilor de arte spațiale, în compoziții complexe și un colorit emotiv.

Menționăm următoarele exemple de lucrări: mozaicul *Drumuri și Floarea* (1973) de V. Obuh, mozaicul *Arta* (1972) și *Legenda despre Chișinău* (1973) de M. Burea, mozaicul *Deșteptarea* (1977) de A. Kuzmin și I. Tăburța, pictura murală *Pace* (1979) de G. Vrabie și D. Cojocar, mozaicul *Sănătatea și Jurământul lui Hipocrate* (1978) de F. Hămuraru, pictura murală *Lăutarii* (1976) de I. Serbinov, seria de vitralii pentru *Casa Prieteniei* (1984) de F.

Hămuraru, *Vitraliul Vara* (1984) de P. Guțu, vitraliul din interiorul magazinului specializat Cricova (mijlocul anilor '80) de A. Prosii, compoziția tridimensională *Nestemate* (1983) de F. Nutovici și A. Nutovici, pictura murală *Munca și Odihna tineretului* (1984) de M. Statnâi, encaustica *Circ* (1982) de P. Obuh, sgraffito-urile *Povești și Legende* (1989) și *Îngerii păzitori* (1990) de P. Guțu etc. (Figura 4.30.) [183; 185; 489, pp. 44-50].

**Figura 4.30. Artă monumentală. *Modova ospitalieră* (1982), M. Burea;
Orașul vechi și orașul nou (1975), M. Burea și P. Obuh [533]**

Se constată, în această perioadă, o diversitate tehnologică în pictura monumentală. La finele anilor '90, compozițiile spațial-volumetrice combinau mozaicul, sticla, relieful și culoarea în stilul secco cu tempera, amestec de clei sau encaustică fierbinte, în frescă, în mozaic din plăci de ghips, din tesselle de ceramică smălțuită, tesselle de piatră naturală sau tesselle de sticlă colorată zdrobită, în sgraffito și vitraliu [208; 319].

După tipologia picturii monumentale, constatăm prezența acestora în exteriorul și interiorul edificiilor publice de cultură – în teatre, case și palate de cultură, cinematografe, parcuri; în edificiile educaționale – în grădinițe, școli, universități; în cele industriale – în cafenele, restaurante, magazine, fabrici etc.

În zonele rurale, influențele stilisticii ideologice a regimului sovietic au fost mai puțin invazive. În mod tradițional, în sate, cele mai importante edificii au fost bisericile, însă sovieticii le-au închis, le-au transformat în depozite, spitale sau instituții de dislocare a regimentelor militare.

În locul simbolului creștinătății a apărut o casă de cultură, unde se desfășurau diverse evenimente, ce inoculau ideologia *socialismului fericit* în mentalitatea populației. Interioarele erau completate cu picturi de propagandă, lucrate de pictori, la comandă, pentru expozițiile realizate la diverse congrese și sărbători de partid. Picturile conțineau mult roșu, asociat cu victoria Armatei Roșii asupra fascismului, alături alte simboluri - busturi și grupuri sculpturale ale liderilor etc. Peste tot apar simbolurile politice, pe fațadele construcțiilor administrative.

Artiștii plastici, și anume arhitecții și designerii de interior, au găsit o formă de creație

în spirit național, experimentând cu tehnici și materiale de lucru.

Figura 4.31. *Recruții*, u/p, 1965, M. Greco; *La joc*, u/p, 1957, V. Rusu-Ciobanu [187]

Un exemplu de tablou cu mesaj ascuns, de îndepărtare de ideologia sovietică și regăsire a tradițiilor naționale, este pictura lui Mihai Greco, cu lucrarea *Recruții* (Muzeul Național de Artă al Moldovei). Lucrarea *Recruții* (1965) prezintă tradiția de petrecere a unui băiat în armată. Chiar dacă pictura este extrem de complexă, în partea stângă a acesteia, se lasă observat un fel de rămas-bun romantic - băiatul cu pălărie și fata cu basma verde (Figura 4.31.) [184; 195, pp. 85-91].

O altă lucrare, *La joc* (1957), a fost prima lucrare a pictoriței Valentina Rusu-Ciobanu, care își propunea să valorifice o temă care nu avea nimic comun cu realizările economiei sovietice. Pânzele sale invită la o percepție meditativă, nu doar asupra mesajului, dar și asupra celorlalte componente ale picturii, asupra compoziției, desenului, formei și culorii. Compoziția amplifică emoțiile personajelor și redă, în atmosfera romantică, încărcată de seriozitate, locul unde are loc invitația, aceasta fiind, într-o oarecare măsură, o declarație publică. Așadar, artiștii plastici, arhitecții și designerii de interior au creat o stilistică morfologică aparte, un limbaj codificat de comunicare a mesajului artistic, cu elemente naționale, tehnici și experimente ce au condus spre o artă liberă modernă (Figura 4.31.) [183; 247, pp. 13-14].

În perioada de existență a Uniunii Sovietice, caracteristică pentru evoluția domeniilor arhitecturii, designului interior, artelor plastice este promovarea ideologiei sovietice, sub un control sever. Astăzi, în secolul al XXI-lea, mulți cercetători studiază cu entuziasm concepția și ideologia dezvoltării domeniilor respective, care sunt, în mare parte, necunoscute în Occident. Spre deosebire de arhitectura și artele plastice ale epocii sovietice, designul interior caracteristic acestei perioade nu a fost cercetat prea mult. Un studiu cuprinzător, asupra stilisticii arhitecturii, designului interior și artelor plastice sovietice, ce începe de la constructivism și avangarda revoluționară și continuă până la modernismul târziu, prezintă

ample cercetări din arhive, care erau inaccesibile până de curând.

Cercetătorii Kristina Krasnyanskaya și Alexander Semenov, pasionați de trecutul istoric al URSS, au documentat, în studiile lor, caracteristicile conceptelor de design, principiile care atestă influența artei abstracte (*Kandinski, Școala Bauhaus*), a modernismului și funcționalismului în designul de interior sovietic. Mai mulți cercetători și critici de artă consideră că munca designerilor, arhitecților și producătorilor sovietici a adus o schimbare, în pofida restricțiilor. Perioada este marcată de explorări și experimente îndrăznețe, ce au dezvoltat o bogată stilistică în designul interior, cu influențe și interferențe din diferite curente, dintre care constructivismul, raționalismul și suprematismul [164; 184].

Documentele de arhivă relevă o epocă de aur pentru designul interior sovietic, în anii 1960-1970. Lucrările și conceptele pentru spațiile interioare aduc condiții funcționale și un mai mare confort, prin soluțiile și viziunile formulate de către o nouă generație de designeri, în anii 1970. Informații referitoare la această evoluție a designului interior, găsim la autorii Kristina Krasnyanskaya și Alexander Semenov, în lucrarea *Designul sovietic: de la constructivism la modernism, 1920-1980* (2020) [164].

Figura 4.32. Design interior modern din URSS și RSSM, 1970-1980 [164]

Stilistica morfologică din designul interior, arhitectura și artele plastice, din RSS Moldovenească, este influențată de *deceniul de aur* al designului interior sovietic. Are loc dezvoltarea unor noi forme și tipuri de design contrastante, create pentru apartamentele mici, căutarea purității formei mobilierului, cu forme simple, dar funcționale. Designul interior sovietic, de la sfârșitul anilor 1950 și până în anii 1980, e caracterizat de stilistica modernismului sovietic, de designul de după război, cu mobilier experimental și diferite modele din hârtie, piese de mobilier produse în cadrul comenzilor de stat, mobilier produs în serie. Formele sunt clare și culorile îndrăznețe, accentele de culoare înviorează toată paleta mediului interior (Figura 4.32.) [164; 183; 184; 186].

Imaginea artelor și dezvoltarea unei stilistici morfologice în arhitectură și designul interior sunt cele mai importante componente spirituale ale culturii unui popor, care se dezvoltă, în mod firesc, prin creații originale. Însă, în epoca totalitarismului sovietic, pe

teritoriul RSS Moldovenești, caracteristicile stilului erau influențate de domeniul politic și mult mai puțin de către artiști. Întreaga cultură sovietică, toate domeniile de specialitate au drept obiectiv construirea unei piramide ideologice, controlate de către partid. Politica aplicată în domeniul arhitecturii, designului interior, artelor plastice promova adoptarea unei stilistici sobre, în favoarea obținerii unor avantaje economice. Orice proiect era analizat și subordonat ideologiei sovietice, pentru crearea unor forme arhitecturale, de design și arte plastice care să corespundă destinației funcționale a edificiilor, obiectelor de interior, operelor de artă, proporțiilor eficiente. Se urmăreau întrebuintarea corectă a materialelor și a tehnologiei și calitatea înaltă a muncii [164; 208; 480].

4.5. Concluzii la Capitolul 4

1. În perioada 1945-1991, dezvoltarea și caracteristicile stilisticii morfologice din arhitectură, designul interior și artele plastice trebuie urmărită în planul ideologic al statului sovietic.

Restabilirea clădirilor istorice ruinate, prevăzute pentru a găzdui sediile organelor administrative, avea loc cu lărgirea structurii lor spațial-volumetrică și simplificarea arhitecturii, din considerente economice. Din cauza ritmului alert de refacere, puține monumente de arhitectură corespund aspectului lor inițial. Pe locul clădirilor ruinate au fost proiectate clădiri noi, cu arhitectură în spiritul clasicismului rus și realismului socialist, cu influența arhitecturii renascentiste italiene. Stilistica arhitecturală este influențată de modul de selecție a proiectelor. În urma concursurilor interne, era selectat proiectul ce satisfacea cel mai mult exigențele politice, acesta fiind transmis, ulterior, unei echipe de specialiști ce elabora proiectul de execuție.

2. În RSS Moldovenească, în arhitectură și designul interior, se instaurează *stilul stalinist*, stil care e condiționat de condițiile istorice și care promovează ideologia și liderii sovietici. Sunt simplificate formele spațial-volumetrică ale clădirilor, cu adoptarea unei structuri și a unor tehnici de construcție mai simple și mai rapide, spre a asigura populația cu spațiu locativ, într-un timp mai scurt. Aceste principii se aplică pentru diverse tipuri de clădiri: publice, locative, industriale. Planificarea și proiectarea localităților urbane și rurale *urma să capete o nouă imagine – sovietică*. Se impun standarde economice și un control centralizat asupra domeniului arhitecturii, designului interior și construcțiilor, artelor plastice; apar instituții și specialiști care vor îndeplini lucrări în cadrul comenzilor de stat [145; 164; 204; 434;

452].

3. Stilistica arhitecturii, designului interior și artelor plastice, sub influența ideologiei sovietice, este caracterizată de decorativism și monumentalism, aspect academic în pictură, mai puțin de constructivism. Imaginea arhitecturii sovietice este una neoclasică, aceasta pune în valoare victoria în război, cu un accent pe fațadele pline de ornamente, de-a lungul străzilor. Detaliile decorative conțin următoarele simboluri socialiste: stelele cu cinci raze, ciocanul și secera, snopii de grâu, ciorchinii de struguri etc., ce reprezintă muncitorul, țăranul și simbolurile agricole [164; 186; 440].

4. Rezolvarea problemelor tehnico-economice și sociale, în realizarea planului de asigurare a populației cu locuințe, generează soluții de tipizare arhitecturală, proiecte-model, cu simple construcții cu goluri pentru ferestre și uși, numite în popor *cutii*. Diversitatea arhitecturii era asigurată doar de culoarea balcoanelor. În anii 1945-1953, se adoptă tipul de locuințe numite *stalinka*. Ulterior, s-a adoptat decizia de a fi înlăturate excesele în proiectare, atribuite aspectului decorativ al construcțiilor și comodităților, cu raționalizarea modului de construcție a blocurilor. În localitățile urbane, sunt ridicate doar blocuri locative cu 4-5 niveluri. În localitățile muncitorești, se construiesc blocuri cu maxim 4 niveluri, edificii tip *hrușciovka*, construite în perioada anilor 1955-1975. În anii 1965-1980, apare seria *brejnevka*, case construite din blocuri de piatră de calcar. Blocurile locative se construiau în conformitate cu anumite serii standardizate, scopul cărora era diminuarea costurilor și a termenilor de executare. Din aceste considerente, o mare parte a blocurilor secundare, din orașele și localitățile muncitorești, sunt identice și oferă o alegere limitată la capitolul planimetrie și tehnologii de construcție. În perioada interbelică, se atestă o stilistică locativă standardizată, din care fac parte: *hrușciovka*, *stalinka*, stilistica *cehă*, *poluceska*, *brejnevka*, seria 102, seria 135, seria 143, seria *moldovenească*, MCV numit *seria Varnița*, *Bălți* și *seria Cahul* [457, pp. 67-74].

5. În această perioadă, se creează un stil nou, moldovenesc. Se fac cercetări în teritoriu, se studiază tipologia elementelor de decor în stil național, prin investigarea culturii materiale a poporului, spre crearea unei arhitecturi în stil moldovenesc, în care să domine conținutul socialist.

Artele, de asemenea, s-au conformat specificului genului sculpturii monumentale ideologice. Centrul localităților urbane și rurale avea un spațiu cultural

cu fastuoase sculpturi ale liderilor proletariului, acestea fiind realizate în cadrul comenzilor de stat.

Ideologia sovietică a influențat în mod profund toate genurile de artă plastică. Arhitectura fațadelor se completează cu mozaicuri și picturi, cu portrete ale liderilor ideologiei socialiste, picturi murale imense, compoziții mari, complexe, cu scene ce pun în valoare liderii sovietici, aflați în mijlocul muncitorilor și țăranilor. Scene plane sau sculpturi și reliefuri completează arhitectura de exterior și spațiile interioare ale edificiilor administrative, publice, de învățământ, ale grădinițelor, palatelor de cultură și garilor etc. Lucrările de sculptură, cu caracter monumental, reliefurile denotă un patos exagerat, ultra-patriotic, caracteristic pentru întreaga artă sovietică. Stilistica morfologică din arhitectură, designul interior și artele plastice arată promovarea puterii sovietice prin toate formele de expresie.

6. În această perioadă, se desfășoară o campanie de dezvoltare a orașelor și centrelor raionale, cu elaborarea proiectelor de urbanizare a RSSM, se construiesc cele mai emblematice edificii de arhitectură sovietică. În prezent, acestea formează un patrimoniu național, caracterizat de stilul clasicismului rus, de modernismul sovietic, fiind parte a istoriei societății multinaționale a Republicii Moldova.

5. MODERNIZAREA STILISTICII MORFOLOGICE ÎN DOMENIILE AFERENTE DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN ANII 1991-2020

5.1. Cadrul profesional contemporan în stilistica morfologică de design interior particular și public, arhitectură, arte plastice

După obținerea independenței și suveranității, în Republica Moldova, domeniile profesionale ce țin de arhitectură, designul interior, artele plastice cunosc o libertate în luarea propriilor decizii de dezvoltare. Se construiesc mari edificii publice, administrative, pentru oficii și birouri, case individuale și blocuri de locuit cu un confort sporit.

Dintre edificiile publice, predomină sediile băncilor, arhitectura cărora conferă aspectul prosper al acestor instituții și cel ultramodern al orașului. Sunt valorificate realizările progresului tehnic, plastica arhitecturală devine independentă de structura portantă și distribuirea funcțională a încăperilor. Aspectul exterior devine laconic, fiind executat din materiale calitative, dintre care sticla, metalul, ce creează impresia de roci policrome [85; 87; 242; 243; 334, pp. 315-337; 371, pp. 45-51].

Odată cu independența, în Republica Moldova, începe o nouă perioadă în istoria arhitecturii. Aceasta se îndepărtează de construcția tipizată în masă, în cazul construcțiilor de menire publică, socială, industrială, individuală. Stilistica arhitecturală a perioadei sovietice rămâne în trecut. Arhitectura se îndreaptă spre o varietate amplă de imagini neoclasice, moderniste, postmoderniste, high-tech, cu influențe ale deconstructivismului, neominimalismului, brutalismului etc.

Artele creative, arhitectura, designul interior devin independente și se evoluează, prin formele lor de manifestare. Se dezvoltă toate tipurile de construcții, în orașele și satele republicii. Colaborarea creativă este binevenită în domeniile profesionale conexe cu arhitectura, designul interior, artele plastice. Colaborarea se stabilește în cadrul echipelor Uniunii Arhitecților, Uniunii Designerilor, Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova, ce se implică în proiecte naționale și internaționale de dezvoltare artistică [189; 204; 365; 371; 507].

- **Arta artelor**

Expresia diversă a stilurilor, în designul interior, arhitectura contemporană, artă, este rezultatul unui lung parcurs istoric, în special în arhitectură, care, pe bună dreptate, este considerată o *artă a artelor*. Arhitectura este nu numai știința de a combina volume și forme, de a le integra într-o realitate a cadrului urban, într-un peisaj natural etc. [184; 186], dar și capacitatea

de a decora interioarele și exterioarele, de a crea o funcționalitate prin tehnologii și materiale, un confort sporit, o valoare estetică. Așadar, arhitectura, designul formează *arta pentru arta de a construi*, iar stilurile au legătură evidentă cu starea materială, culturală, economică, politică, laică sau religioasă a unei societăți.

Astăzi, obiectivele arhitecturale moldovenești se realizează la standarde europene. Remarcăm o arhitectură urbană și rurală, construcții din metal, beton și sticlă, precum și din diverse materiale polimerice, cu deschideri către natură. Se optează pentru integrarea armonioasă a clădirilor noi cu mediul existent, cu ambianța urbană istorică [183; 387].

Urmărim varietatea stilistică, de la clasicism și modernism la eclectism. Se modelează un stil complex, în care elementele împrumutate din arhitectura tradițională sunt stilizate și pun în valoare tradițiile strămoșilor.

Arhitectura urbană, cu zonele locative, ne arată că apartamentele erau lucrate în mod artistic, de către designeri, într-un stil caracteristic epocii. Din primele decenii de independență și până în prezent, unii vârstnici nostalgici mai păstrează vestigii ale stilisticii muzeale din perioada sovietică.

Arhitectura moștenită, tipizată, în secolul al XXI-lea, este modernizată și reabilitată, în cazul în care nu prezintă riscuri pentru locatari. Acestea sunt blocuri cu apartamente de o planimetrie economică și un design interior modest, cu pereții acoperiți cu tapet decorativ, cu imprimeu floral, podele cu parchet sau dușumea, acoperite integral cu mochetă. Apartamentele erau realizate după același tip de șablon, aplicat în numeroase blocuri. Decorul includea seturi ale pieselor de mobilier, de producție locală, mobilier masiv, în stil minimalist, modular, cu panouri și suprafețe lăcuite, dulapuri cu multe rafturi [10; 12; 36; 56; 82, pp. 150-151; 83; 370, pp. 272-277; 387].

Clădirile istorice, amplasate practic în zona istorică a Chișinăului, de factură sovietică, se regăsesc pe bulevardul Ștefan cel Mare, Negruzzi, Renașterii, pe strada Pușkin etc. Din seria *stalinca*, menționăm blocurile compacte, din piatră, cu 2-3 etaje, rezistente la cutremure și incendii. Din seria *hrușciiovka* și seria *brejnevka*, blocurile de 5 etaje, cel mai des se întâlnesc în sectorul Botanica (pe străzile Titulescu, Zelinski, Hristo Botev, Independenței, Pandurilor, Minsk), în sectorul Râșcani (pe străzile Bogdan Voievod, Miron Costin, Kiev), în zona de centru (pe bulevardele Negruzzi și Grigore Vieru), în sectorul Buiucani (pe străzile A. Marinescu, Paris, Ion Creangă, Vasile Lupu etc.).

Un alt tip de apartamente este *Malosemeica (Familie mică)*, aceste apartamente sunt construite în perioada afectată de criza acută a populației, în anii 1960-1970. Acestea erau

destinate familiilor tinere, fără copii, erau locuințe economice, amplasate în blocuri cu 3-9 etaje, din cărămidă sau panouri, cu spații mici, cu un aspect vizual învechit [56; 81, pp. 150-151].

Uniunea Arhitecților din RSS Moldovenească, după independența Republicii Moldova, a lăsat moștenire un număr mare de proiecte-tip, ce au fost adoptate cu unele îmbunătățiri. Aceste blocuri au fost construite în anii 1975-1990 și după 1991-2000, având câte 5-9 etaje. Le regăsim în Chișinău și în alte orașe și localități de tip orășenesc, din republică:

- Seria *MS (Moldovenească)*, din panouri de beton sau cărămidă, cu 5 sau 9-10 etaje. Apartamentele au suprafețe mici, de aceea, plățile de întreținere sunt la fel mici, locuințele constituind o variantă perfectă pentru cuplurile tinere, fără copii. Construcția blocului este dotată cu ascensoare și conducte de coborâre a deșeurilor. Tavanele sunt de înălțime medie, camerele sunt separate, cu izolare fonică medie. Blocurile au acces la serviciile de telecomunicații. Acestea au, totuși, un aspect vizual învechit. Se află la Ciocana (pe străzile Igor Vieru, Petru Zadnipru, Ginta Latină), în zona de centru (pe străzile Albișoara, bulevardul Negruzzi), la Râșcani (pe străzile Andrei Doga, Matei Basarab, bulevardul Moscovei), la Buiucani (pe străzile Liviu Deleanu, Nicolae Costin), la Botanica (pe strada Cuza Vodă);

- Seria *Cehă*, blocuri medii, cu 5 etaje, construite din piatră. Apartamentele au o planimetrie foarte reușită și sunt comode, au tavane mai înalte, geamuri mari, blocul sanitar separat, iar balcoanele (loggiile) sunt mult mai spațioase, permițând lărgirea bucătăriei și a dormitorului din contul acestora, blocurile sunt gazificate;

- Seria *Cahul*, clădiri din panouri, cu 5 sau 9-10 etaje. Acestea posedă o rezistență sporită la cutremure, au acoperișul plat, sunt dotate cu ascensoare și conducte de coborâre a gunoii. Tavanele sunt de înălțime medie și camerele sunt separate. Construcțiile se află în sectoarele Ciocana (pe bulevardul Mircea cel Bătrân) și sectorul Telecentru (șoseaua Hâncești);

Figura 5.1. Blocuri de apartamente, seria *Bălți* din perioada RSSM și Republica Moldova. Apartament cu 1 odaie – 34 m²; cu 2 odăi – 50 m²; cu 3 odăi – 65 m² [533]

Seria *Bălți*, blocuri din panouri, cu 9 etaje, divizate în spații de mărime medie, cu bloc sanitar separat. Clădirile sunt dotate cu ascensoare și conducte de coborâre a gunoii. Balcoanele au o formă incomodă. Cel mai des se întâlnesc la Ciocana, pe străzile Igor Vieru și Petru Zadnipru

(Figura 5.1.) [73, pp. 453-466; 119; 125; 452, pp. 57-62];

- Seria *Varnița*, blocuri din panouri, cu 5 sau 10 etaje, apartamentele au o planimetrie reușită, bloc sanitar separat, balcoane largi, ascensorul se ridică până la ultimul etaj. Construite la Ciocana (pe străzile Igor Vieru, Petru Zadnipru, pe bulevardul Mircea cel Bătrân), la Râșcani (pe străzile Matei Basarab, pe bulevardul Moscova), la Buiucani (pe bulevardul Alba Iulia), la Botanica (pe bulevardul Traian);

- Seria 135, sunt blocurile de 9 niveluri, cele mai acceptate de constructorii sovietici. Sunt clădiri din panouri prefabricate, cu fundație din beton monolit, termoizolate cu argilă expandată, acoperișul plat, din material hidroizolant, bituminos, în rulouri. Fundamentele sunt monolite, de beton armat, cordelate. Aceste blocuri, din lista construcțiilor-tip, din RSS Moldovenească, au fost o soluție eficientă de asigurare a clasei muncitoare cu locuințe (Figura 5.2.) [125; 164; 245, pp. 41-49].

Figura 5.2. Blocuri de apartamente din seria 135 din RSS Moldovenească și Republica Moldova [533]

Tipologia construcțiilor sovietice, din RSS Moldovenească, a urmat să fie folosită și în perioada de independență a Republicii Moldova. Ne referim în special la blocurile cu 9 etaje, care au constituit soluția cea mai eficientă, de asigurare cu spațiu locativ, a populației urbane în creștere. Construcția lor era eficientă inclusiv din punct de vedere financiar. Drept rezultat, un metru pătrat, într-un bloc cu 12 etaje, implica mai multe cheltuieli decât într-unul cu 9 etaje, iar blocurile cu 10 etaje erau neprofitabile.

În această perioadă, sunt înălțate mai multe blocuri locative de tip standard. Conform actelor normative și parametrilor antiincendiari, înălțimea standard a unei autoscări mecanice, din dotarea pompierilor, este de 28 de metri. Aceasta e considerată înălțimea maximă recomandată inclusiv pentru blocurile de locuit. Scara se încadrează până la geamurile ultimului etaj, al blocurilor cu 9 niveluri. Construcții-tip, din mai multe serii de apartamente, sunt ridicate în anii 1980 și după 1991, din acestea menționăm seria 143, seria 135, seria 102 etc. Acestea sunt standardizate, scopul acestora era diminuarea costurilor și termenilor de executare (Figura 5.3.) [164; 245, pp. 41-49; 503].

Figura 5.3. Construcții-tip de mai multe serii: 143, 135, 102 din RSS Moldovenească și Republica Moldova [533]

Uniunea Arhitecților, designerii interiori și arhitecții din companiile de construcții se distanțează de arhitectura tipică, proiectând blocuri noi. Aceștia aplică principiile de distribuire spațială a încăperilor individuale, după solicitarea beneficiarului, creând locuințe de tip nou, de la apartamente de tip studio și până la penthouse-uri cu terase și mai multe niveluri. Are loc adoptarea și asigurarea unui confort sporit, utilizarea materialelor de calitate și echiparea tehnică a interiorului. Se pun bazele arhitecturii, designului interior și artelor frumoase contemporane, centrate pe libera creativitate într-o societate democratică [329, pp. 50-62; 364, pp. 55-65].

Potrivit programului de stat pentru privatizare în masă, la începutul anilor 1993-1994, urmau să fie privatizate integral, în mare parte, bunuri patrimoniale, întreprinderi mari, era prevăzută și vânzarea a 37 de construcții nefinalizate. Aceasta a condiționat cumpărarea și vânzarea bunurilor patrimoniale de către oameni de afaceri și politicieni. De asemenea, se înființează mai multe agenții și birouri de proiectare [364, pp. 55-65].

Orașele și satele din Republica Moldova se extind, sunt construite edificii civile care să asigure necesitățile sporite de diverse servicii: bănci publice, hoteluri, sedii ale unor companii, din diverse domenii, clădiri administrative, centre de agrement, centre comerciale, instituții de învățământ, restaurante, cafenele, piețe comerciale acoperite, stadioane, ansambluri rezidențiale, biblioteci, complexe sportive și sanitare, scuaruri și parcuri etc. [335].

Caracteristicile stilisticii formei arhitecturale, modelarea spațială interioară au lăsat o urmă adâncă în istoria arhitectonică a urbilor. Arhitectura e o artă ce combină în sine o serie de principii esențiale estetice, fiind axată cel mai mult pe raportul formelor, ce urmează funcția. După cum am menționat, stilistica arhitectonică (1950-1990) este creată prin forme simple, brutale, compoziții clare și masive, de estetică industrială, promovată prin utilizarea produselor în serie, lipsite de detalii inutile.

Peisajul panoramic al orașelor creează orizonturi marcate de verticale nervoase și dominante orizontale. Astăzi, tot ce este istorie trezește interesul, apare o nouă viziune artistică asupra mesajului ascuns din arta monumentalismului sovietic, asupra unui patrimoniu ce trebuie

să fie reabilitat în circuitul istoric al țării.

Există edificii proiectate de renumiți arhitecți care au activat și după independența Republicii Moldova, care au aplicat principiile modernismului în abordarea arhitecturală a formei construite. Aceștia sunt: Semyon Fridlin, Aleksandr Kurenkov, Aleksandr Gorșkov, Semion Șoihet, Alexei Chiricenco, Grigorii Solominov, Ivan Zagorețki, Anton Șevțov, Mihail Orlov, Alexandr Cerdanțev, Grigorie Bosenco, Iurii Tumanean, Andrei Zaltman, Victor Iavorschi, Vasile Sumișevschi, Victor Severinov, Ivan Kharitonov etc. Regăsim creația lor pe bulevarde, în clădiri cu destinații publice, complexe locative, monumente etc. (Figura 5.4.) [60, pp. 41-47; 85; 297; 298].

Figura 5.4. Colaj - stilistica modernismului sovietic din RSS Moldovenească și Republica Moldova [autor A. Munteanu]

În această perioadă a independenței republicii, arhitectura urbană adoptă tendințele arhitecturii universale prin concepte de volume creative. Spațiile interioare ale edificiilor, rezidențiale și non-rezidențiale, adoptă tendințe de minimalism al decorului și de *open space*. În situația economică dificilă de după independență, dată fiind ruperea legăturilor industriale ale Republicii Moldova cu alte foste republici sovietice, urmează o stagnare în dezvoltarea construcțiilor, iar atenția este orientată spre menținerea construcțiilor existente, cu orientare spre amenajarea unor noi parcuri și piețe, precum și a zonelor de agrement, se desfășoară unele lucrări de restaurare.

Arhitectura în stilistică tradițională există în mediul rural, unde se mai păstrează vechile tradiții. Dar și aici schimbările aduse de perioada construcțiilor tipizate, în masă, sunt deja vizibile. Specificul stilisticii naționale este ancorat în special în localitățile rurale, în casele țărănești vechi și cele contemporane, edificiile religioase moldovenești, care mai păstrează podoaba arhitecturală a stilului moldovenesc și neoromânesc, din epoca lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș [83; 298; 300; 306].

Întoarcerea către originile ortodoxe vine cu proiecte de restaurare și revenirea la funcțiile tradiționale ale lăcașelor de cult. Arhitecții, designerii de interior și pictorii colaborează în cadrul acestor proiecte. Multe biserici din Republica Moldova aveau o podoabă de cult care a dispărut în perioada sovietică. După un regim care a negat credința ortodoxă, acum fiecare comunitate se implică în reabilitarea monumentelor istorice de cult. Biserica, mănăstirea revin la frumusețea de odinioară, cu interioarele înfrumusețate cu icoane pe pânză și picturi murale, în tehnica bizantină sau academică, mozaicuri. Menționăm, ca exemplu, Catedrala Mitropolitană Nașterea Domnului, din Chișinău, ansamblu arhitectural format din Catedrală (arhitect Alexei Melnikov) și clopotniță (1838, după arhitectul Mihail Tubli) [86].

Stilistica morfologică din arhitectura contemporană și domeniile aferente parcurge o direcție de dezvoltare spre noi volume, verticale și orizontale, atât în mediul urban, cât și rural, potrivit tendințelor dictate de timp. Totuși, arhitectura moștenită, cu încărcătură istorică, astăzi, în secolul al XXI-lea, din cauza situației economice precare, este dată uitării, se risipește, pierzându-se astfel informații despre trecut [190, pp. 61-70].

Monumentele de arhitectură din Republica Moldova sunt clasificate în trei categorii: universală, națională și locală. Monumentele de arhitectură de valoare locală sunt luate la evidență și incluse în Registre, de către organele administrației locale. În Republica Moldova, monumentele de arhitectură sunt protejate prin *Legea privind ocrotirea monumentelor* (22.06.1993), elaborată în conformitate cu legislația europeană. Aceasta stipulează: *Monumente sunt obiectele sau ansamblurile de obiecte cu valoare istorică, artistică sau științifică, care reprezintă mărturii ale evoluției civilizațiilor de pe teritoriul republicii, precum și ale dezvoltării spirituale, politice, economice și sociale* [29, pp. 1-10; 529].

O completare a legislației pentru ocrotirea monumentelor este dată de *Legea culturii* (27.05.1999) și *Convenția privind protejarea patrimoniului mondial cultural și natural*, ratificată de către Republica Moldova în anul 2002. Aceste acte legislative au constituit suportul juridic privitor la aspectele ocrotirii, restaurării și protecției monumentelor, de valoare artistică și istorică, de pe teritoriul Republicii Moldova [529].

Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor a realizat, în perioada 2009-2010, inspectarea Nucleului Istoric al municipiului Chișinău, realizând o lucrare cu rezultatele acesteia. Lucrarea se intitula *Cartea neagră a patrimoniului cultural al municipiului Chișinău* (2010), autor fiind Ion Ștefăniță, directorul general al Agenției de Inspectare și Restaurare a Monumentelor. Ulterior, au fost inspectate și monumentele de importanță națională, acestea fiind incluse în Registrul monumentelor ocrotite de stat, din alte regiuni ale republicii. *Cartea Patrimoniul cultural*

al Republicii Moldova: de la realitate la necesitate reprezintă rezultatul acestor cercetări [339; 529].

În total, au fost inspectate 788 de monumente din cele 29 de raioane ale Republicii Moldova (338 de biserici, 49 de conace boierești, 11 case memoriale, 10 spitale cu parc, 18 mănăstiri, 10 mori, 4 poduri și 6 stații de cale ferată), toate parte a Registrului Național al Monumentelor din Republica Moldova. Fiecare conac și biserică sunt reprezentate prin imagini color. Patrimoniul arhitectural constituie una dintre cele mai reprezentative file din moștenirea culturală a omenirii, studierea și protecția cărora a devenit o normă obligatorie a fiecărei țări. Cunoașterea obiectivelor de arhitectură ne permite o mai bună cunoaștere a trecutului istoric, iar valorificarea și păstrarea lor trebuie să fie parte a unui regim legal, durabil, de ocrotire [339; 364, pp. 55-65; 493].

Păstrarea, conservarea și tratarea patrimoniului actual ar trebui să fie similare cu abordarea oricărui tip de patrimoniu. Acestea ar trebui, adică, să fie însoțite de o documentare minuțioasă, o cercetare istorică și o formulare de soluții care să respecte valorile estetice, istorice, tehnologice și ambientale. Întrucât domeniul este unul emergent, sunt necesare formularea cadrului conceptual și ajustarea sistemului legal, în direcția protejării patrimoniului cultural, modern, valoros [364, pp. 55-65; 386; 395].

Arhitectura, designul interior și artele plastice au format întotdeauna un deziderat al întregii societăți, în toate formele ei de organizare, de la individ, grup, comunitate, până la organizațiile private sau publice, din economie, administrare și guvernare. Acest deziderat este cuprins în aspirațiile personale, manifeste și programe sau politici. Europa, văzută ca spațiu economic al culturilor diverse, plasează arhitectura în centrul preocupărilor pentru calitatea vieții. Comunitățile, organizațiile și administrațiile exprimă această concepție în moduri diferite [529].

Conștiința valorilor arhitecturii, designului interior, artelor plastice este rezultatul continuității în educație. Acestea sunt fixate în conștiința individuală și de grup, asemenea comportamentului ecologic și celui orientat spre conservarea valorilor de patrimoniu, care au devenit notorii. Arhitectura, designul de calitate și artele frumoase sunt științe creatoare, ce se transformă și adaptează în mod continuu viața și activitățile unei societăți [119; 148, pp. 310-311; 328].

Evoluția arhitecturii și domeniilor aferente, în Chișinău și Republica Moldova, este diferită față de cea a altor orașe europene. Mai exact, dacă în restul lumii, apogeul modernismului a avut loc până în anii 1960, aici, întregul proces a fost blocat pentru o perioadă mai îndelungată. Aceasta se datorează faptului că, în perioada sovietică, orice asociere cu vestul și cultura europeană

a fost interzisă. Stilistica modernistă era creată prin folosirea fațadelor-cortină, perforate, din metal sau beton, cu modele geometrice; betonul se combină cu materiale naturale, piatră de calcar local, marmură, de obicei în culori deschise și fără finisare exterioară. Acestea poartă un caracter local, specific pentru Chișinău și alte urbi și localități rurale ale republicii.

Astăzi, arhitectura, designul interior și operele de artă plastică, ale spațiilor rezidențiale și non-rezidențiale, sunt realizate cu diverse materiale și finisaje, într-o stilistică ce ține cont cu fermitate de cerințele universale ale unui oraș sau sat contemporan [125; 147; 184; 227, pp. 151-152; 297].

Independența specialității de design interior vine odată cu dezvoltarea societății și cerințele acesteia referitoare la confortul locuințelor, al spațiilor oficiilor, al celor administrative, curative, de agrement etc. Arhitectul este specialistul în proiectarea și construirea clădirilor, iar designerul de interior efectuează atât lucrări de proiectare, cât și de renovare a interioarelor. Activitatea designerului începe de la elaborarea schițelor și continuă până la implementarea ultimelor accente decorative, toate contribuind la crearea unui mediu interior funcțional și de calitate.

- ***Formarea specialiștilor în arhitectură și design interior***

În Republica Moldova, formarea academică a specialiștilor din arhitectură și designul interior se realizează la Universitatea Tehnică a Moldovei (Institutul S. Lazo, fondat în 1964), Facultatea Urbanism și Arhitectură (1974), catedra Arhitectură. Aceasta fusese intitulată, inițial, Catedra Arhitectură și Construcții Inginerești și a fost creată în anul 1964, odată cu întemeierea Institutului Politehnic (în prezent Universitatea Tehnică a Moldovei).

Figura 5.5. Sediul Rectoratului Universității Tehnice a Moldovei (1964-2024), realizată în stilistică neoclasică; Blocul Facultății Urbanism și Arhitectură (1972-2024), în stilistica modernismului sovietic [526]

În anii 1965-1988, Catedra Arhitectură a cuprins următoarele catedre specializate: (1) Catedra Arhitectură, Proiectarea de Arhitectură și Sistematizare, (2) Catedra Bazele Arhitecturii și (3) Catedra Desen, Pictură și Sculptură. Departamentul Arhitectură (DA) a fost instituit prin ordinul Rectorului Universității Tehnice a Moldovei, nr. 235 din 10.06.2015, fiind reunite Catedra

Arhitectură, Construcții Arhitectonice și Catedra Design Interior. Peste un an, acestea sunt divizate în Departamentul Arhitectură și Departamentul Urbanism și Design Urban, cu programul de studii Design interior (nr. 279-r din 16 mai 2016), (Figura 5.5.) [198, pp. 265-273; 210; 526; 534].

Aceasta este unica școală de arhitectură din Republica Moldova, unde, de la deschidere, au predat arhitecți notorii, care au contribuit la dezvoltarea localităților urbane și rurale ale țării și au educat generații de arhitecți. De la fondarea ei, din anul 1964 și până în 1974, Catedra de Arhitectură a fost condusă de arhitectul, doctorul în științe Victor Smirnov, un specialist cu mare experiență, arhitect-șef al orașului Chișinău (în perioada 1959-1963). Acesta avea alături o echipă de 33 de profesori arhitecți [198, pp. 265-273; 210; 526]

Domeniul arhitecturii, designului interior este într-o continuă evoluție tehnologică și conceptuală în societatea contemporană, fapt care motivează atât instituțiile de învățământ, cât și tinerii specialiști să fie într-un permanent proces de căutări și aspirații. În acest context, este relevantă analiza propunerilor de design interior, provenite din proiectele de licență și master ale absolvenților de arhitectură și design interior (din cadrul Facultății de Urbanism și Arhitectură a Universității Tehnice) [213, pp. 291-297; 224, pp. 40-41; 271, pp. 96-97; 526; 534].

Abordările funcționale, tipologia arhitectonică, spațiile interioare ale edificiilor constituie, astăzi, o preocupare pentru specialiști, arhitecți, designerii de interior, artiști, constructori, ingineri. Acestor teme le sunt dedicate diverse evenimente, eforturi prin care arhitectura construită, designul interior și artele devin durabile și complexe. Spre exemplu, muzeul istoric, de arte etc., care este un templu, un mediu al artefactelor și al operelor de artă, se transformă într-un loc al experiențelor și evenimentelor, un prilej pentru variate interacțiuni sociale [205, pp. 174-177; 227, pp. 151-152; 400, pp. 59-67; 402, pp. 90-100; 421, pp. 121-131].

Clasicele monumente istorice, cu sedii de bibliotecă, muzee, își completează activitățile programului, pentru a captiva publicul. Cu ani în urmă, muzeul era dedicat vizionării expozițiilor, astăzi, însă, devine un centru multifuncțional, cu prezentări de carte, seminare și conferințe, cursuri și ateliere cu participanți de diferite vârste [187, pp. 72-77; 414, pp. 8-15].

Muzeul contemporan valorifică tezaurul exponatelor odată cu digitalizarea lucrărilor de pictură, acestea sunt proiectate pe fațade sau în interioare, pe un fundal muzical etc. Instituțiile muzeale inspiră vizitatorii de diferite vârste la cunoaștere, încurajează tânără generație spre familiarizarea cu valorile civilizației. Muzeele educă inteligența, contribuind la dezvoltarea societății, promovând valoroase perioade istorice, evenimente, personalități și creații etc. Astfel, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală organizează diverse evenimente, festivaluri, expoziții și târguri (în fiecare an, Noaptea muzeelor, Târgul Meșterilor Populari etc.) [195, pp.

85-91; 422, pp. 103-108; 525; 533].

- **Renovarea clădirilor**

Unele edificii urbane sunt abandonate în timp, își pierd din funcționalitate, însă arhitecții, designerii de interior și artiștii plastici le pot reabilita, oferindu-le o nouă viață, prin modificarea funcțională [269, pp. 80-81; 270, pp. 36-40].

În designul interior, arhitectură și artele plastice, conceptul de spații *art residence* oferă oportunitatea refolosirii unor construcții părăsite. Aceste spații pot căpăta, cu ușurință, o nouă funcționalitate, consolidând spiritul de creativitate și contribuind la diversitatea culturală în societate [414, pp. 8-15].

Interiorul de tip *art residence* are scopul de a asigura, de a crea un spațiu de lucru confortabil, de a trezi creativitatea artiștilor sau amatorilor, spre expunerea unui mesaj spontan, spre crearea unei arte diferite și originale. Procesul de dezvoltare intensivă a reședințelor de artă, care, astăzi, poate fi observat în diferite părți ale lumii, face parte din importante transformări din domeniul artistic. Se creează un spațiu de comunicare între corespondenți și destinatari, după cum scrie curatorul francez și criticul de artă Nicolas Bourriaud, în lucrarea *Estetica relațională. Postproducție* (2007) [49]. În acest volum cercetătorul a subliniat primele puncte-cheie ale viitorului său concept. Potrivit acestuia, artiștii, arhitecții și designerii sunt în căutarea unei noi modernități, bazate pe conceptul de traducere a valorilor culturale locale și de încorporare a lor, conectare cu rețeaua globală. Artistul, creatorul călătorește prin perioadele moderne și istorice, izolează semnele de ele, *aici și acum*. El, *artistul, devine un fel de nomad în spațiu*, în timp și printre semne, are o percepție globalizată, artistul străbate liber peisajele culturale [401, pp. 59-67; 409, pp. 8240-8243; 410, pp. 151-154; 411, pp. 71-72].

O altă *formă de expresie utilitară* a clădirilor abandonate, a edificiilor de arhitectură de pe teritoriul Republicii Moldova, este transformarea spațiilor în centre comunitare multifuncționale în zonele urbane și rurale. Aceasta se realizează grație proiectelor finanțate de Uniunea Europeană, activităților de dezvoltare regională și protecție socială din Republica Moldova [535], multiple proiecte fiind susținute și de statul român. Menționăm următoarele instituții ce facilitează integrarea populației, cu diferite vârste și interese, din localitățile Republicii Moldovei:

- Centrele pentru persoanele cu dizabilități (beneficiari – copii, tineri, persoane adulte);
- Centrele pentru persoanele în etate (beneficiari – bătrânii singuri, în situație de risc);
- Centrul Comunitar de Sănătate Mintală, sectorul Râșcani (beneficiari – copii, tineri, persoane adulte);

- Centrele Comunitare Multifuncționale (beneficiari – copii și tineri, precum și familii în situație de risc, persoane în etate și cu dizabilități).

Centrele comunitare, din mediul urban și rural, sunt cele mai eficiente instituții, care ajută la promovarea și dezvoltarea socială, politică și economică [392].

Aceste centre comunitare multifuncționale s-au dovedit a fi deosebit de eficiente în crearea unor legături între membrii comunităților, în ajutorarea populației aflate în situații dezavantajoase, dintre care femei, copii, vârstnici, bolnavi cronici, dar și persoane fără locuință permanentă. Astăzi, acesta este un loc sigur pentru refugiații ucraineni. Este important ca interiorul, care este un *open space*, să fie în culori prietenoase, cu contraste saturate, să ofere confort și siguranță [389].

Importanța integrării arhitecturale a construcțiilor vechi, abandonate, este colosală, aceasta modelând aspectul estetic al urbilor, aspectul utilitar pentru societate [431, pp. 321-334]. Un astfel de edificiu, integrat într-un mediu urban, pentru diverse evenimente creative, este ARTCORUL. Aceasta e o construcție veche, din 1950, cu un nivel. Centrul Artelor și Industriilor Creative este situat în centrul istoric al Chișinăului, în curtea Academiei de Artă (AMTAP). Inovatorii sunt tinerii de azi, prin viziunile de abordare a formei conceptuale de arhitectură contemporană. Un exemplu de creativitate și corelare a trecutului cu prezentul, prin caracterul personalizat al edificiului construit, descoperim în creația tânărului și ambițiosului arhitect moldovean, Maxim Calujac. Acesta este absolventul programului Departamentului Arhitectură, promoția 2003-2008, a Facultății Urbanism și Arhitectură, din cadrul Universității Tehnice a Moldovei. Arhitectul Maxim Calujac devine învingător la Premiile Uniunii Europene pentru Arhitectură Contemporană - *Mies van der Rohe*, 2019, cu proiectul său, ARTCOR, din orașul Chișinău. Proiectul înfățișează o contemplare și o comunicare aparte între arhitectură și natură (Ministry of Education and Research, 2019) [416, pp. 62-75; 532].

Clădirea ARTCOR găzduiește Centrul Industriilor Creative Artcor, fiind amplasată în centrul istoric al orașului Chișinău, în curtea interioară a Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice. Realizarea construcției a fost posibilă doar cu sprijinul Proiectului de Competitivitate în Moldova, finanțat de USAID, Suedia și UK Aid.

Spațiul exterior al edificiului, înglobat în sit, este un mediu creativ și de meditație pentru studenți și oaspeți. Acesta e completat cu mobilier industrial, elemente decorative pe fațadă. Arhitectura expresivă a clădirii ARTCOR, gândite de arhitect, se înscrie într-o formă organică a cochiliei de melc, prin silueta scărilor, un element matematic ce face trimitere la spirala lui Fibonacci (Figura 5.6.) [416, pp. 62-75; 516].

Figura 5.6. Clădirea ARTCOR - Centrul Industriilor Creative Artcor, or. Chișinău, (AMTAP), M. Calujac [416]

Fațada e completată cu elemente clasice, din modelul portretului lui David de Michelangelo Buonarroti. Elementele sunt împrăștiate pe betonul brut, alături de suprafețe din lemn, cu textură naturală caldă, pe care citim siluete gravate de arbori (Figura 5.6.) [416, pp. 62-75]. Finețea ideilor și combinarea materialelor este unică în exteriorul și interiorul edificiului. Mediul este o provocare și inspiră și adună mase largi de tineri din diferite domenii, aici organizându-se și înregistrându-se unele dintre cele mai valoroase evenimente culturale.

Designul spațiului interior întrunește finisaje brute din beton, piatră rustică și cărămidă, tencuială reliefată, expuse pe pereți și tavane prin module volumetrice, toate acestea indicând stilistica urbană inconfundabilă. Spațiul interior modern este organizat în zone de conferințe, mese rotunde cu expoziții de pictură și sculptură, care armonizează și colorează spațiul, ce invită la discuții și meditații (Figura 5.7.) [184; 415, pp. 32-40; 420; 425].

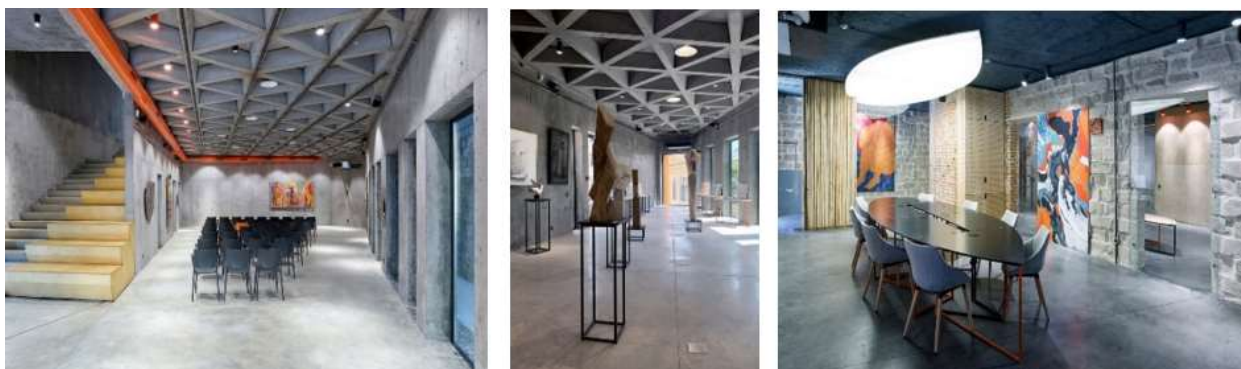

Figura 5.7. Designul spațiilor interioare – ARTCOR, M. Calujac [416]

Libertatea de manifestare pluridisciplinară a domeniilor creative provine din stimularea imaginației, înțelegerea și aplicarea limbajului arhitectural plastic, ce generează creativitate și dezvoltarea formei, spațiului, imaginii de ansamblu.

După cum menționează autorul, principiul urmat în obiectul proiectat este al stilului laconic; arhitectura nu trebuie să domine natura, ea trebuie să creeze o armonie între liniile plastice și emotive, care șterg granița celor două meridiane, formând un tot întreg. Prin urmare, arta educației prin creativitate - arta universală a arhitecturii - este o realitate, un deziderat sau o metaforă. *Arhitecții construiesc paradisul, zi de zi, rând cu rând, tot ce văd, tot ce simt, tot ce le*

trece prin gând, sentimente, cuvinte, năzuințe și idei. Arhitecții construiesc paradisul pentru oameni și zei. Protagonistul școlii de arhitectură a demonstrat cum evoluează stilistica arhitecturală contemporană din Republica Moldova, prin creația sa profesională, fiind un exemplu de urmat pentru viitoarele generații de arhitecți [272; 412, pp. 163-169; 416, pp. 62-75].

Prin unitatea formată de designul interior, arhitectură și artele plastice, una multidisciplinară, se creează un produs final care întrunește mai multe accepțiuni. Se creează forma fizică a edificiului arhitectural, spațiile interioare, se armonizează artele plastice, locul devenind unul în care se desfășoară viața indivizilor și a societății, devenind, totodată, o parte definitorie a contextului și peisajului. Prin urmare, unitatea elementelor componente și interdisciplinaritatea dintre arhitectură (mediul și forma fizică conceptuală, construită, a așezărilor urbane și rurale), designul interior (crearea spațiului interior după activitățile și necesitățile vitale, în acest spațiu desfășurându-se viața oamenilor) și artele plastice (completarea și personalizarea cu piese de artă plastică) este rezultatul reflecției nevoilor sociale, prin raționalitate și funcționalitate. Structurarea ordinii spațiale, prin intermediul proiectării, se asociază sistemelor economic, social și informațional al comunităților (Figura 5.8.) [184; 190, pp. 61-70; 206; 410, pp. 151-154; 411, pp. 71-72; 416, pp. 62-75].

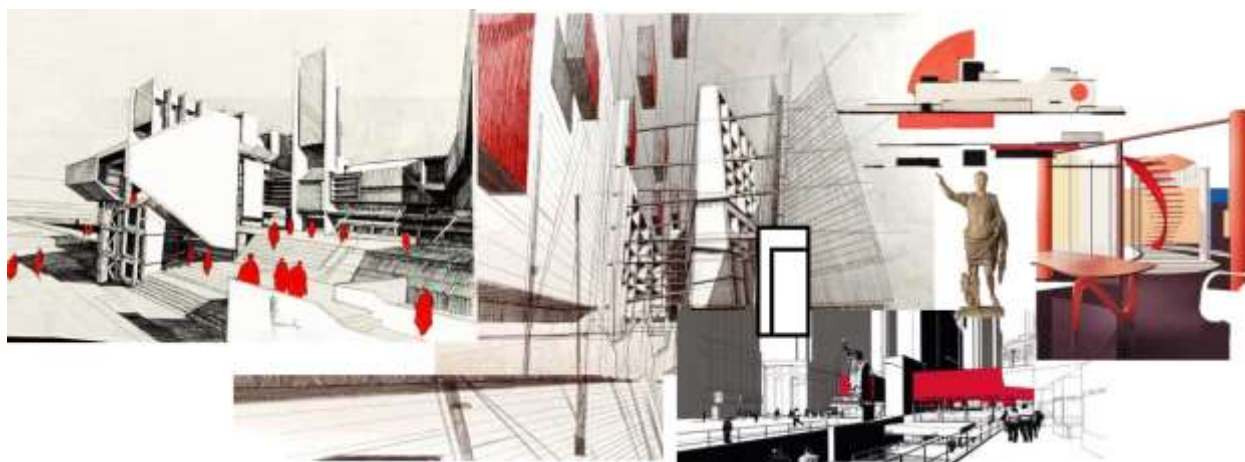

Figura 5.8. Proiect concept elaborat prin interdisciplinaritatea domeniilor - arhitectură, designul interior și armonizarea cu obiecte de arte plastice

[autor: Angela Munteanu]

Interdisciplinaritatea aduce alături activitățile profesioniste conexe arhitecturii, designului, construcțiilor, ingineriei, care își aduc contribuția proprie, specifică, la îndeplinirea interesului public. Acestea, deci, se intersectează în mod semnificativ cu organizarea și funcționarea statului, a instituțiilor lui, la toate nivelurile de organizare și funcționare. Acesta e un domeniu specific de cunoaștere și include procesul de cercetare a spațiului și locului [422, pp. 103-

108].

5.2. Patrimoniul cultural național: aspectul tradițional al locuinței populare (vernaculare) din Republica Moldova

Patrimoniul național al unei țări este puntea de legătură dintre trecut și prezent, componenta esențială a culturii unui stat, a unei identități naționale. Patrimoniul cultural național este instrumentul care materializează identitatea culturală a unei națiuni, este o modalitate de a promova valorile unui popor, inclusiv peste hotare. Este rezultatul evoluțiilor socio-culturale și politico-economice ale unei țări, ce contribuie la diversificarea culturii universale. Totodată, patrimoniul cultural trebuie abordat ca un întreg sistem de tradiții și obiceiuri moștenite, care trebuie valorificat și păstrat pentru generațiile viitoare. Informații despre locuința istorică din ținutul basarabean, tipologia formei și planimetria ei au fost furnizate, de-a lungul timpului, prin cercetările arheologilor [185; 189; 191, pp. 105-115; 197; 404, pp. 16-24; 413, pp. 90-97].

Locuința vernaculară, creație populară, este casa de locuit caracteristică populației unei țări. Structura construcției și divizarea spațială a locuinței tradiționale, din Moldova, s-au perfecționat în decursul secolelor, formându-se o tipologie amplă, corespunzătoare ierarhiei sociale. Cunoașterea arhitecturii locuinței tradiționale contribuie la reconstrucția unor aspecte de cultură străveche, legată indisolubil de problema continuității populației autohtone pe aceste meleaguri [170, pp. 127-141; 209, pp. 78-82; 309].

Cercetată pe perioade istorice, casa, locuința, atestată încă din neolitic, era de forme mari și era comună pentru o familie. Urme ale casei culturii Cucuteni-Tripolie, prima civilizație din Europa, studiată de arheologi, găsim lângă satul Vărvăreuca, raionul Florești. Casa a fost ridicată pe platforme din lut ars, cu pereți din nuiiele împletite, lipiți cu lut și văruiți [513; 533].

Figura 5.9. Casele civilizației cucuteniene, decorate cu ornamente de tipul yin și yang

[533]

Unele case aveau și câte două niveluri, pereții, pe exterior, erau decorați cu ornamente de tipul yin și yang, iar interiorul avea încăperi destinate locuirii și depozitării. Printre obiectele casnice, se evidențiau figurinele de cult (Figura 5.9.). Scheletul acoperișului era construit din căpriori și leături din lemn, peste care se fixa materialul de învelire, paie și stuf. Aceasta e o

perioadă istorică bogată, din care ne cunoaștem strămoșii și care trezește, până astăzi, interesul de a face noi cercetări și descoperiri.

Privind aspectul arhitecturii și designului vernacular, de la cultura cucuteniană la cea a geto-dacilor, pe teritoriul Republicii Moldova, au fost găsite vestigii ale așezărilor fortificate geto-dacice. Acestea au fost găsite în satele din centrul țării, unde tipul casei geto-dacice a variat *în funcție de relief*. Activitatea de construcție a geto-dacilor se caracterizează prin fortificații de pământ, în care se aflau locuințe adâncite în pământ, bordeie și, eventual, structuri supraterane, din pământ și lemn, dotate cu vetre de foc și cuptoare [170, pp. 127-141; 171, pp. 337-344].

Figura 5.10. Casele civilizației geto-dacice [170]

Cele mai multe locuințe dacice, descoperite și cercetate de arheologi, erau de dimensiuni relativ mici, cu arhitectură simplă. Acestea erau formate dintr-o singură încăpere, ce avea rol multiplu, fiind atât spațiu pentru gătit, pentru servit masa, cât și pentru odihnă. Casele îngropate, semi-îngropate erau constituite dintr-un schelet din pari, înfipti de jur împrejurul gropii, pe care se așeza direct acoperișul. Locuințele dacilor erau construite din lemn, lut și piatră, folosindu-se un material sau altul, în cantitate mai mare, în funcție de *poziționarea geografică a așezării*. Lemnul era folosit, în aceste cazuri, pentru realizarea scheletului locuinței, dar și pentru armăturile pereților, ce urmau a fi realizate din lut. Acoperișurile, în cele mai multe cazuri, erau realizate din șindrilă, stuf sau trestie, iar ușile erau din lemn, asemenea și mobilierul de interior (Figura 5.10.) [529].

Casa tradițională din Moldova își are originile în tradițiile străvechi ale geto-dacilor. Aceasta prezenta o arhitectură consistentă în ceea ce privește forma și aspectul exterior, indiferent de materialele folosite. Pereții erau tencuiți și văruiți, imitând construcțiile din piatră, adăugându-se și un strat de albastru, pentru un aspect proaspăt. Acareturile casei tradiționale din Moldova includeau cotețele, coșarele pentru porumb și cuptoarele pentru pâine. Cotețele erau mici adăposturi pentru animalele domestice, dintre care găinile, construite pentru a le proteja de condițiile meteorologice. Coșarele erau depozite pentru recolta de porumb, iar cuptoarele erau folosite pentru coacerea pâinii și a altor produse de patiserie [184; 197; 217; 513].

În arhitectura tradițională din Moldova, există diferite tipuri de case. Casa monocamerală constă dintr-o singură încăpere și este, adesea, folosită ca locuință secundară sau pentru bucătăria de vară. Casa bicamerală are o tindă și o cămară, tinda fiind mai mică și fără tavan. Prispa, aflată

pe fațada principală, proteja fundația sau servea drept loc de odihnă. Casa tricamerală constă din trei încăperi, organizate simetric în jurul tindei centrale.

Mobilierul casei tradiționale moldovenești consta din piese funcționale și simple, precum patul, masa, scaunele și dulapurile. Acestea erau, adesea, realizate manual, din lemn local, având un aspect rustic și tradițional, fiind perfect adaptate la viața gospodărească. Ustensilele găsite într-o casă tradițională includ lămpi cu gaz, mașini de tors, linguri de lemn, furci de fân etc. În casa tradițională, găsim diferite feluri de veselă, oale, furculițe, cuțite, linguri, plăci de lemn etc. Decorațiunile predominante, în mai toate casele de la țară, au teme religioase sau înfățișează elemente de floră, faună ori antropomorfe. Țesăturile sunt împodobite cu motive decorative cu puternice semnificații, iar culorile sunt, de obicei, luminoase [296, pp. 45-77].

Costumul popular românesc își are originile în tradițiile străvechi ale geto-dacilor, evidențiate pe Columna lui Traian. Femeile dăce purtau cămașă, asemănătoare cu ia actuală și fustă, iar bărbații tunică, pantaloni și opinci. Artefactele neolitice sugerează continuitatea acestor modele în timp. Costumul variază de la o regiune la alta, dar păstrează elemente comune, cum ar fi cămașa, fusta și ia pentru femei, iar pentru bărbați cămașa și izmenele [50, pp. 30-34; 184; 324; 326; 529].

În arhitectura locuinței tradiționale vernaculare, planul, mărimea și aspectul au fost influențate de condițiile fizico-geografice ale mediului natural, de particularitățile și specificul sistemului gospodăresc, condiționate istoric și social. Astfel, casa moldovenească a obținut o formă unitară ca planimetrie și volum, cu diferențe zonale, prezentând afinități comune cu locuința formată la popoarele din estul Europei, români, ucraineni, bieloruși și ruși. Materialul perisabil din care au fost construite, precum și progresul social și tehnic, n-au îngăduit să se păstreze locuințe mai vechi de două sute de ani. Cele mai vechi case, cu arhitectură tradițională, rămase pe teritoriul din Moldova, datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, acestea fiind, astăzi, monumente istorice, muzee ale ținutului natal [340, pp. 296-302; 513].

Casa de locuit tradițională, din Moldova, era construită pentru a servi câtorva generații, după care moștenitorii o înlocuiau cu alta mai performantă, corespunzătoare timpurilor noi. În secolele precedente, când timpul curgea lent, schimbările interveneau pe nesimțite, iar casele urmau modelul precedent, formând o arhitectură care era respectată ca o lege nescrisă. În arhitectura locuinței tradiționale, se îmbină gândirea normativă, comună nivelului tehnic al societății, cu ajustarea la cerințele individuale [362, pp. 523-526].

Structura spațială a locuinței tradiționale s-a perfecționat în decursul secolelor, formând o tipologie corespunzătoare ierarhiei sociale. Locuințele tradiționale din spațiul pruto-nistrean, de

la cel mai vechi tip, casa monocelulară, relevă mai multe particularități regionale, acestea fiind case din bârne, case cu pereții din nuiele unse cu lut și case construite din lampaci/chirpici. Începând cu sec. al XX-lea, se răspândesc casele din piatră, de tipul conacelor, caselor boierești din zonele rurale, vilelor urbane etc. [366].

Organizarea socială a comunităților satești impunea construirea unui anumit tip de casă pentru starea respectivă. Satele din Moldova erau locuite de câteva categorii sociale: boieri (curteni), boieri mici (mazili), țărani liberi, împrăștiți (răzeși) și țărani dependenți. Fiecare grup social respecta restricțiile în construcția caselor impuse în diferite perioade de timp. După care, din secolul al XIX-lea, până în secolul al XX-lea, se atestă soluția simplă și monumentală a casei cu trei camere, care s-a răspândit, odată cu omogenizarea locuitorilor satului, când s-a ridicat nivelul de trai, iar frontierele sociale au fost depășite [167; 168; 227, pp. 151-152; 366].

Cunoașterea arhitecturii locuinței tradiționale contribuie la reconstrucția unor aspecte de cultură străveche, legată indisolubil de problema continuității populației autohtone pe aceste meleaguri, de întregirea tabloului amplu al patrimoniului național construit din Republica Moldova. Din punct de vedere al elevației, se disting două categorii de locuințe, case cu un singur nivel, care au dominat întreaga istorie a locuinței tradiționale, și case construite cu două niveluri, cu parter și etaj, care reprezintă arhitectura contemporană, realizată deja după proiecte ale arhitecților profesioniști [32, pp. 108-113; 44; 46; 228, pp. 217-242; 347].

Planimetria casei, cu izolarea camerei de locuit de bucatărie, cu intrări separate, a cunoscut o răspândire largă datorită confortului obținut și sistemului constructiv rațional. Modernizarea caselor de locuit cu trei camere continuă și în prezent. Odată cu răspândirea anexei, a bucătăriei de vară, soluționată ca o clădire separată în curte, bucatăria din casa de locuit încetează să fie loc de preparare a hranei și spațiul ei este comasat cu cel al camerei de locuit. Soba dintre bucatărie și camera de locuit este mutată în peretele despărțitor dintre fosta bucatărie și casa mare, unde se mută, în alcovul creat (adâncitură) și patul lejancă, cu încălzire de la plita construită alături. În această variantă locuința are un sistem de încălzire unificat pentru toate camerele casei [32, pp. 108-113; 230; 279, pp. 28-29].

În mod tradițional, orientarea fațadei principale a casei era spre sud, partea de răsărit, și mai rar spre est sau vest. În partea de jos a fațadei principale este construită prispa, element tradițional al arhitecturii casei, construite pe pantele dealurilor. În cazul orientării locuinței după declivitatea reliefului, pentru intrare se construia o platformă cu câteva trepte și prispă lungă și îngustă cât fațada casei, numită în zona Codrilor centrali *târnaț*, ce continua și de-a lungul fațadelor laterale. Stâlpii, decorați cu creștături, erau instalați la marginea prispei și susțineau versantul

acoperișului, căptușit cu scânduri. În fața intrării, amplasat în axa de simetrie a fațadei principale, se construia cerdacul, o terasă patrulateră în plan, acoperită cu două versante laterale, care formau în față un fronton [223, pp. 39-40; 228, pp. 217-242; 257, pp. 16-17].

În cazurile caselor mai vechi, cerdacul avea un acoperiș în pante, fără fronton. Cerdacul și prispa cu coloane, folosite în combinație sau izolat, sunt elemente funcționale, constructive și artistice, autentice, ale arhitecturii moldovenești. Acestea au fost utilizate în arhitectura reședințelor nobiliare, atât rurale cât și urbane, precum și în arhitectura religioasă. Aceste elemente tectonice, care rezolvau insolația camerelor, se mai întâlnesc printre vechile construcții orășenești și sătești. Tipul de casă tricameral este răspândit în câteva variante regionale, cu caracteristici specifice pentru fiecare zonă natural-climaterică, unde aspectul exterior al casei de locuit obține expresia artistică în dependență de materialele de construcție [32, pp. 108-113; 232, pp. 64-70; 347].

În zona de nord a Moldovei, casele tradiționale sunt dotate mai mult cu cerdacuri, care în ultimul timp sunt astupate cu geamuri. În locul cerdacului sunt folosite, în fața intrării, nișe în arc, similare logiilor. Prispa caselor este joasă și închisă cu parapet din lemn incrustat, dotată cu câte patru stâlpi. Ferestrele mici, amplasate perechi pentru iluminarea camerelor, au cedat locul unor ferestre mari, câte una la fiecare cameră [31; 32, pp. 108-113; 44; 53; 464].

În centrul Moldovei, sunt două zone geografice în care casa tradițională are aspect diferit, păstrându-se planul tricameral și prispa cu șase stâlpi, instalați în intervalele dintre ferestre și ușa de la intrare. În zona de Codru, casele erau construite din bârne de lemn, dar din cauza defrișării pădurilor, casele se construiesc în furci, cu schelet din lemn, completat cu lut. Se păstrează aspectul tradițional, la care contribuie elementele arhitectonice din lemn, precum prispele închise cu parapet, cu coloane decorate în partea superioară, din scânduri cu ornamente traforate. Motivul dominant este cel vegetal, inspirat din mediul natural [242; 455, pp. 75-91; 456].

*În partea de răsărit a zonei centrale, unde piatra de calcar are ieșire la suprafața solului, casele sunt construite cu pereții din piatră. Detaliile decorative la casele tradiționale, lucrate prin tehnica de cioplire în piatră, au adus o faimă deosebită zonei Răutului de jos. Elementele prispei cu coloane au obținut o expresie specifică, elaborată printr-un sistem constructiv articulat coloanei, cu fus, capitel și bază, postament și parapet. Acesta e denumit *ordin moldovenesc* și e descris în lucrarea *Молдавский ордер* (Ordinul moldovenesc, 1967) de Давид Гоберман [462, pp. 2-6] și lucrarea *Каменный цветок Молдавии* (Floarea de piatră a Moldovei, 1970) [461].*

Coronamentul stâlpilor intermediari ai parapetului, numit *floare de piatră*, a devenit un simbol al artei populare din această zonă, utilizat la împodobirea hogeagurilor, stâlpilor porților

de intrare. Aspectul caselor este înfrumusețat prin policromia detaliilor, o sinteză dintre sculptură și culoare [461; 462, pp. 2-6].

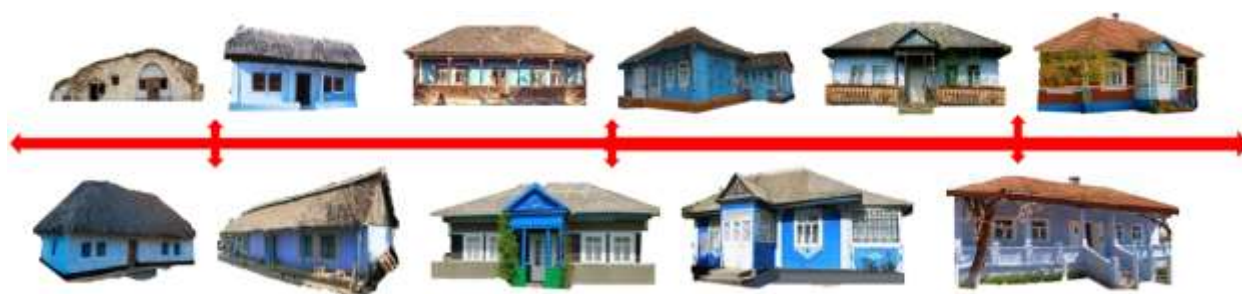

Figura 5.11. Evoluția locuinței tradiționale din Republica Moldova

[autor: Angela Munteanu]

În construcția caselor în zona de sud și în orânduirea internă a gospodăriilor, se resimte influența coloniilor nemțești din Bugeac. Aspectul acestora a fost implementat prin decizii ale guvernului din Basarabia, în secolul al XIX-lea, și mai ales în așezările care aparțineau statului.

Tipul de casă tricamerală, cu acoperișul în patru pante, în această zonă, se întâlnește rar, locuința fiind inclusă în componența unei clădiri alungite, care cuprinde, sub același acoperiș, grajdurile pentru vite și hambarele. Aceasta e amplasată pe axa perpendiculară străzii și acoperită în două pante. Decorația plastică este concentrată pe suprafața frontoanelor laterale, realizată în lemn prin tehnica de traforare. Casele din zona de sud au păstrat, în decorul frontoanelor, imagini alegorice străvechi, printre care șarpele, vechi simbol cunoscut din neoliticul cucutenian [121; 122; 190, pp. 61-70; 350].

Locuința rurală de la începutul secolului al XXI-lea, cu aspect tradițional, suportă o modificare capitală în ultimii ani. Apar case construite de tipologie nouă, de generație mai tânără, formând cohorta unei arhitecturi monumentale, unde accentul este pus pe simetria și aspectul de onoare a clădirii. Pornind de la casa cu trei încăperi, partea din mijloc este lărgită considerabil, utilizată drept salon al familiei. Casa mare păstrează funcția de cameră sacră, cu obiecte de preț (Figura 5.11.) [134; 148, pp. 310-311; 167; 170, pp. 127-141].

Astăzi, multe din casele tradiționale sunt transformate în muzee sătești, cu arhitectură tradițională în Republica Moldova. Printre acestea, se numără casele personalităților Dumitru Matcovschi, Grigore Vieru, Nicolae Sulac etc. Complexul muzeal Orheiul Vechi este un muzeu sub cerul liber, explorat de turiști și cercetat de istorici, arheologi și arhitecți.

Acesta e prezentat în lucrările lui Eugen Bâzgu, de cercetătorul Nesterov Tamara, cu descrierea casei, a locuinței tradiționale, obiectiv de arhitectură tradițională pentru zona Orhei,

tipică pentru a doua jumătate a secolului al XX-lea [29; 30, pp. 1-10; 31; 32, pp. 108-113; 243; 513].

Patrimoniul cultural al ucrainenilor, polonezilor – locuința tradițională

Ucrainenii s-au stabilit cu traiul în Republica Moldova de mai multe secole și se află pe locul doi după etnosul titular al românilor-moldoveni. Formarea și dezvoltarea culturii tradiționale a ucrainenilor din Moldova s-a produs în condiții dificile și a fost determinată, în mare măsură, de suprapunerea mai multor tradiții, legate de așezări și locuințe, de activitatea gospodărească, meșteșuguri și îndeletniciri, îmbrăcăminte, bucătărie etc. În secolul al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea, în satele ucrainene era larg răspândită producția casnică provenită din prelucrarea materiilor prime pentru nevoile familiei, precum și meșteșugurile. Primii coloniști construiau un adăpost provizoriu, bordeie (борей), iar mai târziu, pe măsura dezvoltării gospodăriei, se ridicau case și construcții auxiliare [492; 502, pp.45-54; 510, pp. 180-184].

Figura 5.12. Evoluția locuinței tradiționale a ucrainenilor și polonezilor [533]

Tipul principal al locuinței era hata (хата), care, în literatură, și-a primit denumirea din ucraineană-bielorusă (fiind o casă cu două-trei odăi și o tindă rece la mijloc). Este o casă tipică ucraineană, care și-a găsit răspândirea și printre moldoveni, în zonele în care au coabitat cu ucrainenii. Materialele de construcție de bază erau lutul galben, piatra but, de care abundau solurile locale, precum și lemnul, parțial adus din România, Rusia.

De la mijlocul secolului al XX-lea interferența stilisticii în arhitectură și designul interior, ale ucrainenilor și moldovenilor este vădită. Pentru pereți se utilizează chirpicii (лампач), cărămizi din lut amestecat cu paie (clădirile din chirpici, întotdeauna, aveau fundație din piatră). Mai târziu au început să fie utilizate materiale de construcție noi.

Pe din afară pereții erau acoperiți cu lut și văruiți, iar mai târziu a început să fie aplicată tencuiala și văruierea în interior. La exterior, în unele sate (din zonele de nord), pereții erau colorați cu vopsea de ulei, sau era aplicat un mortar special, din ciment cu pietriș. În designul interior al locuinței sunt prezente țesăturile confecționate la șezători, covoare și țoluri țesute de casă, piese de mobilier lucrate manual. Modernizarea produce modificări în locuința tradițională ucraineană, care se transformă într-una de tip orășenesc (Figura 5.12.) [184; 521].

Etnia polonezilor a apărut pe teritoriul actualei Moldove acum câteva secole. Deja în secolul al XIX-lea, în Basarabia, familiile de aristocrați polonezi ocupau o poziție socială importantă, conducând Adunarea locală a nobililor.

Majoritatea actualilor polonezi din Moldova sunt urmași ai refugiaților. Mulți dintre ei au fost reprezentanți ai dinastiei de moșieri formate de basarabeni și polonezi, care a contribuit la dezvoltarea economiei; menționăm familiile șlehte poloneze: Kowalskii, Kostjevski, Kazimirovici, Krupenski și Prjeslawski etc. Arhitectul de origine poloneză, Valentin Voitehovski, a contribuit la modernizarea fațetei urbane a centrelor importante din Moldova. Acesta a fost profesor în cadrul Catedrei de Arhitectură a Institutului Politehnic *Serghei Lazo* (astăzi Universitatea Tehnică a Moldovei). Mulți dintre polonezii care locuiesc astăzi în Moldova nici nu bănuiesc despre originea lor, deoarece strămoșii lor imigranți au fost înscriși în acte, mai târziu, ca fiind ucraineni [457, pp. 67-74; 358, pp. 33-47; 491; 492; 502, pp.45-54].

Patrimoniul cultural al găgăuzilor – locuința tradițională

Găgăuzii sunt un popor turcic, creștin ortodox, ce trăiește în sudul Republicii Moldova (în partea istorică a sudului Basarabiei). Baștina istorică a găgăuzilor este nord-estul Bulgariei. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, alături de alți imigranți transdanubieni, aceștia încep să se așeze cu traiul pe pământurile Basarabiei de sud. Din anul 1812, aceasta devine parte a Imperiului Rus, iar din anul 1819, imigranții transdanubieni obțin statut de coloniști, dar și un șir de avantaje (scutire de impozite, de serviciu militar etc.), ceea ce le permite să atingă mari succese în sfera social-economică [501].

Figura 5.13. Evoluția locuinței tradiționale a găgăuzilor [227]

Una din ipotezele existente afirmă că strămoșii găgăuzilor ar fi triburile medievale de nomazi, pecenegi, uzi, care au migrat, din stepele din sudul Rusiei, spre Dunăre și s-au stabilit pe teritoriul de astăzi al Bulgariei. Pe lângă aceste componente, în opinia cercetătorilor, la etnogeneza găgăuzilor au participat și protobulgarii turcici [506].

Cultura tradițională a găgăuzilor s-a format la baștina lor, în Bulgaria și este parte componentă a complexului etnocultural balcanic. Pe teritoriul Basarabiei, aceste tradiții (balcanice) au intrat în corelație cu elementele culturale ale populației autohtone (ale

moldovenilor-români), în urma cărui fapt s-a produs îmbogățirea reciprocă (Figura 5.13.) [502, pp. 45-54].

În cultura materială a găgăuzilor se observă tangențe cu popoarele balcanice, cu românii-moldoveni, ucrainenii. Tangențe cu popoarele turcice se regăsesc, în mare măsură, în tradiția alimentației, deoarece această componentă a culturii etnice este una dintre cele mai constante. Alte elemente ale culturii materiale (majoritatea meșteșugurilor, vestimentația, casa) sunt practic pierdute. Analiza locuinței tradiționale a găgăuzilor și a semnificațiilor ei simbolice ne arată că aceasta a ajuns până la noi într-o formă transformată [442; 452, pp. 57-62].

Locuința tradițională a găgăuzilor, cu părțile distincte ale locuinței, pereții, acoperișul, cuptorul, ușa, pragul, ferestrele, hogeacul, în imaginea lumii găgăuze, e formată din imagini simbolice. Semiotica acestor părți semnificative ale locuinței este legată de funcția lor de hotar. Conform credințelor populare, hotarul casei este destinat pentru a izola și a proteja pe locuitorii săi de lumea exterioară. Aflate la hotarul dintre lumea exterioară-străină și interioară-personală, ușile, pragul și ferestrele devin purtătoare ale funcțiilor de protecție, reprezentând hotarul dintre lumi, legătura și separarea spațiilor, precum și conexiunea dintre acestea. Noțiunea simbolică de casă și părțile casei se reflectă în viața de zi cu zi a găgăuzilor, în obiceiurile și tradițiile de familie și calendaristice [366; 497; 358, pp. 33-47; 521].

Patrimoniul cultural al rușilor – locuința tradițională

Populația de etnie rusă este parte componentă a lumii multiculturale a republicii. Procesul de migrație a rușilor pe acest teritoriu începe în secolele XVII-XVIII și a fost condiționat de un șir de factori sociali și religioși. Primele așezări au fost cele ale comunității rușilor ortodocși de rit vechi (staroveri) [71; 491].

În perioada domniei lui Petru I, pe aceste teritorii și-au găsit adăpost participanții răzcoalelor anti-feudale. Migrația rușilor, a diferitor reprezentanți ai diferitor păături sociale, s-a întezit îndeosebi după ce Basarabia devine parte componentă a Imperiului Rus.

Statutul administrativ al Basarabiei, formarea și dezvoltarea ulterioară a orașelor au contribuit la venirea nobilimii, comercianților și funcționarilor ruși [505; 506, pp. 115-120]. Pe parcursul secolului al XIX-lea, populația rusă continuă să crească, iar numărul și proporția au variat în diverse perioade.

Casa și anexele gospodărești ale rușilor, precum și ale populației titulare din Moldova, se construiau din materiale de construcție locale. Din exterior casele rușilor se deosebeau puțin de casele moldovenești din împrejurimi, fiind prelucrate cu lut și vopsite cu var [189; 227, pp. 151-152; 505].

Figura 5.14. Locuința tradițională a rușilor [227]

Arhitectura construcției era cu un nivel și prispă, completată cu foișor la intrare și coloane bogat ornamentate, colorate în albastru de Voroneț. În partea de nord, în zonele forestiere mari, casele se construiau din carcase din bârne de lemn, erau locuințe din lut și paie cu bârne speciale. Etapele de construcție constituiau un proces complicat și lung, deoarece, după instalarea fiecărui strat orizontal de bârne, trebuia așteptat până acesta se usca complet, apoi se continua. În loc de bârnele de lut puteau fi folosite și blocuri din dern (strat de pământ cu iarbă), care nu lăsau urme în cernoziom (Figura 5.14) [227, pp. 151-152; 358, pp. 33-47].

Patrimoniul cultural al bulgarilor – locuința tradițională

Patrimoniul cultural al bulgarilor a apărut în teritoriul de sud (regiune de stepă numită Bugeac) al actualei Republici Moldova, încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Au imigrat aici din Imperiul Otoman, din cauza jafurilor și violențelor din partea turcilor, a creșterii impozitelor și a presiunii economice.

O altă cauză este politica Imperiului Rus de colonizare a regiunilor sudice slab populate, din gubernia Basarabiei, aici fiind înființate patru districte coloniale: Prut, Cahul, Ismail și Bugeac. Bulgarilor le-au fost acordate, aici, drepturi și privilegii speciale. Procesul de formare a așezărilor și complexelor locativ-gospodărești a fost influențat de factori geografici, etnografici, istorici, politici și social-economici [268, pp. 156-161].

Figura 5.15. Locuința tradițională a bulgarilor [513]

Proveniența din diferite grupuri etnice, de la bun început, a determinat lipsa de omogenitate a grupurilor de coloniști, acestea având propriile particularități ale vieții și obiceiurilor. De la începutul secolului al XIX-lea și pe parcursul secolului al XX-lea a avut loc

anularea diferențelor, ca urmare, satele bulgărești din Republica Moldova au caracteristici etnoculturale unice, ce nu au analogie în Bulgaria [256; 358, pp. 33-47].

În satele din raionul Taraclia, au fost atestate o serie de locuințe tradiționale ale bulgarilor, ce și-au păstrat originalitatea, unele fiind părăsite și semidistruse, altele, după reconstrucție, fiind valorificate din punct de vedere turistic, muzeistic sau economic. Acestea sunt de importanță istorică și științifică în cadrul acestui patrimoniu cultural (Figura 5.15.) [198; 268, pp. 156-161; 358, pp. 33-47; 513].

Patrimoniul cultural al romilor – locuința tradițională

Mai bine de jumătate de mileniu, romii s-au stabilit pe teritoriul Republicii Moldova, în virtutea unei amplasări asimetrice, aceștia au trăit aproape în fiecare localitate. În prezent, sunt atestate 44 de localități locuite în mod compact de către romi. Comunitatea etnică a romilor din Republica Moldova constituie o comunitate etnosocială, multiculturală, istorico-tradițională, fiind destul de cunoscută. Procesul formării etnice a romilor, în acest spațiu, a fost instituționalizat abia în anul 2004. Etnia romilor din Republica Moldova conviețuiește de secole cu alte grupuri de credincioși ruși de rit vechi (lipoveni), ucraineni, belaruși, găgăuzi, bulgari, evrei, polonezi, armeni etc. Pe romi îi leagă un element comun și anume diversitatea etnică, ei fiind caracterizați de foarte multe aspecte diferite, culoarea pielii, limba pe care o vorbesc, casele pe care le au, statutul economic. Îndeletnicirea de bază a acestora era confecționarea obiectelor din fier, pe care le vindeau ulterior [198; 260; 358, pp. 33-47; 513].

Comunitatea etnică a romilor are o bogată cultură și tradiții, care completează arealul etniilor țării. Animatori în trecut, aceștia umblau prin localități cu reprezentații artistice și urși dresați. Astăzi, din rândul romilor, avem personalități remarcabile în domeniul muzicii, lăutari și interpreți, se formează ansambluri de dansatori, cunoscuți la nivel internațional.

Figura 5.16. Locuința tradițională a romilor – cortul, casa rustică și palate cu interioare luxoase [533]

Dacă, în trecut, romii nomazi călătoreau cu cortul, astăzi, aceștia duc un mod de viață sedentar. Construcțiile rustice ale etnicilor romi sunt mai modeste. Totuși, astăzi, în multe localități rurale și urbane, romii-curteni ies în evidență prin palate de o arhitectură istorică, faimoase

locuințe, cu obiecte și amenajări de interior luxoase. Prin tendința spre exces, deseori, stilul acestora devine kitsch (Figura 5.16.) [187, pp. 2-77; 189; 358, pp. 33-47; 513].

Patrimoniul cultural al evreilor – locuința tradițională

Istoric, în secolele XV-XVI, negustorii evrei sefarzi foloseau Basarabia ca traseu comercial între Marea Neagră și Polonia. Familii de negustori de etnie evreiască s-au stabilit, cu timpul, în centrele urbane, formând cartiere evreiești, în principal comercianți, medici, croitori, aurari, blănari, frizeri, contribuind la nivelul economic al țării. Casa tradițională evreiască, modestă, de cherestea, de confort maxim, este nu numai locul unde familia trăiește, este locul unde se întâlnesc divinitatea și casa, aceasta reprezintă sursa existenței evreiești de-a lungul anilor. Locuința etnică evreiască cuprinde toate aspectele vieții unei familii tradiționale (în tradiția evreiască iudaică kosher – separarea alimentelor, legile purității familiei, nașterea, moartea, căsătoria, divorțul, rugăciunile, creșterea și educarea copiilor, sărbătorile evreiești și multe altele). Planificarea și designul spațiului divizează locuința în bucătărie, sufragerie, dormitor pentru părinți și copii etc. Spațiile sunt completate cu textile, ornamentate cu rugăciuni, lucrate manual, fotografii de familie și o bibliotecă cu cărți de cult și artistice [188; 246; 254; 358, pp. 33-47; 374].

Figura 5.17. Locuința tradițională a evreilor [189]

Mobilierul tipic epocii formează designul interior, la loc sfânt este cartea de rugăciuni și lumânările de sabbat, masa din sufragerie e amplasată în mijlocul camerei, iar pe masă sunt puse două seturi de tacâmuri, pentru carne și produse lactate, o ceașcă pentru copii etc. O tradiție spune că în timp ce laptele este considerat dătător de viață pentru cei tineri, carnea este simbolul morții, animalul fiind omorât înainte de a consuma carnea, iar evreii, în mod simbolic, separă viața și moartea. În casele evreiești cu bucătării mari, se folosesc două frigidere, două mașini de spălat, farfurii în două culori etc. Locuința evreiască este primitoare, aici prezența Domnului se simte de la ușa intrării, pe stâlpii ușii este încorporată *mezuzah* (rugăciunea sfântă), din materiale ca lemnul, metalul, sticla sau argintul (Figura 5.17.) [91; 189; 358, pp. 33-47].

Peisajele naturale, etnografice în arta plastică

Peisajul natural, etnografic, a fost, cu certitudine, unul dintre genurile de pictură preferate de plasticienii din Republica Moldova în diferite perioade istorice. Predilecția poate fi explicată prin faptul că meleagurile moldovenești oferă o varietate enormă de priveliști și posibilități de a

reda peisajul: reliefuri, dealuri împădurite, coline, stepe, drumuri ce șerpuiesc printre vii și livezi, orașe și sate, bazine acvatice, monumente de arhitectură din piatră și lemn, un veritabil patrimoniu cultural al țării. Mai bine de patru decenii au evoluat principiile și modalitățile de abordare a peisajului, s-au diversificat preferințele față de anumite peisaje (riverane, montane, rurale, arhitecturale, de gloriificare a muncilor agricole etc.), pictorii explorând în mod diferit tematica în cauză [88; 94; 107; 188; 189; 192, pp. 105-111; 211, pp. 83-87].

Figura 5.18. *Peisaj forestier – Cireadă de vaci, u/p, 1920, P. Șilingovschi;*

Peisaj rural – Nistrul la Criuleni, u/p, 1906, P. Piscariov;

Peisaj montan – Creștet de deal, u/p, 2010, I. Jabinschi; Peisaj industrial – Zona industrială, Ciocana-Nouă (din Ciclul Moldova industrială), c/g, 1969, V. Ivanov [189]

Stilistica variază în funcție de tehnică, materiale și genul peisajelor forestiere, naturale, montane, rurale și urbane. Priveliștile cu râul Nistru și ciobănașul cu turme de oi, pe prim plan, continuă să impresioneze în prezent, având anumite note de lirism, frumusețe și naturalețe. Artiștii tind să redea starea naturii, printr-un limbaj și imagini plastice, în diferite perioade de timp. Dintre aceștia, îi menționăm pe Alexandru Climașevschi, Ion Jumati, Dmitri Sevasteanov, Vasile Ivanov, Mihai Petric, Iurie Șibaev, Igor Vieru, Eleonora Romanescu, Filimon Hămuraru, Serghei Cuciuc, Valentina Brâncoveanu, Ludmila Țoncev etc. (Figura 5.18.) [183; 184; 189; 196, pp. 20-21; 216, pp. 117-123; 218, pp. 119-127; 352, pp. 74-81].

Genul peisajului în pictură, grafică, o pasiune pentru artiștii plastici, își extinde, evident, domeniul de aplicare, devenind un factor comun al artelor plastice contemporane din Moldova. Anume această ultimă etapă, în evoluția peisajului contemporan, constituie o mărturie elocventă a valorii artistice a genului și a particularităților specifice. Remarcăm lucrări și personalități notorii în artele plastice din Republica Moldova [181; 184; 189; 314, pp. 54-59; 315; 319; 352, pp. 74-81; 354, pp. 48-53; 355].

5.3. Designul de interior contemporan în stilistică morfologică tradițională

Designul interior ocupă o poziție de graniță între știință, artă și tehnologie. Fiind un fenomen complex, de sinteză, designul interior presupune o activitate creatoare integratoare, ce cuprinde o gamă largă de discipline.

Identitatea unui popor este creată de istoria parcursă, în timp, prin interferențe culturale, unitate și tradiție, cu un valoros patrimoniu național, ce e caracteristic poporului român-moldovenesc. Astăzi, identitatea sa e reflectată în stilistica contemporană a spațiului rural și urban, ce promovează tradiția strămoșilor în Republica Moldova [181; 184; 187; 188; 189].

Astăzi, când Consiliul European a acordat Republicii Moldova statutul de țară candidată la UE [535], țara noastră este pe cale să adopte practica și experiența țărilor europene din domeniul patrimoniului cultural. Acestea vizează documentarea, înregistrarea, valorificarea științifică și protecția patrimoniului cultural național, prin introducerea în stilistica morfologică a designului interior, arhitecturii și artelor plastice a elementelor componente ale identității naționale [184; 535].

Urmărind istoria din cele mai vechi timpuri, constatăm că poporul a folosit în organizarea și amenajarea locuinței, podoabe lucrate manual, atât piese de mobilier, cât și textile, decorate cu ornamente și simboluri transmise din generație în generație.

Prin urmare, constatăm un valoros și reprezentativ patrimoniu cultural, moștenit de la strămoșii noștri, care se păstrează cu sfințenie în locuințele țărănești, modele de arhitectură tradițională-vernaculară în satele moldovenești. Astăzi, multe amintiri sunt adunate în muzeele ținutului. În stilistica designului interior contemporan se promovează tradițiile, prin elemente naționale ale patrimoniului, în amenajarea interioară [535].

Modernitatea a adus în spațiul interior și arhitectură multe materiale prelucrate, care nu sunt naturale. Însă locuințele strămoșilor oferă un exemplu de casă ecologică, prin principiile de utilizare a materialelor din zonă, prin amplasarea geografică și atitudinea rațională față de mediul înconjurător. Specialiștii din domeniul construcțiilor, arhitecții și designerii de interior, inginerii și artiștii, caută soluții preluate de la strămoșii noștri, pentru a preveni schimbările climatice, prin utilizarea rațională a materialelor naturale, materialelor ecologice, apelând la tehnici sustenabile și energia verde [184; 297; 487, pp. 105-117].

- ***Materiale ecologice, tehnologii preluate din cultura strămoșilor pentru locuințe***

Mai multe propuneri de concepte de proiecte ecologice, promovate de UE (Proiecte UE, 2021), dintre care unele deja aplicate în multe țări și comunități urbane și sătești, au scopul sustenabilității pentru construcțiile contemporane. Proiectele reinterpretează stilistica generațiilor anterioare, specialiștii din domeniu adoptând o gamă variată a materialelor naturale, tradiționale, dintre care lutul, lemnul, piatra. Acestea sunt folosite în construcțiile de imobile particulare, cu un design sustenabil și sănătos, ce promovează *arhitectura verde*. La fel, este promovat conceptul de reciclare și re folosire în construcție a materialor lemnoase de la construcții, palete, mobilier vechi,

a plasticului, anvelopelor și multor altor materiale și obiecte care pot fi reutilizate sau cărora li se poate da o nouă viață [194; 199, pp. 122-126; 201; 203, pp. 205-210; 225, pp. 40-41; 226, pp. 240-244; 403, pp. 1-4; 405, pp. 60-70; 407, pp. 46-55; 408, pp. 74-79; 412, pp. 163-169; 418, pp. 249-250; 513].

Așadar, are loc promovarea unui mod de viață sănătos, cu materiale ecologice, sustenabile, utilizate în locuințele contemporane de la țară, unde mulți orașeni pleacă cu familiile. În aceste construcții, ce păstrează aspectul trecutului, se pot folosi tehnologii și materiale preluate din cultura strămoșilor, din acestea menționăm:

- Căramida ecologică, teracota, ce denumește cărămizile pline și elementele din teracotă, realizate manual;
- Blocurile din pământ, realizate în mulaje de lemn, *armate* cu agregate vegetale și uscate natural. Acestea sunt materiale izolante, cu calități tehnice deosebite pentru o locuință sănătoasă, sunt inalterabile, rezistente la apă, foc, ger, având o inerție termică bună. Oferă o bună absorbție acustică, reprezintă un regulator hidrometric și ameliorează calitatea aerului interior, datorită porozității naturale. Blocurile sunt realizate în mulaje, folosind argilă de proveniență locală, deci nu este necesar un cost suplimentar pentru transportul materiei prime;
- Argila expandată, prezentă sub formă de bile de argilă pentru spațiile verzi, izolații, drenaj, betoane ușoare. Este ușoară, cu efect de protecție împotriva umidității, are rol de izolant termic și fonic, cu calități ignifuge;
- Dalele pentru pardoseală, din teracotă, pot fi executate în culoare caldă. Reglează în mod natural umiditatea și fac aerul mai sănătos. Unul dintre elementele de construcție cele mai vechi;
- Structurile din lemn masiv, sunt elemente din lemn netratat, cu secțiuni standard și de esențe variate. Din acestea se realizează întreaga structură a locuinței sau doar a șarpantei acesteia. Învelitorile ecologice au un impact important asupra aspectului exterior al caselor.

Învelitorile din lemn, în cazul caselor tradiționale, realizate din șindrilă sau sită, au următoarele calități: sunt ușoare, etanșe, respirante, izolante termic și fonic, rezistente la intemperii, absorb vaporii. Acoperirea șarpantei sau placarea pereților exteriori cu învelitori vegetale, realizate din paie, având următoarele proprietăți: acoperirea e lejeră, izolantă fonic și termic, ermetică la curenții de aer, are rezistență la intemperii, compoziție cu paie de secară, grâu, trestie etc. [408, pp. 74-79; 412, pp. 163-169; 413, pp. 90-97; 417, pp. 20-29; 418, pp. 249-250; 513].

Materiale de construcții, ușor de realizat din materie primă locală:

- argilă, materiale vegetale, nu necesită consumuri energetice suplimentare, tehnologiile sunt simple, vechi, cunoscute, verificate, ușor de utilizat [184; 421, pp. 121-131]. Materialele ecologice

reprezintă o provocare atât pentru arhitecți, designeri, proiectanți, tehnologi, cât și pentru utilizatori.

Podoabele naționale sunt parte a patrimoniului etnic, iar unele sunt create din materiale locale, naturale. Din acestea, menționăm scoarțele, covoarele tradiționale basarabene, un element indispensabil în locuința tradițională românească. Ele au în compoziția desenului motive vegetale, cu origini străvechi, perpetuate sub forma unui tezaur de *semne scrise și simboluri codificate* [78; 121; 122; 189; 326; 334, pp. 67-73].

În desenul covoarelor basarabene, găsim o tratare diferită a motivului arborilor, florilor, frunzelor, iar pentru unul și același motiv aflăm o multitudine de forme. În aceste covoare e întruchipată capacitatea poporului de a infiltra, în minunatele motive stilizate, un conținut concret. Simbolice sunt pomul vieții, pomul morții, arbustul de alun, vița de vie, anotimpurile, florile cruciforme [50; 408, pp. 74-79; 412, pp. 163-169; 418, pp. 249-250; 513].

Un alt principiu aplicat de arhitecți și designerii interiori, în spațiile contemporane, este deschiderea către exterior și interior, prin comasare și transformare într-un spațiu liber, *open space*. Caracteristice sunt echiparea interiorului cu tehnologii inovatoare, utilizarea materialelor cu impact pozitiv asupra mediului și sănătății omului. Elementele stilistice, folosite în locuințe sau spații civile, centre publice, administrative, educaționale sau curative, presupun aplicarea unor elemente naționale pentru conceptul personalizat al proiectului [406; 408].

Analiza spațiilor, a designului interior și stilisticii morfologice, arată predilecția pentru cultura și tradițiile naționale, care devin, astăzi, o carte de vizită pentru localurile publice prin valorificarea patrimoniului și obiceiurilor, culturii și bucătăriei naționale, prin lărgirea traseului turistic [414].

Se utilizează finisaje pentru designul interior, mobilier și textile, cu imprimeuri în stilistica națională. Creatorii prelucrează ornamentele prin stilizare și combinarea elementelor naturaliste. Tinerii creatori de tradiție și identitate, arhitecții și designerii de interior, artiștii plastici, cei mai experimentați specialiști din domeniu cercetează aspectul locuinței vernaculare, creează concepte filosofice ale spațiului locuit al strămoșilor noștri. Acesta este un spațiu modest, dar sănătos și echilibrat prin folosirea materialelor, astăzi fiind unul sustenabil și ecologic [188; 405; 413; 415; 416; 482, pp. 372-377; 487, pp. 105-117].

Spațiile interioare contemporane urmează, astăzi, principii de amenajare minimalistă, iar podoabele tradiționale se introduc din atmosfera trecutului în prezentul contemporan. Acestea sunt compoziții mixte de suprafețe cu texturi brute, blaturi de mobilier cu structură și noduri la

suprafață, cu ușoară șlefuire, așternute cu țesături ornamentate tradițional, coșuri și covorașe din paie etc.

La fel, sunt folosite opțiuni mai simple, cu accente pe perețele cu tapet ornamentat în mod tradițional, cu elemente stilizate, pe draperii sau husele mobilierului, indiferent de propunerea aleasă [184; 417, pp. 20-29; 419].

Pe timpuri, țăranii români își construiau și modelau o locuință de dimensiuni modeste, din cărămizi de lut uscate la soare. Din lemn meșteureau mobilier scund, iar țesăturile și vestimentația, portul național și zestrea erau confecționate din lână, cânepă, in și bumbac. Acestea erau cultivate și prelucrate manual, iar la șezătorile din iarnă se torcea și se țesea. Tradiții scoase din lada vremii, sunt readuse, astăzi, de către designeri, artiști plastici, meșteri populari și arhitecți, în designul și construcțiile contemporane. Arhitectura locuinței românești din Moldova, prin forma unitară a planimetriei volumului, prin tehnica și materialele de construcție utilizate, prin finisajele pereților în *albastru de Orhei*, e parte a patrimoniului cultural material, ce formează identitatea țării [31; 241; 480; 481; 482; 476].

Unul din principiile țărilor europene este dat de importanța valorificării, în secolul al XXI-lea, a arhitecturii și designului interior sustenabil, de asigurarea unei continuități, prin educarea societății și a mediului academic, prin stabilirea, în conștiința individuală și de grup, a comportamentului ecologic, orientat spre conservarea valorilor de patrimoniu și a mediului natural. În acest context, arhitectura, designul de calitate și artele frumoase apar ca științe creatoare, ce se transformă și se adaptează, în mod continuu, la viața și activitățile unei societăți [184; 194; 201; 203, pp. 205-210; 418, pp. 249-250].

- ***Culori și materiale în designul interior și arhitectură***

Bogata armonie a culorilor transformă mediul interior, personalizat, în zone active și pasive, transformate prin alternarea nuanțelor bogate și saturate cu nuanțe răcoritoare și revigorante. Remarcăm o transformare a nuanțelor, de la rubin și safir până la nuanțe de pământ, de la chiparos și șofran până la nuanțe însoțite de galben și portocaliu. Un contrast predominant formează frumoasele nuanțe de albastru, în combinație cu nuanțele de gri, negru și alb [184; 187; 191, pp. 105-115; 206].

Simplitatea și minimalismul formează un principiu pentru un echilibru și confort în mediul interior contemporan. Remarcăm modelele pieselor de mobilier multifuncțional, cu linii clare și forme geometrice simple, dulapurile și rafturile încorporate, cu texturi naturale sau în nuanțe patinate, adeseori suprafața dulapurilor având aceeași nuanță cu pereții.

Subliniem importanța calității materialelor și finisajelor folosite în designul interior contemporan, pentru crearea unui mediu sănătos. Sunt recomandabile materialele naturale, sustenabile, precum parchetul, laminatul, metalele calde precum alama, bronzul și cuprul. Betonul lustruit și sticla au devenit din ce în ce mai populare, prin durabilitate și posibilitatea de îngrijire [207; 208; 223, pp. 39-40; 533].

Tendințe noi, durabile, în designul interior, în arhitectură, sunt date de materialele refolosite și piesele cu impact redus pentru mediu. Rămân în uz materialele naturale, lemnul nevopsit, sticla, metalele calde precum alama, bronzul și cuprul, texturile din piatră, materiale ca porțelanul cu aspect de marmură și suprafețele elegante, realizate industrial. Sunt eliminate din interior țesăturile sintetice, în tapițerie și decor, acestea sunt înlocuite cu materiale cu texturi naturale, precum lâna, inul și bumbacul.

Plantele de casă se bucură de popularitate, jungla interioară este conexiunea umană cu lumea exterioară. Fibrele naturale, cu diferite texturi și modele, sunt din răchită, ratan, cânepă sau iută. Se instalează, de asemenea, pardoseli naturale, podelele din lemn, plută sau bambus vor fi mult mai prietenoase și mai confortabile decât cele artificiale. O notă de exotism e adusă de ornamentele sofisticate, modelele originale și motivele populare rafinate, distribuite cu moderație, ce aduc o schimbare contemporană a spațiilor interioare [30; 31; 32; 195; 184; 199; 408, pp. 74-79; 412, pp. 163-169; 418, pp. 249-250; 533].

- ***Iluminatul modern – natural și artificial***

Un element important pentru construcțiile arhitecturale și designul interior este lumina naturală pentru crearea unor medii confortabile și spațioase. Spațiile interioare necesită o iluminare atât naturală, cât și artificială. Geamurile de pe mijlocul sau de pe partea superioară a peretelui, dar și lucarnele din tavan, aduc în mediul interior lumina naturală. Lumina directă, solară, pe timp de vară, poate provoca disconfort, care poate fi evitat prin crearea de umbre, a unor zone protejate de razele ultraviolete [184].

Iluminatul ramificat, artificial, completează mediul interior cu surse de lumină; candelabrele clasice, tradiționale și lămpile sunt înlocuite cu soluții de iluminare originale, cu structuri decorative și compoziții complexe, formate din mai multe lămpi unice. Acestea oferă o iluminare excelentă a camerei pe timp de seară și contribuie la crearea unei arhitecturi specifice a spațiului. Iluminatul devine din ce în ce mai funcțional, iar accesoriile de iluminat, corpurile de iluminat sunt încastate în zona tavanului, încorporate în pereți, podea sau tavan. Acestea sunt folosite pentru a crea efectul de lumină difuză, pentru iluminarea pe mai multe niveluri. Ele fac posibilă iluminarea suplimentară și creează ansambluri luminoase, cu accentuarea luminii care se

reflectă pe pereți [190, pp. 61-70]. Tehnologiile digitale coordonează lumina artificială, dirijată și controlată prin panourile de comandă și controlul tactil al senzorilor de mișcare. Lumina poate fi estompată, iar temperatura ei transformă spațiul interior, după preferințe [214, pp. 164-170].

Se remarcă preferințele pentru formele geometrice, simple și curate, ale dispozitivelor de iluminare. Acestea sunt foarte actuale și pot fi structuri sferice, grupuri de bile de diferite dimensiuni, compoziții de tip fagure, abajururi în formă de conuri, forme cubice, poliedre și candelabre în spirală. Stilul rustic industrial aduce un aspect inedit al pieselor de iluminat, o compoziție sub forma unei roți din lemn, cu sfeșnice din fier forjat, suspendate cu ajutorul lanțurilor, precum și candelabre din lemn și sticlă mată [184].

- ***Influența stilistică industrială actuală***

Stilul industrial a revenit ca o tendință estetică extrem de populară în ultimii ani. Specialiștii propun, în designul interior, o gamă largă de piese din lemn și pardoseli din laminat, cu aspect uzat, beton nefinisat și corpuri de iluminat metalice. Acestea fac trimitere la aspectul minimalismului stilului scandinav și brutalitatea stilului industrial. O altă tendință în proiectare este dată de complexitatea arhitecturii pereților interiori, cu elemente suplimentare de tencuială decorativă, tapițerii scumpe și lemn exotic [192, pp. 105-115; 197].

Stilul cu influență etnică, japandi, este o nouă tendință formată de simbioza dintre filosofia culturii japoneze și stilul scandinav, o estetică perfectă creată de minimalismul scandinav și preferința japonezilor pentru simplitatea inspirată de natură. Stilul regăsește perfecțiunea în imperfecțiune și îi este caracteristică obținerea integrității vizuale prin contrast, juxtapunere și coordonarea elementelor [199, pp. 122-126; 203].

Caracteristice sunt simplitatea liniilor, atmosfera degajată și concentrarea asupra funcționalității spațiilor și asupra materialelor naturale, de tonuri și texturi brute și fine laolaltă. Aspectul este natural, nuanțele fiind foarte deschise, spre alb. O altă tendință stilistică pentru designul spațiului interior este stilul urban, care împrumută din atmosfera orașului, cu spații luminoase, prin aplicarea elementelor eclectice, armonizate în mod echilibrat [205, pp. 174-177; 208] [205, pp. 174-177; 208].

- ***Stilistica tradițională în spațiul contemporan***

Stilul tradițional românesc, într-o interpretare modernă, formează un interior bogat, cu materiale naturale, obiecte de artă, de anticariat și obiecte artizanale.

În acest stil, regăsim un mix de caracteristici ale stilului brâncovenesc, ale celui contemporan și, nu în ultimul rând, ale celui rustic și retro. Acest stil nu poate fi încadrat la minimalism, dar nici nu putem spune că este foarte încărcat (Tabelul 5.1).

Tabelul 5.1. Caracteristica stilisticii tradițional-contemporan

[autor: Angela Munteanu]

• Claritatea structurii stilistice	
• Spațiu cât mai deschise (open space)	
• Varietatea formelor din interior	
• Soluții de înaltă tehnologie	
• Diversitatea materialelor și finisajelor	
• Minim de obiecte, dar funcționale	
• Ornamente și elemente tradiționale	
• Accente de culori intense	

Obiectele și finisajele în stilul tradițional folosite pentru completarea spațiului interior, sunt intense și expresive, de aceea, atunci când sunt în cantitate mare, pot crea un decor prea aglomerat. În schimb, câteva accente tradiționale românești, într-un interior, contribuie la crearea unei atmosfere confortabile și *spirituale*.

Figura 5.19. Design interior a spațiului public contemporan în stilistică tradițională

[212]

Atmosfera stilisticii tradiționale este adusă, în designul interior contemporan, prin accente de culori și ornamente stilizate, prin diversitatea paletei de finisaje, materiale și complexitatea funcționalității spațiului.

În cazul inspirației din elementele stilisticii tradiționale românești, în interiorul contemporan, vin multiple proiecte cu propuneri de aplicare a unor elemente elegant stilizate, spre exemplu, a imprimeurilor pe husele mobilierului, pe draperii sau pe alte tipuri de finisaje, de exemplu, pardoseli, pereți etc.

Se realizează placarea pereților și a tavanului cu lemn, pardoselile sunt din lemn brut, parchetul e cu finisaje mate, în culori deschise, de lemn (Figura 5.19.) [184; 190, pp. 61-70; 191, pp. 105-115; 212, pp. 54-63].

Amplasarea unui șemineu sau a unei sobe tradiționale într-o casă sau în apartament este destul de complicată, soluția fiind un șemineu fals, stilizat, mai mult pentru decor. Acesta va fi placat cu faianță sau plăci ceramice, cu motive tradiționale și va transforma încăperea în una unică și originală (Figura nr. 5.20.). Stilul modern tradițional exclude obiectele din plastic sau metal lucios, în schimbul unor suprafețe cât mai brute [413, pp. 90-97; 415, pp. 32-40; 418].

Figura 5.20. Locuința contemporană în stilistica tradițională [184]

Pentru gama cromatică caldă binevenite sunt toate nuanțele naturale de lemn, ceramică, bejuri sau alb, accente în culoarea verde sau roșu. Completarea spațiului cu mobilier din lemn masiv prelucrat sau păstrat brut, mobilier cu detalii clasice sculptate, un bufet sculptat sau un cufăr, va arăta foarte autentic.

Pentru gama cromatică caldă, binevenite sunt toate nuanțele naturale de lemn, ceramică, bejuri sau alb, accente în culoarea verde sau roșu. Completarea spațiului cu mobilier din lemn masiv prelucrat sau păstrat brut, mobilier cu detalii clasice, sculptate, un bufet sculptat sau un cufăr, va conferi autenticitate (Figura 5.20.) [67; 96; 125, 188; 189].

5.4. Design de interior, arte plastice, arhitectură de rezistență

Încă de la sfârșitul secolului trecut, încălzirea globală a devenit o provocare a mileniului. Acest fenomen amenință mediul ambiant, face să stagneze dezvoltarea economică și prosperitatea globală, iar Republica Moldova nu este o excepție. Schimbările climatice au devenit o amenințare

la adresa dezvoltării durabile, iar măsurile de atenuare și adaptare la acest fenomen trebuie să devină o prioritate în politicile naționale. Schimbările meteorologice extreme au provocat un șir de consecințe negative [199, pp. 122-126; 201; 214, pp. 164-170; 215, pp. 117-127].

Creșterea numărului populației și a consumului de bunuri materiale contribuie la agravarea impactului asupra mediului ambiant. Consumul excesiv al resurselor naturale, cât și ramura industrială dezvoltată, au generat creșterea emisiilor gazelor cu efect de seră, provocând în ultimul secol încălzirea pământului și dereglarea, în cele din urmă, a sistemul climatic global. Datorită particularității de *spațiu închis* pe care îl reprezintă mediul urban, temperaturile din aceste zone vor fi mai ridicate decât cele din spațiul rural. Impactul principal al schimbărilor climatice asupra zonelor urbane, infrastructurii și construcțiilor este legat, în principal, de efectele evenimentelor meteorologice extreme. Acestea includ valurile de căldură, căderi abundente de zăpadă, furtuni, inundații, creșterea instabilității versanților și modificarea unor proprietăți geofizice [227, pp. 151-152; 386; 387].

Astfel, planificarea urbană și proiectarea unei infrastructuri adecvate joacă un rol important în minimizarea impactului schimbărilor climatice și reducerea riscului asupra mediului antropic. Un compromis făcut pentru omenire va însemna adoptarea unei dezvoltări durabile. Clădirile și infrastructura interioară pot fi vulnerabile la schimbările climatice, din cauza felului în care au fost proiectate (prin rezistență scăzută la furtuni) sau din cauza amplasării lor (de exemplu, în zonele predispuse la inundații, alunecări de teren, avalanșe). Factorii de risc vor varia de la o regiune la alta [184; 497].

Arhitectura rezistentă la climă se încadrează într-un tip de urbanism care vizează strategia de adaptare la climă. Deoarece schimbările climatice afectează atât oamenii, cât și casele și spațiile în care aceștia locuiesc, lucrează și își desfășoară activitățile, acestea din urmă trebuie să fie adaptate acestor provocări. Astfel, arhitectura orașelor trebuie să fie una care poate combate orice tip de evenimente adverse, care ar putea afecta zonele urbane [497; 521].

Designul spațiului și arhitectura rezistentă la climă trebuie să beneficieze de fundație, construcție rezistentă, materiale de calitate, izolare, de o ventilație naturală. Eficiența crește atunci când clădirile sunt dotate și cu o fațadă ventilată, ce asigură o rezistență valorică, în timp. Alături de orientarea optimă, pe teren, a clădirii, trebuie luate în calcul poziționarea optimă a ferestrelor, cu vitraje generoase, direcția vântului. Tehnologia fațadei ventilate aduce interiorului doza de răcoare necesară, în sezonul cald și păstrează căldura în sezonul rece [187, pp. 72-77; 190, pp. 61-70].

Arhitectura verde, sustenabilă, ce exprimă capacitatea de a exista în mod constant, se

încadrează în efortul mondial de limitare a schimbărilor climatice și combatere a deteriorării mediului înconjurător. În lipsa oricăror strategii sau programe naționale, arhitectura verde depune eforturi pentru a promova economisirea energiei utilizate în construcții. Proiectată pentru a minimiza impactul negativ asupra mediului, arhitectura verde susține principiile eficienței și moderației în folosirea energiei și a resurselor, precum și a materialelor de construcție. Aceasta urmărește reducerea efectelor și a impactului asupra ecosistemului natural. Demersul axat pe durabilitate se referă la un nou concept în arhitectură, designul interior, artele plastice și este întreprins până la intervențiile asupra patrimoniului [199, pp. 122-126; 203, pp. 205-210; 214, pp. 164-170; 215, pp. 117-127].

Pentru gama cromatică caldă binevenite sunt toate nuanțele naturale de lemn, ceramică, bejuri sau alb, accente în culoarea verde sau roșu. Completarea spațiului cu mobilier din lemn masiv prelucrat sau păstrat brut, mobilier cu detalii clasice sculptate, un bufet sculptat sau un cufăr, va arăta foarte autentic.

Designul spațiului, arhitectura construcțiilor de tip *verde* au fost abordate în anii 1950, odată cu sporirea interesului față de construcția populară - vernaculară, în stilistică rustică. Acestea i-au determinat pe specialiștii arhitecți, ingineri și designeri să caute soluții mai economice pentru construcții, mai prietenoase cu natura [397; 405, pp. 60-70; 407, pp. 46-55].

Figura 5.21. Grădiniță din or. Chișinău, amenajată după principiile arhitecturii verzi
[226]

Criza energetică produsă a determinat creșterea interesului față de economia resurselor energetice, precum și față de sursele de energie regenerabilă, folosită pentru încălzirea caselor. În Republica Moldova se realizează, de asemenea, concepte de proiecte sustenabile, se aplică principii interesante, în diferite proiecte de clădiri, urbane și rurale, publice și particulare, ce funcționează datorită energiei solare (Figura 5.21.) [194; 199, pp. 122-126; 535].

Necesitatea construirii locuințelor în termeni minimi, dar a obținerii unui impact minim asupra mediului, în procesul de folosire a resurselor, a condus la adoptarea, la nivel internațional,

a câtorva principii de bază. Acestea trebuie să fie întrunite de o casă pentru ca aceasta să poată să fie numită, cu adevărat, *verde* [199, pp. 122-126; 418, pp. 249-250].

O *casă verde* trebuie să corespundă următoarelor principii:

- Să reducă risipa, poluarea și să nu degradeze mediul, încă din faza de proiectare. Se va estima inclusiv risipa de materiale, energie și apă în timpul construirii casei. De asemenea, se va ține cont de poluarea pe care o implică transportul materialelor sau șantierul;
- Să folosească în mod eficient energia, apa și alte resurse, deoarece peste 80% dintre emisiile dăunătoare mediului, ce provin de la o clădire, sunt cauzate de energia consumată în timp. Specialiști din domeniu, arhitecți, designeri, constructori și ingineri, au dezvoltat, în colaborare, concepte pentru utilizarea surselor de energie alternativă, panourilor solare, instalațiilor eoliene etc. Consumul de energie determină orientarea casei în funcție de poziția soarelui, de anotimpuri. Dimensiunile ferestrelor, termoizolația, dar și culorile pereților exteriori au efect asupra consumului de energie al unei unități de locuit;
- Arhitectura construită trebuie să protejeze sănătatea locatarilor sau productivitatea celor care lucrează în edificiu. Folosirea materialelor cu puține emisii toxice trebuie să asigure un mediu confortabil, bine izolat termic, hidric și fonic. Acestea trebuie să mențină o umiditate adecvată a aerului din interior, răcoare pe timp de vară și căldură iarna, într-un mod natural.

Din acest punct de vedere, lemnul, cărămida, lampaciul, piatra sunt materialele preferate în construcție, pentru că asigură atât un aer sănătos, în interior, cât și confort. Acestea sunt, în același timp, cele mai puțin poluante pentru mediu [199, pp. 122-126].

Construcțiile arhitectonice ecologice au fost concepute încă din antichitate. Omul și-a găsit adăpostul, mai întâi, în edificii de piatră naturală, apoi a existat o evoluție, pe măsură ce acesta a devenit mai inteligent. Case de lemn și case de pământ au apărut pe măsură ce omul a învățat să folosească unelte. De la edificiile de nuiete ale poporului român, cu corturi sau bordeie de pământ, acesta a reușit să ajungă, în prezent, la o tehnică și tehnologie evoluată, capabilă să producă cele mai impresionante edificii umane [184; 194; 207, pp. 262-266].

Durabilitatea, dată de stilistica morfologică eco în arhitectură și designul interior, constituie o soluționare eficientă pentru un viitor luminos al omenirii. Ideea e susținută de multiplele lucrări ale cercetătorilor și ale oamenilor de știință din toată lumea. Printre aceștia se numără și analistul de mediu Lester Russell Brown (1934), autor a peste 50 de cărți, traduse în

peste 40 de limbi; acesta analizează probleme de mediu globale și oferă soluții. Conceptul prezentat de Lester Russell Brown, una dintre cele mai importante voci ale omenirii în domeniul mediului, punctează importanța reciclării și procesării deșeurilor. O societate conștientă analizează, cântărește și planifică folosirea resurselor naturale pentru un echilibru economic și social [55; 225, pp. 221-226; 226, pp. 240-244].

Gândirea și abordarea sustenabilității în construcțiile ecologice au generat conceptele de *arhitectură eco*, *design eco*, *artă eco*, ce au fost promovate în Europa și SUA, în Germania, Franța, Austria și Marea Britanie.

Durabilitatea trebuie să devină un principiu și un mod de viață pentru umanitatea secolului al XXI-lea. Este o problemă actuală și pentru conducerea Republicii Moldova și pentru cercetători, care vin cu soluții durabile, în cadrul proiectelor ecologice, cu sprijinul Uniunii Europene și Guvernului României.

Arhitectura urbană verde este principiul aplicat de arhitecții moldoveni în proiectele de planificare urbană contemporană. Proiectarea unei arhitecturi verzi este astăzi principala abordare și o tendință prioritară în a reduce poluarea și creșterea temperaturii în mediul citadin, precum și pentru apropierea de mediul natural [55; 418, pp. 249-250].

Practica de a crește eficiența energetică a construcțiilor, prin utilizarea materialelor durabile, conduce spre reducerea impactului negativ al acestor construcții asupra sănătății omului și asupra mediului. Se urmărește îmbunătățirea metodelor de proiectare, construcție, utilizare, menținere și demolare, toate acestea constituind un ciclu de viață sustenabil al produsului.

Reciclarea materialelor duce la o viață durabilă și o gândire durabilă pentru fiecare dintre noi. Procesul de sustenabilitate oferă linii directoare pentru construcții ecologice și durabile, elemente importante ale arhitecturii și designului contemporan. Iar punctele forte ale sustenabilității sunt date de beneficiile reciclării și reutilizării.

Pentru durabilitate în edificarea clădirilor sunt foarte importante tehnicile mai vechi, poziționarea clădirilor, proiectarea corectă a ferestrelor, astfel încât, în timpul iernii, să profităm de mai multă căldură furnizată de soare, iar pe timp de vară, construcția să beneficieze de surse de umbră [55; 421, pp. 121-131; 535].

În acest context, putem menționa felul în care studenții de la programul Arhitectură și Design interior, creatori inteligenți ai spațiului de locuit, prin reutilizarea deșeurilor, inspirați fiind de reciclare și refolosire, au venit cu propuneri de proiecte ecologice. Aceștia au folosit următoarele materiale: hârtie și tuburi de carton, cartonul planșelor vechi, ramuri și rădăcini de copaci, anvelope, lemn uzat, lăzi și palete din construcție, geamantane, mecanisme industriale din

depozite. Obiectele vechi depozitate, prin reutilizare, au primit o nouă viață, aducând beneficii de mediu, sociale și economice, alături de un design plăcut (Figura 5.22.) [55, 184; 413, pp. 90-97; 417, pp. 20-29; 535].

Figura 5.22. Mobilier sustenabil elaborat de studenții arhitecți [417]

Arhitectura verde, designul verde reprezintă o abordare a construcției, a materialelor, care minimizează efectele nocive asupra sănătății umane și asupra mediului. Arhitectul sau designerul sunt specialiștii care încearcă să protejeze mediul, apa și pământul, prin alegerea materialelor de construcție ecologice și a practicilor de construcție corespunzătoare.

În mod obișnuit, clădirile sunt concepute pentru a îndeplini cerințele codului clădirii. Însă proiectarea ecologică îi provoacă pe arhitecți, designeri și artiști să depășească codurile, pentru a îmbunătăți performanța clădirilor și pentru a minimiza impactul asupra mediului, cu aplicarea standardelor ecologice, a ciclului de viață a produselor sustenabile [188, pp. 129-133; 192, pp. 105-111; 199, pp. 122-126; 213, pp. 291-297; 215, pp. 117-127; 223, pp. 39-40; 226, pp. 240-244; 535].

Sustenabilitatea poate fi definită ca un proces socio-ecologic, caracterizat de urmărirea unui ideal comun. Dezvoltarea durabilă constă în echilibrarea eforturilor locale și globale, pentru satisfacerea nevoilor umane de bază, fără distrugerea sau degradarea mediului natural. Caracteristicile comune unei clădiri și unui *spațiu interior verde* [55; 215, pp. 117-127] cu terenurile adiacente, în atingerea durabilității, sunt următoarele:

- sisteme de ventilație proiectate pentru încălzire și răcire eficiente;
- iluminat și aparate eficiente din punct de vedere energetic;
- sisteme sanitare de economisire a apei.

Amenajarea peisagistică cu vegetație nativă și planificată pentru a maximiza energia solară pasivă conduce la:

- sisteme de ventilație proiectate pentru încălzire și răcire, eficiente;
- iluminat și aparate eficiente din punct de vedere energetic;

- sisteme sanitare de economisire a apei.

Amenajarea peisagistică cu vegetație nativă și planificată, pentru maximizarea energiei solare pasive, are următoarele efecte benefice:

- distrugerea minimă a habitatului natural;
- surse alternative de energie regenerabilă, precum ar fi energia solară sau energia eoliană;
- materiale non-sintetice, non-toxice utilizate în interior și în exterior;
- folosirea lemnului și pietrei obținute pe plan local, eliminând transportul pe distanțe lungi;
- pădure cu recoltă responsabilă;
- reutilizarea adaptivă a clădirilor mai vechi;
- utilizarea arhitecturală reciclată;
- utilizarea eficientă a spațiului;
- amplasarea optimă pe pământ, maximizând lumina soarelui, vânturile și adăpostul natural;
- recoltarea apei de ploaie și reutilizarea apei gri etc. [188; 215, pp. 117-127].

Arhitectura verde este o filosofie a arhitecturii, care pledează pentru surse de energie durabile, conservarea energiei, reutilizarea și siguranța materialelor de construcție, amplasarea clădirii ținând cont de impactul acesteia asupra mediului. Așa cum am menționat mai sus, toți acești factori contribuie la conservarea ecosistemului individual, la economie, la sporirea bunăstării, reducând dependența de factorii externi [184; 189; 215, pp. 117-127].

Odată cu evoluția industriei, omenirea se ciocnește cu problema deșeurilor, ce aduc un impact ecologic negativ asupra mediului. Poluarea, pe lângă impactul asupra naturii, afectează, de asemenea, și orice aspect al vieții omului. Cerințele formulate pentru spațiul interior, în perioada contemporană, motivează creșterea confortului cotidian al oamenilor, dar generează și un consum mai mare de materiale naturale prelucrate. Apar factori de mare impact asupra mediului: emisii de gaze, epuizarea resurselor, poluarea cu deșeuri. De aceea, tot mai mult se atrage atenția asupra problemei globale create de problema ecologică. Conservarea resurselor naturale și protejarea mediului, prin acțiuni de proiectare sustenabilă, asigură dezvoltarea durabilă și satisfacerea necesităților prezente și viitoare ale generațiilor următoare [200; 203, pp. 205-210; 205, pp. 174-177; 206; 207, pp. 262-266; 215, pp. 117-127; 407, pp. 46-55; 408, pp. 74-79].

Deșeurile au un impact negativ asupra mediului și economiei, ele constituie o provocare ecologică. Gestionarea corectă și reutilizarea materialelor devenite deșeuri conduc la o economie

de materii prime noi, la un consum mai mic de energie, necesară fabricării, la eliminarea deșeurilor de orice fel. Prin urmare, schimbând modul de gândire și limitând consumul, prin reciclare și refolosire, cu un program amplu, structurat, de procesare, dezvoltăm o economie durabilă a unei țări prospere [55; 215, pp. 117-127].

Principiile de abordare și proiectare a unei arhitecturi și a unui design interior eco constituie tema actuală în domeniul construcțiilor, inclusiv în Republica Moldova. Acestea reflectă impactul unei gândiri sănătoase a omului, în armonia lumii înconjurătoare. Așadar, arhitectura spațiului interior, locativ sau public, trebuie să ofere beneficiarilor siguranță și confort, o stare psihologică și emoțională plăcută, estetică stilistică armonioasă. Acestea se realizează prin toate mijloacele: prin distribuire optimă și funcțională, piese de mobilier, finisaje, pereți și pardoseli, textile și culori. Conceptul cel mai important este interiorul sănătos creat, bazat pe materiale sustenabile, cu un design și mediu interior favorabil sănătății [210; 213, pp. 291-297].

O nouă tehnică fundamentală, apărută în mediul citadin - *jungla sălbatică* - este o temă inovatoare, de urmat în arhitectura cu eficiență energetică, spre o apropiere cât mai mare de natură. Este important modul de gândire al specialiștilor din domeniu, care ar condiționa exploatarea minimă a resurselor naturale, asigurând conservarea căldurii pe timp de iarnă și răcoarea în timpul verii etc. Principiul respectării locului oferă o viziune a filosofiei estetice asupra naturii, ce exprimă unitatea și fuziunea omului cu mediul său natural. Ar trebui să nu se mai considere natura doar o resursă folosită în beneficiul omenirii. Trecerea la o arhitectură durabilă, verde este o sarcină pentru specialiștii din domeniu și societate, contribuind la un prezent și un viitor prosper [55; 421, pp. 121-131; 535].

5.5. Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative

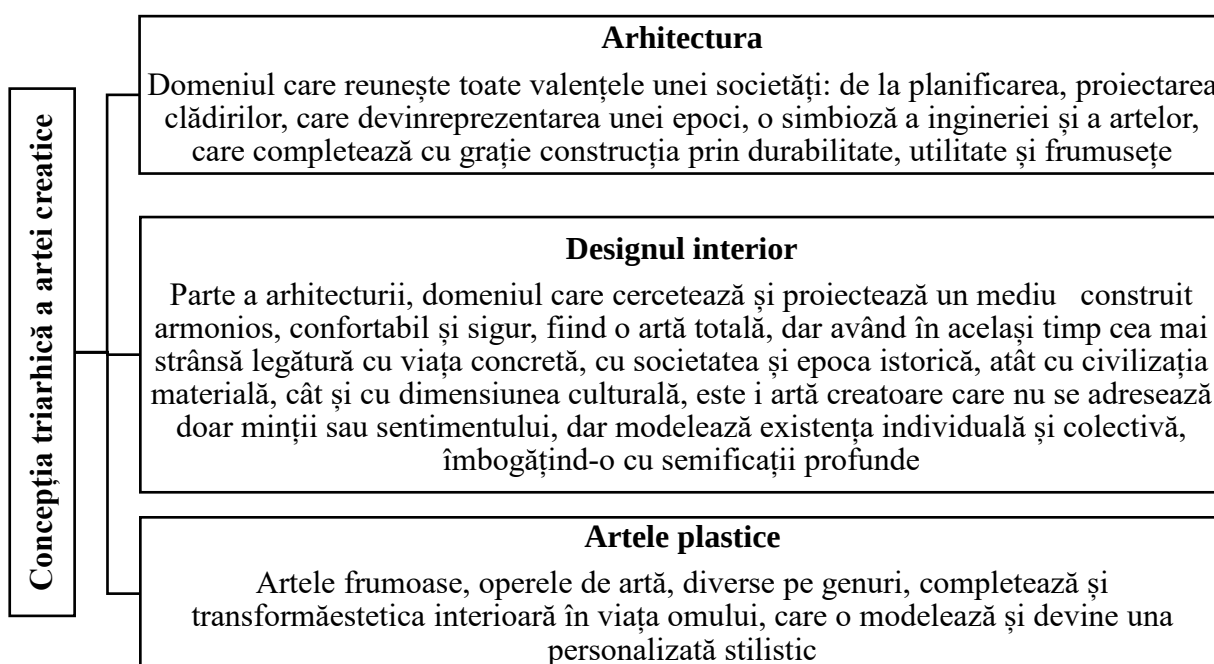
Epistemologia actuală recomandă un instrumentar care ia în considerare o „durată lungă” a fenomenelor, fie că se are în vedere evoluția socială, economică, științifică sau culturală. În acest caz, fenomenele se judecă la nivelurile superioare, evoluția dezvoltării lor nefiind întru totul liniară, ci împărțindu-se în segmente distincte, care acoperă fiecare o durată mare de timp și se succed grație unui mecanism de acumulări succesive [184; 209, pp. 78-82; 535].

Tentativele teoretico-metodologice și aplicative de mai sus, la care se mai adaugă altele asemănătoare în diverse planuri, urmăresc să dezvăluie o integrare a trei domenii ale artei – a designului interior, arhitecturii, artelor plastice – în speță a anumitor fenomene care specifică stilistica morfologică a acestora, într-o anumită societate și într-o perioadă istorică bine

delimitată, determinând evoluția concentrată a domeniului [197; 482, pp. 372-377].

Într-o astfel de abordare, s-a ajuns la identificarea unei concepții, pe care am numit-o ***Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative***. Aceasta, în opinia noastră, dezvăluie relația dintre anumite domenii (designul interior, arhitectură și arte plastice), în dezvoltarea lor istorică. Conform concepției, stilistica morfologică reprezintă un set de caracteristici structurale și estetic-expresive, care dezvăluie punctele forte și punctele slabe ale relației (Tabelul 5.2).

Tabelul 5.2. Concepția triarhică a artei creative [autor; Angela Munteanu]

În acest context discursiv, trebuie să menționăm că arhitectura a avut și va avea, în permanență, nevoie de instrumente de stimulare și protecție. În mod evident, arhitectura nu este rezultatul muncii unei singure profesii, a arhitecților, ci este vorba de o echipă de arhitecți, designeri, artiști, constructori, ingineri etc. [184; 483, pp. 138-139].

Comanditarii privați sau de stat, profesiile creative din proiectare, imensa industrie a construcțiilor, cu exploatare, producție și cercetare, meșteșugurile, activitățile antreprenoriale, cele mai sofisticate forme de finanțare și asigurare și multe altele sunt, toate, implicate și contribuie la realizările arhitecturii, cu domeniile aferente. Practicile europene din ultimele două decenii aplică multe instrumente pentru impulsivizarea calității arhitecturii, ce îmbracă forme multiple, iar în foarte multe țări membre UE, acestea sunt exprimate ca politici [55; 535].

Politicile pentru arhitectură în diferite state sunt formulate în mod diferit, fiind declarații principale care conțin asumarea și angajarea în acțiuni concrete. Prin urmare, arhitectura și

domeniile aferente, designul interior, artele plastice, stabilesc o colaborare unitară și creativă. Interdisciplinaritatea este o formă de colaborare modernă, ce reprezintă relația și interacțiunea dintre diferite conținuturi, o abordare integrată și integralistă a acestora [55; 184].

Precum afirmă Constantin Cucuș, *interdisciplinaritatea* este o formă a cooperării între domenii diferite, cu privire la o problematică a cărei complexitate nu poate fi surprinsă decât printr-o convergență și o combinare prudentă a mai multor puncte de vedere [100]. Ori în acest caz, vorbim despre problematica asigurării estetico-expresive a creațiilor arhitecturale, de design interior sau plastice.

Aportul la cultura generală a fiecărei discipline, a arhitecturii, designului interior, artelor plastice, se exprimă nu doar prin ceea ce este specific, ci și prin ceea ce au comun, generalizator, transferabil de la un domeniu la altul. Numai pe baza acestei culturi generale se pot înlăptui, valorifica sarcini de stilistică morfologică.

În aria ideilor valorificate este evident faptul că arhitectura contemporană, parte comună cu domeniile designului interior și artelor plastice, stabilește un echilibru între funcțional și estetic, în baza unui ansamblu de cunoștințe, noțiuni, categorii, probleme, organizate într-un sistem logic coerent, obținute prin generalizarea experienței umane. Designul interior, ca fenomen al culturii contemporane, contribuie la ridicarea nivelului calității vieții și comunicării interumane, prin realizarea unor spații interioare armonioase, corespunzătoare exigențelor materiale și spirituale, utilitare și estetice [101; 184; 197; 206].

Este important să menționăm că arhitectura clădirilor, designul interior completat cu obiecte de artă, încorporează proiecte inovatoare și creative, care merită să fie observate, apreciate și locuite. Gama largă de materiale pentru construcție oferă, astăzi, posibilitatea contrastelor sau uniformitatea volumului și fațadelor elaborate. Se folosesc ecrane din beton, sticlă, aluminiu și multe alte materiale care ar putea să nu fie comune în clădirile de arhitectură modernă. Putem menționa și originalitatea fațadelor asimetrice și fațetele de tip cristal, care schimbă culoarea în funcție de orientarea soarelui în diferite momente ale zilei. Se utilizează diverse plase structurate, cu aspect decorativ, ce vin să protejeze clădirea de căldura solară etc. [197; 206].

Este cazul să amintim că George Văideanu are convingerea că interdisciplinaritatea *implică un anumit grad de integrare între diferitele domenii ale cunoașterii și între diferite abordări, ca și utilizarea unui limbaj de specialitate comun pentru schimburi de ordin conceptual și metodologic* [374, pp. 134-135]. Aplicarea interdisciplinarității dezvoltă o gândire integrativă, capabilă să înlocuiască gândirea sumativă.

De aici, arhitectura, o disciplină de studiu vastă și complexă, vine cu o abordare multidisciplinară, prin implicarea diverselor domenii de cunoaștere, prin implicarea unei culturi de interacțiuni cu alți specialiști – designeri, constructori, ingineri etc. [184; 379].

Perspectiva interdisciplinară, în opinia cercetătorului Mihai Stanciu, facilitează formarea unei imagini unitare asupra realității și dezvoltarea unei gândiri unificate [311].

Această *Concepție triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative* poate fi utilă în procesul de formare, în vederea unei viziuni integrate asupra cunoașterii domeniului multidisciplinar, stimulând acumularea de informații despre obiecte, procese, fenomene, realizând o abordare economică, întemeindu-se pe un raport optim între cantitatea de cunoștințe și procesul de aplicare.

Arhitectura spațiului interior, designul interior constituie arta și știința îmbunătățirii interiorului unei clădiri, pentru a obține un mediu cât mai sănătos și mai plăcut din punct de vedere estetic pentru persoanele care folosesc spațiul. Semnificația valorică a arhitecturii, designului și artelor plastice include rolul pe care îl ocupă în procesul de dezvoltare a orașelor, contribuind la bunăstarea locuitorilor, prin proiectarea cu aspect estetic, individuală și în complex [184; 421, pp. 121-131; 422, pp. 103-108; 483, pp. 138-139; 486, pp. 377-383; 487, pp. 105-117].

După cum am menționat mai sus, perioada contemporană este una a pluralismului domeniilor creative, în imaginea stilistico-morfologică din designul interior, arhitectură și artele plastice și limbajul de reprezentare a acestora. Simbioza ideii conceptuale creează o punte de legătură cu variate domenii, precum arhitectura, designul interior, artele plastice, prin comunicarea artistică, estetică și inginerescă. Tocmai din acest motiv, este văzut drept o componentă indispensabilă societății contemporane [25].

Designul interior, arhitectura și artele plastice formează instrumentul mediului academic, al celui profesional, prin care se creează edificii, spațiile și locurile necesare pentru existența umană, cu condiții pentru viața publică și privată a cetățenilor. Pe lângă necesitățile practice de locuințe, de funcționalitate și de confort pentru membrii societății, clădirile sunt purtătoare ale unor înalte valori și aspirații culturale, reprezentând o expresie a spiritualității umane, devenind, astfel, o expresie a artei publice. Stilistica morfologică, pe domeniile ce țin de designul interior, arhitectură și artele plastice, reprezintă o imagine estetică ce oglindește realitatea, pornind de la premisele socio-culturale ale epocii, în cadrul căreia este transfigurată subiectiv de individualitatea creatorului [26; 184; 421, pp. 121-131].

Produsul de arhitectură, design și arte este rezultatul unui proces structurat de proiectare,

ce poate atinge statutul de operă de arhitectură. Acesta poate aspira la un rol important în definirea identității și culturii unui popor doar prin realizarea unei înalte calități de execuție.

În contextul acestor interpretări, tabloul stilistico-morfologic și estetic al arhitecturii constituie o artă totală, care are, în același timp, legătura cea mai strânsă cu viața concretă, cu societatea și epoca istorică, atât cu civilizația materială, cât și cu dimensiunea ei culturală. Este o artă creativă care nu se adresează doar minții ori sentimentului, ci modelează existența individuală și colectivă, îmbogățind-o cu semnificații pe care altfel nu le-ar avea. Arhitectura, designul spațiului, artele plastice devin un domeniu care pare să fie capabil să lege nevăzutul inefabil al inspirației cu vizibilul locuirii, făcând din existența noastră un parcurs sublim, sau, dimpotrivă, un calvar al banalității ori o tortură a unui concret grobian și simplist codificat prin artă [184; 421, pp. 121-131].

Reieșind din aceste premise:

Baza concepției triarhice evolutive, în stilistica morfologică a artei creative, o constituie facultatea particulară a demersului științific evolutiv, este capacitatea semioticii de a interpreta simboluri și semnificații filosofice și posibilități de deschidere interdisciplinară, a esteticii arhitecturii, cu compartimentele designului interior și artelor plastice. De aici rezultă domeniul artelor creative, care ne oferă satisfacții intelectuale, culturale și artistice.

Studiul cerințelor și principiilor stilistice în arhitectură, designul interior, artele plastice, a evoluat în timp, de la paleta stilistică din antichitate, la perioada contemporană, cu transformări noi în stilistică, cu creativitatea medierilor teoretice, cu valoare constructivă, dar și analitică. Acestea se manifestă într-un tablou integru al ***concepției triarhice evolutive din stilistica morfologică a artei creative***.

De asemenea, baza *Concepției triarhice evolutive în stilistica morfologică a artei creative* o constituie dimensiunea filosofică a compoziției dintre plin și gol, dimensiunea socială, culturală și istorică a stilisticii morfologice din designul interior, arhitectură și artele plastice. Ori prin libertatea, contrastul, caracterul individual și unitar, deducem abordarea inovatoare, pluridisciplinară a specialiștilor, într-un proces valoric de creativitate arhetipală.

Dimensiunile Concepției triarhice evolutive în stilistica morfologică a artei creative vizează cultura gândirii, în diferite curente, direcții, școli și teorii, modele și interpretări sistemice, la nivel individual și social, ale stilului aplicat în elaborarea conceptului multidisciplinar din designul interior, arhitectură și artele plastice din Basarabia/RSS Moldovenească/Republica Moldova (Tabelul 5.3.).

Mediul de integralitate și originalitate a imaginii stilistico-morfologice, valorice,

creative, practice și teoretice, începând cu premisele fundamentale operează prin raportul dintre om și timp, construcții și spațiul interior și înconjurător, studiul proporțiilor, stilistica arhitecturală, design interior, decorațiuni, tehnici constructive, aspecte simbolice ale celor mai semnificative aspecte ale mesajului estetic și artistic. Acesta e transmis prin:

Imagine - idee sau concepție ideală;

Funcție - sarcina trebuie îndeplinită, având și rolul de a însemna, semna sau desemna;

Stilistică morfologică - constituirea și structura în concordanță cu funcționalitatea [197; 226].

Tabelul 5.3. Structura concepției triarhice a artei creative

[autor: Angela Munteanu]

IMAGINE • idee sau concepție ideală;
FUNCȚIE • sarcina trebuie îndeplinită, având și rolul de semnificație, semnare sau desemnare;
STILISTICA MORFOLOGICĂ • constituirea și structura în conformitate cu funcționalitatea și valoarea stilului;

Problema pe care o rezolvă abordarea concepției triarhice a artelor creative în stilistica morfologică din designul interior, arhitectură și artele plastice, este în reflectarea unui concept unificat stilistic, în proiectarea arhitectonică originală pentru fațade și spațiul interior, a operei de artă plastică, a setului de materiale, culori și accesorii, determinând unitatea elementelor-cheie ale manifestărilor stilului istoric, modern sau contemporan. Dacă în perioada istorică erau cerințe unice pentru exteriorul și interiorul spațiului, începutul modernismului a adus cu sine idei variate, libertatea creativă rămânând actuală și astăzi prin principiul de eclectism. Astfel, pornind de la **Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative**, se vor defini termenii cu care operăm, vom schița posibile definiții din diversele puncte de vedere, mediind integralitatea, originalitatea personificată și potențialitățile stilistice creatoare.

Dezideratele sunt următoarele: etapele de parcurgere a unui ansamblu de reguli și

principii, în baza cercetărilor patrimoniului național de importanță istorico-artistică, documentate în Republica Moldova, spre formarea unui reper inovativ aplicat în soluționarea stilistică a edificiilor arhitectonice, a fațadei, a designului interior, armonizat cu piese de artă plastică. Stilistica morfologică abordată prin concepția triarhică a artelor creative se caracterizează prin originalitatea elementelor expresive și valorice, mediind integralitatea, originalitatea stilistică.

Avantajele (oportunitățile) concepției evolutive în stilistica morfologică a artei creative

Avantajele rezidă în relația de interferență a domeniilor de design interior, arhitectură, arte plastice și reprezintă un set de principii structurale, funcționale și estetico-expresive din diferite perioade istorice, ale clădirilor publice sau locative rurale, cu rădăcini în arhitectura tradițională, ale caselor țăranilor, înglobate, semi-înglobate sau de suprafață, cu una, două sau mai multe odăi, particularități condiționate istoric, geografic și social, ale conacelor, palatelor și vilurilor urbane, caselor de raport decretate monumente de patrimoniu din Republica Moldova. Prin demersul cercetării tezei și prin adoptarea concepției triarhice a artei creative, constatăm evoluția și dezvoltarea în stilistica morfologică din designul interior, arhitectură, artele plastice, prezentând afinități comune cu locuința națională formată la popoarele alogene de pe teritoriul Moldovei, precum și din estul Europei (români, ucraineni, bieloruși și ruși).

Prin tezele ***Concepției triarhice evolutive în stilistica morfologică a artei creative***, putem concepe semnificațiile specifice și tendințele stilistice comune în designul interior, arhitectură și artele plastice, fiind înregistrate mai multe tipuri stilistice. Remarcăm evoluția de la civilizațiile medievale la rusticul tradițional al locuinței, înzestrată cu podoabe textile lucrate manual, mobilier artizanal. Tradiționalul stil neoromânesc cu influențe medievale, ale stilului neobrâncovenesc, în construcțiile de tip civil, religios și particular, este perioada de renaștere a provinciei Basarabiei. Este urmat de clasicismul rus și modernismul socialist, cu estetică de epurare ornamentală, detaliile construcțiilor tipizate și impunerea standardelor economice. Ideologia politică sovietică a creat stilul moldovenesc, inspirat din valorile tradiționale. Au fost dezvoltate localitățile, prin urbanizare și construcții administrative, locative, industriale. Au fost făcute cercetări asupra aspectelor locuinței din RSSM, în raionul Orhei. Cultura tradițională e înscrisă în habitatul uman cu forme arhaice caracteristice, cu stâlpi și porți din piatră cioplită, în culoarea regională, de albastru de Orhei. Odată cu perioada independenței, imaginea arhitecturii se completează cu o varietate amplă de stilistici neoclasice, moderniste, art deco, postmoderniste, high-tech, cu influență din deconstructivism, neominimalism, brutalism etc. Cunoașterea și aprofundarea, din perspectiva ***Concepției triarhice evolutive în stilistica***

morfologică a artei creative, specifică următoarele compartimente: istoric-religios, cultural-tradițional etnic, cultural-stilistic și spațiu-funcție etc.

Avantajele ***Concepției triarhice evolutive în stilistica morfologică a artei creative*** sunt evidente prin analiza de sinteză nu numai a unui obiect individual de arhitectură, ci și a designului interior și a obiectelor de artă plastică. Relația exprimă interferența stilistică între domenii: relația dintre timp și tendințele stilistice; relația dintre spațiul public și spațiul privat; relațiile formale comparative; evoluțiile istorice ale motivelor, elementelor stilistice arhitecturale, designului interior, artelor plastice; relația dintre simplu și compus, plin și gol, pompos și subtil, rezidențial și administrativ și, nu în ultimul rând, expresivitatea retorică și doctrinară.

În acest fel, putem spune că, prin studiul ***Concepției triarhice evolutive în stilistica morfologică a artei creative***, putem reprezenta un tablou integral al domeniilor de design interior, arhitectură și arte plastice din Moldova, cu cele mai bogate și variate elemente comune. Studiul include și modalitatea de a pune în operă monumentele de patrimoniu, într-un mod propriu universului nostru cultural, național, artistic și expresiv din Republica Moldova.

5.6. Concluzii capitolul 5

1. În baza reflecției interpretative asupra particularităților stilisticii morfologice procesul de interferență dintre tradițiile populare și modernizarea contemporană, din domeniul integrativ al designului interior, arhitecturii, artei plastice din Moldova, am constatat influențele culturale ale diverselor etnii care locuiesc în ținutul natal. Acest fapt contribuie în mod substanțial la dezvoltarea istorică a tipologiei construcțiilor, rezidențiale și nonrezidențiale, cu spațiile interioare din cadrul caselor-muzeu de pe teritoriul țării (nord, centru, sud). Remarcăm o interferență și diversitate stilistică, culturală, etnică, socială etc.

2. Informațiile documentare și materiale, din zone diferite, reflectă stilistica tehnicilor utilizate de meșterii locali în edificarea construcțiilor sătești, a tehnologiilor și materialelor tradiționale și contemporane utilizate la edificarea construcțiilor urbane. Particularitățile patrimoniului material conferă valorile istorico-artistice ale edificiilor arhitecturale, designului interioarelor și obiectelor de artă plastică. Artă cuprinde arta populară, podoabele tradiționale (ale meșterilor pietrari, lemnarilor, ceramiștilor) și arta profesionistă (creată de specialiști-arhitecți, designeri, pictori), interferențele culturale din domeniu.

3. În perioada contemporană, accentul domeniilor creative, în imaginea

stilistico-morfologică din designul interior, arhitectură și artele plastice, este orientat spre îmbunătățirea spațiului interior, spre a-l face cât mai sănătos, cu deschideri către peisajul exterior. Stilistica este foarte variată în designul interior, arhitectură și artele plastice, explorând de la clasic, baroc până la paleta contemporană de art nouveau, art deco, loft, high tech și grupul stilistic etnic, axat pe tradiții. Formele originale ale construcțiilor și spațiilor interioare prezintă o paletă variată de materiale pentru construcție, care sunt naturale, ecologice și sigure. Există perspective de funcționalitate, comoditate ale tehnologiilor inovaționale. Spațiile au un aspect estetic, utilitar și sustenabil.

4. Expresia diversă a stilisticii morfologice oferă o varietate amplă de imagini neoclasică moștenite, moderniste, postmoderniste, high-tech, cu influențe din deconstructivism, neominimalism, brutalism etc. În designul interior, arhitectura contemporană, artele plastice, acesta este rezultatul unui lung parcurs, istoric al acestor domenii și, în special, al arhitecturii. Arhitectura este, pe bună dreptate, considerată o *artă a artelor*, însemnând nu numai știința de a combina volume și forme, de a le integra într-o realitate a cadrului urban, peisajului natural etc. Așadar, arhitectura, designul sunt arta pentru arta de a construi, iar stilurile au legătură evidentă cu starea materială, culturală, economică, politică, laică sau religioasă a unei societăți.

5. Într-o astfel de abordare, s-a ajuns la identificarea unei concepții, pe care am numit-o *Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative*. Aceasta, în opinia noastră, dezvăluie relația dintre anumite domenii (designul interior, arhitectură, artele plastice) în dezvoltarea lor istorică. Concepția evolutivă în stilistica morfologică a artei creative ne permite să oglindim, în mod obiectiv, obiectele de patrimoniu, prin legătura domeniilor ce țin de designul interior, arhitectură și artele plastice. Ne referim la conceptele proiectelor și semnificațiile elementelor stilistice, în diferite perioade de timp, planificarea funcțională, variata gamă de materiale și principiile de utilizare pentru edificiile arhitectonice și spațiile interioare, completate cu obiecte din artele plastice pentru un confort și aspect estetic al construcțiilor civile și private din Republica Moldova.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Abordarea stilisticii morfologice în perspectivă evolutivă și relațională, constituie un factor de filiație între fenomene ce țin de patrimoniul cultural material, fenomene istorice, sociale, dialectice dintre cele mai diverse. Cercetarea evoluției și determinării stilisticii morfologice în designul interior, arhitectura, artele plastice din Moldova, prin prisma întrepătrunderilor culturale din regiunile limitrofe, evocă tradiționalul și modernul, cu întreaga lor suită conceptuală. Subiectul demersului științific clarifică o viziune integratoare a parcursului istoric, în conturarea tabloului istoric al stilisticii-morfologice din designul interior, arhitectura, artele plastice din Basarabia, RSS Moldovenească, Republica Moldova.

1. Din perspectiva pe care ne-am propus s-o dezvoltăm în cercetare, *au fost puse în evidență* o seamă de corelații dintre cele mai semnificative, între dezvoltarea istorică, stilistică, morfologică, specificul tradițional și modern, evoluție și stagnare, caracteristici și transformări, premise, interferențe în domeniul designului interior, arhitecturii și artelor plastice. Acestea constituie probleme de însemnătate primordială pentru teoria și practica culturologică din Moldova, prin prisma producerii unei sistematizări și integrări conceptuale. Prin analiza surselor care elucidează această problemă, s-a conturat un cadru analitic divers, de clarificare a imaginii stilisticii morfologice, pe domeniile aferente, pornind de la epoca premodernă spre cea modernă și contemporană. Sursele materiale ale cercetării le-au constituit piesele de mobilier, obiecte de arhitectură și artă ale muzeelor și cele de patrimoniu construit din spațiul actual al Republicii Moldova, *repertoriile de autor* și introduse, în premieră, în circuitul științific (*Capitolul 1, subcap. 1 și 2*).

2. Elucidarea problemelor la etapa actuală de cercetare a obiectelor arhitecturale, artisanale, estetic-artistice din Moldova, *a fost sistematizată* într-un studiu interdisciplinar, care răspunde la investigația istorică, artistică, culturologică. Discrepanța dintre opiniile axate pe arta podoabelor din perioada antică, medievală și a celor artisanale din Basarabia, din epoca modernă, a determinat prezența unor hiaturi considerabile în istoriografia din Republica Moldova, în istoriografia românească și cea occidentală, fapt care a generat abordarea subiectului în cauză. *S-a constatat* că interesul istoricilor și criticilor de artă pentru problema evoluției stilistico-morfologice, din designul interior, arhitectura, artele plastice din Moldova, a fost destul de moderat, pe agendă aflându-se probleme legate de cadrul general al dezvoltării Basarabiei în perioada țaristă și interbelică, reevaluarea concepțiilor istoriografice și evoluția artei plastice naționale. *Analiza a scos în evidență* diversitatea și ponderea dosarelor de arhivă, inedite sau studiate tangențial. Actele legislative cu referire la dezvoltarea domeniilor aferente au avut un

impact special asupra dezvoltării acestora. Examinarea activității autorităților laice și bisericești din Basarabia confirmă politica deschisă a oficialităților pentru dezvoltarea stilistico-morfologică a obiectelor artizanale, de patrimoniu. Analiza actelor legislative emise de autoritățile din Basarabia certifică faptul că, în perioada țaristă și cea interbelică, a fost uniformizat, mai ales, domeniul arhitecturii de cult, designului interior, artelor plastice (*Capitolul 1, sub. 1,2; Capitolul 2 și 3*).

3. Au fost supuse *analizei interpretative* publicațiile care, în mod direct sau tangențial, fac apel la cercetarea evoluției și stilisticii morfologice din designul interior, arhitectura, artele plastice din Moldova. Prin descrierea interferențelor dintre conceptele de *stilistică morfologică, de valoare artistică, de patrimoniu* în cercetările contemporane, *s-a ajuns la concluzia* că în istoriografia națională există o discrepanță în tratarea problemei patrimoniului național, material și imaterial, pe domeniile designului interior, arhitecturii, artelor plastice. Ne referim la perioada modernă și contemporană, în comparație cu interesul manifestat pentru piesele de epocă. În calitate de surse de cercetare au fost folosite informațiile inedite din dosarele de arhivă și cele valorificate în mod tangențial sau în alt context temporal sau geografic; piesele din colecțiile muzeale, patrimoniul național și fondul arhitectural, documentate în mod prioritar, de către autor, pe teren, în spațiul actual al Republicii Moldova (*Capitolul 2 și 3*).

4. A fost contextualizată evoluția viziunilor și tehnicilor utilizate de către meșterii locali în edificarea construcțiilor sătești, de tip vernacular, a celor urbane tradiționale. Studiul a inclus designul și elevația locuințelor țărănești, piesele de artă plastică din Basarabia anilor 1887-1918, ca manifestare meșteșugărească și profesionistă din designul interior, arhitectură, artele plastice. Au fost analizate dispozițiile, regulamentele, circularele emise de autoritățile locale, actele legislative racordate la legislația din Imperiul Rus, politicile de stat aplicate. Acestea ilustrează afirmarea domeniilor profesionale ale designului interior, artelor plastice, reprezentanții de valoare (*Capitolul 3*).

5. În logica științifică a investigației *se înscrie analiza situației* din anii puterii sovietice, din 1945 până în 1989. Atunci se impune transpunerea în viață a *revoluției culturale*, se dezvoltă o strategie a ștergerii și distrugerii considerabile a patrimoniului cultural al țării. În domeniile de design interior, arhitectură, arte vizuale, se introduce un stil caracterizat de venerarea conducătorului, a puterii sovieticilor, se aplică accente arhitecturale apăsătoare. Peste o anumită perioadă, se decurge la economie, prin lichidarea decorului, creând astfel o arhitectură fără nume, care concentrează esența ideologică a noului sistem. Arhitecții se ocupă de reconstrucția localităților distruse în timpul războiului, la mijlocul secolului al XX-lea. Domină arhitectura

tipizată, clădirile de locuit *tip*, din *seria utilizării repetate*, clădiri ce au fost edificate în toate republicile URSS. Către finele perioadei, urbile Chișinău, Tiraspol, Bălți, Leova, Cahul, Dubăsari, Camenca, Vulcănești etc. se completează cu arhitectură industrială, publică, comercială. Are loc amenajarea noilor parcuri și piețe, precum și a zonelor de agrement, se fac lucrări de restaurare, efectuate de specialiști profesioniști, are loc instituirea UA, UAP. Arhitectura tradițională există doar în mediul rural, unde se mai păstrează vechile tradiții, dar și aici schimbările aduse de perioada construcției tipizate, în masă, sunt deja vizibile (*Capitolul 4, subcap. 1-4*).

6. *Punerea în discuție* a specificului socio-cultural, de la finele anilor '80 ai secolului al XX-lea, reflectă faptul că aceștia se caracterizează prin căutări în domeniul arhitecturii libere și creative. Se pune accentul pe interferențele contemporane, se remarcă independența și varietatea din arhitectură, designul interior și artele plastice. Cartierele *tip* capătă un nou aspect, datorită volumelor originale și elementelor de amenajare a teritoriului. Obiectivele arhitecturale moldovenești se raliază la standardele europene. Datorită noilor standarde, în construcții se utilizează materiale din metal, beton și sticlă, precum și diverse materiale polimerice. Însă clădirile noi nu se integrează întotdeauna, în mod armonios, în ambianță urbană, istorică, restaurată. Gama de stiluri este suficient de largă și cuprinde, de la postmodernism și hi-tech, până la eclectică. Uneori, se pot vedea elemente împrumutate din arhitectura tradițională și cea istorică: foișoare, galerii cu coloane, acoperișuri în pante etc. În arhitectura mănăstirilor, bisericilor și cetăților medievale, se remarcă turnuri, cornișe în formă de mașiculi, ferestre-ambrazuri etc. La sfârșitul secolului al XX-lea au apărut un șir de publicații, sporadice, consacrate istoriei și interferențelor stilistice ale arhitecturii, designului contemporan, care permit o mai bună înțelegere a drumului parcurs și o apreciere, mai mult sau mai puțin obiectivă, a operelor realizate, dar mai ales deslușirea liniilor directe ale evoluției acestor domenii.

7. Interpretarea liberă a artelor creative, în perioada contemporană, a designului interior, arhitecturii și artelor plastice, este plauzibilă prin **Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artei creative**. Aceasta e orientată potrivit cerințelor europene, acum, când Republica Moldova a obținut statutul de țară candidată la UE. Se urmăresc documentarea, înregistrarea, valorificarea științifică și protecția patrimoniului cultural național și a mediului natural, a arhitecturii și a designului interior sustenabil, în secolul al XXI-lea. Arhitectura se dezvoltă în zonele rurale și urbane, cu construcții înalte, multietajate, cu fațade în rame de sticlă. Se introduc elemente din tradițiile naționale readuse de arhitecți și designeri, artiști plastici, meșteri populari în spațiile *open space*. Spațiile sunt adaptate în mod continuu vieții și activităților unei societăți contemporane. *Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică*

a artei creative expune interacțiunea domeniilor de design interior, arhitectură și artele plastice, prin concepte stilistice, estetice, funcționale. Acestea sunt determinate de perioada temporală, de cerințele privind gama materialelor, finisajelor și accesoriilor, armonizate într-un spațiu interior (Capitolul 4 și 5).

8. Rezultatele obținute în cadrul cercetării au dus la formularea unei noi direcții de cercetare în domeniul științelor artistice, denumită **Concepția evolutivă în stilistica morfologică a artei creative**. Aceasta e o cercetare pluridisciplinară a dimensiunii istorice și artistice a evoluției stilistico-morfologice în designul interior, arhitectura, artele plastice din Moldova, de unde rezultă caracterul inovator și aplicativ al tezei, fiind puse bazele pentru noi demersuri științifice în studierea domeniilor aferente din Basarabia/RSS Moldovenească/Republica Moldova (Capitolul 5, subcap.1-4).

Totodată, în baza rezultatelor investigației, au fost formulate următoarele **recomandări**:

1) În baza **Concepției evolutive în stilistica morfologică a artei creative** pot fi diversificate cercetările științifice, prin extinderea limitelor cronologice, geografice și problematice, inclusiv prin realizarea unei investigații complexe în arhivele din România, Ucraina, Rusia. Acestea vor permite întregirea tabloului evoluției morfologiei stilisticii în designul interior, arhitectura, artele vizuale din Moldova.

2) Prin analiza specificului perioadelor istorice analizate, poate fi perfectat un *Registru complex*, cu fișe-pașaport ale pieselor de patrimoniu construit (arhitectură, design interior, arte plastice), cu statut de obiecte de importanță istorico-artistică, documentate în Republica Moldova. Astfel s-ar crea o listă a monumentelor de patrimoniu, cu includerea unei descrieri detaliate a stilisticii morfologice din designul interior, arhitectură și artele plastice. În partea ilustrativă se pot introduce fotografii istorice, lucrări de pictură, grafică etc.

3) Rezultatele investigației pot sta la baza elabărării unui *Plan de acțiuni* de salvagardare și promovare a patrimoniului cultural din domeniile aferente. Acesta ar sta la baza unui dialog constructiv și a unei conlucrări eficiente la nivelul autorităților locale și centrale, a factorilor de decizie, agenților de turism, muzeelor, instituțiilor de învățământ, societății civile, ONG-urilor și mass-media. Colaborarea ar avea obiectivul valorizării științifice și culturale a tabloului evoluției stilisticii morfologice din designul interior, arhitectura, artele plastice din Moldova.

4) Materialul informativ și plastic din lucrare și din publicațiile la tema tezei poate fi un reper teretico-metodologic în elaborarea și completarea unor *cursuri universitare* privind istoria artelor naționale. În plus, acesta poate ajuta la pregătirea cadrelor din domeniul designului interior,

muzeografiei, evaluării operelor de artă, restaurării artistice a obiectelor de patrimoniu. Este rațională folosirea rezultatelor cercetării în scopuri didactice, în educația prin și pentru patrimoniu, aflat în serviciul și în gestiunea societății.

BIBLIOGRAFIE

În limba Română

1. Academia Republicii Populare Române. Istoria literaturii române. Vol. I. Editura București: Academia R.P.R. 1964. 623 p.
2. ACHIȚEI, Gh. Frumosul dincolo de artă. București: Meridiane, 1988. 422 p.
3. ACHIȚEI, Gh. Prelegeri de estetică: Frumosul și valoarea estetică. București: Didactica, 1968. pp.11-25.
4. ADORNO, Th.W. Teoria estetică (trad. din lb. germ. de Corbea. A., Gebriel. H., Eșanu. C.). București: Paralela 45, 2006. 500 p. ISBN 973-677-389-1.
5. AILINCĂI, C. Introducere în gramatica limbajului vizual. București: Policrom, 2022. 200 p. ISBN 978-973-469-243-9.
6. ANA (Agenția Națională a Arhivelor), F. 2, inv. 1, d. 554, f. 57 verso-58. Primăria.
7. ANA, F. 2, inv. 1, d. 554; F. 57. Primăria.
8. ANA, F. 2, 37, 78, 142, 868, 1290.
9. ANA, F. 1404, inv. 1, d. 1221.
10. ANA, F. 2, inv. 2, d. 82; F. 64 verso-67.
11. ANA (din Arhiva Institutului de Arheologie și Istorie Veche al Academiei de Științe a Republicii Moldova), F. 1-3, inv. 42.
12. ANR (Arhiva Națională a României) F. 9; F. 37, d. 334/1920.
13. Arhitectura, evoluție, stiluri, personalități. De la Renaștere la secolul XIX. București: Litera, 2010. 343 p. ISBN 978-973-675-799-0.
14. Arhiva Casei-Muzeu A.V. Șciusev din Chișinău, inv. 1, d. 1, f. 2-3.
15. ARBORE, Z. Basarabia în secolul XIX. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1898. p. 384.
16. ARBORE, Z. Liberarea Basarabiei. București: Curtea Regală. 1915. 56 p.
17. ASLAM, C., MORARU, C.F. Curs de filosofia artei mari orientări tradiționale și programe mari de analiză. Vol. II, București: UNArte, 2017. 208 p. ISBN 978-606-720-080-5.
18. AVAKIAN, Gr. Săpături la Cetatea Albă. In: *Buletinul Comisiunii monumentelor, Secția pentru Basarabia*, Chișinău, 1930, Volum III. pp. 47-104.
19. BACHELARD, G. Poetica spațiului (trad. de Bădescu I.). București: Paralela 45, 2003. 270 p. ISBN 973-593-824-3.

20. BACUMENCO-PÎRNĂU L., VORNIC, V., URSU I. Descoperiri arheologice în situl medieval de la Lozova. In: *Akados* 2 (21), 2011. pp. 120-123. ISSN 1857 0461.
21. BALTASIU, R., BĂDESCU, I. Sociologie economică și teoria elitelor. București, 2018. 284 p. ISBN 978-333-080-612-5.
22. BARBAS-BRIGALDA, E. Evoluția picturii de gen din Republica Moldova 1945-2000. Chișinău: Știința. 2002. 112 p. ISBN 997-567-291-4.
23. BARBAS-BRIGALDA, E. Igor Vieru. In seria: Maeștri basarabeni din secolul XX. Chișinău: ARC. 2016. 96 p. ISBN 997-567-291-4.
24. BARBU, M. Industria litică cioplită din așezarea eneolitică de la Șoimuș 2 - Lângă sat. In: *Tyrageia*. Noua serie , 2013, nr. 1(22). pp. 75-96. ISSN 1857-0240.
25. BARBU, M. Semiotica arhitecturii sau Arhitectura ca filosofie a libertății. București: Arhibook, 2018, 151 p. ISBN: 978-606-94571-5-3.
26. Basarabia Economică. În: *Buletinul Camerelor de Comerț și Industrie din Basarabia*. 1919-1940, Nr. 1-12, pp. 3-9; pp. 1-4; pp. 17; pp. 73-74.
27. BÂTCĂ, M. Dimensiunile spirituale ale Basarabiei medievale, București: Fundația Culturală Libra, 1998. 194 p. ISBN 973-98909-0-3.
28. BÂZGU, E. Influențe orientale în arhitectura vernaculară de piatră din zona Orheiului Vechi. In: Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului traditional din Republica Moldova, ed. 1, 2-4 august 2007, Chișinău. Chișinău: Cartdidact, 2007. pp. 41-52. ISBN 978-9975-940-47-4.
29. BÂZGU, E. Semnificații mito-simbolice ale pietrei în gândirea populară românească. In: *Destin Românesc. Revistă de Istorie și Cultură*. Chișinău-Buurești, nr. 3, 2001. pp. 110-111. ISSN 1221-6984.
30. BÂZGU, E., URSU, M. Arhitectura populară din zona Orheiului Vechi, Chișinău 2005, pp. 1-10. ISSN 1857-0461.
31. BÂZGU, E., URSU, M. Arhitectura vernaculară în piatră. Chișinău: Știința, 2009, nr. 4(15). 256 p. ISBN 978-9975-67-643-4.
32. BÂZGU, E., URSU, M. Arhitectura vernaculară în piatră din Republica Moldova o redescoperire a fenomenului. In: *Akados*, nr. 4(15), decembrie 2009. pp. 108-113. ISSN 1857-0461.
33. BEJENARU, C. Aspecte de demografie urbană în evul mediu în unele orașe europene. Studiu comparat cu spațiul românesc. In: *Conferința Științifică: Tendințe contemporane*

- ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători, volumul II*, Chișinău: Timpul, 2016. pp. 12-15.
34. BERNARD, E. *Arta modernă 1905-1945*. București: Meridiane, Larousse 2000. 143 p. ISBN 973-33-0438-7.
 35. BEZVECONNÎ, Gh. Ion Pelivan și trecutul Basarabiei. In: *Viața Basarabiei*, Anul V, Nr. 7-8, iulie-august 1936. pp. 143-144.
 36. BEZVICONI, Gh. *Profluri de ieri și de azi. Articole*. Chișinău: Librăriei Universitare I. Cărbăș, 1943, 337 p.
 37. BEZVICONI, Gh. *Semimileniul Chișinăului. Scrieri despre Chișinău*, In: *Chișinău: Museum*, 1996, 96 p.
 38. BIDU-VRĂNCEANU, A., CĂLĂRAȘU, C., IONESCU-RUXĂNDIOIU, L., MANCAȘ., G. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira, 2001. 606 p. ISBN 973-44-0229-3.
 39. BIDU-VRĂNCEANU, A. *Dicționar general de științe ale limbii*. București: Nemira, 2005. 608 p. ISBN 973-567-762-9.
 40. BLAGA, L. *Arhetipuri și factori stilistici*, In: *Aspecte antropologice*, Timisoara: Făclia, 1976, 90 p.
 41. BLAGA, L. *Filosofia stilului*, Cultura Națională, Bucuresti, 1924, 55 p.
 42. BLAGA, L. *Geneza metaforei și sensul culturii*, Bucuresti, 1937, 105 p.
 43. BLAGA, L. *Trilogia valorilor*. București: Humanitas, 1996. ISBN 973-28-0664-8.
 44. BODEAN, S. *Așezările culturii Precucuteni-Tripolie A din Republica Moldova*, Chișinău 2001. 387 p. ISBN 9975-938-68-X.
 45. BOLDUR, Al. *Basarabia românească*, Tipografia Carpați, București, 1943, 141 p.
 46. BOLDUR, Al. *Istoria Basarabiei*, ediția a II-a, București: Victor Frunză, 1992, 543 p.
 47. BOTEZ-CRAINIC, A. *Istoria artelor plastice*, vol. 1. București: Didactica si Pedagogica 1996, 268 p. ISBN 978-973-30-2886-4.
 48. BOTEZ-CRAINIC, A. *Istoria artelor plastice*, vol. 2. București: Didactica si Pedagogica 1996, 352 p. ISBN 973-30-5842-4.
 49. BOURRIAUD, Nicolas. *Estetica relațională. Postproducție* (trad. de Nae, C). Cluj: Print, 2007. 152 p. ISBN 978-973-7913-57-9.
 50. BUJOREAN, T. *Costumul tradițional moldovenesc: etapele principale de evoluție*. In: *Conferința Științifică: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*, vol. II, Chișinău: Timpul, 2016. pp. 30-34.
 51. BURKE, E. *Despre sublim și frumos*. București: Meridiane, 1981, 67 p.

52. BURLACU, Al. Literatura română din Basarabia. Anii '20-'30. Chișinău: Tehnica-Info, 2002. 226 p. ISBN 9975-63-103-7.
53. CANTEMIR, D. Descrierea Moldovei, (Berlin 1769, în limba germană), ediție publicată de Bioteca Socec, 1909, 273 p.
54. CANTEMIR, D. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor, [citat 14.08.2023]. Disponibil:
(http://cantemir.asm.md/files/u1/hronicul_vechimei_a_romano_moldo_vlahilor_vol_I.pdf).
55. CAPCELEA, A. Republica Moldova pe calea dezvoltării durabile. Chișinău, In: *Institutul de Cercetări Științifice în Domeniul Informației Tehnico-Științifice*, 1995, 96 p.
56. CAȘU, I. Politica națională în Moldova Sovietică (1944-1989), Chișinău: Cartdidact, 2000, p. 53.
57. CAZACU, P. Moldova dintre Prut și Nistru, 1812-1918. Iași: Viața Românească, 352 p.
58. CEASTINA, A. Aspecte noi privind arhitectura din Basarabia în prima jumătate al secolului al XIX-lea. In: *ARTA*. Chișinău: Elan Poligraf, 2009, pp. 82-87.
59. CEASTINA, A. Legislația Imperiului Rus în domeniul arhitecturii și impactul asupra dezvoltării Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. In: *ARTA*. Chișinău: Notograf, 2010, pp. 58-68.
60. CEASTINA, A. Construcția spitalului public orășenesc din Chișinău în contextul dezvoltării arhitecturii din prima jumătate a secolului al XIX-lea. In: *ARTA. Seria Arte Vizuale, Arte Plastice, Arhitectură*, Chișinău: Garomont, 2012. pp. 38-41. ISSN 1857-1042.
61. CEASTINA, A., GRATI, A., ȘLAPAC, M. Alexandru Bernardazzi - contribuții la estetica orașului Chișinău. In: *DIALOGICA Revistă de studii culturale și literatură*, Chișinău: ArtPoligraf SRL, 2021. pp. 6-23. ISSN 1857-2537.
62. CENNINI, C. Tratat despre pictură. București: Meridiane, 1977, 164 p.
63. CERGA, A. Bisericile Basarabiei. Dictionar enciclopedic, Volumul III, Chișinău: Lexon-Prim, 2018, 234 p. ISBN 978-997-5581-4.
64. CERNOVODEANU, P. Basarabia: drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920). București: Albatros, 1993. 225 p. ISBN 973-24-0311-X.
65. CHARLES, V., CARL, K. Arta romanică, (trad. de Anamaria, V.). București: Aquila, 2010. 199 p. ISBN 978-973-714-441-6.
66. CHIȚESCU, L. Privire asupra fortificațiilor Moldovei în secolul al XIV - XVI-lea. *Teza de doctorat*, București, 1972. 238 p.

67. CHRISTOPHER, J. Design: Metode și aplicații. București: Tehnică, 1975, 133 p.
68. CIACHIR, N. Basarabia sub stăpânirea țaristă (1812-1917). București: Didactică și Pedagogică, 1992, 136 p.
69. CIOBANU, Șt. Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918. Iași: Alfa, 2001. pp. 78-95. ISBN 973-8278-07-4.
70. CIOBANU, Șt. Basarabia: populația, istoria, cultura. București-Chișinău: Știința, 1992, 157 p.
71. CIOBANU, Șt. Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă. Chișinău: Enciclopedică Gheorghe Asachi, 1923, 25 p.
72. CIOBANU, Șt., BEZVICONI, Gh. Semimileniul Chișinăului, Chișinău: Museum, 1996, 20 p.
73. CIOCANU, S. Arhitectura ecleziastică în Republica Moldova. Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2009, pp. 453-466. ISBN 978-9975-66-322-9.
74. CIOCANU, S. Arhitectura și inscripțiile bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni. In: *Patrimoniul Cultural al județului Tighina*. Chișinău, S.n., 2003, pp. 33-37.
75. CIOCANU, S. Orașul Chișinău: începuturi, dezvoltare urbană, biserici (secolele XV-XIX). Chișinău: Ed. Cartdidact, 2017, 280 p. ISBN 978-9975-3180-0-6.
76. CIOCANU, S. Sistemul de protejare a patrimoniului cultural construit în Republica Moldova. De la distrugere la eforturile de restabilire (1991-2014). In: *Identitățile Chișinăului*. Chișinău: Ed. Arc, 2015, pp. 286-290. ISBN 978-9975-61-872-4.
77. CIUBOTARU, I., CARAMAN, P. Destinul cărturarului. Iași: Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2008; Iorga Nicolae, 1901, Epoca lui Dimitrie Cantemir; Epoca lui Chesarie de Râmnic, Institutul de Arte Grafice și Editura Minerva, București. pp.186-190.
78. CLOUSE, D. Gramatica ornamentului. București: Princeton Architectural Press, 2009, 66 p. ISBN 978-9975-72-875-4.
79. COCÂRLĂ, P. Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală. Secolele XV–XVIII. Chișinău: Universitas, 1991, 186 p. ISBN 978-5362-007-874.
80. COLESNIC, Iu. Basarabia necunoscută. Chișinău: Cartier, 2019, 532 p. ISBN 978-9975-86-392-6.
81. COLESNIC, Iu. Chișinău. Enciclopedie. Chișinău: Museum, 1997. pp.150–151.
82. COLESNIC, Iu. Chișinăul din amintire. Biblioteca Municipală B.P. Hasdeu, Chișinău: Grafema Libris SRL, 2011. 526 p.

83. COLESNIC, Iu. Chișinăul și chișinăuienii. Biblioteca Municipală B.P. Hasdeu; pref.: dr. Lidia Kulikovski. - Chișinău: S.n., 2012 (Tip. *Elena-VI*), 200 p. ISBN 978-9975-4432-0-3.
84. COMARNESCU P. Misiunea socială a Fundației *Principele Carol*. In: *Revista Fundațiilor Regale*, Anul V, 1938, Nr. 12, pp. 489-499.
85. Comisiunea monumentelor istorice. Secția Basarabia. In: *Anuar*. Chișinău 1924, 1928, 1931 Glasul Țării. Institutul arte grafice. 152 p.
86. CONSTANTIN, P. Industrial Design: arta formelor utile. București: Meridiane. 1973. 76 p.
87. CONSTANTIN, P. Dicționar universal al arhitecților. București: Științifică și Enciclopedică, 1986. 212 p.
88. CONSTANTINESCU-IAȘI, P. Basarabia arheologică și artistică. Chișinău, 1933. pp. 39-40.
89. CONSTANTINESCU-IAȘI, P. Cele mai vechi case din Chișinău. Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia. In: *Anuar III*. Chișinău, 1931. pp. 7-24.
90. CONSTANTINESCU-IAȘI, P. Circulația vechilor cărți bisericești românești în Basarabia, sub ruși. Chișinău, 1929. Extras din RSIAB, vol. XIX, 1929. 56 p.
91. CORNEA, A. Aristotel. Metafizica (trad. de Cornea, A.). București: Humanitas, 2001. 145 p.
92. CORNIȚĂ, G. Manual de stilistică. Baia Mare: Umbria, 1995, 265 p.
93. COROBICA, L. Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări, Chișinău: Polirom, 2019, 800 p.
94. COSTANTIN, M. Cronica țărilor Moldovei și Munteniei. In: *Opere*, Chișinău: Literatura artistică, 1989, pp. 212-213.
95. COSTIN, M. Opere. Ediție critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu. București, 1989. 64 p.
96. COSTIN, M. De neamul moldovenilor, [citat 14.08.2023]. Disponibil: (https://archive.org/details/De_Neamul_Moldovenilor_563).
97. COSTIN, M. Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron Vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche – vornicul. (1594-1661), Arhiva-Organul Societății Istorico-Filologice din Iași. Revistă de filologie, istorie și cultură. Nr. 2, 1932. pp.162-167.
98. CRAVCUC, I., BEȘLEAGA, E. Protecția naturii. Chișinău: Lumina, 1988, 152 p.

99. CREANGĂ, I. Amintiri din copilărie. Povesti, povestiri, amintiri, București: Steaua nordului, 2015. 253 p. ISBN 978-606-51-1019-9.
100. CUCOȘ, C. Educația: iubire, edificare, desăvârșire. Iași: Polirom, 2008, 222 p. ISBN 978-973-46-1038-9.
101. CUNNINGHAM, G., GILLIAN, P.C., BARKER, E. Gen și artă. Yale University Press. 1999, 267 p. ISBN 978-030-007-760-5.
102. DA VINCI, L. Trattato della pittura. Milano, 1804. (trad. de Paleolog, V.) București: Meridiane 2009, 247 p.
103. DIACONU, Gh., CONSTANTINESCU, N. Cetatea de Scaun de la Suceava, București, 1960. 98 p.
104. Dicționar de artă. Forme. Tehnici. Stiluri artistice. București: Meridiane, 1995. 145 p.
105. Dicționar de curente picturale. București: Niculescu, 2000. p. 66-69.
106. Dicționarul explicativ al limbii române, ed. a II-a București: Univers Enciclopedic, 1998. 1192 p.
107. DIMA, Al. Domeniul esteticii. Privire sintetică introductivă. Iași: Universitatea AL. I. Cuza, 1998, 210 p. ISBN: 973-9312-40-3.
108. DITTMAN, L. Stil, simbol, structură, Studii despre categorii de istoria artei (trad. de Pavel, A.), București: Meridiane, 1988. 378 p.
109. DOBROGEANU, L. Amănunte de la sfințirea Catedralei Sfinții Împărați Constantin și Elena din Bălți. In: *Curierul de Nord*. 1992, Bălți. nr. 24, p. 2.
110. DRAGNEV, D. Etapele constituirii statului medieval și evoluția instituției domniei în Țara Moldovei // Domnii Țării Moldovei. Studii. Chișinău, 2005.
111. DRAGNEV, E. Pictura murală în mănăstirile din Moldova. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2013. pp. 81-104.
112. DRAGOMIRESCU, M. Teoria poeziei cu aplicare la limba română, 1906. 167 p.
113. DRÂMBA, O. Istoria culturii și civilizației, vol. 1. București: Științifică și enciclopedică, 1985. 870 p.
114. DUCA, G. Marea Unire din 1918 și consecințele ei pentru dezvoltarea științei și culturii în Basarabia, Marea Unire a românilor de la 1918: Contribuții bibliografice. Chișinău: Primex-Com, 2018. pp. 44-49.
115. DUMBRAVĂ, V. File din istoria culturii populare românești în Basarabia 1918-1940. In: *Destin Românesc*, Nr. 4 , 1995, pp. 86-99.

116. ECO, U. Arta și frumosul în estetica medievală, (trad. Radu, C.) București: Meridiane, 1999. 210 p. ISBN 973-33-0392-5.
117. ECO, U. Istoria Frumuseții. București: Rao, 2012. 440 p. ISBN 978-606-609-22-4-1.
118. ECO, U. Tratat de semiotică generală (trad. de Giurescu, A. și Radu, C.). București: Stiintifică si Enciclopedică, 1982. 446 p.
119. EFREMOV, D. Ghid pentru intervenții asupra clădirilor istorice din Chișinău, ediția a III-a, Urban Lab Chișinău, 2021. 52 p.
120. ELIADE, M. Sacrul și Profanul (trad. de Prelipceanu, B.), București: Humanitas, 1995. 162 p.
121. EVSEEV, I. Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale, Timișoara: Amacord, 1994. 450 p.
122. EVSEEV, I. Dictionar de simboluri si arhetipuri culturale, ediția a II-a revăzută și adăugită, Timișoara: Amacord. In: *Seria Dictionare*, 2001. 232 p. ISBN 200-000-01300-40.
123. FLOREA, V., SZEKELY, G. Mica enciclopedie de artă universală. București-Chișinău: Litera, 2001. 608 p.
124. FOCILLON, H. Evul mediu, volum I-II. București: Meridiane, 1974. 57 p.
125. FOCSA, P., CONSTANTINESCU, H. Arhitectura de interior și construcția mobilierului. București: Didactica si Pedagogica. 2000. 405 p. ISBN 978-973-50-1908-2.
126. GANGAL, B., NESTEROV, T., RÂBALCO, E. Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea: Repertoriul monumentelor de arhitectură. Chișinău: ARC, 2009. 568 p. ISBN 978-9975-61-599-0.
127. GHEORGHIU, T. O. Arhitectura medievală de apărare din România. București: Tehnică, 1985. 348 p.
128. GHEORGHIU, T. O. Continuități și distrucții în centrele orășanești române - Moldova și Țara Românească secolele XVIII -XX. București: Globe Edit, 2017. 164 p.
129. GHERASIM, C. Încadrarea alogenilor în rândurile nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea (Familia Eitner). In: *Conferința științifică internațională: Perspectivile Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*, 5 iunie 2015, Cahul, vol. II. pp. 297-301. ISBN 978-9975-88-000-8.

130. GHIBU, O. De la Basarabia rusească la Basarabia românească: analiza unui proces istoric Vălenii de Munte. Onisifor Ghibu - Cluj : [s.n.], 1926. - 1 vol. // UPSC vol. III, 2019. pp. 101-112.
131. GIOVANNI, R. Istoria filosofiei antice, vol. 10. Bibliografia gânditorilor greci și romani (trad. Șoimușan, C.). București: Galaxia Gutenberg, 2022. 420 p. ISBN 978-973-141-807-0.
132. GIOVANNI, R. Aristotel metafizica, ediția a III-a (trad. Cornea A.). București: Humanitas, 2021, 535 p. ISBN 978-973-50-7091-5.
133. GOTTFRIED, S. Cele patru elemente ale arhitecturii și altor scrieri. (trad. H.F. Mallgrave, H.F., Herrmann, W.), Cambridge, 1989, 145 p. ISBN 0-521-35475-7.
134. GOLOPENȚIA, A. Monografia sumară a satului medieval, București, In; *Curierul Serviciului Social*, V (4), 1939, 67 p.
135. HAHEU, V. Sistemul defensiv al fortificațiilor traco-getice (particularități constructive și principii de apărare). In: *Revista Arheologică*, Nr. 1(16) / 2020. pp. 121-129. ISSN 1857-016X.
136. HAHEU, V. Siturile de habitat ale tracilor septentrionali (cetăți, așezări deschise). Structuri spațial-temporale. In: *Revista Arheologică*, 2015, nr. 1-2(11), pp. 89-100. ISSN 1857-016X.
137. HALIPPA, P. Chișinăul pe vremea lui Pușkin (1820-1823) cu 333 intersecții de Lică Sainciuc. Chișinău: Cartier, 2011, 224 p. ISBN 9789975796842.
138. HARTMANN, N. Problema ființei spirituale și alte scrieri filosofice (trad. de Boboc, Al.), Cluj-Napoca: Grinta, 2008, 174 p. ISBN 973-126-061-7.
139. HAȘDEU, B. Istoria critică a românilor. Editorial-Poligrafică Știința, 2008, 579 p. ISBN 997-567-608-1.
140. HÂDEI, D. Valoare în secolul XIX, gara din Chișinău era considerată cea mai importantă clădire a orașului. In: *Ziarul Național*, Chișinău, 2014, 20 p.
141. HENDRIK, W.V. Istoria omenirii (trad. din lb. engl. de Dumitriu, C.). București: Humanitas, 2017. 704 p. ISBN 978-973-50-5664-3.
142. HEGEL, G. W. Prelegeri de estetica, volumul 1, (trad. de Roșca F.) 1966, Cluj-Napoca: Academiei. 163 p.
143. HÎNCU, I. Cetăți antice și medievale timpurii din Republica Moldova. Chișinău, 1993.

144. HÎNCU, I. Vetre strămoșești din Republica Moldova. Materiale arheologice informativ-didactice. Chișinău: Știința, 2003. 508 p. ISBN 9975-67-297-3.
145. HMELNIȚKI, D. Alexei Șciusev, un arhitect al stilului imperial stalinist. Chișinău: Cartier, 2022. 176 p. ISBN 978-997-586-632-3.
146. HUSAR, Al. Studii de estetică. Istoria și teoria artei. Iași: Princeps Edit, 2008. 135 p.
147. IANOVICI, A. Culoarea în arhitectura Moldovei, volumul 1, Chișinău, 1983. 130 p.
148. ICHIM, A. Protejarea patrimoniului național în secolul al XIX-lea – evoluții legislative. In: *Monumentul. Tradiție și viitor, Simpozion național, ediție a XIV-a*. Iași: Doxologia, 2013. pp. 310-311.
149. INCULEȚ, T. Pietrele moldovenești ale cimitirului ortodox din orașul Chișinău, Chișinău, 1927. In: *Viața. Basarabiei*, nr .4. 144 p.
150. IONESCU, Gr. Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor, București: Tehnică, 1982. 568 p.
151. IORGA, N. Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe. București: Vicovia, 1899. 419 p.
152. IORGA, N. Adevăr asupra trecutului și prezentului Basarabiei. București: s.n., 1940. 50 p.
153. IORGA, N. Basarabia noastră. Scrisă după 100 de ani de la răpirea ei de către Ruși. București: Vălenii de Munte și Societății *Neamul Românesc*, 1912, 180 p.
154. IORGA, N. Istoria romanilor. Monarhii, volumul VI, București: Univers Enciclopedic. ISBN UEP10X. 134 p.
155. IORGA, N. Istoria romanilor. Strămoșii, Vol. I-II, 1988, București: Ed. științifică și enciclopedică. 305 p.
156. IORGA, N. Neamul românesc în Basarabia. Ed.: Fundației Culturale Române. București, 1995. 214 p.
157. IORGA, N. Studii și documente cu privire la Istoria Românilor, vol. XXI, București, 1911. pp. 116-118.
158. IORGA, N. Sufletul românesc în Basarabia după anexare. In: *Arivele Basarabieianul*, An. 1, Nr. 2, 1929, nr. 2. pp. 1-7.
159. IRIMIA, D. Introducere în stilistică. Iași: Polirom, 1999. 279 p.

160. IURCENCO, N. Un fenomen aparent: Romantismul în istoria arhitecturii Chișinăului, ca element component al bazinului Mării Negre. In: *Probleme geopolitice*, 2019. pp. 61-71.
161. KAGAN, M. Morfologia artei (trad. de Ionescu, A.I.). București: Meridiane, 1979. 599 p.
162. KANT, Im. Critica rațiunii pure, ediția a III-a (trad. de Bagdasar, N., Moisiuc, E.). București: Univers Enciclopedie Gold. 2009, p. 310. ISBN 978-606-92266-2-9.
163. KANT, Im. Observații asupra sentimentului de frumos și sublim (trad. de Croitoru, R.). București: All, 2008, 120 p. ISBN 5-322-00020-8.
164. KRASNYANSKAYA, K., SEMENOV, A. Designul sovietic: de la constructivism la modernism 1920-1980. In: *Catalogul Bibliotecii GRI*, 2020, 446 p. ISBN 978-385-881-846-1.
165. LEPĂDATU, Al. Cetatea Sorociei. Notiță-istorico discriptivă. In: *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, anul VI, 1914, fasc. 25, pp. 85-91.
166. LUPAȘCU, V. Aspecte urbanistico-arhitecturale ale dezvoltării orașului Chișinău (sec. XVII- XIX). In: *Analele Brăilei*. S.N., nr. 1. Chișinău: Litera. 1993. pp. 48-53.
167. MALCOCI, V. Decorul arhitectural în piatră din arta populară moldovenească (sfârșitul sec. al XIX-lea –sec. XX). Chișinău: Știința. 2000. 96 p. ISBN 9975-67-160-8.
168. MALCOCI, V. Decorul în lemn din arhitectura populară moldovenească. Chișinău: Cartea Moldovei, 2006, 220 p. ISBN 978-9975-60-044-6.
169. MALCOCI, V. Constituirea și evoluția prelucrării artistice a lemnului. In: *ARTA*. Chișinău: Centrul Studiul Artelor, IPC al AȘM, 2006. pp. 43-47.
170. MARCHEVICI, V. Așezarea culturii Cucuteni-Tripolie de la Rădulenii Vechi (II), Republica Moldova. MA XIX, 1994. pp. 127-141.
171. MATEESCU, C. Materiale și cercetări arheologice. Un bordei din epoca lui Mircea cel Bătrîn, descoperit la Vădastra, în MCA, IX, 1970. pp. 337-344.
172. MATEI, M., EMANDI, I. Habitatul medieval rural din valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare (secolele XI-XVII), București, 1982. 150 p.
173. MATEI, M., EMANDI, E. Cetatea de Scaun și Cetatea Domnească din Suceava, București, 1988. 105 p.
174. MELNIC, S., MUNTEANU, A. Practica de creație. Teme, sarcini și tehnici. Indicație metodică. Chișinău: Tehnica-UTM, 2023. 65 p. ISBN 978-9975-45-901-9.

175. MICHELIS, P. Estetica arhitecturii (trad. de Matei, D.). București: Meridiane, 1982. 477 p.
176. MILLER, P. Mustafa-Paşa-Bai-raktar (Institutul de Istorie al Academiei de Științe din Moscova, 1947). 201 p.
177. MOCANU, T. Morfologia artei moderne, București: Meridiane, 1973. 350 p.
178. MORARU, A. Istoria românilor. Basarabia și Transnistria, 1812-1993, Chișinău, 1995. 178 p.
179. MORRIS, W. Mișcarea pragmatică în filosofia americană, New York, 1970. 210 p. ISBN 9780-807-605-64-6.
180. MORUZI, D.C. Basarabia și viitorul ei (1812-1905). București, 1905, 59 p.
181. MORUZI, D.C. Pribegi în țară răpită. Roman social basarabean. Partea I. Iași, Institutul de Arte grafice N.V., Ștefăniu. 1912. 374 p.
182. MUGUR, Gh., VOICULESCU, V. Cartea misionarului. Craiova: Scrisul românesc, 1930. 527 p.
183. MUNTEANU, A. Peisajul în artele plastice din Moldova din stânga Prutului. *Teză de doctor*, Chișinău, 2016. C.Z.U.: 73. 047 (478)(043.2), AȘM, IPC. 215 p.
184. MUNTEANU, A. Caracterul morfologic al stilisticii pe domeii: design interior, arhitectură, design interior, arte vizuale. Suport de curs. Chișinău: Tehnica-UTM, 2023. 60 p. ISBN 978-9975-45-901-3.
185. MUNTEANU, A. Estetica arhitecturii și designului. Note de curs. Chișinău: Tehnica-UTM, 2019. 37 p. ISBN 978-9975-45-604-3.
186. MUNTEANU, A. Estetica peisajul în artele plastice din Moldova. Chișinău: SRL Lexon-Prim, 2021. 308 p. ISBN 978-9975-909-81-5.
187. MUNTEANU, A. Evoluția și problema de studiu a interferenței stilistico-morfologice a domeniilor aferente în design interior, arhitectură, arte plastice. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Chișinău, FUA, UTM, 2020. pp. 72-77. ISBN 978-9975-87-779-4.
188. MUNTEANU, A. Arta picturii în piatră—mozaicul. In: *Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції "Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації"*, (Вып. 70), 30 апреля 2021 г, ИСКУССТВО, pp. 129-133. УДК 7:5527 745/749.

189. **MUNTEANU, A.** Estetica peisajului în artele plastice din Moldova ediția a II-a. Chișinău: CEP USM, Chișinău, 2024, 178 p. CZU 73/76.047.033/.036(478). ISBN 978-9975-62-794-8.
190. **MUNTEANU, A.** Timpuri și caracterul stilistic arhitectural interior, exterior al locuinței tradiționale românești-moldovenești, podoabă muzeală incontenstabilă. In: *Conferința Științifică Internațională: Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*, ediția a XIII-a, 2021 (Vol.II), pp. 61-70. ISBN 978-9975-3513-7-9.
191. **MUNTEANU, A.** Valorificarea patrimoniului cultural al neamului prin monumente de arhitectură de exterior și interior lăsate uitării – Vila Urbană Vladimir Herța, „perla barocă” din Chișinău. In: *Revista Studiul artelor și culturologie: teorie, istorie, practică* – 2022 (Vol. 42, Nr. 1), Chișinău: Notograf Prim, pp. 105-115. ISSN 2345-1408.
192. **MUNTEANU, A., COCIN, A.** Peisajul în istoria și estetica artelor din Moldova. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Chișinău, FUA, UTM, 2018, pp. 105-111. ISBN 978-9975-87-384-0.
193. **MUNTEANU, A., IVANOV, V.** Viața monumentelor de arhitectură-adevăr istoric reflectat prin pictură. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Chișinău, FUA, UTM, 2018, pp. 111-117. ISBN 978-9975-87-384-0.
194. **MUNTEANU, A., FILIPSKI, T.** Eco design – creații sustenabile. In: *Conferința Internațională: Ecologia secolului XXI, Secțiunea Științe naturale și Ecologie: Biodiversitatea în tranziția ecologică*, UEB, Facultatea de ecologie și Protecția Mediului, 04 aprilie 2024.
195. **MUNTEANU, A.** Actualitatea și importanța educației muzeale prin colaborare a instituției de învățământ cu familia în contextul gândirii științifice. In: *Conferința științifică internațională: Condiții pedagogice de optimizare a învățării în post criză pandemică prin prisma dezvoltării gândirii științifice*, 18-22 iunie 2021, Chișinău: CEP UPS I. Creangă, pp. 85-91. ISBN 978-9975-46-541-0. DOI: <https://doi.org/10.46728/c.18-06-2021>.
196. **MUNTEANU, A.** Creația artistică a plasticianului și profesorului Victor Drebot. In: *Conferința științifică națională: Valorificarea artelor plastice și arhitecturii naționale–un imperativ al vremii*. AȘM, Chișinău, 25 noiembrie 2021, pp. 20-21. ISBN 978-9975-3513-8-6.

197. **MUNTEANU, A.** Arhitectura spațiului interior I. Indicație metodică. Chișinău: Tehnica-UTM, 2018, 67 p. ISBN 978-9975-45-525-1.
198. **MUNTEANU, A.** Profesori de la Catedra de arhitectură a UTM-artiști plastici. In: *Conferința Internațională: Identitățile Chișinăului*, Ediția a 3-a, 1-2 octombrie 2015, Chișinău, Republica Moldova / coord.: Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu. Chișinău: Arc, 2016, (Tipogr. Bons Offices). – 276 p. – (Seria: Istории și Documente Necunoscute – IDN: Culegere de studii; C 6 /coord.: Sergiu Musteață, pp. 265-273. ISBN 978-9975-61-871-7.
199. **MUNTEANU, A.** Creativitatea viitorilor specialiști în design de interior, arhitectură prin implimentarea unor principii durabile eco în practică. In: *Conferința Internațională: Inginerie civilă și educație*, ediția a VI-a, Chișinău, CEC, 26 aprilie 2024, Chișinău: Lexon, pp. 122-126. ISBN 978-9975-172-65-3.
200. **MUNTEANU, A.** Creația arhitectului, sculptorului, plasticianului Victor Drebot, Chișinău: Lexon-Prim SRL, 2021, 100 p. ISBN 978-9975-3300-6-0.
201. **MUNTEANU, A.** Eco design, creativitate și inovare, bionică tehnică (inginerescă în arhitectură și design). Suport de curs. Chișinău: Tehnica-UTM, 2023. 65 p. ISBN 978-9975-45-901-11.
202. **MUNTEANU, A.** Estetica genului peisager reflectat în creația pictorilor din Moldova în diferite perioade istorice. In: *Conferința Internațională, Zilele Europene Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Chișinău, AȘM, IPC, 2019, pp. 23-25. ISBN 978-9975-3290-4-0.
203. **MUNTEANU, A.** Existențialismul contemporanității în abordarea ecologică pentru viitor prin prisma ecoinovației, ecodesignului. In: *Conferința Științifico-Internațională: Cercetarea, inovarea și dezvoltarea din perspectiva eticii globale, ediția a II-a*, 2021, Chișinău: Tehnica-UTM, pp. 205-210. ISBN 978-9975-45-703-3.
204. **MUNTEANU, A.** Genul peisajului – spațiu de contemplare al pictorilor din Moldova. In: *Conferința Internațională (online) Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Chișinău, ediția a II-a, AȘM, IPC, 2020, pp. 89-92. ISSN 2558–894X.
205. **MUNTEANU, A.** Importanța artelor vizuale în educația și formarea profesională a viitorilor designeri de interior și arhitecți, în cadrul CEC, rezultate de urmat. In: *Conferința Internațională Inginerie civilă și educație: Dezvoltarea competențelor verzi pentru o*

- economie durabilă*, Chișinău, CEC, 26 aprilie 2024. Chișinău: Lexon, pp. 174-177. ISBN 978-9975-172-65-3.
206. **MUNTEANU, A.** Arhitectura spațiului interior II. Indicație metodică, Chișinău: Tehnica – UTM, 2018, 45 p. ISBN 978-9974-45-526-2.
207. **MUNTEANU, A.** Interacțiunea culorilor și al medilui interior asupra dezvoltării estetice a elevului sau studentului - viitor specialist artistic. In: *Conferința Științifico Practică Internațională Inovații pedagogice în era digitală*, Chișinău, IFC, 2019, pp. 262-266. ISBN 978-9975-3325-2-1.
208. **MUNTEANU, A.** Istoria Artei și Arhitecturii II. Note de curs. Chișinău: Tehnica-UTM, 2018, 70 p. ISBN 978- 9975-45-526-8.
209. **MUNTEANU, A.** Observațiile cercetătorilor asupra evoluției conceptului de estetică prin judecata estetică în diferite perioade istorice. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Chișinău, FUA, UTM, 2020, pp. 78-82. ISBN 978-9975-87-779-4.
210. **MUNTEANU, A.** Schițe de portret. Arhitecți, artiști plastici, profesori la catedra Arhitectură. Scurt istoric al catedrei Arhitectură. Compartimentul Arte Vizuale. Chișinău: UTM, 2016. 103 p. ISBN 978-9975-45-432-2.
211. **MUNTEANU, A.** Semnificația peisajului în creația arhitectului, pedagogului Eugen Bognibov. Natura, liantul de legătură dintre arhitectură și pictură. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale în Urbanism și Arhitectură*. Chișinău: Casa Editorial-Poligrafică Bons Offices SRL, 2021. Ediția 10, pp. 83-87. ISBN 978-9975-87-779-4.
212. **MUNTEANU, A.** *Spațiul de interior contemporan în promovarea identității naționale, al stilisticii tradiționale românești*. In: *Conferința Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*, Chișinău, Moldova, 30-31 mai 2022, pp. 54-63. <https://doi.org/10.52603/pc22.05>.
213. **MUNTEANU, A., FILIPSKI, T.** Valorificarea strategiilor pedagogice de promovare a tezaurului arhitectural național și universal în formarea inițială a studenților-arhitecți și designeri. In: *Conferința Internațională: Știință și educație: noi abordări și perspective. Secția X - inovații în artele plastice, educația artistică și tehnologică în învățământul superior*, 21-22 martie 2024, UPSIC, CEP. pp. 291-297, Vol. 3: Științe umaniste. ISBN 978-9975-46-943-2.

214. **MUNTEANU, A.** Era tehnologizării - prioritățile și confortul casei inteligente, smart home. In: *Conferința științifică internațională: Cercetare, inovare și dezvoltare din perspectiva eticii globale*, ediția a II-a”, UTM, 2022, pp. 164-170. ISBN 978-9975-45-703-3.
215. **MUNTEANU, A., IVANOV V.** Problemele poluării sonore a orașelor. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Chișinău, FUA, UTM, 2018, pp. 117-127. ISBN 978-9975-87-384-0.
216. **MUNTEANU, A., MELNIC S.** Peisajul, genul preferat în creația pictorului Alexandru Climașevschi. În: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Chișinău, FUA, UTM, 2018, pp. 117-123. ISBN 978-9975-87-384-0.
217. **MUNTEANU, A., MELNIC, S., HAREA O.** Glosar de termeni în domeniile arhitectură, design interior, arte vizuale. Suport de curs. Chișinău: Tehnica-UTM, 2023, 56 p. ISBN 978-9975-45-889-3.
218. **MUNTEANU, A.** Peisajul în viziunea plasticienilor contemporani. În: *Arta, 03 aprilie 2016, Chișinău: AȘM, IPC, Seria Arte Vizuale, Tradiție și contemporanietate în artele vizuale. Honorem Ludmila Toma. Chișinău: Notograf.*, pp. 119-127. ISSN 978-9975- 9975-6-4.
219. **MUNTEANU, A.** Peisajul în artele plastice din Moldova. In: *Conferința Internațională a Tinerilor Cercetători, ediția a VIII-a, Seria Arte Vizuale, AȘM, IPC, Chișinău: Simbol-NP SRL, Ediția 8. 2017. pp. 137-138. ISBN 978-9975-9898-4-8.*
220. **MUNTEANU, A.** Peisajul și simbolismul scenelor religioase (pe baza icoanelor din secolele XVIII–XIX). In: *Simpozionului Internațional, III, Creativitate Tehnologie Marketing 2015, Chișinău, UTM, FIU, Secția Arte Vizuale, Design, Modă. Chișinău: Tehnica–UTM, pp. 57-61. ISBN 978-9975-80-853-84.*
221. **MUNTEANU, A., MELNIC, S.** Figura umană în diferite etape istorice în contextul stilizării. In: *Conferința tehnico-științifică internațională: Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, 16-17 noiembrie 2018, Chișinău, pp. 97-104. ISBN 978-9975-87-384-0.
222. **MUNTEANU, A.** Rolul desenului și picturii în dezvoltarea studentului – elev, designer de interior. In: *Conferința tehnico-științifică cu participare internațională,*

- "Inginerie civilă și educație", ediția a III-a, CEC, 26 decembrie 2019, Chișinău: Lexon, pp. 147-151. ISBN 978-9975-3367-4-1.*
223. **MUNTEANU, A., ANDRONOVICI, D.** Perceperea influențelor stilistice în spațiul arhitectural. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Problemele actuale în Urbanism și Arhitectură*, 16 noiembrie 2022, ediția a XI, FUA, UTM, Chișinău: Tehnica-UTM, pp. 39-39. ISBN 978-9975-45-946-4.
224. **MUNTEANU, A.** Manifestații artistico-arhitecturale în viziunea studenților arhitecți. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale în Urbanism și Arhitectură*, 16 noiembrie 2022, ediția a XI, FUA, UTM, Chișinău: Tehnica-UTM, pp. 40-40. ISBN 978-9975-45-946-4.
225. **MUNTEANU, A., FILIPSKI, T.** Sustenabilitatea în arhitectură și design interior este viitorul unei societăți sănătoase. In: *Conferința tehnico-științifică cu participare internațională: Inginerie civilă și educație*, ediția a VI- a. CEC, 26 aprilie 2024, Chișinău: Lexon, , pp. 221-226. ISBN 978-9975-172-65-3.
226. **MUNTEANU, A., CAPCANOV, I., CHILARI, A.** Utilizarea sustenabilă a resurselor naturale în arhitectura de interior. In: *Conferința tehnico-științifică cu participare internațională: Inginerie civilă și educație*, ediția a VI- a. CEC, 26 aprilie 2024, Chișinău: Lexon, pp. 240-244. ISBN 978-9975-172-65-3.
227. **MUNTEANU, A.** Patrimoniul cultural construit - tipologia locuinței rurale din Republica Moldova. In: *Conferința internațională - Patrimoniul cultural: cercetare, valorizare, promovare*, ediția a XVI-a, Secțiune: Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, dedicată Zilelor Europene ale Patrimoniului, 26-27 septembrie 2024, Chișinău, IPC, pp.151. ISBN 978-9975-84-140-5.
228. **MUNTEANU, O., IARMULSCHI, V.** Cultura Poieniști-Lucașeuca: istoricul cercetărilor de teren si istoriografia problemei. Un secol de arheologie în spațiul est-carpatic. Concepte, metode, tendințe, 2019. Iași: Ed. V. Spinei, pp. 217-242.
229. **MUNTEANU, Șt.** Introducere în stilistica operei literare. Timișoara: Editura de Vest, 1995, 138 p.
230. **MUSTEAȚĂ, S.** Populația spațiului Pruto-Nistean în secolele VIII-IX. Chișinău, 2005. Chișinău: Pontos, 2005, 189 p. ISBN 9975-926-43-6.
231. **NEAGU, D.** Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne, București, 1995, 119 p.

232. NEAMȚU, V. Bordei și semibordei. Mod de locuire în vremea feudalismului timpuriu, în *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, Cluj-Napoca, 1985, pp. 64-70.
233. NECULCE, I. Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte. Text stabilit, glosar, indice și studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ed. a II-a, revăzută. București, 1959.
234. NEMERENCO, V. Administrația municipiului Chișinău: model european. Chișinău: Prut Internațional, 2009, 237 p.
235. NESTEROV, T. Structura urbană a Chișinăului până la 1812 și relicelele sale arhitecturale. In: *Arta, Arte vizuale, Arte plastice, Arhitectura*. Chișinău, 2005, pp. 41-50.
236. NESTEROV, T. Arhitectura cetății Soroca - un argument important în datarea fortăreței. In: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 2, 2007, pp. 25-42.
237. NESTEROV, T. Arhitectura perioadei interbelice din Chișinău în căutarea identității artistice. In: *Identitățile Chișinăului*. ediția a III-a. Chișinău 1-2 octombrie 2015, Seria IDN, Chișinău: Ed.: ARC, 2016, pp. 137-144. ISBN 978-9975-137-48-5.
238. NESTEROV, T. Etapele evoluției urbane a Chișinăului. In: *Historia Urbana*. XIV, 2. Sibiu, 2006.
239. NESTEROV, T., GANGAL, B., RÂBALCO, E. Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea. In: *Repertoriul monumentelor de arhitectură*. Chișinău: Arc, 2010, 546 p.
240. NESTEROV, T. Istoria deschisă a planului de sistematizare postbelică a Chișinăului. In: *Arta, seria Arte Vizuale*, serie nouă, vol. XXVIII, Nr.1 Chișinău, 2019, pp. 78-84. ISSN 2537-6136.
241. NESTEROV, T. Monumente de arhitectură din Chișinău – între autenticitate și improvizare postbelică. In: *Arta. Seria Arte vizuale, Arte plastice, Arhitectură*, Vol. XXVII, nr. 1, 2018, Chișinău, 2018, pp. 54-67. ISSN 2345-1181.
242. NESTEROV, T. Proportiiile arhitecturii din Moldova istorică. Chișinău: Epigraf, 2019, 310 p. ISBN 978-9975-60-340-9.
243. NESTEROV, T. Situl Orheiul vechi. Monumente de arhitectură. Chișinău: Epigraf, 2003, 236 p. ISBN 9975-903-82-7.
244. NESTEROV, T. Măsura sacră în monumentele arhitecturii din Țara Moldovei. In: *Honorem Demir Dragnev. Civilizația medievală și modernă în Moldova. Studii*, Chișinău, 2006, pp. 304-309. ISBN: 978-9975-60-340-9.

245. NESTEROV, T. Chișinău, orașul meu. In: *Arta, Arte vizuale*, ASM. Chișinău, 2005, pp. 41-49.
246. NESTEROV, T. Monumente de arhitectură fortificată defensivă. In: *Monumente de istorie și cultură din Republica Moldova* (Chișinău 1994), pp. 155-160.
247. NESTEROVA, T. Arhitectura în tablourile plasticienei Valentina Rusu-Ciobanu. In: *Conferința științifică națională, Valentina Rusu-Ciobanu – 100 de ani de la naștere*, 30 noiembrie 2020, Chișinău: Grafema Libris SRL, 2020, p. 13. ISBN 978-9975-52-224-3.
248. NEUFERT, E. Manualul arhitectului (Elemente de proiectare și de construcție). București: Alutus, 2004, 666 p. ISBN 973-861-428-7.
249. NICOARĂ, S. *Mentalități colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă*, Cluj-Napoca, 2009, 176 p.
250. NICORESCU, P. *Cetatea Albă. Colecția Apollon, Orașe și locuri de artă*, ediția Ramuri-Craiova, 1931, 66 p.
251. NOROC, L. Cultura Basarabiei în perioada interbelică (1918-1940), *Monografie, Ediția a II-a*, Universitatea Pedagogică de Stat Ion Creangă, Chișinău, 2011.
252. NOROC, L. Activitățile Fundației Culturale Regale *Principele Carol* în Basarabia interbelică. In: *Cercetarea istorică și culturologică în spațiul unitar european: paradigme, realități, perspective*, 30 august 2023, Chișinău: CEP UPS I. Creangă, 2023, pp. 259-268. ISBN 978-9975-46-817-6.
253. OANCEA, I. Istoria stilisticii românești. București: Științifică și Enciclopedică, 1988, 302 p.
254. OLTEANU, Șt. Societatea românească la cumpănă de milenii. Secolele VIII-XI. București: Științifică și Enciclopedică, București 1983, pp. 153-155.
255. OPRESCU, G. Manual de istoria artei (vol. I-V). București: Meridiane, 1985-1986, 208 p.
256. OPRIȘ, I. Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare, București: Meridiane, 1986, 244 p.
257. OPRIȘ, I. Patrimoniul cultural din Basarabia – o preocupare constantă a spiritelor treze românești, în *Moldova*. Iași, nr. 4, septembrie 1990, pp. 16–17.
258. OȚETEA, A. Renașterea și reforma. București: Științifică, 1968.
259. PANAITESCU, S., CANTEMIR, D. *Viața și opera*. Biblioteca Istorică III, București: Academiei R.P.R., 1958, 28 p.

260. PANAITESCU, S. Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova: orânduirea feudală, București: Academiei, 1964, 56 p.
261. PANAITESCU, S. Cetățile-ruini din Basarabia. In: *CMIB*, 1, 1924, pp. 103-106.
262. PANOFISKY, E. Arhitectura gotică și gândire scolastică (trad. de Zavaca, M.). București: Anastasia, 1999.
263. PANOFISKY, E. Artă și semnificație, vol. I (trad. de Stoenescu, Șt.), București: Meridiane, 1990, 446 p.
264. PAPANEK, V. Design pentru lumea reală. (trad. de Badea, F., Stănescu, C.) București: Tehnică, 1997, 279 p. ISBN 973-31-1019-3.
265. PEIRCE, S.Ch. Semnificație și acțiune. București: Humanitas, 1990, 344 p. ISBN 973-28-0053-4.
266. PELIVAN, I. Corespondență. Memorii. București: Știința, 2019, 436 p. ISBN 978-9975-851-80-0.
267. PELIVAN, I. Basarabia cea diferită de Rusia. In: *Magazin istoric*, nr. 3, 2006, p. 20.
268. PELIVAN, I. Basarabia de sub oblăguirea rusească. In: *Extras din revista Viața Basarabiei*, nr. 1-1941, Tipografia ziarului Universul, București, pp. 156-161.
269. PETRISOR, Al., PETRISOR, L.E., HAREA, O., MUNTEANU, A., ANDRONOVICI, D., IVANOV, L. Planificarea infrastructurii verzi urbane în orașele est-europene. Trei studii de caz: Chișinău, București și Sofia. In: *Conferința de Cercetare în Construcții, Economia Construcțiilor, Arhitectură, Urbanism și Dezvoltare Teritorială*, ediția a XXIII-a, Dinamica Construcțiilor în România: Tendințe și previziuni pentru cercetare, 19 mai 2023, INCD URBAN-INCERC, București, România, pp. 80-81. ISSN 2343-7537.
270. PETRISOR, Al., HAREA, O., MUNTEANU, A., ANDRONOVICI, D., IVANOV, L. Modificările acoperirii și utilizării terenului legate de infrastructura verde, provocare pentru studiile teritoriale și planificarea spațială. In: *Conferința Institutului Național de Cercetare-Dezvoltare în Construcții, Urbanism, și Dezvoltare Teritorială Durabilă URBAN-INCERC-2023*, București, România, pp. 36-40.
271. PLATON, L. Designul interior în viziunea absolvenților UTM din ultimele promoții. In: *Conferința Patrimoniului Cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Chișinău, 2022, pp. 96-97. ISSN 2558 – 894X.

272. POPA Șt. Forma și spațiul în designul interior. Chișinău: ARC, 2021, 238 p. ISBN 978-997-500-525-8.
273. POPA, R. Cetatea Neamtului. In: *Monumentele Patriei Noastre*. București: Meridiane. 1963, 60 p.
274. POPOVSCHI, N. Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. Chișinău: Tipografia Eparhială. In: *Cartea Românească*, 1931, 511 p.
275. POSTICĂ, E. Unele considerații privind istoria și semnificația monumentelor gloriei militare de pe teritoriul Republicii Moldova. In: *Teragetia. Anuar*. XV. Chișinău, 2006, pp. 302-309.
276. POSTICĂ, Gh. Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (secolele V-XIII). București: Academiei Române, 2007. 487 p. ISBN 978-973-27-1592-5.
277. POSTICĂ, Gh. Civilizația veche românească din Moldova / Culturi vechi în Moldova, Chișinău: Știința, 1995, 80 p.
278. POSTICĂ, Gh. Complexul monumental din piatră din secolul XV descoperit în citadela Orheiului Vechi. In: *Revista Arheologică* S.N. I, 2, 2005, pp. 371-387.
279. POSTICĂ, Gh., CAVRUC, V. Investigațiile arheologice a așezării Petruha. Chișinău, 1989, pp. 28-29.
280. POȘTARENCO, D. O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1940). Chișinău: Cartier, 1998. 219 p.
281. PURICE, L., ZBÂRCIOG, V. Întoarcere către esențele artei populare, universul creației Elenei Rotaru, artist plastic, meșter popular / L. Purice, V. Zbârciog // A patra dimensiune, Chișinău, 1991, pp. 51-65.
282. RAGNO, F. Inițiere în misterele istoriei. Adevăruri șocante despre istoria uitată a omenirii. București: Orizonturi, 2000, 209 p. ISBN 973-736-414-7.
283. Raportul cercetărilor arheologice din cetatea Soroca în anii 1968-1969, 1970, In: *Arhiva Institutului de Arheologie și Etnografie a Academiei de Științe*, dosar 50, fila 11-12.
284. RÂBALCO, E. Arhitecții Chișinăului 1804-1940, în Centrul istoric al Chișinăului la începutul secolului al XXI-lea, Chișinău: Arc, 2010, p. 556.
285. RIFFATERRE, M. Încercări de definire lingvistică a stilului în *probleme de stilistică*, Culegere de articole. București: Stiintifică, 1964, 178 p.
286. RIEGL, A. Istoria artei ca istorie a stilurilor (trad. de Demetrescu, R.). Editura: Meridiane. 1998, 346 p, ISBN 973-33-0373-9.

287. ROBERTS, J., WESTAD, O. Istoria lumii. Din preistorie până în prezent, România, București: Polirom, 2018, 1056 p. ISBN 978-973-46-3883-3.
288. ROBIN, L. Platon, București: Teora 1996, 334 p.
289. ROCACIUC, V. Artele plastice din Republica Moldova în contextul socio-cultural a anilor 1940- 2000. Chișinău. In: *Atelier*, 2011, 275 p. ISBN 978-9975-80-458-5.
290. ROCACIUC, V. Expozițiile de artă plastică din RSS Moldovenească în contextul socio-cultural al anilor 1950. In: *Arta. Seria Arte vizuale*. Chișinău: Epigraf, 2007. pp. 78-91.
291. ROCACIUC, V. Expozițiile de artă plastică din RSS Moldovenească în contextul sociocultural al anilor 1980. In: *Arta. Arte vizuale*, Chișinău: Business Elita, 2008, pp. 121-136.
292. ROCACIUC, V. Tematica operelor în creația plasticienilor moldoveni în perioada sovietică. In: *Arta. Arte vizuale*, 2004, Chișinău: Epigraf, 2004, pp. 42-47.
293. ROMSTORFER, K. Cetatea de Scaun de la Suceava. București, 1913, 76 p.
294. ROSETTI, R. Arhitectura regilioasă medievală, secolele XIV-XVI. In: *Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului*, București, 1959, 34 p.
295. ROSETTI, R. Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al XVII-lea. In: *Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului*. București, 1947, 211 p.
296. ROȘU, A. Meșteșuguri rurale ale prelucrării lemnului. In: *Biharea: culegere de studii și materiale de etnografie și artă*. Oradea: Muzeul Tarii Crisurilor, 2004-2006, vol. 31-33, pp. 45-77.
297. ROȘU, G. Spațiul arhitectural multifuncțional. București: Universul Ion Mincu, 2005, 180 p.
298. RUSU, D. Modernismul socialist în Romania și Republica Moldova / Socialist Modernism in Romania and the Republic of Moldova. România. București. B.A.C.U. 2020, 194 p. ISBN 594-849-298-017-0.
299. RUSU, L. Estetica poeziei lirice, editia a III-a. București: EPL, 1969. 58 p.
300. SAINCIUC, L. Chișinăul ascuns. Album. Chișinău: Lumina, Tipografia Balacron. 2014, 160 p. ISBN 978-9975-65-364-0.
301. SAMOILENCO, V. Rolul nobilimii în viața publică din Basarabia în secolul al XIX-lea. In: *Analele Asociației Naționale a Tinerilor Istorici din Moldova*. Revistă de istorie, 2008, nr. 8, pp. 137-141.

302. SAUSSURE, F. Curs de lingvistică generală (trad. de Irina Izverna I.). București: Polirom, *Curs de lingvistica generala* (1998) și *Scieri de lingvistica generala* (2004). 1999, 400 p. ISBN 973-683-157-4.
303. SAVA, L. Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XIX-lea (1900-1918). Chișinău: Pontos, 2000. 318 p. ISBN 978-9975-51-308-1.
304. SCHMIDT, U., ERNU, V. Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră. Chișinău: Cartier 2014, 140 p.
305. Scriitori greci și latini. Vitruvius Despre arhitectura. București: Academiei Republicii Populare Române, 1964, 165 p.
306. SCURTU, I., BRÂNCEANU, L. România. Evoluție în timp și spațiu. In: *Arhivele Naționale ale României*. București: Editura Enciclopedică, 1996, 200 p. ISBN 973-45-0116-X.
307. SCURTU, I. Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918-1940). București: Univers Enciclopedic, 2012, 376 p. ISBN 978-973-45-0620-0.
308. SILVESTRU, E. Morfologia limbii române actuale. București: Fundație în România de Măine, 2007, 144 p. ISBN 978-973-163-000-7.
309. SOROKIN, V. Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina și Republica Moldova. In: *Memoria-Antiquitatis-Acta-Musei-Petrodavensis-XXI-1997-01/MA*, XXI, 1997. 83 p.
310. SOROKIN, V. Culturile eneolitice din Moldova. In: *THRACO-DACICA XV* 1-2, 1994 /TD XV, 1-2, 1994. 92 p.
311. STANCIU, M. Reforma conținuturilor învățământului. Cadru metodologic. Iași: Polirom, 1999. 87 p.
312. STAROSTENCO, P., SAVA, V. Construcția tipologică a orașului Chișinău în prima jumătate a secolului XIX. In: *Conferința internațională*, Chișinău, Grafema Libris, 2002. pp. 78–79.
313. STĂVILĂ T., CIOBANU, C. Patrimoniul cultural al Republicii Moldova. Chișinău: ARC, 2014, 288 p. ISBN 978-9975-618-243-9.
314. STĂVILĂ, T. Arta basarabeană și procesul artistic în anii postbelici. În: *Arta*, Chișinău, Seria Artă Plastică, Arhitectură. 1995, pp. 54-59.
315. STĂVILĂ, T. Arta plastică din Basabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Chișinău: Știința, 1991, 121 p.

316. STĂVILĂ, T. Arta plastică modernă din Basabia: 1887-1940. Chișinău: Știința, 2000, 159 p. ISBN 9975-67-171-3.
317. STĂVILĂ, T. Auguste Baillayre. Album. Maeștri basarabeni ai secolului XX. Chișinău: Arc, 2004. 96. ISBN 9975-61-361-6.
318. STĂVILĂ, T. Eugenia Maleșevschi. Album. Maeștri basarabeni ai secolului XX. Chișinău: Arc, 2004. 88 p. ISBN 9975-61-263-6.
319. STĂVILĂ, T. Arta pentru popor sau *realismul socialist* din anii 1944–1991. In: *Dialogica*, revista de studii culturale si literatura, 2022, nr. 1, pp. 34-46. ISSN 2587-3695. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6508003>.
320. STĂVILĂ, T., CIOBANU, C. Ghid de monumente și situri istorice din Republica Moldova. Chișinău: Tipografia centrală, 1995, 72 p. ISBN 109-975-670-687.
321. STĂVILĂ, T., CIOBANU, C.I., DIACONESCU, T. Patrimoniul cultural al Republicii Moldova. Chișinău: Arc, Museum, 1999, 159 p. ISBN 9975-905-28-5.
322. STOICA, G. Interiorul locuinței țărănești. București: Meridiane, 1973. 58 p.
323. STURDZA, M. *Viața Basarabiei*, nr. 5, 1932, pp. 3-4.
324. ȘARANUȚA, S. Ornamente populare moldovenești. Chișinău: Timpul, 1984. 143 p.
325. ȘARANUȚA, S. Prosoape populare moldovenești. Chișinău: Timpul, 1969, 53 p.
326. ȘAROV, I., CUȘCO, A. Idenitatea națională a basarabenilor în istoriografia rusă din secolul XIX. In: *Basarabia: dilemele identității*. Iași, 2002, pp. 21-36.
327. ȘLAPAC, M. Arhitectul Nicolae Mertz – portret de creație. In: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine, ed. VIII*. Iași – Chișinău Lviv, 2023, pp. 74-82. ISSN 2558–894.
328. ȘLAPAC M. Arta urbanismului în Republica Moldova: privire de ansamblu. Academia de Științe a Moldovei, 2008, 272 p. ISBN 978-9975-62-239-4.
329. ȘLAPAC, M. Arhitectura Chișinăului interbelic. În: *Dialogica*. 2020, nr. 3. Chișinău: AȘM, pp. 50-62. ISSN 1857-2537.
330. ȘLAPAC, M. Castelologia comparată. Arhitectura de apărare a Țării Moldovei între Occident și Orient, Chișinău: ARC, 2020, 460 p. ISBN 997-500-388-5.
331. ȘLAPAC, M. Cetatea Albă. Studiu de arhitectură medievală militară (Chișinău 1998). In: *Conferința Patrimoniului Cultural: Cercetare, valorificare, promovare*. vol. I., 2004, pp. 104-112. ISBN 978-9975-52-216-8.

332. ȘLAPAC, M. Cetățile bastionare din Moldova (sf. sec. al XVII-lea – mij. sec. al XIX-lea), Chișinău: ARC, 2016, 371 p. ISBN: 978-997-513-726-3.
333. ȘLAPAC, M. Cetăți medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea), Chișinău: ARC, 2004, 372 p. ISBN 9975-61-320-9.
334. ȘLAPAC, M., TOFAN, A. Breslele meșteșugărești și topografia urbană a orașului Chișinău. În: *Historia Urbana*, XXI, 2013, pp. 315-337, tomul VI, nr. 1-2, Sibiu, 1998, pp. 67-73.
335. ȘLAPAC, M. Arta urbanismului din Republica Moldova. Privire de ansamblu, Chișinău, 2008, 271 p. ISBN 997-562-239-9.
336. ȘLAPAC, M. Revista Viața Basarabiei (1932–1944). File de cronică. In: *Revista BiblioPolis*, Chișinău: Pontos, Biblioteca Municipală B. P. Hasdeu, 2002, pp. 54-58.
337. ȘODOLESCU-SILVESTRU, E. Morfologia limbii române actuale. București: Fundație în România de Mâine, 2008, 144 p. ISBN 973-163-000-7.
338. ȘTEFĂNESCU, Ch.H. Înfrățirea românească prin Căminele Culturale la Cetatea Albă. Căminul Cultural. In: *Revistă de cultură a poporului*. Nr. 8-9-10, 1941, 370 p.
339. ȘTEFĂNIȚĂ, I. Cartea neagră a patrimoniului cultural al municipiului Chișinău. Agenția de Inspectare și Restaurare a Monumentelor. Chișinău: Continental Grup, 2010, 176 p.
340. ȘTEFĂNUCĂ, P. Pentru un muzeu etnografic al Basarabiei. In: *Arhivele Basarabiei: Revista de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru*. 1933 (nr. V), pp. 296-302.
341. ȘTEFĂNUCĂ, P. Folclor și tradiții populare. Vol. II, Chișinău: Știința, 1991, 509 p.
342. TANOVICEANU, A. Data rezidirii Cetății Albe, în CL, 45, 1901, pp. 462-469.
343. TARHON, P. Parcurile vechi boierești din Republica Moldova. AȘM, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Chișinău: Pontos, 2013, pp. 311–323. ISBN 978-9975-51-487-3.
344. TATARKIEWICZ, W. Istoria esteticii. Vol. 1. Estetica analitică (trad. de Marinescu, S.), prefată de Titus Mocanu. București: Meridiane, 1978, 120 p.
345. TATARKIEWICZ, W. Istoria esteticii, Vol. 3. Estetica modernă (trad. de Marinescu, S.) București: Meridiane, 1978, 41 p.
346. TENTIUC, I. Populația din Moldova centrală în secolele XI-XIII, Ed.: Helios, Iași, 1996, 282 p. ISBN 973-95892-9-4.

347. TEODOR, D.Gh. Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român, Iași, 1978, 223 p.
348. TEODORESCU, C. Moldova și Basarabia. 1807-1817. Boierii, treptele boierești și slujbele îndeplinite. In: *Viața Basarabiei*, 1933, nr. 11, p. 27. 2, ANRM, Fond.
349. TERRACINI, B. Metodele stilisticii și teoria criticii. Istoricitatea semnelor. Poetică și stilistică. Orientări moderne. București: Univers, 1970, pp. 120-143.
350. THEISS, W. Dictionar de construcții și arhitectură (german-român). București: Tehnica, 1999, 1159 p. ISBN 973-31-13-28-X.
351. TOMA, L. Chișinăul în pictură. Catalog-bibliografie. Biblioteca Municipală B. P. Hasdeu. Chișinău: Elena V.I, 2012, 176 p. ISBN 978-9975-4365-4-6.
352. TOMA, L. Pictura în contextul vieții artistice a Moldovei din prima jumătate a anilor 1990. In: *ARTA, Seria Arte Vizuale*. Chișinău, 2009, pp. 74-81.
353. TOMA, L. Tendințe noi în pictura Moldovei în anii '70 – prima jumătate a anilor '80 ai secolului XX. In: *ARTA, Seria Arte Vizuale*. Chișinău: Epigraf, 2005, pp. 55-64.
354. TOMA, L. Tradițiile artei populare în pictura din Moldova. Anii '60 ai secolului XX. In: *ARTA, Seria Arte Vizuale*. Chișinău: Epigraf, 2004, pp. 48-53.
355. TOMA, L. Eugenia Gamburd. *Monografie-album*. Tel-Aviv, 2007, 143 p.
356. TOMA, L. Mihai Grecu. Seria Maeștri basarabeni din secolul XX. Chișinău: Arc, 2006, 112 p. ISBN 9975-61-411-5.
357. TOMULEȚ, V. Basarabia în epoca modernă (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni, Chișinău: Lexon-Prim, 2014. 672 p. ISBN 978-9975-71-208-8.
358. TOMULEȚ, V. Componenta etnică și numerică a burgheziei comerciale în Basarabia (anii '30-'60 ai secolului al XIX-lea)/Clio. Almanah istoric. Ediția 1997, Chișinău, 1998, pp. 33-47.
359. TOMULEȚ, V. Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868). Ediția a II-a. Iași: Tipo Moldova, 2015. 564 p. ISBN 9975-70-165-5.
360. TOMULEȚ, V. Poziția nobilimii basarabene și a administrației de stat imperiale privind codificarea legislației în Basarabia (În baza raportului secretarului de stat Urusov din 13 octombrie 1867). In: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria Științe socioumanistice*, Vol. III. Chișinău: CE USM, 2003, pp. 278-286.
361. TUDAORACHI, A. Ce rămâne din istoria literaturii de azi. In: *Istoriile literaturii române*. Studii. Eseuri. Cronici, Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2020, 26 p.

362. TURDEANU, E. Într-un sat basarabean. In: *Revista de istorie și teorie literară*, an XLIII, nr. 3-4, iulie-decembrie 1995, reprodus de Dimitrie Gusti și colaboratorii, Cornova 1931, pp. 523–526.
363. TZIGARA-SAMURCAS, Al. Scrieri despre arta românească. București: Meridiane, 1987. 432 p.
364. ȚÎCU, O. Elitele politice în Moldova post-sovietică: o analiză a tranziției de la “indigenizarea” sovietică la perioada de independență. In: *Revistă de istorie și politică*, 2011, pp. 55-65.
365. ȚÎCU, O. *Moldovenismul sovietic și politicile identitare ale URSS în RASSM și RSSM (1924 - 1991)*. In: *Fără termen de prescripție*. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa. Chișinău: Cartier, 2011, 333 p.
366. ȚURCANU, I. Bessarabiana: Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice. Chișinău: Cartdidact, 2012, 344 p. ISBN 978-9975-4337-0-9.
367. Universitatea Tehnică a Moldovei – 50 ani de învățământ superior ingineresc 1964-2014. Chișinău. Combinatul Poligrafic, 2014, 378 p. 317-319. ISBN 978-9975-129-07-7.
368. URECHE, G. Letopisețul Țării Moldova, ediția: P. Panaitescu, București, 1958, 103 p.
369. URSACHI, R. Valențe spirituale în ceramica culturii Cucuteni-Tripolie. Între credință și artă. In: *Revistă de științe socioumane*, 2019, nr. 3(43), pp. 11-22. ISSN 1857-0119.
370. URSACHI, R. Aportul arhitectului Alexandru Bernardazzi în constituirea aspectului constructiv-plastic al orașului Chișinău. In: *Conferința Probleme ale științelor socioumanistice și ale modernizării învățământului*, Chișinău, Culegerea seria 24, Vol. 3, 2022, pp. 272-277. ISBN 978-9975-46-239-6.
371. URSACHI, R. Traseul stilistic al arhitecturii orașului Chișinău de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. In: *Arta. Seria Arte vizuale, Arte plastice, Arhitectură*. Serie nouă, Nr. 1(AV), 2022, pp. 45-51. ISSN 2345-1181/ISSNe 2537-6136.
372. VARTA, I., VARTA, T. Primarul Carol Schmidt: opera de modernizare a orașului Chișinău. Chișinău: Cartier, 2014, 304 p. ISBN 997-579-877-2.
373. VASILESCU, S. Arhitectura Rusiei Staliniste. București: Fundației Arhitect design, 2014, 222 p. ISBN 978-606-864-50-1.

374. VĂIDEANU, G. Educația la frontiera dintre milenii. București: Politica, 1988, 326 p.
375. VĂTĂȘIANU, V. Istoria Artei Feudale – Arhitectura. București: Academiei Republicii Populare Române, 1959, 145 p.
376. VIANU, T. Opere (Estetica). București: Minerva 1976, vol. IV, 137 p.
377. VIANU, T. Despre stil și artă literară. București: Editura Tineretului, 1965, 245 p.
378. VIANU, T. Estetica. Ed.: Orizonturi, București, 2020, 431 p. ISBN 973-915-471-0.
379. VIANU, T. Problemele metaforei și alte studii de stilistică. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957, 262 p.
380. VIANU, T. Opere (Studii de filozofie a culturii), Vol. VIII. Note de George Gană. Ediție de Gelu Ionescu și George Gană. București: Minerva, 1979, 123 p.
381. VIANU, T. Studii de stilistică. București: Editura didactică și pedagogică, 1968, 415 p.
382. *Viața Basarabiei*, 1935, Nr. 5, pp. 73-74; Nr. 6, pp. 27; Nr., 11-12, pp. 17-18.
383. VULPE, E. Raport privitor asupra cercetărilor arhiologice din Moldova și a săpăturilor de la Radeni din Basarabia. Raport MNA în anii 1942 și 1943, București, 1944.
384. ZAGAEVSCHI, A., ZAGAEVSCHI, V. Cosăuți, comună din preajma cetății Soroca, Chișinău 2005, p. 277.
385. WÖLFFLIN, H. Principii fundamentale ale istoriei artei. Problema evoluției stilului în arta modernă (trad. de Costescu, E., Pascadi, I.). București: Meridiane, 1968, 233 p.
386. ZAHARIA, D. Estetica postmodernă. Iași: Dosoftei, 2002, 140 p.
387. ZEVI, B. Cum să înțelegem arhitectură. București: Tehnică, 1969.
388. ZUBCO, M. Orașul Chișinău în prima jumătate a secolului al XIX-lea, mărturii ale contemporanilor. In: *Arta*, nr. 18, 2010, pp. 10-17.
389. ZUBENSCHI, E. Managementul calității serviciilor sociale. Chișinău: Tipografia UPSIC, 2020, 187 p. ISBN 978-9975-46-445-1.

În limba Engleză

390. CEASTINA, A. The well-known architect Alexander Iosifovich Bernardazzi (1831–1907) (on the occasion of the 190th anniversary. In: *Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură*, nr. 1, 2021, pp. 24-31. ISSN 2587-3695.

391. CORBUSIER, Le. Towards a New Architecture / Către o nouă arhitectură, 1986, 305 p. ISBN 0-486-25023-7.
392. DUCHER, R. Caractéristique des Styles (Caracteristica stilurilor în franceză), 1988, Paris: Flammarion, 70 p. ISBN 2-08-011539-1.
393. BLAKEMORE, R.G. History of interior design and furniture: from ancient Egypt to nineteenth-century Europe, 2nd ed, 2006, 440 p. ISBN 047-146-433-3.
394. BURCKHARDT, J.C. Strength and Freedom: Reflections on Art History / Forță și libertate: reflecții asupra istoriei artei, București: Pantheon Books, 1964, 135 p.
395. FRAYLING, C. Research in Art and Design and Royal College of Art, 1993/4, Volum 1, 100 p. ISBN 1-874-175-55-1.
396. GROPIUS, W. The New Architecture and The Bauhaus. MIT Press; First Edition, 1965, 112 p. ISBN 10-9780-2625-700-60.
397. IMBER, M.G. The Art of Architecture. Editorial IB Tauris, 2023, 304 p. ISBN 978-191-635-549-1.
398. JONES, O. The grammar of ornament. London: Published by Day and Son, 1865, 326 p.
399. KANT, Im. Notes and Fragments. University of Pennsylvania. Translated by Curtis Bowman, Frederick Rauscher, Michigan State University Cambridge University Press, 2005, p. 318.
400. **MUNTEANU, A.** Modeling the architecture of the interior space with the help of digital technologies. In: *International Journal of Advanced Research (IJAR)*, FI (2022): 7.337, Volume-9, Septeber 2022 (Vol. 10, No 9), pp. 642-650. ISSN 2320-5407, IF: 7.33. DOI:10.21474/IJAR01/15404.
401. **MUNTEANU, A.** Perception of style influences in architectural space. In: *Journal of Social Sciences*, UTM, 2023 (Vol. IV, No. 2), Social Science - Arts and Design. TECHNICAL UNIVERSITY OF MOLDOVA (PUBLISHING HOUSE), „TEHNICA UTM” (PRINTING HOUSE), pp. 59-67 ISSN 2587-3490, eISSN 2587-3504.
402. **MUNTEANU, A.** Promoting national identity in stylistics of contemporary architecture and interior design. In: *Journal of Social Sciences*, UTM Decembre 2020 (Vol. III, No. 4), Social Science - Arts and Design. TECHNICAL UNIVERSITY OF MOLDOVA (PUBLISHING HOUSE), *TEHNICA UTM* (PRINTING HOUSE). pp. 90-100 ISSN 2587-3490.

403. **MUNTEANU, A.** The Design of the Interior Space Extended by Color Emotions from the Works of Painter with Training in Architecture, Nicoleta Vacaru. In: *International Journal of Advances in Mechanical and Civil Engineering (IJAMCE)*. June 2022 (Vol. 9, No 3), pp. 1-4. ISSN 2394-2827.
404. **MUNTEANU, A.** Architectural drawing in professional education. În: *Международная научно-практическая конференция: Архитектурный рисунок в контексте профессионального образования*, V-е издание, Украина, Полтава, УТ И. Кондратюк, 2019, pp. 16-24. УДК 741.02:[378.6:72].
405. **MUNTEANU, A.** Eco-design. furniture made of recycling materials a new concept for the contemporan design. In: *Journal of Social Sciences*, TUM, 2021 (Vol. IV, No.3), Social Science - Arts and Design. TECHNICAL UNIVERSITY OF MOLDOVA (PUBLISHING HOUSE), *TEHNICA UTM* (PRINTING HOUSE), pp. 60-70 ISSN 2587-3490, eISSN 2587-3504.
406. **MUNTEANU, A.** Landscape, colored passion in the creation of architect Eugen Bognibov. In: *Journal of Social Sciences*, TUM, 2021 (Vol. IV, No. 4), Social Science - Arts and Design. TECHNICAL UNIVERSITY OF MOLDOVA (PUBLISHING HOUSE), *TEHNICA UTM* (PRINTING HOUSE), pp. 36-43 ISSN 2587-3490, eISSN 2587-3504.
407. **MUNTEANU, A.** Sustainable Principles Implemented in Architecture and Interior Design through Eco Pieces of Furniture and Lighting. In: *International Journal of Social Science Studies RedFame*, May 2022 (Vol. 10, No. 3), pp. 46-55. IF: 1,10. ISSN 2324-8033 E-ISSN 2324-8041.
408. **MUNTEANU, A.** Sustainable thinking for a healthy interior environment, educational opportunities in interior architecture projects. In: *International Conferences on Science and Technology Engineering Science and Technology*. ICONST, Budva, MONTENEGRO, 2021, pp. 74-79. ISBN 978-605-70965-2-4.
409. **MUNTEANU, A.** The importance of drawing in the professional and creative training of future architects and interior designers. In: *International Journal of Recent Advances in Multidisciplinary Research*, December 2022 (Vol. 9, No 12), pp. 8240-8243. FI: 6.025. ISSN 2350-0743.
410. **MUNTEANU, A.** The priorities and comfort of the smart home. In: *International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies*, Numbre 2021 (Vol. 5, No 2), pp. 151-154. ISSN 2394-2827.

411. **MUNTEANU, A.** The comfort of the smart home. In: *International Symposium on Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies, 5th edition*, 2021, Turkey, Ankara, p. 71, ABSTRACTS BOOK, ISBN 978-605-6992-54-4.
412. **MUNTEANU, A.** Creating psycho-emotional conditions in the creative training of future specialists. In: *II Міжнародная науково-практична конференція*, 19.03.2021, 09.00.10 - філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, Україна, 2021, pp. 163-169. УДК 330.124:37013, ББК 74.58.
413. **MUNTEANU, A.** The trends of contemporary society for an architecture, a healthy interior design, implemented through a healthy eco education of future specialists in the field. In: *Conferința Internațională. Educația din perspectiva valorilor*, ediția a XIII-cea, 28-29 septembrie, 2021, Universitatea 1 DECEMBRIE 1918, Alba Iulia, România, București: Eikon, 2021, Volumul 5, Ediția 13, pp. 90-97. ISBN 978-606-49-0621-2.
414. **MUNTEANU, A., ANDONOVICI, D.** Aesthetics of the architectural form of community centers - the appearance of multifunctional interior spaces. In: *International Science Journal of Engineering & Agriculture*, December 2022 (Vol. 1, No. 5), pp. 8-15, ISSN 2720-6319.
415. **MUNTEANU, A., ANDRONOVICI, D.** Opening and determining the architectural space of socio-cultural purpose. In: *Innovative areas of solving problems of science and practice. Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference*. Oslo, Norway. 2022, pp. 32-40, DOI: 10.46299/ISG.2022.2.7.
416. **MUNTEANU, A., IVANOV, V.** Aesthetics of space, architecture of volume and form within art-residences to facilitate the creative process. In: *International Electronic Scientific and Practical Journal WayScience*, 2022 (Vol. 5, No.1), pp. 62-75, ISSN 2664-4819.
417. **MUNTEANU, A., IVANOV, V.** The Value of Creative Education in Training the Future Specialists in the Field of Creative Arts - Architecture, Interior Design, Fine Arts. In: *International Journal of Social Science Studies* 10(5):20, 2022, pp. 20-29. pISSN 2324-8033 eISSN 2324-8041
418. **MUNTEANU, A., FILIPSKI T.** Valuation of Eco-Design Within the Professionalization of Students-Architects and Designers. In: *International Conference on Frontiers in Academic Research ICFAR 2024*, 3rd edition, June 15 – 16 2024, Konya, Turkey. Abstract Book of 3rd International Conference on Frontiers in Academic Research

ICFAR 2024, p. 249, ISBN 978-625-6314-17-7, Published by All Sciences Academy.
DOI:10.11114/ijsss.v10i5.5691.

419. **MUNTEANU, A.,** FILIPSKI, T. Approaches and perspectives promoted in artistic education in the training of students - in the context of capitalizing on the national treasure. In: *Conferinței Internationale Educația din perspectiva valorilor*, editia 2024, Values, education, responsibility. Pedagogical research, Bucharest, Eikon Publishing House, 2024. ISBN 978-606-49-1303-6.
420. **MUNTEANU, A.,** FILIPSKI, T. Beauty and aesthetic values: their impact on the education of architecture and design students. In: *Conferința Internațională Educația din perspectiva valorilor*, editia 2024, Values, education, responsibility. Pedagogical research, Bucharest, Eikon Publishing House, 2024. ISBN: 978-606-49-1303-6.
421. **MUNTEANU, A.,** FILIPSKI, T. National values promoted in contemporary education through the triarchical conception of the morphological stylistics of the creative arts. In: *Conferința Internațională Educația în Perspectiva Valorilor*, ediția a XVI-a, desfășurată la Universitatea 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia – România, în perioada 9 - 11 octombrie, 2024, pp.121-131. ISBN-13 978-606-49-1303-6.
422. **MUNTEANU, A.,** FILIPSKI, T. Beauty and aesthetic values: their impact on the education of architecture and design students. In: *Conferința Internațională Educația în Perspectiva Valorilor*, ediția a XVI-a, desfășurată la Universitatea 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia – România, în perioada 9 - 11 octombrie, 2024, pp. 103-108. ISBN-13 978-606-49-1303-6.
423. SPITZER, L. *Essays on historical semantics*. SF Vanni, New York, 1948. New In: *Journal Of Hispanic Philology (NRFH)*, 5 (4), pp. 424–430.
424. VITRUVIUS, M. *The ten book on architecture*, translated by Morris Hicky Morgan, Cambridge, London, 1914, 378 p.

În limba Franceza

425. ALBERTI, L.B. *De re aedificatoria* / Despre arta de a construi în zece cărți. (trad. de Rykwert, J., Tavernor, R., Leach, N.). Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1988. 190 p.
426. BALLY, C. *Traité de stylistique française*. Vol. I. Heidelberg Paris: Winter et Paris, Klincksieck, 1951, 265 p.

427. Encyclopédie Pratique Larousse - L'habitation et son décor. (Enciclopedia practică Larousse - locuințe și decorul acesteia) Editeur: Larousse, 1965, 615 p.
428. GUIRAUD, P. La stylistique. Paris, Presses Universitaires de France, 1961, 120 p.
429. HILDEBRAND, A. Le problème de la forme dans les arts plastiques. Editions L'Harmattan 2002, 116 p. ISBN 978-274-752-469-8.
430. MARINESCU-BÎLCU, S. Les Carpates Orientales et la Moldavie. In: Atlas du Néolithique européen. L'Europe Orientale (ed. J. K. Kozłowski), ERAUL 45, Liège, 1993, pp. 191-241.
431. PETRIȘOR, A.I., HAREA, O., TACHE, A.V., **MUNTEANU, A.**, POPESCU, O.C., ANDRONOVICI, D., PETRIȘOR, L.E. Deciphering green infrastructure patterns in Eastern Europe: focus on Bucharest, Romania and Chisinau, Republic of Moldova. In: *Present Environment and Sustainable Development*, 2023 (Vol. 17, (1), pp. 321-334, ISSN 1843-5971.
432. POMMIER E., WINCKELMANN, J. Naissance de l'histoire de l'art (Nașterea istoriei artei), Paris, 1991, 259 p.
433. PROPP, V. Morphologie du conte, Edition du Seuil, Paris, 1970, 68 p.
434. RIFFATERRE, M. Essais de stylistique structurale. Paris: Flammarion Editeur, 1961, 365 p.
435. RIFFATERRE, M. Le style des Pleiades de Gobineau : essai d'application d'une methode stylistique, New York : Columbia University Press, 1957, 239 p.
436. RIFFATERRE, M. Le Style des Pleiades de Gobineau. In: *Romanica Magazine*; New York, Volumul 48, Ed. 3, (1 October 1957), 219 p.
437. VASARI, G. Le vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architetti / Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților. București: Meridiane, 1962, ed. II-a rev. și ad. Vol. I-II.
438. VIOLLET-LE-DUC E. Entretiens sur l'architecture, volumul 1. Interviuuri despre arhitectură, volum 1, 1863, 491 p.
439. WINCKELMANN J., POMMIER, E. Naissance de l'histoire de l'art. Paris, 2003, 243 p.

În limba Rusă

440. БАТЮШКОВ, П. Бессарабия. Историческое описание, Санкт-Петербург, 1892. 322 с.

441. БАТЮШКОВ, П. Записи Одесского Императорского Общества Истории и Древности, Одесса, 1844. 35 с.
442. БЕЛЕЦКАЯ, Е. Обрасцовые проекты, Москва, 1961, с. 121–129.
443. БЕЛЯЕВА, Е. Архитектурно-пространственная среда города, как объект зрительного восприятия. Москва: Стройиздат, 1977, 126 с.
444. БЕНДЕРСКИЙ, Б. Город и время. Архитектура Кишинева XVIII–XX вв. Кишинев, 2004. 176 с.
445. Бессарабские областные ведомости, нр. 11, (Бессарабский вестник, Бессарабская жизнь, Бессарабская почта), Кишинёв, 1863-1865.
446. БИКБАЕВ, В. *Башии Петрен* (от археологической интерпретации аэрофотоснимков к реконструкции жизни трипольских поселений). *Tyragetia*, s.p. vol. I [XVI], нр. 1, 2007, с. 9-26.
447. БОГНИБОВ, Е. Творческая направленность молдавской советской архитектуры 40-х -50-х гг. В: Известия АН МССР, № 3, 1975, 178 с.
448. БОГНИБОВ, Е. Пути развития архитектуры Советской Молдавии 1940 - середины 1970-х гг.: дис. к-та арх., Москва, 1976. 178 с.
449. БОГНИБОВ, Е., ДУМИТРАШКУ, П. Архитектура г. Кишинева до 60-х гг. XIX века. Кишинэу: МолдНИИТЭИ, 1997, 44 с.
450. БОРЕВ, Ю. Эстетика. Учебник. Москва: Высшая школа, 2002, 511 с. ISBN 5-06-004105-0.
451. БОРОВСКИЙ, В. История молдавской архитектуры, Кишинев, 1987, с. 57-62.
452. БОРОВСКИЙ, В., ТАРАС, Я. Памятники архитектуры Молдавии (XIV – начало XX века). 1987 Кишинев: Тимпул, 200 с.
453. БУДАГОВ, Р. Литературные языки и языковые стили, Москва: Высшая Школа, 1967, 376 с.
454. ВЛАДИМИРСКАЯ, И. Народные жилища центральных районов Молдавии. Жилой дом. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1950, 75-91 с.
455. ВИНОГРАДОВ, Я. Проблемы цвета в архитектурном образовании. Москва: Архитектура СССР, 1981, № 10, с. 20-23.
456. ВОЙЦЕХОВСКИЙ, В. Памятники архитектуры Молдавии XIV –XVIII веков, В: КСИА, Moscova, 1954, ed. 56, с. 40-50; Idem, Крепость в Сороках, в Труды. ГИММ (1960), Кишинев, 1961, с. 67-74.

457. ГАНЕНКО, П. История Кишиневской публичной библиотеки (1830-1917), Кишинев, 1966, 114 с.
458. ГНЕДИЧ, П. Всеобщая история искусств. Москва: ЭКСМО, 2013, 156 с.
459. ГОБЕРМАН, Д. Памятники молдавского деревянного зодчества на Буковине. Этнография и искусство Молдавии. Кишинев, 1972, 145 с.
460. ГОБЕРМАН, Д. Каменный цветок Молдавии, Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1970, 30 с.
461. ГОБЕРМАН, Д. Молдавский ордер. В: Декоративное искусство СССР, № 2, 1967, с. 2-6.
462. ГОЛЬЦОВ, Д. Искусство Советской Молдавии / *Arta plastică a Moldovei Sovietice/ /Fine Arts of Soviet Moldavia*, Chişinău: Timpul, 1987, 248 p.
463. ДЕМЧЕНКО, Н., АПОСТОЛ, С., БОБЕЙКО, И., МЕДНЕК, В., ПАСКАЛЬ, П., ХЫНКУ, И. Свод памятников истории и культуры МССР (Северная зона) / *Codul monumentelor istorice şi culturale ale RSSM (zona de nord)*. Кишинев: Штиинца. 1987, 865 с.
464. ЗАХАРОВ, А. Народная архитектура Молдавии. Каменная архитектура центральных районов, Москва, 1960, 93 с.
465. ЗАЩУК, А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба, Санкт-Петербург, 1862.
466. ЗЕВИН, А., РОДНИН, К. Изобразительное искусство Молдавии. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1965.
467. Зодчий, 1900, № 8. Редактор В.В. Звальдг. С.П.Б., 1900, с. 97.
468. КОЛОТОВКИН, А., ШОЙХЕТ, С., ЭЛЬТМАН, И. Архитектура советской Молдавии / *Architecture of the soviet Moldavia*, Москва: Стройиздат, 1987, 320 с.
469. КОЛОТОВКИН, А., ШОЙХЕТ, С., ЭЛЬТМАН, И. Архитектура советской Молдавии. Москва: Стройиздат, СССР, 1973, 88 с.
470. КРИШТАЛЕВА, Л. Стили интерьера: от классики до авангарда, Москва: Ниола 21-й век, 2005, 96 с., ISBN 5-322-000-20-8.
471. КРУПЕНСКИЙ, А. Краткий очерк о Бессарабском Дворянстве 1812 – 1912. К столетнему юбилею Бессарабии. Санкт-Петербург, 1912, 134 с.
472. КУЗЬ, А. Становление Молдавской Советской Архитектуры (1924–1940-е гг.). *Автореферат диссертации*, Специальность 18.00.01 Теория и история архитектуры. Москва, 1985.

473. КУРЦ, Р. Алексей Викторович Щусев. Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1973, 65 с.
474. ЛАШКОВ, Н. Бессарабия к столетию присоединения к России. 1812-1912. Географический и историко-статистический обзор состояния края. Кишинев, 1912. 54 с.
475. ЛАШКОВ, Н. Празднование столетнего юбилея присоединения Бессарабии к России, 1812-1912. Кишинёв: Типография Бессарабского Губернского Правления, 1914. 117 с.
476. ЛИВШИЦ, М. Декор в народной архитектуре Молдавии. Кишинёв, 1971, 43 с.
477. ЛИВШИЦ, М., МАНСУРОВА, А. Изобразительное искусство Молдавской ССР. Москва, 1957, 93 с.
478. ЛИВШИЦ, М., ЧЕЗЗА, Л. Изобразительное искусство Молдавии. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1958, 227 с.
479. МОИСЕЕНКО, З. Архитектура сельских жилых домов Молдавии. Карта молдовеняскэ, 1973, 203 с.
480. МУНТЯНУ, А., МЕЛНИК С. Творческая практика. Темы, задания и техники. Indicație metodică. Chișinău: Ed.: Tehnica-UTM, 2023, 65 с., ISBN 978-9975-45-901-8.
481. МУНТЯНУ А. Цветовая выраженность в архитектуре, дизайн интерьерного пространства. Колористическая теория – времена года. В: *Материалы международной научно-практической конференции (23-24 апреля 2021 г.)*, Тюменский индустриальный университет, Том II, 2021, с. 372-377. ISBN 978-5-9961-2726-9.
482. МУНТЯНУ А. Эстетическое видение в архитектуре интерьера и изобразительном искусстве, ожидаемые результаты. В: *Международной научно интернет-конференция Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации*, 2019 г, г. Переяслав-Хмельницкий, ГПУ им. Григория Сковороды, Украина, (Вып. 46), с. 138-139. УДК 001+37(100) ББК 72.4+(0) Т33.
483. МУНТЯНУ, А. Значение академического рисунка для формирования объемно- пространственного мышления будущего архитектора. В: *Международной научно интернет-конференция Тенденции и перспективы развития науки и образования в условиях глобализации*, 2019 г, г. Переяслав-Хмельницкий, ГПУ им.

- Григория Сковороды, Украина, (Вып. 46), с. 620-622. УДК 001+37(100) ББК 72.4+(0) Т33.
484. **МУНТЯНУ, А.** Рисунок как исчезающее составляющее архитектуры. В: *Международной научно-практической конференции - Архитектурный рисунок в контексте профессионального образования*, V-е издание, Украина, Полтава, УТ И. Кондратюк, 2019, с. 156-158. УДК 741.02:[378.6:72].
485. **МУНТЯНУ, А.** Эстетика архитектурного пространства, объема и формы - архитектурная среда. В: *Международной научно-практической конференции: Архитектура и архитектурная среда: вопросы исторического и современного развития*, Том II, Тюмень: ТИУ, 2021, pp. 377-383. ISBN 978-5-9961-2726-9.
486. **МУНТЯНУ, А.** Синтез искусств в архитектурно-художественной и экологической мебели из вторсырья. В: *Международной научно-практической конференции - Архитектура и архитектурная среда: Вопросы исторического и современного развития, XXI Международный молодежный архитектурно-художественный фестиваль Золотая АрхИдея-2022*, с. 105-117. ISBN 978-5-9961-2724- 6. ISBN 978-5-9961-2726-10.
487. **МУНТЯНУ, А.** Незабываемый Memphis: назад к 1980-ым в современном дизайне. В: *Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції: Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації, Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*, 2019, г. Переяслав-Хмельницький, ГПУ им. Григория Сковороды, Украина, (Вып. 46), 2019, pp. 138-139. УДК 001+37(100) ББК 72.4+(0) Т33.
488. **МУНТЯНУ, А., КОЧИН А.** Скульптура в городской среде. In: *Conferința Tehnico-Științifică Internațională: Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului*, Chișinău, FUA, UTM, 2018, pp. 44-50. ISBN 978-9975-87-384-0.
489. **НАККО, А.** Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении (рукопись). Кишинев, 1879, с. 152-221.
490. **НАККО, О.** Живая старина в произведениях русских литераторов Бессарабии конца XIX – начала XX вв, Кишинев, 2012, 37 с.
491. **НАУМОВ, Ф., ВЛАДИМИРОВСКАЯ, И.** Архитектурные детали из камня-ракушечника в народной архитектуре Молдавии, Москва: *Вестник Академии архитектуры УССР*, Киев, 1950, nr. 4.

492. НУДЕЛЬМАН, А. Топография кладов и находок единичных монет. В: *Археологическая карта Молдавской ССР*, Вып. 8., Кишинев: Штиинца, 1976.
493. ОЖЕГОВ, С. Типовое и повторное строительство в России XVIII-XIX веках, Москва: Строиздат, 1984, с. 104-131.
494. ПЕДАШ, Г., ЭЛЬТМАН, И. *Градостроительство Молдавии*, Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1968, 75 с.
495. ПОЛЕВОЙ, Л., БЫРНЯ, П. Средневековые памятники XIV–XVII вв. В: *Археологическая карта Молдавской ССР*, Вып. 7., Кишинев: Штиинца, 1974.
496. РАЙЛИ, Н. Элементы дизайна, Развитие дизайна и элементов стиля от ренессанса до постмодернизма, Москва: Магма, 2004, 544 с. ISBN 5-93428-006-6.
497. РИКМАН, Э. Памятники сарматов и племен черняховской культуры. *Археологическая карта Молдавской ССР*, Вып. 5. Кишинев: Штиинца, 1975.
498. РОДНИН, К. Д., ПОНЯТКОВСКИЙ, И. Памятники молдавской архитектуры XIV-XI-X вв. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1960, 86 р.
499. СМИРНОВ В. Градостроительство Молдавии. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1975, 48 с.
500. СОКОЛОВ, Л. Планировка административно-деловой зоны центра крупных городов. Москва: Стройиздат, 1992. 159 с.
501. СОРОКИН, В. Культурно-исторические проблемы племен среднего триполья Днестровско-Прутского междуречья. Кишинев: АН МССР, сер. общ. наук, 3, 1989, с. 45-54.
502. ТАРАС, И., ЗАХАРЧЕНКО, В. Современная архитектура Молдавского села, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1986, 122 с.
503. ТАРАС, Я. Памятники молдавской архитектуры XIV-XIX вв. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1960, 60 с.
504. УРУСОВ, С. Записки губернатора Кишинёва 1903-1904 г. Москва: В. М. Саблина, 1907, 395 с.
505. ФЕДОРОВ, П. Сведения о древностях Бессарабии собранные П. И. Федоровым la articolul И. Халиппа. Основные исторические сведения о Бессарабии, în ТГБУАК, Кишинев, 1902, Т. 1, с. 115-120.
506. ХЫНКУ, И. Молдавская народная керамика, Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1969, 144 с.

507. ЧАСТИНА, А. Архитектор (Георгий (Джорджо) Иванович Торичелли (1796-1843). In: *Analecta catholică*. Vol. V-VI, Chişinău: Tipografia centrală, 2012, с. 409-415.
508. ЧАСТИНА, А. Архитектор Франческо Карлович Боффо (1800–1867). In: *Analecta catholică*, Vol. IX-X, Chisinău: Tipografia Centrală, 2015, с. 449-464.
509. ЧАСТИНА, А. Неизвестные страницы творчества архитектора Александра Бернардацци. In: *Проблемы теории и истории архитектуры Украины*, Одесская Государственная Академия строительства и архитектуры, Одесса: Астропринт, 2007, с. 180-184.
510. ЧЕЗЗА, Л. Плоды с дерева дружбы: очерки о молдавском искусстве. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1964, 136 с.
511. ЧЕЗЗА, Л. Пиктура молдовеняскэ. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1966, с. 49.

Resurse electronice:

512. AGENTIA DE INSPECTARE SI RESTAURARE A MONUMENTELOR. Registrul Monumentelor Republicii Moldova ocrotite de Stat (HP nr.1531/1993) Forum [online] ultima editare a paginii la 25 octombrie 2011 [citat 04.10.2021]. Disponibil: [https://airmc.wordpress.com/registru/Registrul Monumentelor Republicii Moldova](https://airmc.wordpress.com/registru/Registrul-Monumentelor-Republicii-Moldova). URL: <http://date.gov.md/ro/system/files/resources/2013-01/Registrul-Monumentelor-RM-ocrotite-de-Stat.xls>
513. AGENȚIA NAȚIONALĂ ARHEOLOGICĂ (ANA) a anunțat astăzi despre prima statueta descoperită în așezarea cucuteniană de la Cobani, Glodeni, moldpres.md [citat 10.10.2023]. Disponibil: <https://noi.md/md/stiinta-si-it/statuie-neobisnuita-descoperita-la-cobani?prev=1%5D%28https%3A%2F%2Fnoi.md%2Fmd%2Fsocietate%2Fpiata-centrala-din-capitala-un-adevarat-focar-de-coronavirus-video%3Fprev%3D1%29> (vizitat 12.05.2023).
514. AGENȚIA NAȚIONALĂ a ARHIVELOR. Vile urbane din orașul Chişinău în stil arhitectural neoromânesc, [citat 05.09.2024]. Disponibil: <https://diez.md>.
515. ABACI, L. Book of calculations, 1240. Leonardus of Fibonacci, Pisanus. - New York, NY: Springer New York, 2002. Retrieved June 14, 2022, from, [citat 27.04.2024]. Disponibil: https://archive.org/stream/springer_10.1007-978-0-306-48517-6/10.1007-978-0-306-48517-6_djvu.txt.
516. Arhitectura interbelică din Chişinău 1918-1939. [citat 30.10.2022]. Disponibil: <https://savechisinau.org/harta-patrimoniului-interbelic/>.

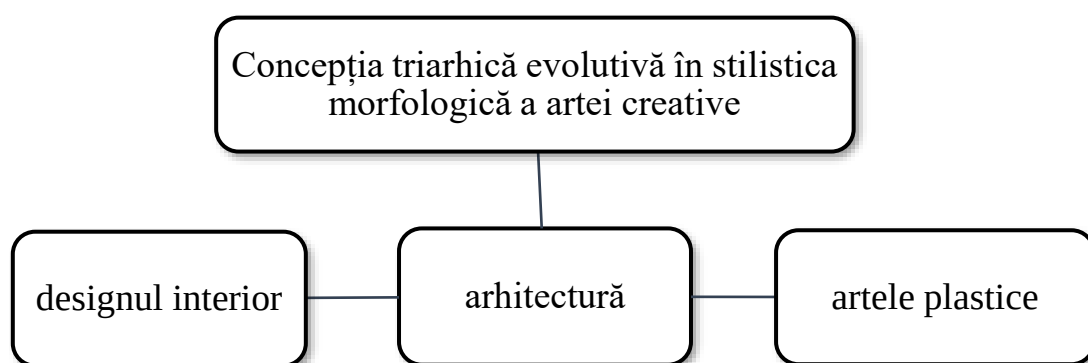
517. Arhitectura Neoromânească din Basarabia. [citat 30.10.2022]. Disponibil: <https://www.blogger.com/profile/11835627974136718349;>
<http://neoromanesc.blogspot.com/2015/03/chisinau.html>.
518. Arhitectul Chișinăului Interbelic – Nicolae Mertz, [citat 20.07.2023]. Disponibil: <https://savechisinau.wordpress.com/2016/04/27/arhitectul-chisinaului-interbelic-nicolae-mertz/>.
519. Arhitectură – definiție, [citat 13.02.2022]. Disponibil: <http://dexonline.ro/definitie/arhitectura>.
520. Case țărănești, arhitectură vernaculară din Basarabia 1800-1885, [citat 14.08.2023]. Disponibil: www.bessarabia.ru.
521. Catedrala „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din Bălți, [citat 05.09.2021]. Disponibil: <http://ephbalti.md/filme/catedrala-sf-imp-constantin-si-elena-din-balti>.
522. Chișinăul din secolul al XIX-lea.; Sat basarabean, [citat 16.03.2023]. Disponibil: www.noi.md.
523. Chișinăul reflectat în creația pictorului Eugeniu Gorean. Disponibil: <https://locals.md/2016>.
524. Complexul de Mestesuguri *Arta Rustica* este amplasat în satul Clisova Noua, raionul Orhei. Colecția de covoare basarabene, [citat 09.02.2023]. Disponibil: <https://rusticart.md/portfolio-item/casa-mare>.
525. Departament Arhitectură. (Pagină Facebook), [citat 05.09.2021]. Disponibil: <https://www.facebook.com/d.arhitectura>.
526. EFREMOV, D. Ghid pentru intervenții asupra clădirilor istorice din Chișinău [online]. Ed. a 3-a. Chișinău: Urban Lab, 2021, [citat 15.07.2024]. Disponibil: https://mc.gov.md/sites/default/files/ghid_chisinau_15.12_web.pdf.
527. Gara feroviară din Chișinăul distrusă în război, 1903, [citat 05.09.2024]. Disponibil: www.monument.sit.md.
528. LEGEA PRIVIND OCROTIREA MONUMENTELOR, 1993, [citat 27.04.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119178&lang=ro.
529. LEGEA CULTURII nr. 413 din 27.05.1999, [citat 27.04.2024]. Disponibil: <https://agepi.gov.md/ru/node/7456>;
CONVENȚIA PRIVIND PROTEJAREA PATRIMONIULUI MONDIAL CULTURAL ȘI NATURAL, ratificată în 2002 de către Republica Moldova, [citat 27.04.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=59857&lang=ro.

530. Locuința urbană în stil neoromânesc, [citat 16.03.2023]. Disponibil: <https://moldovenii.md>.
531. Masă rotundă Alexandru Bernardazzi - contribuții la estetica orașului Chișinău, [citat 12.07.2023]. Disponibil: [rlive.md/masa-rotunda.2021https://dialogica.asm.md/multimedia/](https://dialogica.asm.md/multimedia/).
532. Ministry of Education and Research. *Press release - The first center of excellence dedicated to the creative industries ARTCOR was opened in Chisinau*. (2019). Retrieved June 14, 2022, from, [citat 14.08.2023]. Disponibil: <https://mecc.gov.md/ro/content/la-chisinau-fost-deschis-primul-centru-de-excelenta-dedicat-industiilor-creative-artcor>.
533. Monumentele de arhitectură. In: Moldovenii, [citat 24.01.2024]. Disponibil: <https://www.moldovenii.md/md/section/360>.
534. Planul de învățământ, program Arhitectură, ediția 2021, [citat 05.09.2024]. Disponibil: <https://utm.md/wp-content/uploads/2021/05/ARH.pdf>.
535. Proiectele UE în Republica Moldova. Site oficial al UE în Republica Moldova – EEAS, [citat 02.08.2021]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/moldova/proiectele-ue-republica-moldova_ro?s=223.
536. SAINCIUC, L. *Colina antenelor de bruiaj*. Chișinău: 2000, 118 p. Ediție electronică, [citat 26.07.2023]. Disponibil: <https://ru.scribd.com/doc/76025181/Lic%C4%83-Sainciuc-Colina-antelor-de-Bruiaj>.
537. TABURCEANU, A. *Descoperiri urbane*, [citat 01.03.2023]. Disponibil: <https://descopeririurbane.com/2017/06/08/vila-oraseneasca-riscanu-derojinschi/>
538. ȚÎCU, O. *Sub seceră și ciocan: Tipologia comunismului sovietic* (VI), [citat 14.08.2023]. Disponibil: [https://moldova.europalibera.org/a/sub-secer%C4%83-%C8%99i-ciocan-tipologia-comunismului-sovietic-\(vi\)/30671619.html](https://moldova.europalibera.org/a/sub-secer%C4%83-%C8%99i-ciocan-tipologia-comunismului-sovietic-(vi)/30671619.html).
539. *Vederi a Chișinăului medieval 1800-1898*, [citat 14.08.2023]. Disponibil: oldchisinau.com.
540. WARBURG A. *Istoria criticii de artă. Originile iconologiei*, [citat 14.08.2024]. Disponibil: <https://www.finestresullarte.info/fr/oeuvres-et-artistes/histoire-de-la-critique-d-art-aby-warburg-et-les-origines-de-l-iconologie>.
541. Legea nr. 142-XVI din 07.07.2005. Nomenclatorul domeniilor de formare profesională și al specialităților pentru pregătirea cadrelor în instituțiile de învățământ superior, [citat 07.09.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107375&lang=ro.

Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice – constituirea unui nou domeniu de cercetare

Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artelor creative cuprinde trei domenii fundamentale: *designul interior, arhitectura și artele plastice*, care s-au consolidat ca urmare a progresului științific și tehnologic în secolele al XX-lea și al XXI-lea, prin promovarea unor valori estetice noi, generate de materialele și procesele industriale moderne, menite să răspundă necesităților și exigențelor contemporane ale societății, influențând nu doar elaborarea și implementarea proiectelor arhitecturale, organizarea spațiilor interioare ci și elaborarea lucrărilor artistice, aflate într-o continuă expansiune (Tabelulu A 1.1.).

Tabelul A 1.1. Concepția triarhică evolutivă în stilistica morfologică a artelor creative - designul interior, arhitectură și artele plastice

Totodată, *stilistica morfologică* a artelor creative se referă la analiza și interpretarea morfologică a conceptelor estetice, a ideilor artistice și a expresivității vizuale, în funcție de specificul stilistic al fiecărei epoci sau curente și poate fi definită drept ansamblul particularităților stilistice ce se manifestă atât în spațiile interioare, cât și în cele exterioare, caracterizate prin diverse forme de exprimare estetică a elementelor cheie regăsite și în domeniile aferente.

Începând cu secolul al XX-lea, ca urmare a progresului semnificativ înregistrat de către societatea contemporană în toate domeniile socio-culturale și științifice, *designul interior, arhitectura și artele plastice*, se manifestă ca domenii interconexe, care acționează în mod sinergic.

În această ordine de idei, cercetătorul C. Cucuș afirmă, că interdisciplinaritatea reprezintă o modalitate de cooperare între domenii diferite ce abordează o problematică a cărei complexitate

poate fi înțeleasă doar printr-o convergență și o combinare prudentă a mai multor puncte de vedere [101].

În acord cu cele evocate mai sus, noi susținem că *stilistica morfologică* a artelor creative oferă o perspectivă interdisciplinară ce vizează studiul și interpretarea valorii expresive a formelor și a limbajului vizual aplicate în arhitectură, designul interior și artele plastice.

Statutul gestionării principiilor stilistice fundamentale în *designul interior, arhitectură și artele plastice* a fost formulat în mod diferit de-a lungul timpului, încă din Antichitate și până în epoca modernă, în funcție de cadrul socio-cultural și geografic al fiecărui stat. Specialiștii domeniului vizat, au explicat și exprimat aceste concepte prin declarații principale, menționând că creația se reflectă într-un proces complex de gândire și comunicare, în care pluridiversitatea ideilor se concentrează într-un produs artistic ce redă *stilul* evidențiat sau creat de către profesioniști formați în spiritul valorilor artistice și estetice ale epocii respective [391].

Prin urmare, putem menționa că *stilul* ilustrează o compoziție integrată, rezultată din ansamblul procedeele de exprimare și a formelor de reprezentare, care reflectă metodele, tehnicile și mijloacele artistice specifice unui anumit domeniu de activitate, utilizate de către o societate, un popor sau o comunitate în diferite perioade istorice.

În cele ce urmează, ne propunem să descriem și analizăm specificul stilurilor conturate în designul interior, arhitectură și artele plastice, evidențiind trăsăturile definitorii, influențele reciproce și particularitățile de exprimare artistică a fiecărui domeniu.

Stilul în designul interior, constituie o expresie unitară a conceptului de *estetic și funcțional* al unui spațiu, determinată de îmbinarea coerentă a elementelor vizuale, materiale, cromatice, volumetrice etc., care oglindește o anumită perioadă istorică și culturală sau o preferință individuală, exprimând capacitatea de a crea un spațiu interior, menit să asigure confortul fizic și psihologic al utilizatorului.

Stilul în arhitectură, este ansamblul trăsăturilor distinctive, care influențează expresia vizuală, structurală și funcțională a unei construcții, reflectând valorile estetice, tehnice și culturale ale unei epoci, regiuni sau școli arhitecturale, ce se evidențiază prin configurația volumetrică, raporturile dimensionale, elementele ornamentale, resursele constructive alese și maniera de articulare a spațiilor, contribuind la exprimarea originalității formelor edificiilor și încadrarea acestora într-un cadru cultural și temporal specific.

Stilul în artele plastice, exprimă totalitatea particularităților formale, tehnice și de expresie plastică prin care se individualizează creația artistică, reflectând opțiunile estetice, mijloacele de exprimare și influențele culturale specifice unei epoci, unui curent artistic sau unui autor,

manifestându-se printr-o manieră recognoscibilă de utilizare a limbajului plastic (linie, formă, culoare, volum, compoziție etc.) și dezvoltă o percepție unică asupra lumii, modelată de realitățile istorice, sociale și de sistemul de idei al epocii.

Astfel, putem conchide că stilul, în general, este modul specific prin care se redă o idee sau o viziune artistică, iar *stilul în designul interior, arhitectură și artele plastice*, capătă valențe interdisciplinare ce se regăsesc într-un concept transversal, care unifică aceste domenii prin mijloace de comunicare vizuală, reunite printr-un ansamblu de trăsături comune, devenind instrument eficient de relaționare artistică, adaptat particularităților distinctive ale fiecărui domeniu.

Stilurile în designul interior, arhitectură și artele plastice, pot fi grupate în trei categorii mari:

- ✓ *Stilurile istorice* (retro), care se disting prin estetica ancorată în tradițiile arhitecturale și artistice ale secolelor trecute, având o conotație nostalgică și atenția centrată pe detalii rafinate, redescoperite și reinterpretate în designul interior contemporan, arhitectura modernă și artele plastice, devenind o sursă de inspirație continuă;
- ✓ *stilurile etnice* (specifice unui popor, unei colectivități sau națiuni), exprimă trăsăturile principale ale unui popor, a unei națiuni sau a unei comunități, ce cuprinde valorile culturale și tradiționale specifice acestora, manifestate prin exploatarea materialelor, a formelor, a culorilor și a tehnicilor tradiționale, axate pe preluarea, păstrarea și promovarea obiceiurilor și a moștenirii culturale autentice, componente ale patrimoniului național sau universal;
- ✓ *stilurile moderne, contemporane*, articulează viziunea inovativă la convențiile estetice tradiționale, tendința spre renunțare la ornamentarea excesivă și plasarea accentului pe aspectul practic, sustenabilitate, interactivitate și gestionarea eficientă a spațiului.

Așadar, *categoriile de stiluri* sunt foarte importante în definirea identității vizuale a unei perioade sau a habitatului uman, iar studiul și analiza acestora ne permite să înțelegem corelarea dintre formă, funcționalitate și aspectul estetic.

Plecând, de la elementele estetice specifice unui stil, aflate într-un proces continuu de cercetare, completare și interpretare, îmbinarea consecventă dintre rațional și frumusețe devine foarte importantă în practica arhitecților, a designerilor de interior și a artiștilor plastici, angajați să răspundă, atât celor mai înalte exigențe pragmatice, cât și celor mai elevate gusturi estetice. Această abordare le permite să elaboreze proiecte de amenajare interioară, exterioară și lucrări artistico-plastice prin aplicarea consecventă a *principiilor fundamentale de valorificare a unui stil în designul interior, arhitectură și artele plastice precum:*

- a) *Restaurarea și reconstruirea stilului*, stipulează ilustrarea exactă a unui stil istoric prin respectarea surselor originale (documentare, cercetarea obiectelor de patrimoniu, a lucrărilor de referință etc.), fiind aplicabile în contexte muzeale, de conservare sau în reconstrucți a interioarelor și a exterioarelor, menite să păstreze autenticitatea stilistică.
- b) *Stilizarea și reinterpretarea*, constau în adaptarea și sintetizarea creativă a aspectelor definitorii ale unui stil, prin simplificare, accentuare sau decorare, urmărind concordanța între echilibrul constant, valorile tradiționale și tendințele actuale ale societății, care ar imprima o viziune contemporană, dar fidelă sursei inițiale de inspirație.
- c) *Eclectica*, se referă la ajustarea elementelor provenite din stiluri diferite, creând o compoziție bine structurată, relevantă sensibilității artistice proprii, prin decodificarea relațiilor estetice și simbolice dintre elementele selectate.

Respectarea *principiilor fundamentale de valorificare a unui stil în designul interior, arhitectură și artele plastice*, asigură unitatea structurală, convergența dintre eficiența utilitară și rafinamentul estetic, contribuind la elaborarea proiectelor de design interior, arhitectură și arte plastice prin prisma sustenabilității și a relevanței culturale adaptate contextului contemporan.

Designul interior reprezintă un domeniu complex, care îmbină creativitatea cu opțiunile funcționale și tehnice, prin intermediul unui ansamblu de acțiuni integrate, axate pe:

- *analiza dimensiunilor*, a configurației și a limitelor spațiului, studierea sistemelor și a echipamentelor ingineresti existente, elaborarea unui concept de design interior, care presupune conturarea unui stil arhitectural distinct (modern, clasic, minimalist, industrial etc.) precum și monitorizarea implementării etapelor de realizare ale proiectului;
- *amenajarea interiorului*, asigură concordanța dintre ergonomie și estetică, alegerea și aplicarea corespunzătoare a materialelor și a finisajelor, selectarea eficientă a paletei cromatice, sprijinind bunăstarea psiho-emoțională a persoanei prin crearea unui spațiu ambiant unitar;
- *decorul interiorului* implică exploatarea unor elemente artistice și utilitare în vederea perfecționării aspectului vizual al spațiului și al asigurării confortului psiho-emoțional al beneficiarului. Această etapă include selectarea și armonizarea culorilor, a materialelor, a mobilierului, a accesoriilor, a sistemelor de iluminat și a altor accente ornamentale, menite să contribuie la crearea unei atmosfere plăcute a interiorului.

Designul interior, deși inițial a fost o ramură derivată din arhitectură, a evoluat treptat într-o disciplină independentă și autonomă, care studiază nu doar aspectul estetic al spațiilor, ci și

impactul acestora asupra confortului psihologic și emoțional al persoanei urmărind astfel, sporirea calității vieții.

Designul interior implică planificarea și aranjarea coordonată a elementelor spațiului prin selectarea paletelor de materiale, a finisajelor, a culorilor, a pieselor de mobilier și iluminat, a textilelor și a operelor de artă, pentru a asigura atât dimensiunea utilitară, cât și pe cea estetică a spațiului.

Dat fiind faptul, că *designul interior*, *arhitectura* și *artele plastice* se diferențiază prin nivelul de intervenție cu privire la spațiul construit, obiectivul lor major rezidă în crearea unui mediu ambiental estetic, ergonomic și adaptat nevoilor comunității, bazat pe ***principiile fundamentale de proiectare*** aplicate atât în **arhitectură**, **designul interior** cât și în artele plastice: proporție, echilibru, contrast, ritm, armonie etc.

- ***Proporția***, exprimă relația dintre dimensiunile părților componente ale unei lucrări sau ale unui spațiu în raport cu întregul, iar selectarea corectă și adecvată a proporției, oferă coerența între forme ce determină perceperea integrată a formei și a conținutului compoziției. În arhitectură și designul interior, *proporția* se poate manifesta prin raporturi matematice, în arte plastice însă, aceasta susține construcția echilibrată a imaginii.
- ***Echilibrul***, desemnează distribuirea vizuală a elementelor în compoziție astfel, încât să se creeze o senzație de stabilitate. *Echilibrul vizual* poate fi *simetric*, atunci când elementele compoziționale sunt organizate într-o reflecție bilaterală, sau *asimetric*, când dimensiunile, formele, culorile sau greutatea diferită și nu sunt plasate uniform sau simetric, dar se obține un efect de concordantă compozițională, care ar susține intensitatea și dinamismul întregii creații.
- ***Contrastul***, se referă la opoziția dintre elemente diferite (culoare, formă, textură, mărime, lumina etc.), concentrând atenția asupra anumitor părți sau concepte-cheie, în scopul amplificării expresivității vizuale a intențiilor artistice ale creatorului.
- ***Ritmul***, constă în repetarea controlată a unor părți structurale sau motive vizuale, ce sugerează ordinea mișcării în spațiu, fiind progresiv sau alternant, este pus în practică în procesul de creare a decorului suprafețelor și structurarea logică a spațiilor vizuale.
- ***Armonia***, reflectă compatibilitatea și coeziunea dintre elementele componente ale unei lucrări ce rezultă din identificarea, organizarea și aplicarea potrivită a culorilor, a formelor, a texturilor și a proporțiilor, conferind unitate vizuală și echilibru estetic al ansamblului compozițional.

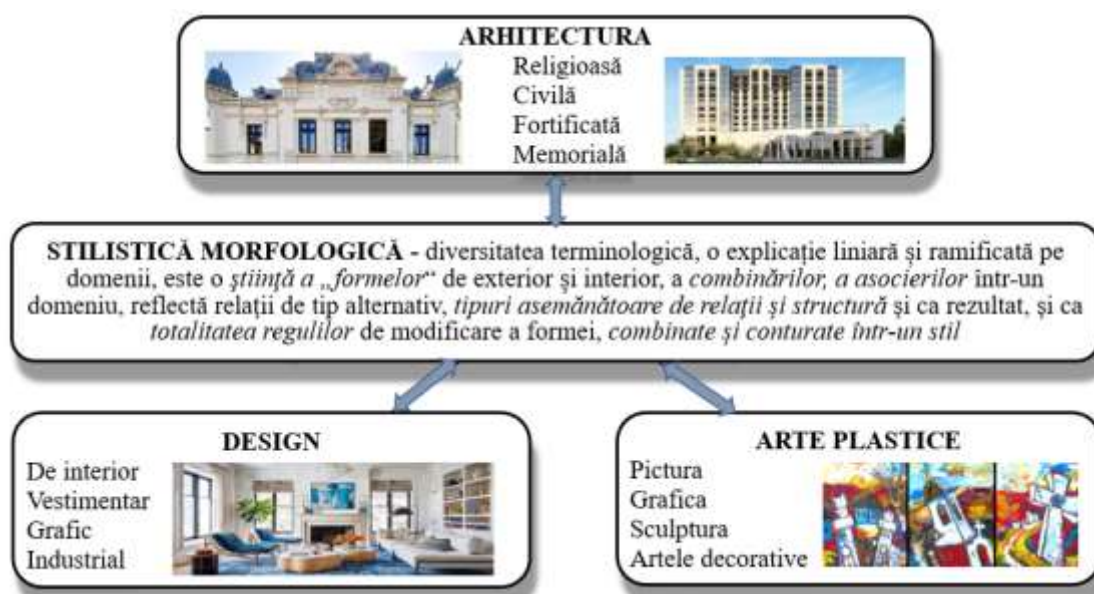
După cum se poate observa, principiile funcționează interdependent și constituie fundamentul oricărei compoziții reușite, indiferent de domeniul artistic sau tehnic și de evocarea morfologică a stilului în care sunt aplicate. Acestea se regăsesc în toate *categoriile designului interior, a arhitecturii și a artelor plastice*, reflectându-se în diverse ramuri specializate, printre care:

- *designul rezidențial*, care cuprinde ansamblul proceselor de proiectare, organizare și amenajare a spațiilor de locuit, urmărind atât respectarea funcționalității, cât și a interpretării plastice a spațiului interior ce vizează optimizarea amenajării spațiilor interioare în funcție de destinație și preferințe
- *designul nerezidențial*, se referă la proiectarea și amenajarea **spațiilor, care nu sunt destinate locuirii** și include totalitatea spațiilor publice.

Așadar, *designul rezidențial și designul nerezidențial*, sunt categorii ce se competează în amenajarea spațiului construit, ambele având un obiectiv comun.

Prin urmare, *stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și arte plastice*, este știința domeniilor creative de interpretare a specificului și semnificației stilurilor artistice, prin dobândirea cunoștințelor generale despre stil. Alături de caracteristicile estetice ale stilului, aflându-se într-o permanență căutare de nou și inovativ, îmbinând permanent funcționalul, confortul și frumosul, arhitecții-designeri de interior realizează cele mai reușite proiecte de arhitectură și design interior, completate cu obiecte de artă plastică, gata să răspundă pozitiv și celor mai înalte standarde estetico-practice (Capitolul 5, sub. 5).

Tabelul A 1.2. Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice – interferența domeniilor creative

Reprezentarea stilisticii morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice din
periodizare istorică, modernă și etnică

<i>Stiluri istorice (retro)</i>		
		
		
		
		
		
		

	Stilul gotic
	Stilul renascentist
	Stilul baroc
	Stilul georgian
	Stilul colonial
	Stilul rococo
	

					Stilul empire			
						Stilul Adam		
						Stilul regenty		
						Stilul biedermeier		
						Stilul italian		
						Stilul englez		

	Stilul victorian
<i>Stiluri moderne, contemporane</i>	
	Stilul eclectic
	Stilul art nouveau
	Stilul art deco
	Stilul modern
	Stilul minimalist

	Stilul pop-art
	Stilul loft
	Stilul high tech
	Stilul postmodern
	Stilul contemporan
	Stilul eco

<i>Stiluri etnice</i>	
	Stilul rustic
	Stilul country
	Stilul provence
	Stilul japonez
	Stilul japonez
	Stilul chinez
	Stilul chinez

	Stilul african
	Stilul indian
	Stilul indian
	Stilul românesc
	Stilul românesc – locuință, spațiu interior, mobilier
	
	

Tipologia stilistică a locuinței țărănești din Basarabia

Figura A 3.1. Vederi a Chișinăului medieval. Planul general al or. Chișinău, 1800 [532]

Figura A 3.2. Case țărănești, arhitectură vernaculară din Basarabia, 1800-1885 [533]

Figura A 3.3. Tipologia locuinței țărănești din Basarabia [533]

Figura A 2.4. *Nistrul la Criuleni*, u/p, 1906, P. Piscariov [186];
Cocioabă, u/p., 1881, V. Ocușco [186]

**Basarabia-gubernie țaristă în imagini istorice din arhitectură,
designul interior și artele plastice**

Figura A 4.1. Chișinăul în secolul al XIX-lea; Sat basarabean [533]

**Figura A 4.2. Duma orășenească în perioada țaristă; Primăria municipiului Chișinău în
perioada sovietică și secolul al XXI-lea [534]**

Figura A 4.3. Vederi ale străzilor *Alexandru cel Bun* și *Pușkin* la sfârșitul secolului al XIX-lea [532]

Figura A 4.4. *Farmacia Pautynsky* (astăzi intersecția străzilor *Armenească* cu *bd. Ștefan Cel Mare*); *Primăria* din or. *Chișinău* [534]

Figura A 4.5. Designul interior a locuințelor din secolul al XIX-lea [534]

Figura A 4.6. *Biserica grecească Sf. Pantelimon*; *Casa Eparhială*; *Hotelul Palace/Palas* [532]

Figura A 4.7. *Farmacia*; *Catedrala Nașterea Domnului și Clopotnița* [533]

Figura A 4.8. *Biserica Măzărache*, acvaforte, Ș. Cogan, 1916; *Peisaj*, acvaforte, Ș. Cogan, începutul sec. al XX-lea; *Mahala din or. Chișinău. Iarna*, u/p, Au. Baillayre, 1942 [186]

Figura A 4.9. Comunitate germană din sudul *Basarabiei*, 1916 [189]

Figura A 4.10. Case individuale urbane în *stil moldovenesc* [534]

Figura A 4.11. Locuințe particulare rurale în *stil moldovenesc* [534]

Figura A 4.12. Arhitectura urbană în pictură, Chișinăul vechi, u/p, V. Ocușco, 1903; *Casă cu siluetă feminină*, u/p, Th. Kiriacoff, 1922; *O curte în Chișinău*, u/c, Ș. Cogan, 1923 [189]

Figura A 4.13. Camera Trezoreriei (astăzi Rectoratul UTM); Banca orășenească (astăzi Sala cu Orgă) secolul al XIX-lea [532]

Figura A 4.14. Gara feroviară din Chișinău, 1903 [535]

Figura A 4.15. Complexul arhitectural al Gimnaziului de fete, astăzi Liceul Teoretic Român-Francez Gheorghe Asachi [535]

Figura A 4.16. Magazinul fraților Fitov, 1869, (intersecția străzilor Vlaicu Pârcălab și Ștefan cel Mare) și vedere din secolul al XXI-lea [535]

Figura A 4.17. Biserica Mazarache, începutul secolului al XX-lea; Școala Eparhială de Fete; Porțile orașului Chișinău, 1867 [535]

**Basarabia în cadrul româniei întregite 1918 – 1940.
Aspecte morfologico-stilistice ale domeniilor aferente**

Figura A 5.1. Statuia ecvestră a Regelui Ferdinand I (simbolul Unirii Basarabiei cu România), Al. Plămădeală; Strada Alexandru cel Bun; Catedrala Nașterea Domnului [535]

Figura A 5.2. Ștefan Cel Mare, Chișinău, 1928; Monumentul Regelui Ferdinand I, Chișinău, 1939, Al. Plămădeală [535]

Figura A 5.3. Gimnaziul de fete (intersecția străzilor Pușkin și 31 august) în prezent, Muzeul Național de Artă al Moldovei [533]

Figura A 5.4. Monumentul regelui Ferdinand I în fața Porților Sfinte; Bulevardul Regele Carol II în prezent, Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt [533]

Figura A 5.5. Centrul de Cultură și Istorie Militară, Chișinău; Clădirea Zemstvei din Bălți; Liceul de băieți A. D. Xenopol din Soroca [534]

Figura A 5.6. Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt, 1938; Sala de spectacole a Societății Făclia din Teatrului Național Mihai Eminescu, 1918 [533]

Figura A 5.7. Gara feroviară din Tighina; vedere generală a orașului Bălți; Banca Românească din Bălți; Catedrala din Ismail și monumentul Regelui Ferdinand I [535]

Figura A 5.8. Școala Eparhială de Fete, condusă de Elena Alistar [535]

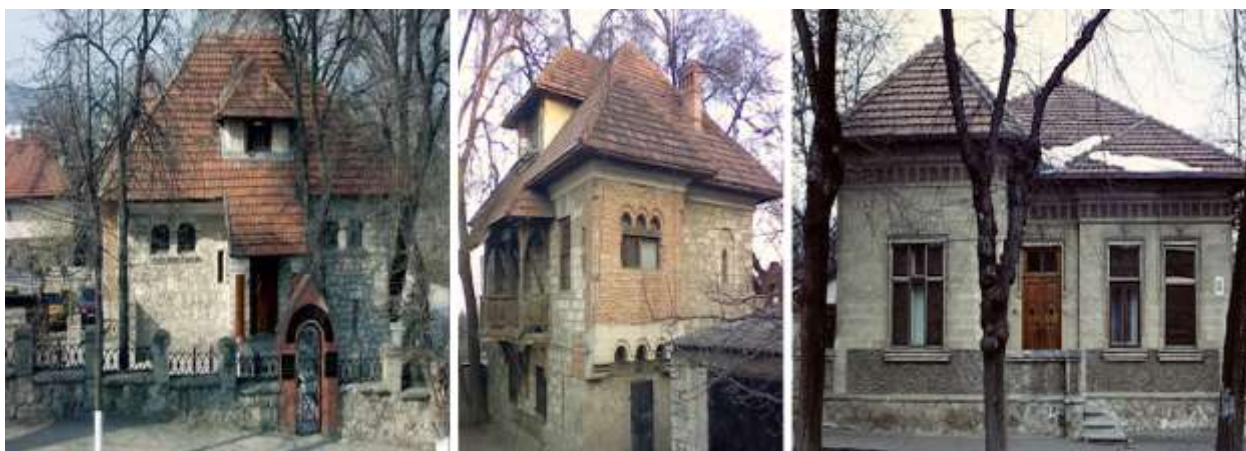

Figura A 5.9. Vila urbană a lui D. Theodosiu (str. Alexei Mateevici, 119); Casă individuală, (str. A. Mateevici, 68) din or. Chișinău realizate în stilul arhitectural neoromânesc [536]

Figura A5.10. Instituții publice din orașele basarabene, executate în stilul arhitectural neoromânesc [536]

Figura A 5.11. Piața Marii Adunări Naționale; Poarta Sfântă-Arcul de Triumf, Chișinău, 1930 [533]

Figura A 5.12. Locuință particulară elaborată în stilistica tradițională, 1926 [533]

Figura A 5.13. Locuință tradițională rurală (camera de zi, casa mare), 1935 [536]

Figura A 5.14. Chișinăul vechi, u/p, L. Mudrac, 1992; Stradă din Chișinău, h/p, M. Mungiu2003; Orașul vechi, u/p, G. Jalbă, 1991 (locuințe urbane executate în stilul neoromânesc) [537]

Aspectele stilistico-morfologice în designul interior, arhitectură și artele plastice
în perioada sovietică

Figura A 6.1. Ruinele de pe strada *Armenească*, Chișinău, 1941; Editura și Librăria *Cartier*, Chișinău, 1944; *Primăria orașului Chișinău*, 1944 [537]

Figura A 6.2 Fotografii istorice, *Chișinăul la 24 august, 1944* [536]

Figura A 6.3 *Ruinele orașului*, 1945, c/g; *Ruinele războiului*, c/g, 1944; *Ruinele orașului*, c/g, E. Gamburd, 1945 [183]

Figura A 6.4. *Teatrul din Chișinău*, schiță, h/a, A. Șciusev, 1941; *Monumentul lui V. I. Lenin din Piața Centrală*, schiță, h/a, A. Șciusev, 1947 [534]

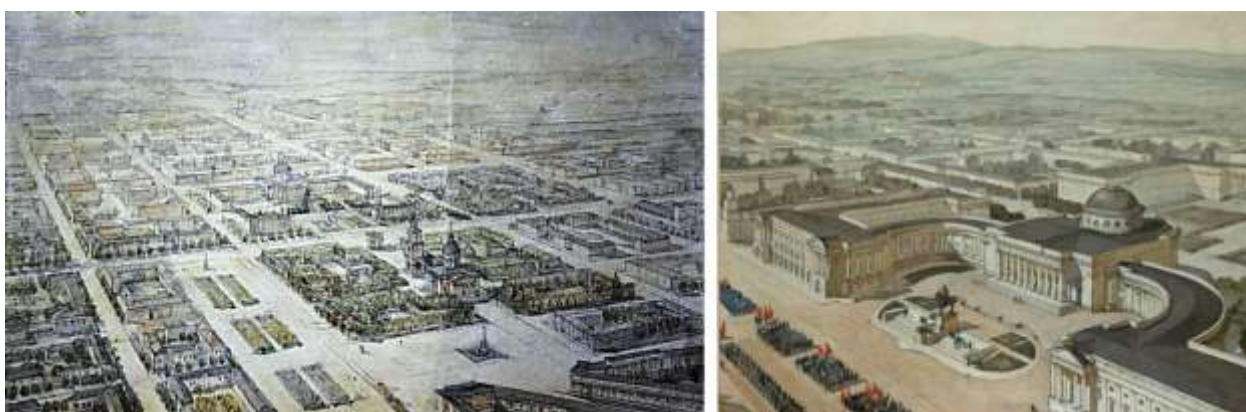

Figura A 6.5. *Centrul Chișinăului*, schiță, c/c, A. Șciusev, 1947, c/c; *Casa Guvernului*, schiță, h/a, A. Șciusev, 1947 [534]

Figura A 6.6. *Colina Măzărachi*, schiță, h/a, A. Șciusev, 1947; *Planul general de reconstrucție a orașului Chișinău*, c/c A. Șciusev, 1946 [534]

Figura A 6.7. Planul general de reconstrucție a orașului Chișinău, c/c A. Șciusev, 1946 [535]

**Figura A 6.8. Zona riverană a râului Bâc, schiță, c/a, A. Șciusev, 1947;
Cartierul Universității de Stat din Moldova. schiță, c/a, A. Șciusev, 1947 [534]**

**Figura A 6.9. Ansamblu de clădiri din partea de sud-vest a pieței gării feroviare, or. Chișinău;
Clădire rezidențială cu 48 apartamente [534]**

Figura A 6.10. Simbolurile sovietice pe fațadele edificiilor din RSS Moldovenească [536]

Figura A 6.11. Simboluri utilizate în spațiile educaționale din perioada sovietică [536]

Figura A 6.12. Insemnele de edificiile publice în *RSS Moldovenească* [536]

Figura A 6.13. V. I. Lenin, monumente din zonele urbane din *RSS Moldovenească* [536]

Figura A 6.14. Monumentul scriitorului rus A. M. Gorichii din scuarul Sălii cu Orgă; astăzi monumentul lui M. Eminescu, T. Cataraga [535]

Figura A 6.15. Monumentul Eliberarea Moldovei, L. Dubinovschi, 1969; Soldatul sovietic (primul monument din piață), L. Dubinovschi; N. Epelbaum, 1945 [536]

Figura A 6.16. Monumente simbolice: *Hora popoarelor*; *Muncitor și țăran*; *Colhoznicul*, (1945-1980) din RSS Moldovenească [536]

Figura A 6.17. Stadionul Republican din or. Chișinău; Lacul Valea Morilor (Comsomolist); Centrul orașului Chișinău, (1960-1970) [536]

Figura A 6.18. *La construcție, u/p., D. Sevastianov, 1955; La marginea Chișinăului, u/p., D. Sevastianov, 1955; Vedere asupra Parcului Catedralei, c/g., din ciclul Restaurarea Chișinăului, E. Gamburd, 1947* [189]

Figura A 6.19. *Proiecte pentru locuințele urbane individuale cu 3-4 odăi, arhitecți: V. P. Mednik, F. P. Naumov, N. S. Iudin, A. E. Ambarțumean, R. E. Kurtș, B. G. Bitman, G. M. Leventali* [536]

Figura A 6.20. *Arhitectură vernaculară din raionul Orhei, din RSS Moldovenească* [534]

Figura A 6.21. *Arhitectura rurală - Patrimoniul Albastru al satului moldovenesc în pictură G. Vieru* [533]

Figura A 6.22. Case țărănești cu temelie de argilă cu 2-4 odăi; Casă domnească cu portic susținut de coloane la intrare, în stil neoromânesc [536]

Figura A 6.23. Casă țărănească, u/p., E. Zavtur, 2000; Seara la Vîlcov, u/p., E. Zavtur, 2003; Toamna în sat, u/p., E. Zavtur, 2004 [183]

Figura A 6.24. Casă tradițională cu pivniță (beci) din Republica Moldova [536]

Figura A 6.25. Peisaj rural, u/p., S. Cuciuc, 1999; Plopi pe margine de drum; Zi de primăvară, u/p., V. Leancă, 2000-2005 [183]

**Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice din
Moldova - perioada modernă**

Figura A 7.1. Casa de cultură, din s. Parcova, r-nul Edineț, 1957; Casa de cultură din s. Parcani, r-nul Slobozia, 1958; Casa de cultură, din s. Cojușna, r-nul Strășeni, 1959 [534]

**Figura A 7.2. Designul interior al spațiilor caselor de cultură și a centrelor comunitare din
RSS Moldovenească [536]**

**Figura A 7.3. Picturi murale reflectate în interioarele caselor de cultură din RSS
Moldovenească [534]**

Figura A 7.4. Cartiere locative din RSS Moldovenească anii '70-'80 [534]

Figura A 7.5. Catedrala din or. Chișinău, transformată în sală de expoziții de artă plastică în perioada interbelică; *Distrugerea clopotniței*, u/p., P. Jireghea 1977 [183; 534]

Figura A 7.6. Conacul A. D. Inglezi din or. Chișinău, 1874–’75 [534]

Figura A 7.7. Conacul familiei Leonard, din s. Cubolta, r-nul Sîngerei, monument istoric [533]

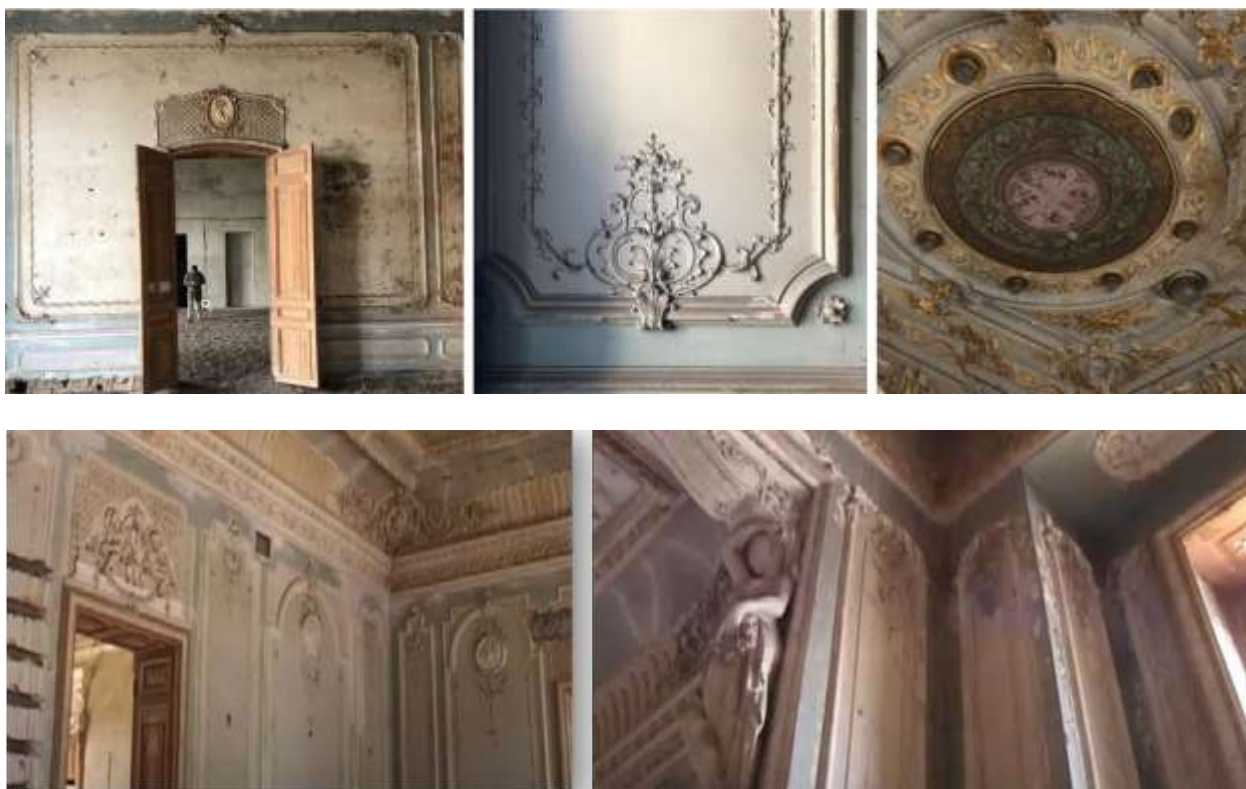

Figura A 7.8. Secvențe din interiorul *Vilei Vladimir Herța*, or. *Chișinău*, 2021 [191; 536]

Figura A 7.9. Interior din *Casa-muzeu A. S. Pușkin* din or. *Chișinău* [186; 536]

Figura A 7.10. Piese de mobilier din zestrea conacelor, păstrate astăzi în muzeele din Republica Moldova [534]

**Figura A 7.11. *Dimineața. Micul dejun*, u/p., V. Rusu-Ciobanu, 1979;
Vizita medicului, u/p., V. Rusu-Ciobanu, 1971;
Portretul lui Andrei Lupan, u/p., V. Rusu-Ciobanu, 1969 – 1970 [536]**

**Caracteristica stilistico-morfologică a designului interior, a arhitecturii și a artelor plastice
din Moldova în perioada contemporană**

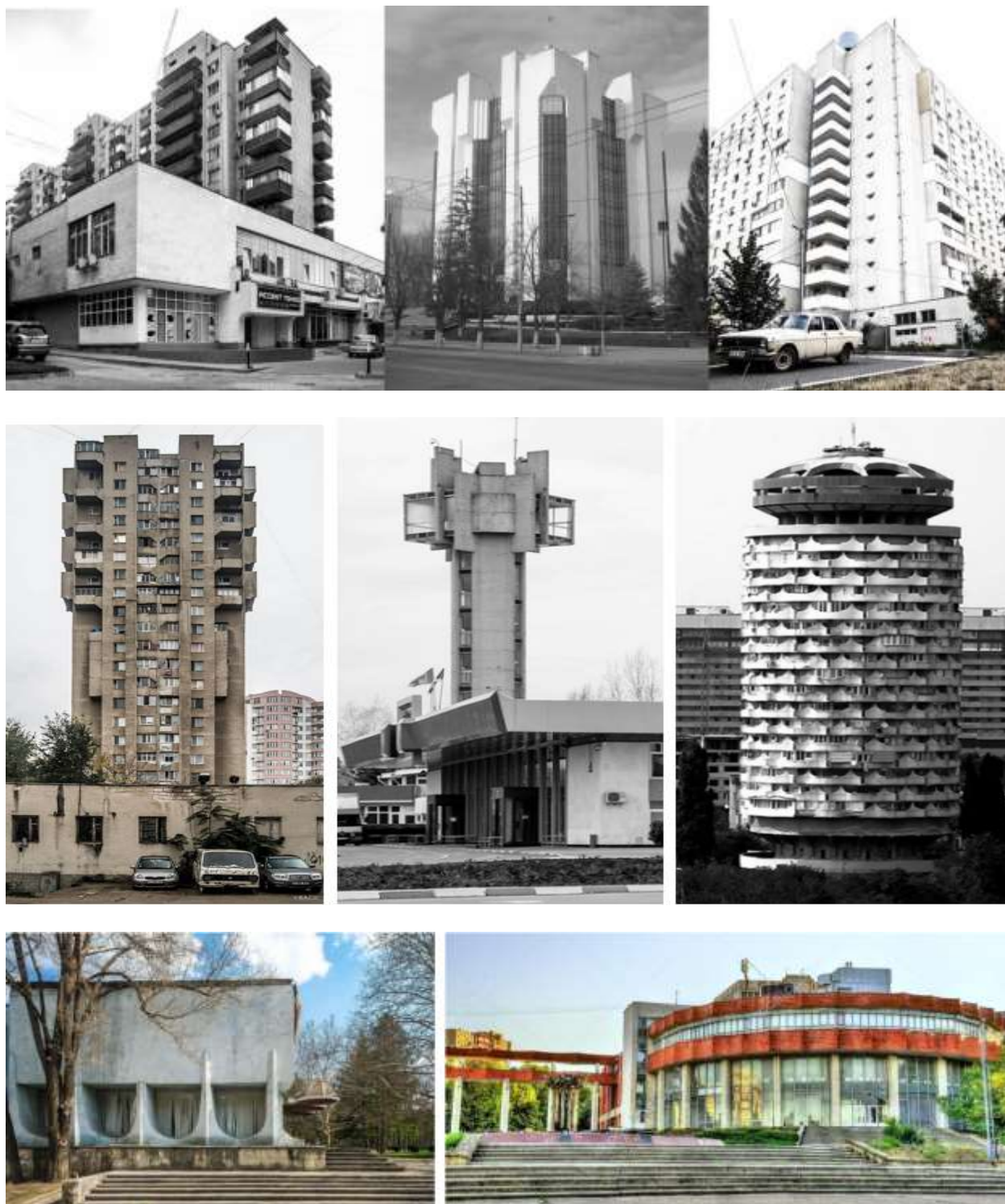

Figura A 8.1. Construcții publice și locative, specifice stilului *monumentalismul modern*, '80-'90 din RSS Moldovenească [535]

Figura A 8.2. Blocuri publice și locative executate în stilul *monumentalismul modern* din or. Chișinău, RSS Moldovenească [535]

Figura A 8.3. După ploaie în sectorul Rîșcani, u/p., Iu. Șibaev, 1982; Chișinăul se construiește, c/u., Iu. Șibaev, 1980 [183]

Figura A 8.4. Drumuri, u/p., El. Romanescu, 1973; Chișinăul însořit, p/u., El. Romanescu, 1976; Seară pe deal, p/u., El. Romanescu, 1967 [183]

Figura A 8.5. Chișinăul reflectat în creația pictorului E. Gorean [538]

Figura A 8.6. Stilul *monumentalismul modern*, reflectat în arhitectura publică și locativă din RSS Moldovenească/Republica Moldova [538]

Figura A 8.7. Urbe contemporane din Republica Moldova [538]

Figura A 8.8. Stilistica contemporană regăsită în construcțiile publice și locative din Orașele Republicii Moldova: Chișinău, Soroca, Cahul [538]

Figura A 8. 9. Construcțiile-turnuri, incluse în arhitectura contemporană din Republica Moldova [538]

Figura A 8.10. Arhitectură contemporană: *Sediul Eximbank Gruppo Veneto Bancă; Business Centru SkyTower; Centru comercial Atrium*, realizate în stilul *high-tech* [189; 538]

Figura A 8.11. Interiorul centrului comercial *Shopping Malldova* din or. Chișinău elaborat în stil *high-tech* [538]

Figura A 8.12. Designul interior al unei zone de recepție dintr-un centru hotelier [538]

Stilistica parametrică în designul interior, arhitectură și artele plastice
din Republica Moldova

Figura A 9.1. Stilul parametric-bionic, reflectat în arhitectura monumentalistă modernă din anii '80-'90 [538]

Figura A 9.2. Edificii de arhitectură publică cu caracter bionic din Republica Moldova: *Lumânarea Recunoștinței*, din or. Soroca; *Oficiul Poștal Central*; *Clopotnița*, *Catedrala Mitropolitană Nașterea Domnului* din or. Chișinău [538]

Figura A 9.3. Edificii arhitectonice bionice din or. Chișinău [538]

Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice reflectată în patrimoniul național din Moldova

Figura A 10.1. Interferențe stilistice regăsite în monumentele patrimoniului național: Mănăstirea Căpriana; Biserica de lemn-Muzeul satului din Chișinău; Mănăstirea rupestră Butuceni [538]

Figura A 10.2. Edificii arhitectonice de importanță națională elaborate în stil moldovenesc: Cetatea Soroca, sec. al XV-XVI-lea; Vinăria Chateau Cojușna, sec. al XV-lea; Cetatea Tighina sec. al XV-XI-lea [538]

Figura A 10.3. Lăcașe de cult, parte a patrimoniului național cu influență stilistică neoromânească și modernă: Biserica Adormirea Maicii Domnului din r-nul Căușeni; Mănăstirea Hîncu, din s. Bursuc, r-nul Nisporeni, Republica Moldova [538]

Figura A 10.4. Monumente de arhitectură națională: Conacul Manuc Bei, ce include următoarele edificii: Palatul lui Manuc, Casa vechilului, Clădirea contesei, Castelul de vânătoare, Turnul de veghe din or. Hîncești; Castelul Mimi, din r-nul Anenii-Noi [538]

Figura A. 10.5. Arhitectura tradițională moldovenească din s. Butuceni, r-nul Orhei; Moara de vânt, din s. Beșalma, r-nul Comrat [538]

Figura A 10.6. Interioare din muzeele ținutului natal specifice stilisticii tradiționale din Republica Moldova [538]

Figura A 10.7. Arhitectură și design interior în stilistică tradițională eco: Pensiunea EcoVila turistică, r-nul Orhei; Pensiunea La Iepurași, r-nul Florești; Pensiunea Zăvoiul Nistrului, r-nul Soroca [538]

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctor habilitat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Numele, prenumele

Munteanu Angela

Data **30 iunie 2025**

CURRICULUM VITAE

Nume și prenume: Munteanu Angela

Data nașterii: 10 februarie, 1967

Cetățania: Republica Moldova

Adresa, telefoane de contact, e-mail: Chișinău, bd. Cuza-Vodă 13/3, ap. 83, tel. 079044112
angela.munteanu@arh.utm.md; angela.munteanu1357@gmail.com.

Titlul științific și științifico-didactic (data obținerii acestora):

Titlul științific - **doctor** în studiul artelor și culturologie, acordat prin hotărârea acordat prin hotărârea Consiliului Științific Specializat D 22 651.01- 01 din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei. Diploma seria DR nr.2338 din 03.06.2016.

Titlul științifico – Conferențiar universitar

Didactic titlul științifico – didactic de **conferențiar universitar în arte vizuale**, acordat prin decizia Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare nr.2 din 25.05.2018, Atestat Seria CU Nr. 082.

Studii:

2021-2022: postdoctorandă UTM, tema proiectului de cercetare postdoctorale: **21.00208.0807.10/PD** Stilistica morfologică în designul interior, arhitectură și artele plastice din Moldova;
2008 - 2013 studii doctorale – Institutul Patrimoniului Cultural, Centrul de instruire universitară, postuniversitară și perfecționare al Academiei de Științe a Moldovei;
1993 - 1999 **Licențiată în pedagogia artelor plastice**. Universitatea Pedagogică de Stat Ion Creangă din Chișinău. Seria AL nr.0016626;
1982 - 1986 **Studii profesional tehnice** de specialitate în **arte plastice**. Școala Republicană Pedagogică de Arte Plastica I.E Repin (astăzi Colegiul de Arte Plastice Alexandru Plămădeală din Chișinău). Diploma seria: IT nr.833728 eliberată la 26 iunie 1986.

Experiență

profesională, stagii 2022 - prezent: **Șef Departamentul Arhitectură**, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică din Moldova;
2018 - prezent: **dr., conf.univ.**, Departamentul Arhitectură, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică din Moldova;
2018 – 2022 (cumul) Profesor gradul didactic superior Centrul Excelență Construcții, catedra Arhitectura, Design interior din Chișinău;
2010-2015 **Lector superior**, Catedra Arhitectură, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei;
2006 – 2011 **Lector universitar**, Catedra Arhitectură, Facultatea Urbanism și Arhitectură, Universitatea Tehnică a Moldovei;
2000-2011 **profesor de desen, desen liniar**, Liceul Teoretic Nicolae Iorga din Chișinău;

1986 - 1998 **profesor de desen, desen liniar** la Școala medie Nr.3 din or. Sîngerei, r-nul Sîngerei;

Calificări specifice

domeniului, perfecționări 25.02 – 30.06.2023 CP cod 0413.2 / Seria AL Nr. 0016626 **Managementul resurselor umane**, proiect MHELM, CNC:6 (1200 ore-40 credite) MEC, RM;
12.04.2024 CRP Seria SS1 Nr.0433066 **Securitatea și Sănătatea în Muncă** MEC, RM;
02.03–22.03.2019 Certificat Seria CRP, nr. 000067216. Formare continuă **Utilizarea mijloacelor de comunicare în învățământ prin Elearning Moodle** UTM;
15-18.09.2019 Certificat nr. ID OAZZ9K-CE000072, tema: **Utilizare a platformei MOODLE în învățământul superior** UTM;
15.07.2019 **Certificat de Gradul Superior, specialitatea Arte plastice**, MECC, Seria CDS Nr.0001368;

Domeniul de activitate Teoria și istoria artelor plastice. Design interior și arhitectură științifică

Participarea la proiecte de cercetare-dezvoltare, tehnologic

2021-2022 Director de proiect științific de cercetare– postdoctorat cu cifrul nr. 21.00208.8007.11/PD, cu tema: *Morfologia stilistică în design interior, arhitectură și arte plastice din Moldova*, Proiect postdoctorat Prioritate strategică. Provocări Societale, UTM;
2021 Membru de echip cu activitate de cercetare în proiectul instituțional de parteneriat în educație: *Crearea parteneriatelor educaționale în promovarea patrimoniului național și universal din perspectiva educației muzeale a elevilor și studenților*, Universitatea Pedagogică de Stat Ion Creangă;
2023-2024 Proiect de cercetare UTM, SubProgramului Instituțional MoSiTed, codul subprogramului 020406.

Participări la foruri științifice naționale

Participări la mai multe conferințe științifice simpozioane, internaționale și naționale din țară și de peste hotare.

Prezentări în plen la Conferințe internaționale

Comunicări în plen: Comunicare *Eco design, creații sustenabile* Conferință științifică Internațională: Ecologia secolului XXI. Secțiunea Științe naturale și Ecologie - Biodiversitatea în tranziția ecologică, 4 aprilie 2024. Universitatea Ecologică din București, România;

organizate în țară:

- **Comunicări în plen:** Comunicare *Sustenabilitatea în arhitectură și design interior - viitorul unei societăți sănătoase*. Conferință tehnico-științifică națională cu participare internațională - Dimensiuni ale educației în contextul dezvoltării durabile, 2024;

Lucrări științifice și

peste 87 de publicații:

**științifico-metodice
publicate**

4 monografii;
10 lucrări metodice (3 suporturi de curs, 2 note de curs, 5 indicații metodice);
peste 75 de articole în reviste, conferințe științifice naționale și internaționale.

**Premii, mențiuni,
distincții și titluri
onorifice**

2023 – **Diplomă de Gradul I**, Președintele Parlamentului Republicii Moldova
2020 – **Diplomă Gradul II**, Premiile Senatului UTM;
2024 – **Diplomă de Merit**, cu **aniversarea a 60 ani UTM**;
2014 – **Diplomă de Merit**, cu **aniversarea a 50 ani UTM**;

Limbi străine cunoscute

- Limba rusă și limba franceză.